

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tezkire Yazarlarından Mirzâ-zâde Sâlim'in *Beşîrnâme*
İsimli Mesnevisi: İnceleme-Metin-Diliçi Çevirisi

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Yazıcı

Haziran 2024

İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tezkire Yazarlarından Mirzâ-zâde Sâlim'in *Beşîrnâme*
İsimli Mesnevisi: İnceleme-Metin-Diliçi Çevirisi

Yüksek Lisans Tezi

Zeynep Yazıcı

Danışman

Prof. Dr. Sadık Yazar

Haziran 2024

TEZ JÜRİSİ ONAYI

Zeynep Yazıcı tarafından hazırlanan “Tezkire Yazarlarından Mirzâ-zâde Sâlim’in *Beşîrnâme* İsimli Mesnevisi: İnceleme-Metin-Diliçi Çevirisi” başlıklı bu Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda hazırlanmış ve jürimiz tarafından kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

Tez Danışmanı:

Prof. Dr. Sadık Yazar
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Üyeler:

Prof. Dr. Mücahit Kaçar
İstanbul Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Pekşen
İstanbul Medeniyet Üniversitesi

Tez Savunma Tarihi: 25 / Haziran / 2024

BEYANLAR

Yazım ve Kaynak Gösterme Kılavuzu Beyanı

Danışmanlığımda yazılan bu tezin İSNAD Dipnotlu 2. Edisyon yazım ve kaynak gösterme kılavuzunda belirtilen kurallara uygun olarak yapılandırıldığı ve bu kılavuzun dipnotlu kaynak gösterme standartlarının bu tezde tutarlı olarak uygulandığı tarafımdan incelenerek teyit edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Sadık Yazar

Etik İlkeler Sadakat Beyanı

Hazırladığım bu tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi beyan ederim.

İmza

Zeynep Yazıcı

ÖZET

Tezkire Yazarlarından Mirzâ-zâde Sâlim'in *Beşîrnâme* İsimli Mesnevisi: İnceleme-Metin-Diliçi Çevirisi

YAZICI, Zeynep

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Sadık Yazar

Haziran, 2024. 223 sayfa

Bu tez, XVIII. yüzyılda İstanbul'da yaşamış, Şeyhülislâm Mirzâ Mustafa Efendi'nin oğlu olan, şair, hattat ve tezkire yazarı, Sâlim mahlasına sahip, Mîrzâ-zâde Mehmed Efendi'nin, *Beşîrnâme* mesnevisini esas alarak hazırlanmıştır. Konusu iki gencin ilmi münazarasına dayanan *Beşîrnâme*'nin incelemesi üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm *Beşîrnâme*'nin müellifi ve eserin ona aidiyeti, Sâlim'in hayatı ve eserlerinden oluşmaktadır. İncelemenin ikinci kısmı, *Beşîrnâme*'nin aruz, kafiye ve redif açısından değerlendirilmesi ile mesnevinin muhteva özeti ve edebi değerinden müteşekkildir. Üçüncü ve son bölüm ise incelemeye konu olan mesnevinin çeviriyazı metni ile dilici çevirisinden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, *Beşîrnâme*, Mesnevi, Hikâye, XVIII. yüzyıl klasik Türk edebiyatı.

ABSTRACT

Mesnevi Named Beşîrnâme by Mirzâ-zâde Sâlim, One of the Tezkire Writers: Review-Text-Language Translation

YAZICI, Zeynep

Master's Thesis, Department of Turkish Language and Literature

Supervisor: Prof. Dr. Sadık Yazar

June, 2024. 223 pages

This thesis focuses on the 18th century and based on the Beşîrnâme masnavi by Mîrzâ-Zâde Mehmed Efendi who was the son of Shaykh al-Islam Mirzâ Mustafa Efendi, who lived in Istanbul in the 19th century, and who was a poet, calligrapher and memoirist. The review was prepared based on the Beşîrnâme masnavi. It is based on the scientific debate of two young people which consists three parts. The first part is about the author of Beşîrnâme and the belonging of the work to him; It consists of sections in which the content and literary value of the masnavi, along with Sâlim's life and works, are revealed. The second part examined Beşîrnâme in terms of *aruz*, *rhyme* and *rhyme arts* and looked at the contribution of the literal aspect of the text. The third part is devoted to the transcribed publication and intralingual translation of the mesnevi that is the subject of the review.

Key Words: Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi, Beşîrnâme Mathnawî, Story, 18th Century Classical Turkish Literature.

ÖN SÖZ

Klasik Türk edebiyatının ana kaynaklarından biri olan şair tezkirelerinde ve biyografik kaynaklarda adına tesadüf edilmemiş bir eser olarak *Beşîrnâme*, XVIII. yüzyılda tezkire yazarı Sâlim tarafından kaleme alınmıştır. Bu bağlamda klasik Türk edebiyatında genel temayüle uygun olacak şekilde “gelenek” üzerine kurulu ve kuralları “gelenek” tarafından belirlenen bir metin olması hasebiyle yakından bakmak ve anlamlandırmak için iyi bir fırsat teşkil etmektedir. Çalışmamıza *Beşîrnâme*’nin konu edinilmesindeki temel nedenlerden biri, eser-müellif aidiyeti ile ilintili olarak net bilgilerin ilim câmiasına tanıtılmamış olması ve üzerine yapılmış akademik çalışmaların yeterli olmayışındandır. Bu nedenle çalışmamızın aslî amacı, eser müellif âidiyetini tarihsel veriler ve metinden hareketle kesinleştirme ve eserin çeviri yazım metni ile diliçi çevirisini bina etmektir.

Üç bölümden oluşan tezimizin birinci bölümünde, öncelikle bu eserin Mîrzâ-zâde Sâlim’e âidiyetini ortaya koymaya yönelik birtakım incelemelerde bulunulmuştur. Dönemin tezkireleri tarandıktan sonra eserin Sâlim’e âidiyeti bizzat mesnevinin iç ve dış unsurları üzerinden değerlendirilerek eserin müellifi tespit edilmeye çalışılmıştır. Ardından yazarın hayatına ve eserlerine kısaca yer verilmiştir. Tezimizin ikinci bölümü ise *Beşîrnâme*’nin nüsha tavsifi, muhtevası ve kısaca edebi özellikleri ile mesnevinin aruz ve kafiye açısından incelenmesine ayrılmıştır. Bu incelemede eserin vezni, şairin aruz tasarruflarından olan imâle, zihâf, vasl, tahfîf gibi uygulamaları ne sıklıkta kullandığı ve bunun metnin edebî yönüne ne gibi katkılar sunduğuna bakılmıştır. Ardından mesnevinin ahengini tamamlayan kafiye ve redifin kullanımı eserden seçilen beyitler üzerinden incelenmiştir. Son bölümde ise *Beşîrnâme*’nin çeviri yazı metni ile diliçi çevirisine yer verilmiştir.¹ Çeviri yazıda tam transkripsiyon alfabesi kullanılmış olup metin içerisinde geçen özel isimler, terim isimleri, âyet ve hadisler notlandırılarak açıklanmıştır.

Klasik Türk Edebiyatı alanında yapılan çalışmaların büyük bir kısmı, el yazması nüshaların transkribe edilmesi veya tenkitli neşrinin yapılması ile ortaya çıkarılan metin neşirlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmalarda genel olarak metinlerin çeviri yazısına ve

¹ Çeviri yazı metin oluşturulurken şu çalışmaya tâbi olunmuştur: Açıl, B., Yazar, S., Turgut, K., Kavak, Ö. (2022). Tenkitli Neşir Kılavuzu (Osmanlı Türkçesi Metinler İçin). İstanbul: İSAM Yayınları.

incelemelerine yer verilir. Benzer bir çalışma meydana getirmek gayesiyle Eylül 2015'te, Süleymaniye Kütüphanesi Lala İsmail 604 numaralı kayıta bulunan *Beşîrnâme* isimli yazma eserin, tarafımızca yüksek lisans tezi olarak çalışılması uygun görülmüştü. Eser için yapmış olduğumuz ilk araştırmada; bu eserden bahseden tek çalışmanın Sadık Yazar'ın "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği" adlı tezi olduğu görülmüştü². Yazar'ın verdiği bilgilere göre metnin mesnevi nazım biçimi ile kaleme alınmış olduğu, şimdiye kadar tesadüf edilen başka bir nüshasının bulunmadığı, Sâlim mahlaslı bir şair tarafından 18. yüzyıl başında yazılmış olabileceği bilgilerine ulaştık. Çalışmamıza başlamadan önce detaylı bir literatür taramasının ardından, söz konusu eserin herhangi bir araştırmaya konu olmadığını tespit ettik. Akabinde çalışmamızı "Osmanlı Edebiyatı Bibliyografyası Veritabanı" arşivine kaydettik. Yaklaşık bir sene içerisinde eserin Latin harfli transkripsiyonu ile diliçi çevirisini yapıp inceleme kısmına geçtik. Çalışmamız devam ederken aniden gelişen birtakım ailevi sorunlar nedeniyle yüksek lisans tez döneminde çalışmamızı mecburi bir şekilde terk etmek durumunda kaldık. Eylül 2022 itibariyle af sürecinden yararlanarak tekrar çalışmamıza döndük. Bu aşamada 2020 yılında Yılmaz Top tarafından *Sâlim Efendi Beşîr-Nâme (Manzûme-i Beşîr ü Şeh Şâdân)* kitabının yayınlandığını gördük³. Bu süreçte kitabı temin ederek incelemeye başladık. Bu çalışma, ilgili yazma eserin Latin harfli transkripsiyonu, metnin geniş özeti ile kaynağı ve inceleme bölümünden oluşuyordu. Bu çalışma yayımlanmadan kendi yüksek lisans çalışmamızda oldukça mesafe katettiğimiz ve süremizin sınırlı olması hasebiyle, yeni bir çalışma konusu hazırlamanın imkân dâhilinde olmadığını görüp mevcut çalışmamıza devam etme kararı aldık. Yukarıda adı geçen kitaba rağmen tezimize devam etmedeki gerekçemiz, ilgili yazma üzerinden bizim de yapacağımız farklı yönlerdeki özgün katkılar ve tespitlerin bulunması hasebiyledir.

Yılmaz Top'un neşrettiği *Sâlim Efendi Beşîr-Nâme (Manzûme-i Beşîr ü Şeh Şâdân)* başlıklı kitap bir giriş ile üç bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında 18. yüzyıl mesnevi geleneğinin gelişimi ile Lale devrinde yapılan tercümelere yer verildikten sonra, *Beşîrnâme*'ye konu olan hikâye/içeriğin kaynağına ve bunun Türk edebiyatında ele alınışına dair bilgiler verilmiştir. Top, 18. yüzyıl mesnevi yazım geleneğinde yeni terkiplere ulaşılamadığı için bir gerileme devri olduğunu ileri sürer. Bunun neticesinde ise hayatın içindeki akisleri ile şairlerin sosyal, siyasî ve kültürel olayları, bunun yanı sıra

² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011), 925-927.

³ Yılmaz Top, *Sâlim Efendi Beşîr-Nâme (Manzûme-i Beşîr ü Şeh Şâdân)* (İstanbul: Hiperyayın, 2020).

konuşma dilinin zenginliklerini eserlerine yedirdikleri ifade edilir. Bu yüzyılın farklı söyleyiş imkânlarına kapı araladığı belirtildikten sonra, bu dönemin yazara göre en önemli şair ve eserlerine yer verilir. Akabinde yazar Lale Devri'nde gerçekleştirilen tercüme faaliyetlerine de genel hatlarıyla yer vermektedir. Öncelikle bu devirde vezir olan Şehid Ali Paşa'ya değinilerek İstanbul'da kütüphane açtırmasından, devrin ilim adamlarını himaye ederek onların ilmî ve sanatsal faaliyetlerini teşvik etmesinden bahsedilir. Ardından Sultan III. Ahmed ve 1718 yılında sadarete getirilen Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın ilgi ve teşvikleriyle sistematik bir tercüme faaliyeti oluşturulmuştur. Bu noktada bir çeviri heyeti kurulduğu ve bu heyet içinde Sâlim Efendi'nin de bulunduğu belirtilmiştir. Ardından klasik hikâye geleneğinde Farsça ve Arapçadan Türkçeye çevrilen mensur hikâyeler başlığı açılarak çerçeve hikâye tarzıyla yazılan ilk hikâyelere yer verilmiştir. Öne çıkan hikâye mecmuaları ile manzum ve mensur birtakım hikâye örnekleri zikredildikten sonra Türkçeye çevrilen bu Arapça kaynaklı hikâyelerin, Türk hikâyesinin gelişimine katkı sağladığına değinilmiştir. Giriş bölümünün son alt başlığında *Hikâye-i Beşîr ü Şâdân*'ın kaynağı ve Türk edebiyatında nasıl ele alındığına dair bilgiler yer almaktadır. Burada yer alan bilgilere göre *Beşîrnâme*'nin İmam Gazzâlî'den tercüme edilen bir hikâye olduğu, 16. yüzyıl şairlerinden Nevî'nin (ö. 1007/1599) *Netâyicü'l-Fünûn ve Mahasinü'l-Mütûn* adlı ilmî-ansiklopedik eserinin sonuna söz konusu hikâyeyi yerleştirdiği, eserin başında da buna değindiği ifade edilmiştir. Yazar kitabın bu kısmında, her üç eseri inceleyerek ortak oldukları ve ayrıldıkları yönleri de titiz bir şekilde ele alıp detaylandırmıştır. Bu noktada *Beşîrnâme*'nin kaynak eserlere göre hangi noktalarda özgün nitelik arz ettiğine değinilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde ise “*Beşîrnâme*'nin şairi Sâlim Efendi” başlığı açılarak, eserden hareketle Sâlim mahlasının geçtiği kısımlara ve eserin hangi yılda tamamlandığına dair bilgiler sunulduktan sonra Sâlim mahlasına sahip diğer şairlere yer verilmiş, sonra mesnevinin yazarının bu kişiler içerisinde Mirzâ-zâde Sâlim olduğuna kanaat getirilmiştir. Bunun için araştırmacının sunduğu deliller; eserinin tamamlanmasının ardından Sâlim'e verilen müderrislik ve payeler, Sâlim'in Selanik kadısı oluşu ve Aynî Tercümesi heyetinde yer alışından oluşmaktadır. Şairin eserinde Arapça-Farsça şiirler kullanıp atasözlerine, Kur'an ve hadis iktibaslarına yer vermesi gibi durumlardan hareketle diğer Sâlim mahlaslı şairlere göre müellif olma ihtimalinin daha

kuvvetli olduğu belirtilmiştir. Biz alışmamızda Top'un geliştirdiği karinelere bazı önemli karineler daha ekleyerek eserin ona diyetini kesinleştirdiğimizi iddia edeceğiz.

Top'un çalışmasının ikinci kısmında ise eserin inceleme bölümü yer almaktadır. Araştırmacı, mesnevinin ana ve alt bölümlerini, beyit aralığı ile birlikte tablo halinde okuyucuya sunduktan sonra ana bölümleri kısaca özetlemeye çalışmıştır. Ardından, *Beşırnme*'deki vezin ve kafiye kullanımına dair bir başlık açıp konuyu kısaca ve genel hatları ile ele aldıktan sonra şairin umumi manada aruzu kullanma noktasında başarılı olduğunu, yaklaşık 20 beyitte veznin aksadığını, bunların bir kısmına müstensihin sebep olabileceğini belirtmiştir. Araştırmacı, Slim'in başarılı olduğunu düşündüğü tarsi sanatını içeren beyitleri de incelemesine dhil etmiştir. Bundan sonra açtığı başlıkta ise *Beşırnme*'deki kurgu unsurlarına yer vererek, ayrı alt başlıklarda eserin yazılma sebebi, anlatıcı, olay örgüsü, şahıs kadrosu zaman ve mekn unsurları ele alınarak eserin geniş bir özetine yer verilmiştir. nc bölümde ise öncelikle eserin nüsha tavsifi yapılmış akabinde hazırlanan eviri yazı metni verilmiştir.

Bizim alışmamızda ise birinci bölüm *Beşırnme*'nin müellifi ve eserin ona diyetine dair olan meseleye ayrılmış, yapılan geniş kapsamlı araştırmanın neticesinde *Beşırnme*'nin 18. yüzyılda yaşamış tezkire yazarı Mırz-zde Slim tarafından yazıldığı kesinleştirilmeye çalışılmıştır. Akabinde şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalarda eksik olan bazı kısımlar tamamlanarak ve birkaç hata tashih edilerek, Slim'in hayatı ve eserlerine dair bilgiler verilmiştir. Böylece eser ve şaire dair olan temeller daha sağlam bir zemine oturtulmaya gayret edilmiştir.

Çalışmamızın ikinci kısmı, eserin tertip ve muhtevasına tahsis edilmiştir. Eserin içerik incelemesi olarak değerlendirilecek bu bölümde, her bir bölümün muhtevası açıklanırken bu şairin bu muhtevayı nasıl kurguladığı da izah edilmeye çalışılmış, bu bağlamda eserin içeriği yüzeysel düzeyde de olsa belagat bilgisi ile ilişkilendirilerek anlatılmaya abalanmıştır. Bu bölümde aynı zamanda eserin asıl yazılma sebebi olan soru-cevap kısımlarına yönelik araştırmalar yapılarak her bir sorunun işaret ettiği problemli alan açıklanmaya ve konuyla ilgili kaynaklara gönderme yapılmaya gayret edilmiştir. Böylece eser, içerik açısından oluşturulduğu kültür içerisinde konumlandırılmaya çalışılmıştır. Ancak eserin bu özelliği dolayısıyla farklı ilm çalışmalara da açık olduğunu belirtmekte fayda vardır. Çalışmanın devamı ise, *Beşırnme*'deki aruz ve kafiye kullanımı; bazı durumlar için eserin tamamından, bazıları içinse temsilci olarak seçilen beyitler üzerinden birtakım sayısal veriler işığında ayrıntılı

ve geniş bir şekilde ele alınmıştır. Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde ise *Beşîrnâme*'nin çeviri yazı metni ile diliçi çevirisine yer verilmiştir. Bu noktada kimi okuma tercihlerimizin Yılmaz Top'un neşrindekilerden farklı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Bunların bir kısmını diliçi çeviri esnasında söz konusu çalışma ile ilişkilendirme yapılmadan kendi okuyuş tercihlerimize işaret ederek vermeye çalıştık.

Sonuç olarak yukarıda yapılan tüm bu değerlendirmelerin ardından Yılmaz Top'un *Beşîrnâme* isimli eser üzerine yaptığı çalışmanın, eserin farklı disiplinlerdeki araştırmacıların istifadesine sunulmasına katkı sağladığını ve eserde ele alınan konunun kaynağına dair yapılan kapsamlı araştırma ile önemli bir yerde durduğunu söylemek mümkündür. Bizim de üzerinde çalıştığımız bu kıymetli eserin, farklı bir okuma ve inceleme kapsamı neticesinde edebiyat ve ilim dünyasına ciddi bir katkı sağlayacağını temenni ediyoruz.

Ön söz vesilesiyle, ilim yolculuğunda beni tekrar öğrencisi olarak kabul edip çalışmamı onaylayan ve tüm bu zorlu süreç boyunca ilmini, sabrını ve özverisini hiçbir zaman benden esirgemeyen, tez aşamasında en zorlandığım kısımlardan biri olan Arapça beyit ve Arapça gramerine dair olan kısımların aydınlatılmasında araştırmamı kolaylaştıran kıymetli hocam Prof. Dr. Sadık Yazar'a minnettarım. Kendisi konunun belirlenmesinden tezin son halini almasına kadar yapıcı yönlendirmeleri ile tezimi titizlikle okuyup yapmış olduğu kıymetli geribildirimler ile bu yolculuğu benim için ilmî açıdan çok kapsamlı hale getirmiştir. Bu noktada olası hataların tarafımda yapıldığını da belirtmek isterim. Tezimin jüri üyeliğini kabul edip değerleri vakitlerini ayıran Prof. Dr. Mücahit Kaçar ve Dr. Öğr. Üyesi Süreyya Pekşen'e sunmuş oldukları katkıları hasebiyle teşekkürü bir borç bilirim. Araştırmalarım boyunca sağlamış oldukları kolaylık ve zengin kaynaklı çalışma ortamı için İSAM Kütüphanesi ve kıymetli personeline müteşekkirim. Yüksek lisansa geri dönme sürecimi destekleyip beni motive eden kıymetli arkadaşlarım Nurcan Altun, Özlem Koyuncu ve İbrahim İstar'a teşekkür ederim. Tezimi yazarken zorlandığım kısımlarda metnimi okuyup kıymetli geribildirimlerde bulunan Rümeyza Güven'e, tezimin tamamını okuyup üçüncü bir gözle bakarak kıymetli eleştirilerde bulunup ayrıca teknik kısımda desteğini esirgemeyen sevgili Şeyma Nur Ata'ya çok teşekkür ederim. Bu aşamada uzakta da olsa manen her an destek ve motivasyonu bana güç katan canım öğrencim ve arkadaşım Melisa Kayserlioğlu Darret'e teşekkür ederim.

Son olarak bu uzun ve zorlu süreçte beni destekleyip maddi manevi hep yanımda olan sevgili annem Fatma ve kıymetli babam Ali Yazıcı başta olmak üzere, yeğenlerim Süreyya, İbrahim Hadi, Zeynep Şifa ve tüm aileme teşekkürlerimi sunuyorum.

25 Haziran 2024

Kadıköy

İÇİNDEKİLER

BEYANLAR.....	4
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER.....	IX
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	X
TABLolar LİSTESİ	X
1. BÖLÜM I: BEŞİRNÂME VE YAZARI.....	1
1.1 Beşîrnâme'nin Müellifi ve Eserin Ona Âidiyetine Dair	1
1.2 Beşîrnâme'nin Yazarı Mîrzâ-Zâde Mehmed Sâlim Efendi'nin Hayatı	10
1.3. Sâlim'in Eserleri	17
1.3.1. Tezkire-i Sâlim:	17
1.3.2. Dîvân:	18
1.3.3. Neylû'r-Reşâd fî-Emri'l-Cihâd:	18
1.3.4. Ikdu'l-Cumân fî Târihî Ehli'z-Zamân Tercümesi:	18
1.3.5. Selâmetü'l-İnsân fî Muhâfazati'l-Lisân:.....	18
1.3.6. Mâhiyyetü'l-Âşık:	18
1.3.7. Risale der-Tefsir:	19
2. BÖLÜM II: Beşîrnâme'nin Tertip, Muhteva, Aruz ve Kafiye Açısından İncelenmesi.....	19
2.1. Nûsha Tavsifi.....	19
2.2. Beşîrnâme'nin Tertîbi ve Muhtevâsı.....	21
2.3. <i>Beşîrnâme</i> 'de Aruz Kullanımı.....	44
2.3.1. İmâle	47
2.3.2. İmâle-i Memdûde	52
2.3.3. Zihaf	55
2.3.4. Vasl / Ulama	58
2.3.5. Tahfif (Kasr) ve Teşdid	60
2.4. Beşîrnâme'nin Kafiye ve Redif Açısından İncelenmesi.....	61
2.4.1. Kafiye Çeşitleri.....	61
2.4.2. Kafiye Hataları	64
2.4.3. Redif	67
3. BÖLÜM III: BEŞİRNÂME'NİN ÇEVİRİYAZI METNİ VE DİLİÇİ ÇEVİRİSİ.....	70
3.1. Metin Neşrinde Dikkat Edilen Hususlar.....	70

3.2. Çeviriyazı Metin ve Diliçi Çeviri	71
SONUÇ	201
KAYNAKÇA	205

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 İmâle-i Maksûrenin Gerçekleştiği Alanlar	50
Şekil 2 İmâle-i Maksûrenin Beyit Sayılarına Göre Dağılımı.....	50
Şekil 3. Beşîrnâme’de Başvurulan Kafiye Türleri.....	62

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. Sâlim’in <i>Beşîrnâme</i> , <i>Divan</i> ve <i>Tezkiretü’ş-Şuara</i> Eserlerinde Bulunan Benzer Beyitler.....	10
Tablo 2: Sâlim’in <i>Beşîrnâme</i> ve <i>Divan</i> ’nın da Aynı Olan Mısra ve Beyitler.....	10
Tablo 3: Sâlim Efendi’nin Müderrislik ve Kadılık Görevleri.....	15
Tablo 4. Mesnevinin Bölümleri	22
Tablo 5. Beşîrnâme’de Yer Verilen Sorular	32
Tablo 6. <i>Beşîrnâme</i> ’ de Zihâfin Kullanım Oranı.	56

1. BÖLÜM I: BEŞİRNÂME VE YAZARI

1.1 Beşîrnâme'nin Müellifi ve Eserin Ona Âidiyetine Dair

Klasik Türk edebiyatıyla ilgili yapılan çalışmalarda sıklıkla karşılaşılan sorunlardan biri, bir eserin müellifini tespit etmek; başka bir ifade ile elde bulunan mevcut bir eserin kime ait olduğunu belirlemektir. Bu edebiyat geleneğinde müellifler, dönemin getirmiş olduğu geleneksel kalıp ve düşüncelerin etkisiyle, eserlerinde ya kendi isimlerini vermezler ya da sadece kullandıkları mahlaslarını yazmakla yetinirler. Hâl böyle olunca yazarını tespit edebilmek için eserdeki her bir ipucunun dikkatli bir şekilde tespit edilip bu bağlamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

Beşîrnâme'de de aynı durum söz konusudur. *Beşîrnâme* yazarı, eserinde kendisini sadece “Sâlim” mahlası ile okuyucuya tanıtmaktadır. Bunun dışında kimliğine dair, doğrudan bir bilgiye yer verilmemiştir. Bu durumda eserde adı geçen Sâlim'in tezkireler başta olmak üzere klasik biyografik kaynaklarda “Sâlim” mahlasını kullanan şairlerden hangisi olduğu anlaşılamamaktadır. Bu noktada öncelikle yapılması gereken, incelenmeye konu olan eserde, kendisini “Sâlim” olarak okuyucuya takdim eden şaire dair ayırt edici doğrudan ya da dolaylı bilgiler olup olmadığına bakmaktır.

Bunun için öncelikle yapılması gereken; eser içerisinde “Sâlim” mahlasının geçtiği beyitleri incelemek olacaktır. “Sâlim” mahlasının geçtiği aşağıdaki beyitlerde devirden şikâyet, içinde bulunulan kötü şartlar, dua talebi, selam ve tahiyyat gibi bazı konular dile getirilmiş ise de “Sâlim” mahlasını kullanan nâzımla ilgili doğrudan ya da dolaylı bir bilgi bulunmamaktadır:

Sâlim'e bahtı olmayup reh-zen
Sâlim eyle heme kederlerden (42)

Ğoma lutf eyle **Sâlim**-i zârı
Künc-i ğamda keder ile zârî (135)

Cürmin 'afv eyle ma'delet eyle
Sâlim-i zâra merhamet eyle (165)

Hakk'a **Sâlim** hezâr selâm olsun

Cān u ten zıkr ü şükr ile olsun 1057

İdeler gūyu[n]ı taḥsīn kirām
Sālīmā k’oldı ḥikāyāt itmām (1123)

Yukarıdaki iktibaslardan da görüleceği üzere yeterli bilgi ve verinin olmaması dolayısıyla yalnızca “Sâlim” mahlasının geçtiği beyitler üzerinden müellifin kimliğinin tespit edilebilmesi mümkün görünmemektedir. Öte taraftan biyografik kaynaklarda bahsi geçen “Sâlim” mahlaslı şairlerden hiçbirinin *Beşîrnâme* yazdığına dair bir bilgi bulunmamaktadır. Bu noktada eserde müellifin kimliğini tespite dair başka hususlar olup olmadığına bakılacaktır. Eserin dili ya da eser içerisinde yer alan başka bulgular, en azından metnin yazıldığı yüzyılın tespiti noktasında bizlere yardımcı olabilir. Mesnevi geleneğinde, eserin ait olduğu yüzyılı ortaya koyabilecek ipuçlarının bulunduğu birkaç beyit bulunmaktadır. Bunların başında da hāmî-sanatkâr ilişkisinin dile getirildiği övgü bölümleri yer almaktadır. “Sâlim” mahlaslı şair, eserinde devrin padişahı ile eserini sunduğu paşanın övgüsüne yer vermektedir. Sâlim öncelikle padişahın övgüsüne yer vererek burada Ahmed Gâzî’nin ileri görüşlü oluşunu, adaleti sağlayıcılığını, ilim ve hüneri beğenip takdir edişini dile getirir. Kendisinin mayasında irfan oluşu hasebiyle devrinde marifetin hâsıl olduğunu ve küçük büyük herkesin bilgi birikimini eşğine sunabildiğini söyler:

Şeh-i bālā-zafer behīn-aḥter
Şeh-i ‘ālī-naẓar gedā-yāver (188)

Şeh-i ‘ādil şehinşeh-i kāmīl
Dāver-i bī-mu‘ādil ü pāk-dil (190)

Şāh-ı ‘irfān u şehnişān-ı cihān
Şeh-i devrān ü pādīşāh-ı zamān (193)

Ya’nī Sulṭān Aḥmed-i Ġāzī
Şehlerūñ cümle şāh-ı mümtāzı (194)

Oldığından o şāh-ı mülk-i cihān
Semt-i ‘irfāna hāşılı nigerān (202)

Olup ‘irfāna bi’t-tabī ‘ māyıl
Oldı devrinde ma‘rifet hāşıl (204)

İtdüğinden ma‘ārifī taḥsīn
Buldı kālā-yı ma‘rifet tezyīn (203)

Dergeh-i pākine şıgār ü kibār
Herkes itdi ma‘ārifin izhār (205)

Yukarıda verilen beyitlerden de görüleceği üzere *Beşîrnâme*’de övülen padişah sadece “Sultān Ahmed Gāzî” sözcükleri ile tanıtılmaktadır. Bunun dışında kendisine ait daha fazla bilgi bulunmamaktadır. Bu da söz konusu devri belirlemede güçlük teşkil etmektedir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunda “Ahmed” ismi ile tanınan üç padişah bulunmaktadır. Bu noktada yapılması gereken, eserde başka ipucu olup olmadığına bakmaktır. İlerleyen beyitlerde şair devrin vezirinin yani “Ali Paşa”nın övgüsüne dair ifadeler yer verir. Bu bölümde zafer ve başarının her daim onunla beraber olduğu, devrinin cesur ve cömert veziri olduğu ifade edilir.

Odur ol südde-i zafer-der-bān
Bulunur k’anda her gama dermān (220)

Müsteşār u vezīr-i devletdür
Āşaf-ı bī-naẓīr-i devletdür (226)

Mihr-i evc-i sipihr-i devletdür
Meh-i tābende-i semāḥatdür (228)

Odur ol āşaf-ı dilīr-i zamān
K’oldı fermānına muṭī‘ cihān (229)

Āb-ı rūy-ı mefāhîr-i vüzerā

Ya'nî kim hâzret-i 'Alî Pâşā

(231)

Aynı zamanda kendisi için kullanılan nitelemelerden onun veziriazam/sadrazam olduğu da hissettirilmektedir.⁴ Bu bilgiler kapsamında söz konusu devri belirlemede doğrudan olmasa da bizi yönlendireceği kaynaklar dolayısı ile incelemeye katkısı olacak bir husustur. Bu nedenle evvela tüm “Ahmed Sultân” dönem ve vezirlerine bakmak gerekecektir. I. Ahmed’in “*Malkoç Ali Paşa*” (Yavuz) isminde tek veziri olmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi* kitabında I. Ahmed’in saltanat (1603-1617) yılları arasında çok küçük yaşta olması ve tecrübesiz olması dolayısıyla etrafındakilerinin tesiri altında kalarak doğru kararlar alamamasından mütevellid vezirini zor duruma koyacak şekilde davrandığını, bunun sonucunda da Malkoç Ali Paşa’nın hasta düşüp öldüğünü ve bu haseple de sadaretinde yedi ay gibi kısa bir süre geçirmiş olup iyi işlere öncülük edemediğini belirtmektedir.⁵ Dolayısıyla *Beşîrnâme*’de zaferler kazandığı söylenen “Ali Paşa”nın bahsi geçen kişi olmadığı açıkça anlaşılmaktadır.

II. Ahmed (1691-1695) zamanında ise “arabacı”, “çalık” ve “sürmeli” lakaplarıyla bilinen “Ali Paşa” isimli üç tane vezir ile karşılaşilmektedir. Kadı Ali Paşa (arabacı) ile ilgili olarak İslam Ansiklopedisi maddesinde onun Belgrad’a gitmesi gerekirken türlü bahanelerle sefere çıkmaması ve çevirdiği entrikaların padişaha ulaşması ile görevinden azledildiği, ayrıca dönemindeki insanlarca yalancı düzenbaz ve kötü sıfatlarıyla gündeme gelen biri olduğu kaydedilmiştir.⁶

Hacı Ali Paşa (Çalık); ise bir sene kadar vezirlik yapmış olup herhangi bir zafer kazanmamıştır.⁷ Ayrıca diğer vezirlere karşı herhangi bir üstünlüğünden de söz edilmemiştir.

Sürmeli Ali Paşa; çok kısa süreli olarak vezirlik yapmış olup azledilmiştir. İkinci vezirliği sırasında sultan II. Ahmed vefat etmiştir. Akabinde II. Mustafa sultan olunca; Ali Paşa’nın kıskırtmalarını hazmedemeyerek onu öldürtmüştür.⁸

Beşîrnâme’de övgüsü yapılan “Ali Paşa” için verilen bilgiler ile yukarıda söz konusu edilen Ali Paşa’lar uyuşmamaktadır. Bunların dışında ilgili kaynaklarda verilen

⁴ Buna dair ilgili beyitler için bk. 234, 240, 242, 243, 253, 257. ve 259.

⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982), 360.

⁶ Abdülkadir Özcan, “Ali Paşa Arabacı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 19 Kasım 2022).

⁷ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 436-440.

⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 441-442.

bilgilere bakıldığında ise “Sâlim” mahlaslı şairlerin 18. ve 19. yy’da yaşadıkları görülmektedir.⁹

Bununla beraber her ihtimal göz önüne alınarak I. Ahmed ve II. Ahmed dönemleri incelenmiş ve bahsi geçen Sâlim mahlaslı kişinin bu dönemlerde yaşamış olma ihtimalinin mümkün olmadığına da kanaat getirilmiştir. Dolayısıyla artık III. Ahmed döneminde *Beşîrnâme*’de söz konusu edilen özelliklere uygun bir “Ali Paşa” olup olmadığına bakmakta fayda vardır.

Beşîrnâme’de padişahın övgüsüne yer verilen bölümde onun şair ve sanatkarları himaye edici yönü üzerinde bilhassa durulmuş olması ilgi çekicidir. Raşit Gündoğdu’nun hazırladığı Osmanlı Padişahları adlı eserde III. Ahmed’in de şair ve sanatkarları destekleyen, devrinde ilim ve kültürün yaygınlaşması adına imar faaliyetlerini hızlandıran, ülkeye matbaa getirerek eserlerin basılmasını sağlayan bir padişah olduğunun üzerinde önemle durulmaktadır.¹⁰

Ayrıca *Beşîrnâme*’de “hâtime” adlı bölümdeki Kâğıthâne ve oradaki eğlence anlayışına yer veren beyitlerde, bahar mevsiminde sanat erbabının Kâğıthâne’de toplandığına, burada kadeh gibi kırmızı laleler olduğuna ve Kâğıthâne havasının dostlara neşe kattığına dair ifadelerle karşılaşılmaktadır. Ayrıca mesnevinin bu bölümünde Kâğıthâne’nin bir eğlence meskeni olarak ön plana çıktığı o dönemin tasvirleri bahçe ve çiçek motifleri üzerinden detaylıca betimlenmiştir:¹¹

Bir şeb olmuş-idi Kâğıd-hâne
K’oldı cā ba’z-ı hünermendāne (1088)

Mevsim-i seyr-i gülistān idi
Ya’nī hengāme-i büstān idi (1089)

‘İşrete itmiş idi istihzār
Lāleden sāğar-i la’līn bahār (1093)

Neş’e virmekde idi yārāne
Neş’e-i ‘ālem-i Kâğıd-hâne (1111)

⁹ *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, “Sâlim” (Erişim 22 Kasım 2023).

¹⁰ Raşit Gündoğdu, *Osmanlı Padişahları* (İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2015), 151-157.

¹¹ İlgili beyitler için bkz. 1088-1111.

Yukarıda verilen beyitler akla III. Ahmed döneminde değişiklik ve imar çalışmalarının yapılmış olduğunu getirecektir. Kaynaklardan hareketle III. Ahmed dönemine bakıldığında; İstanbul'un hayat tarzının büyük ölçüde değiştiği, Kâğıthâne ve çevresinde padişahın hoşuna gidecek şekilde yeni binaların inşa edildiği, çiçekler ve ağaçlar arasında yeni köşkerin yapıldığı, imar faaliyetlerinin önem kazandığı, Avrupa'da cereyan eden olayların özellikle kültür ve medeniyet ürünlerinin yakından takip edildiği ve ülkeye matbaa getirilerek ilim ve kültür eserlerinin basılmaya başlandığı görülmektedir.¹² Yine bunun yanı sıra III. Ahmed dönemindeki devlet adamlarına dair bir araştırma yapıldığında da bu dönemde yaşamış olup “Dâmâd” ve “Şehîd” sıfatları ile tanınan bir Ali Paşa ile karşılaşilmektedir.

III. Ahmed'in veziri olan Ali Paşa'ya dair kaynaklarda ise birtakım bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Uzunçarşılı; Şehid Ali Paşa'nın Ruslarla anlaşma yaptıktan sonra Karlofça Antlaşması ile Venediklilere bırakılmış olan Mora'yı geri almayı hedeflediğini, hatta bazı manevî şahsiyetlerin de kendisini Mora fatihi olarak müjdelediklerini dile getirir.¹³ İslam Ansiklopedisi de; 1715 yılında Mora fatihi olarak anılan Ali Paşa'nın Edirne'ye döndüğünü ve bu zafer neticesinde Osmanzâde Ahmed Tâib'in bir kaside, Derviş Musa'nın da bir manzume yazdığını kaydetmiştir.¹⁴ Bununla beraber sadrazamlığı döneminde onun yeniliklere açık icraatlarda bulunduğu, olumlu ve güzel işlere de vesile olduğu aktarılmıştır. Bununla ilintili olarak başka bir çalışmada Ali Paşa'nın Osmanlı Devleti için çok fazla icraati olup özellikle çıktığı Mora Seferi ve bu seferde kazandığı büyük zaferle anıldığı bilgisine yer verilmektedir.¹⁵ Ayrıca aynı makalede Ali Paşa'nın hâmî yönü esas alınarak ona dair yazılan eser ve şiirlerin tespitine gidilmiştir.¹⁶

Yukarıda aktarılan bilgi ve verilerin ışığında Sâlim mahlaslı şairin mesnevisinde yer alan padişah ve vezirinin III. Ahmed ve Şehit Ali Paşa olduğu güçlü bir ihtimal olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada eserin müellifini belirlemede III. Ahmed dönemi ile veziri Ali Paşa'nın sadareti, inceleme açısından önemli bulgular arasında yer alacaktır. Nitekim çalışmaya konu olan eserin şairinin bu dönemlerde yaşamış olup ona eser sunacak olgunluk ve donanımda olması gerekmektedir. Sultan III. Ahmed'in (1703-1730)

¹² M. Münir Aktepe, “Ahmed III”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 19 Kasım 2022).

¹³ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 97.

¹⁴ Özcan, “Şehid Ali Paşa”.

¹⁵ Hanife Koncu vd., “Hidiv-i Mülksitânun Vezîr-i Mümtâzı” Şehîd Ali Paşa'nın Hâmîliği”, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 7/4 (Sonbahar 2021), 1018-1064.

¹⁶ Koncu vd., “Hidiv-i Mülksitânun Vezîr-i Mümtâzı” Şehîd Ali Paşa'nın Hâmîliği”, 1020.

yılları arasında padişah olduğu ve Ali Paşa'nın da (1682-1716) yılları arasında yaşadığı göz önünde bulundurularak Sâlim mahlaslı şairler arasında buna göre bir eleme yoluna gidilecektir. Sâlim'in eserinin sonunda yer vermiş olduğu beytin ilk mısraı ebced hesabıyla eserin yazıldığı tarihi veren “قيلدم اتمام حكايات زيبا” beyti olup 1126/1714 yılını göstermektedir:

Qıldum itmâm-ı hikâyet zîbâ ”

Sûhan encâmına irdi hâlâ (1122)

Öncelikle ilgili kaynaklarda verilen bilgilerden hareketle Sâlim mahlasını kullanan şairlere bakılıp ardından tarihi kayıtlar göz önüne alınarak metnin müellifini bulmaya dair bir yöntem izlenecektir. Tezkirelere göre divan edebiyatı isimler sözlüğüne bakıldığında yedi tane Sâlim mahlaslı şair ile *Tuhfe-i Nâilî*'de ise on tane Sâlim ismi ile karşılaşilmektedir.

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü dikkate alındığında bu aralıkta adı geçen Sâlim mahlaslı şairlerin başında Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim ve Mehmed Şükrü Efendi'nin oğlu olan Sâlim gelmektedir¹⁷. Mehmed Şükrü Efendi'nin oğlu olan Sâlim'in 1794'te dünyaya gelmiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Sultan III. Ahmet'in döneminden sonra yaşadığı görülmektedir. Diğer Sâlim mahlaslı şairlere bakıldığında da yukarıda çerçevesi çizilen III. Ahmed dönemine göre şairlerin ya çok küçük yaşta oldukları ya da bu dönemde yaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin ise tarihi veriler dikkate alındığında III. Ahmed dönemi ve Şehid Ali Paşa zamanında yaşadığı görülmektedir. Ayrıca Mirzâ-zâde Mehmed Efendi'nin divanında yer alan bir gazelini, Şehid Ali Paşa'nın “efkâre düşürdü, yâre düşürdü” nağmesiyle bir gazel yazılması isteğine binaen kaleme aldığı bilinmektedir.¹⁸

Eşk-i terimi dîde ruh-ı yâre düşürdü

Üftâdeligi şebnemi gülzâre düşürdü

¹⁷ *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, “Sâlim” (Erişim 23 Nisan 2023).

¹⁸ Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuara*, haz. Adnan İnce (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 391-392.

Olsam ne ‘aceb eşk-i revânım gibi pâ-mâl
Gözden beni ol şûh-ı sitem-kâra düşürdü

Derd-i dil-i dil-dâdeyi gör sâ’ik-i takdîr
Âzâde iken turra-i tarrâra düşürdü

Dil bahr-i mahabbetde şinâverlik ederken
Fülk-i emelin sâhil-i efkâre düşürdü

Murg-ı dil-i âvâremizi bâd-ı mahabbet
Sahn-ı harem-i gülşen-i ruhsâre düşürdü

‘İrfâna olan meyli bizi âsaf-ı ‘asrın
Sâlim yine hep vâdî-i eş‘âra düşürdü

Beşîrnâme’nin Sultan Ahmed Gâzî ve Sadrazam Ali Paşa’ya sunulmuş olması, Sâlim’in devrin tanınmış insanlarına olan yakınlığını göstermesi bakımından da önem arz etmektedir. Eserdeki bazı karakter unsurlarını da müellifin kimliği beraberinde düşünmek de eserin Mirzâ-zâde Sâlim’e âdiyetini pekiştirebilecek bir karîne olarak tasavvur edilebilir. Mesnevi’deki “Beşîr ve Şâh Şâdân’ın Hikâyesi” adlı kısımda yer alan beyitlerde Şâdân’ın babasının onun eğitimi için çok emek sarf ettiği, ilim ve inşâda tahsil görmesini sağlayıp onu bütün ilim dallarında yetiştirdiği, özellikle nahiv, mantık, tefsîr, heyet ve felsefe ilimlerinde hünerler elde ettiği ifade edilmiştir:

Pederi eyleyüp o zâta nazar
Anı kılmışdı farkına hem-ser (289)

‘İlm ü inşâyı itdürüp taḥṣîl
Kıldı nokşân-ı ḥüsnini tekml (290)

Eyleyüp aña himmet-i vâfir
Kıldı cümle fûnûn da mâhir (291)

Hâşılı az zamân da o civân

Oldı ‘ilmiyle fâyiķu’l-aķrâ (292)

Bu beyitler göz önünde bulundurulduğunda Sâlim’in de ilmiye sınıfına mensup biri olduğu hatıra gelmektedir. Bu doğrultuda kaynaklarda yer alan bilgilere bakıldığında Sâlim’in, babası Şeyhülslâm Mirzâ Mustafa Efendi’den ve devrin tanınmış ulemalarından ders almış olduğu ve henüz 16 yaşındayken Eyüp Siyavuş Paşa medresesine müderris olarak atandığı görülür.¹⁹ Ayrıca “Mirzâ” Farsça bir ünvan olup, hükümdar soyundan gelen manasındadır. Bu ünvan asiller ve diğer ileri gelenler tarafından da kullanılır.²⁰

İşaret edilen önermelerden sonra aranan müellifin Mirzâ-zâde Mehmed Efendi Sâlim olması tarihi gerçeklik göz önüne alındığında en uygunu görülmektedir. Nitekim eldeki biyografi ve tezkireler tarandığında bu dönemde yaşamış olan başka bir Sâlim’e tesadüf edilmemiştir.

Tarihi gerçeklik olarak müellifi tespit etmek önemli bir veri de olsa tek başına yeterli olmayabilir. Bu durumda eğer varsa, müellifin diğer eserlerini de inceleyerek üslup benzerliği ya da ortaklığı olarak değerlendirilecek başka karineler peşine de düşülebilir. Nitekim Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi’nin kendisine ait olduğu düşünülen mesnevisinin dışındaki eserlerine, divanına ve tezkiresine bakıldığında *Beşîrnâme*’dekilere benzer beyitler olduğu görülmüştür. Örneğin *Beşîrnâme*’de Sultan Ahmed’e takdim edilen bir beytin Sâlim Divanı’ndaki bir beyitle hayli benzerlik arz ettiği görülmekte, hatta beytin bir mısraı bütünüyle aynı iken diğer mısraı da kurgusu itibarıyla ona benzemektedir. Her iki beyitte de III. Ahmed’in “gâzî” sıfatı ile takdim edilmiş olması dikkat çekici bir benzerliktir.

Tablodaki birinci örneğe ve az sonra sunulacak diğer ipuçlarına göre *Beşîrnâme* ile *Tezkiretü’ş-Şu’arâ*’nın aynı kişinin elinden çıkmış olduğu neredeyse kesindir. Bunun üzerine tablodaki ikinci beyte bakıldığında yine III. Ahmed’in övüldüğü beyitler görülecektir. *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* ile *Dîvân*’daki ifadelerin olduğu gibi aynı olması dolaylı olarak da olsa *Beşîrnâme*’nin Mirzâ-zâde Sâlim tarafından yazıldığını güçlendirmektedir.

¹⁹ Haluk İpekten, *Şair Tezkireleri* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2002), 108-110.

²⁰ Atabey Kılıç, *18. yy’ın Meşhur Ailelerinden Mirzâ-zâdeler* (Kayseri: Laçın Yayınları, 2001), 9.

Beşîrnâme	Tezkiretü’ş-Şu‘arâ	Divân
Ya’nî Sultân Ahmed-i Gâzî Şehleriñ cümle şâh-ı mümtazı (194)	Şehleriñ şâh-ı cüd-perdâzı Ya’nî Sultân Ahmed-i Gâzî (121/16)	Cenâb-ı hazret-i Sultân Ahmed-i Gâzî Yegâne pâd-şeh-i bî-mu’âdil ü ekrem (95/19)
Odur ol pâdişâh-ı bî-aqrân Ya’nî şâhenşeh-i zemîn ü zamân (186)	O şeh-i pâk-i mülket-i devrân Melik-i ‘âdil-i zemîn ü zamân (120/10)	O şeh-i pâk-i mülket-i devrân Melik-i ‘âdil-i zemin ü zamân (107/ 6)

Beşîrnâme	Tezkiretü’ş-Şu‘arâ
Hamd ü şükr ü şenâ-yı lâ-yuhşâ Olur ol âsitânede ihşâ (1)	Ola dergâh-ı şubh u mesâ Hamd ü şükr ü şenâ-yı lâ-yuhşâ (88/1)
Cürmin ‘afv eyle ma’delet eyle Sâlim-i zâra merhamet eyle (165)	Nigeh-i lutf u ‘âtıfet eyle Sâlim-i zâra merhamet eyle (115/1)

Tablo 1. Sâlim’in *Beşîrnâme*, *Divan* ve *Tezkiretü’ş-Şuara* eserlerinde bulunan benzer beyitler.

Beşîrnâme	Divan
Dâhil-i bezmi kurb-ı evlânuñ Vâşılı bezmgâh-ı ma’nânuñ (366)	Vâşılı bezmgâh-ı ma’nânuñ Pey-revi nükte-i dil-ârânuñ (174/ 46)
Bir yanından firâk-ı şubh u mesâ Bir yanından şemâtet-i a’dâ (319)	Bir yanında hücüm-ı hicr ü cefâ Bir yanında firâk-ı şubh u mesâ (219/22)
Bir şeb olmuş-idi Kâğıd-hâne K’oldı câ ba’z-ı hünermendâne (1088)	Bir şeb olmuş idi sahil-hane K’oldı câ ba’z-ı hünermendâne (183/47)

Tablo 2: Sâlim’in *Beşîrnâme* ve *Divan*’nın da aynı olan mısra ve beyitler.

Yukarıdaki tablolarda yer verilen ortak beyitler, çalışmaya konu olan *Beşîrnâme*’de adı geçen “Sâlim” mahlaslı kişinin 18. yüzyılda yaşamış olan “Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi” olduğunu tekit etmektedir. Böylece kesin olarak tezkire yazarı Sâlim’in kaynaklarda bahsi geçmeyen yeni bir eserinin ortaya çıkmış olduğunu söylemek mümkündür.

1.2 Beşîrnâme’nin Yazarı Mîrzâ-Zâde Mehmed Sâlim Efendi’nin Hayatı

Sâlim’e dair klasik, biyografik ve otobiyografik kaynaklar ile bir şekilde Sâlim ile ilişkilendirilebilecek bilimsel çalışmalarda ona dair bazı bilgiler mevcuttur. Kendisiyle

ilgili bilgilere yer verilirken öncelikle şairin kaleme aldığı *Tezkiretü'ş-Şuarâ* takip edilecektir. Ardından klasik kaynaklar ile günümüzde yapılan çalışmalara başvurularak incelemeye konu olan *Beşîrnâme*'de Sâlim'e dair izler sürülecektir.²¹

Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim ile ilgili gerek klasik kaynaklar gerekse de akademik çalışmalarda tespit edilebildiği kadarıyla *Beşîrnâme*'den bahsedilmediği görülmüştür. Bu eserden bahseden ilk çalışma ise Sadık Yazar'ın Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme Geleneği adlı tezidir. Eser, bu çalışmada ilk kez Yazar tarafından tespit edilerek ismi zikredilmiş ve okuyucuya tanıtılmıştır.²² Bu tespitin ardından *Beşîrnâme* adlı eser Yılmaz Top tarafından müstakil bir çalışmaya konu edilmiştir.²³ Araştırmacı çalışmasında eserin kaynağı ve içeriği ile eserin yazarı olabileceğini düşündüğü Sâlim'in yaşamına dair de bilgiler vermiştir.²⁴

Sâlim kaleme aldığı *Tezkiretü'ş-Şuarâ*'da kendisinin Mirzâ Mustafa Efendi'nin yedinci çocuğu olarak 1688 yılında İstanbul'da dünyaya geldiğini ve kendisinden önce

²¹ Sâlim'in yaşam ve eserlerine dair kaynakları içermektedir: Bunlar için bk. Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c.2 (Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1971); Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c.2 (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972); Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982); İsmail Ünver, *Mesnevi*, Türk Dili, C.LII. S.415,416,417 (Temuz, Ağustos, Eylül, 1986); Ahmed Refik, *Onikinci Asr-ı Hicri'de İstanbul Hayatı (1689-1785)* (İstanbul: Enderun Kitabevi,1988); Ramiz ve Âdab-ı Zurafa'sı *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, haz. Sadık Erdem, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını,1994); Hüseyin Güfta, *Sâlim (Mirzâ-Zâde) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*, (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1995); Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmaniyye*, haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagu, c.3 (İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996); Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. Adnan İnce, (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005); Mustafa Safayi Efendi, *Tezkire-i Safayi (Nuhbetül Asar Min Fevaidi'l-Eşar) İnceleme Metin İndeks*, haz. Pervin Çapan, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005); Murat Sula, 'Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi ve Selametü'l-İnsan Fi Muhafazatı'l-Lisan, (Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009); Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011); Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011); Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2014); İsmail E. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları, Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016); Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz M. Ali Yekta Saraç, c.2 (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016); Edirneli Kâmi, *Kâmi Divânı*, haz. Gülgün Erişen Yazıcı, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017); Osman Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti*, (Ankara: Akçağ, 2019); Yılmaz Top, *Sâlim Efendi Beşîr-Nâme (Manzume-i Beşîr ü Şeh Şâdân)* (İstanbul: Hiperyayın, 2020); Elif Ayan Nizam, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/salim-mirzazade-mehmed-emin-efendi>, M. Kayahan Özgül, *Divan yolundan Pera'ya Selametle*, (İstanbul: Ötüken, 2022).

²² Sadık Yazar, *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, (Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011), s. 925-927.

²³ Yılmaz Top, *Sâlim Efendi Beşîr-Nâme (Manzume-i Beşîr ü Şeh Şâdân)* (İstanbul: Hiperyayın, 2020), s.39-41.

²⁴ Tespit edebildiğimiz kadarıyla *Beşîrnâme*'nin ona âdiyetine dair kapsamlı bilgilere yer verilmemiştir. Yılmaz Top tarafından TEES maddesinin yazılımının dışında eserin literatürde yer almadığı saptanmıştır. Bu bağlamda araştırmacı tarafından hazırlanan çalışmanın akabinde yayımlanan makale ve kitaplarda da yer almadığı görülmüştür.

doğan kardeşlerinin çok küçük yaşlarda öldüğünü söylemektedir.²⁵ Bu bilgilere göre Sâlim'in babası Mîrzâ Mustafa Efendi, hocası Şeyhülislam Minkarizâde Yahya Efendi'nin kızı ile olan evliliğinden doğan yedi çocuğunun altısını üç dört yaşlarındayken kaybetmiş, böylece soyu yedinci çocuğu olan âlim ve şâir Sâlim Efendi ile devam etmiştir.²⁶ Râmiz Tezkiresi'nde de Sâlim'in asıl adının Mehmed olduğu, III. Ahmed döneminde şeyhülislâmlık yapan Mîrzâ Mustafa efendinin oğlu olup babasının ve çevresindekilerin âlim zümresinden olması hasebiyle iyi bir eğitim sürecinden geçerek kendisini yetiştirdiği bilgilerine yer verilmiştir.²⁷ Franz Babinger'in ifadesine göre Osmanlı hukukçusu ve şair biyografileri yazarı olarak tanıtılan Sâlim'in künyesinde "Emin" ismi de yer almaktadır.²⁸ Dolayısıyla asıl adının Mehmed Emin olduğu da düşünülebilir bir durumdur. Ancak eldeki bu veriye dair, başka kayıtlara ulaşılamadığından şüpheyile yaklaşmak gerektiğini de hatırlatmak gerekir.

Sâlim, *Tezkiretü'ş-Şuarâ* eserinin giriş kısmında öğrenimine ilk olarak Yenibahçeli Çelebi Efendi yanında başladığını sonrasında kendisi için tutulan özel hocalardan ders aldığını, aynı zamanda hadis, edebiyat, fıkıh, tefsîr, hey'et, sarf, nahiv, meani, mantık ve hikmet ilimlerini bizzat babasından öğrendiğini aktarmaktadır.²⁹ Yine onun kendi ifadelerine göre daha beş yaşında iken mülazemet aldığı bilinmektedir.³⁰ Eserdeki bazı karakter unsurlarını da müellifin kimliği beraberinde düşünmek de eserin Mirzâ-zâde Sâlim'e aidiyetini pekiştirebilecek bir karîne olarak tasavvur edilebilir.

Mesnevideki "Beşîr ve Şâh Şâdân'ın Hikâyesi" adlı kısımda yer alan beyitlerde yazarın kendi hayatında öğrenim gördüğü ilimlerle, tahsil ettiği derslerle ve o dönem medreselerinde yer alan müfredatla ilgili ilmî terimleri yoğun biçimde kullanması; aynı zamanda bunları Şâdan adlı bir karakter üzerinden biyografisini anımsatacak şekilde aktarması hayatı hakkındaki bilgileri destekler niteliktedir.³¹

Pederi eyleyüp o zâta nazar

²⁵ Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. Adnan İnce (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 1.

²⁶ Mevlüt Poyraz, "Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi (1040-1135/1630-1722)", *Biyografi Denemesi" İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 62.

²⁷ Ramiz ve Adab-ı Zura'fâ'sı *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, haz. Sadık Erdem, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994), 152-153.

²⁸ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara: Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 1982), 298-299.

²⁹ İnce, *Tezkiretü'ş-Şuara*, Sâlim Efendi, 1.

³⁰ İnce, *Tezkiretü'ş-Şuara*, Sâlim Efendi, 1.

³¹ 289-305 aralığındaki beyitlere bakılabilir.

Anı kılmışdı farkına hem-ser (289)

Babası ona bakıp kendisine eşit seviyeye getirdi.

Eyleyüp aña himmet-i vâfir

Kıldı cümle fûnunda mâhir (291)

Onun için çok fazla emek sarf ederek bütün bilim dallarında onu yetkin kıldı.

Hikmet idi zekâsı hey’etde

‘Akl-ı evveldi cümle diğkâatde (297)

Astronomi ilminde zekâsı hikmetti ve tüm dikkatlerde akl-ı evveldi.

Sâlim’in mesleki hayatına geçmeden evvel onun nasıl bir ailede doğup hangi çevre ile yetiştiğini görmek faydadan hali olmayacaktır. Bu minvalde öncelikle babasının yaşamına kısaca bakmak gerekir. Mirzâ Mustafa Efendi, 1630 Batum doğumlu olup Enderun’da yetişen üç şeyhülislamdan ilkidir. Yetenekli ve çalışkan oluşu hasebiyle IV. Mehmed’in dikkatini çekmesi üzerine hatt-ı hümayunla Minkârîzâde’den mülâzım olması emredilmiştir. Sarây-ı Hümayun’da on altı yıl görev yapmıştır. 1688 yılında İstanbul kadılığına getirilmiştir. 1714 yılındaki şeyhülislamlığı sürecinde mülâzemet sisteminin düzenlenmesine dair bazı çalışmaları olmuştur. II. Mustafa’nın kendisine temlik etmiş olduğu Emirgân’daki Mîrgûnoğlu yalısında ömrünün kalan kısmını geçirmiştir.³²

Sâlim’in babasının doğmuş olduğu dönemde Batum, Osmanlı İmparatorluğu hakimiyeti altında olup din olarak da halkın İslamiyet’i benimsediği bir zamandı.³³ Dönemin en iyi hocalarından İmâm-ı Sultânî Şâmî Hüseyin Efendi, Kiçi Mehmed Efendi ve yine dönemin önde gelen âlimlerinden olup saray hocalığı görevini yapmakta olan Mirzâ Mehmed Efendi'den ders almıştır.³⁴ Ayrıca Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi,

³² Mehmet İpşirli, “Mirza Mustafa Efendi”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 22 Aralık 2022).

³³ Poyraz, “Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi (1040-1135/1630-1722) Biyografî Denemesi”, 51.

³⁴ Poyraz, “Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi (1040-1135/1630-1722) Biyografî Denemesi”, 53.

ilmiye mesleğinin temelini oluşturan mülâzemet sisteminin düzene konulmasıyla ilgili kendisine hitaben çıkarılan ferman üzerine bu konuda bazı yeni düzenlemeler yapmıştır.³⁵

Buradan hareketle Sâlim Efendi'nin entelektüel bir ortamda doğup etrafının ilmiye sınıfına mensup insanlarla dolu olmasının eğitim hayatından mesleğine dek büyük katkılar sağladığı görülebilmektedir. Dönemindeki diğer tezkirelerde de Sâlim'in henüz küçük yaşlarından itibaren iyi bir eğitim aldığı ve temiz sözlü bir şair olduğu ifade edilmiştir.³⁶ *Tuhfe-i Hattâtîn*'de onun sülûs ve nesih yazısını Bahri Mehmed Paşa'dan öğrendiği ve talik hattında da mahir olduğu ifade edilmiştir.³⁷ Bunların yanı sıra, Sâlim'in beş yaşında iken mülâzemet alması beşik ulemalığı tenkidi için de önemli bir veri olarak okunabilir.

İlmiye sınıfına mensup olan Sâlim, ömrü boyunca çeşitli görevlerde bulunmuştur. Aşağıdaki tabloda Sâlim'in klasik gelenekteki sıra takip edilerek hangi rütbeler ile göreve başladığı, yıl aralıkları ile birlikte verilmiştir.

Görevi ve Görev Yaptığı Yer	Görev Tarihi
İbtidâ-i hâric rütbesi ile Sadrazam Siyâvuş Paşa Medresesi'nde hocalık.	1 yıl- 1704
Seyyid Feyzullah Efendi'den Dahil rütbesi ile hocalığa devam etmiştir.	1704
Mûsıla-ı Sahn rütbesi ile Mu'îd Ahmed Efendi medresesine atanmıştır.	1706-1708
Ebezâde Abdullah Efendi'den Sahn rütbesini alarak aynı medresede on dört ay kadar görev yapmıştır	1708
İbtidâ-i altmışlı rütbesi ile Ebu'l-Fazl Mahmûd Efendi Medresesi'ne atanmıştır.	1709
Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'den Hareket-i altmışlı ile Sinân Paşa Medresesi'nde hocalık.	1710 Eylül
Mûsıla-ı Süleymaniye ile Şehzâde Medresesi hocalığı.	1710 Aralık
Paşmakçızâde Seyyid Ali Efendi'den Süleymaniye rütbesi	1711 Temmuz
Ebezâde Abdullah Efendi tarafından Süleymaniye Medresesi'ne müderris olarak atanmıştır.	1713 Şubat
Süleymaniye Darulhadis Medresesi müderrisliği.	1713 Eylül
Şeyhulislâm Ebu'l-Fazl Mahmud Efendi tarafından mahrec mevleviyetlerinden Selânik kadılığına atanmıştır.	1714 Ocak- altı ay

³⁵ İpşirli, “*Mirza Mustafa Efendi*”.

³⁶ Mustafa Safayi Efendi, *Tezkire-i Safayi (Nuhbetü'l-Asar Min Fevaidi'l-Eşar) İnceleme Metin İndeks*, haz. Pervin Çapan, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005), 297-298.

³⁷ Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç (İstanbul: Klasik Yayınları, 2011), 412.

Galata kadılığı	1714 Aralık altı ay
İstanbul kadılığı	1722- 11 ay
Anadolu kazaskerliği	1730- 1 yıl
Rumeli kazaskerliği	1735- 1 yıl

Tablo 3: Sâlim Efendi'nin müderrislik ve kadılık görevleri.³⁸

Sâlim'in müderrislik, kadılık görevleri ile birlikte kendisi için tayin edilen paye ve arpalıklar sayesinde refah içinde yaşadığı tahmin edilebilir. Bu minvalde Sâlim'in İstanbul'daki kasrı için 1127/1715'te düşürülen tarihe de aşağıda yer verilecektir.³⁹

Târîh Berây-ı Kasr-ı Sâlim Efendi

[Mefâ'ilün mefâ'ilün fa'ülün]

Cenâb-ı necl-i pâk-i şeyhü'l-islâm

Yegâne Sâlim-i berceste-eş'âr

Berây-ı muktezâ-yı tab'-ı nâzûk

Bu kasr âbâdına oldu heveskâr

Bu resm-i dil-nişîne itse tahsîn

Belî şâyestedür rûh-ı Sinimmâr

Havernâk bulmamışdı böyle revnak

Tekellûf ber-taraf ey tab'-ı mi'mâr

³⁸ Detaylı bilgi için bk: Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. Adnan İnce, (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005).

³⁹ Edirneli *Kâmî, Kâmî Dîvânı*, haz. Gülgün Erişen Yazıcı, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017), 142-143.

Hevâdâr-ı hevâsı feyz-i sermed

Hayât-efzâ hayâtı dâr mâ-dâr

Musanna‘dil-küşâ vü hûb-manzar

Sezâ etrafına câm olsa enzâr

Muhâtında hüveydâ rûh-bahşı

Muhâtinde müşâhid mevc-i envâr

Hevâsı feyz-bahş-ı sahn-ı Tübbet

Zemîni ‘itr-sây-ı arz-ı Bulgar

Bu kasr-ı Sâlim-âbâdı gören dir

Selâmetde ola bânîsi hemvâr

Didi târîh itmâmına Kâmî

“Zihî behcet-fezâ kasr-ı hevâdâr”

Sâlim’in hayatı hakkında yaptığımız incelemeler neticesinde kendisinin ölüm yılına dair verilen bilgilerde de ihtilafa düşüldüğü görülmüştür. Bir kısım klasik kaynaklar onun 1738 yılında Şam’a gitme emrini aldıktan sonra 1739’da Şam yakınlarında yolculuk yaparken öldüğünü⁴⁰ söylerken, bazı kaynaklar ise 1743 yılında Şam yakınlarındaki Mefrık şehrinde vefat ettiğini kaydeder.⁴¹

Yukarıda verilen bilgilerden de görüleceği üzere Sâlim’in ölümüne dair; kaynaklarda verilen bilgiler birbiriyle uyuşmamaktadır. Bu konuda İsmail E. Erünsal’ın

⁴⁰ Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok, 298.

⁴¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. Ali Yekta Saraç (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 661.

Sâlim'e dair şer'i sicil kayıtlarında terekesini bulması, Sâlim hakkındaki eksik bilgilerin tamamlanmasında önemli bir aşama teşkil etmektedir. Erünsal kitabının içinde "Edebiyat Tarihi Yazıları" başlıklı makalesinde, Sâlim'in görev tayinleri ile ilgili en doğru kayıtların kendisi de bir ilmiye sınıfı mensubu olan Mustafa Efendi'nin günlüğünde⁴² yer aldığını ifade eder.⁴³ Adnan İnce ve Hüseyin Güfta tarafından Sâlim'in çocuklarının olmadığına dair verilen bilgilere rağmen Erünsal'ın bulduğu tereke kaydı bu noktada da yeni bilgiler sunmuştur.⁴⁴ Yine tereke kaydıyla yanlış olduğu ortaya çıkan bir bilgi de Murat Sula'nın⁴⁵ doktora tezinde ifade edilen Sâlim'in Rami Mehmed Paşa'nın damadı olduğu bilgisidir. Bu bağlamda 10 Ocak 1744 tarihli tereke kaydına göre; Sâlim'in Feyzullâh Efendi'nin Şerîfe Sâliha adında boşanmış bulunduğu bir eşi ile beraber Ahmed Efendi isimli bir zatın kızı olan Ayşe Hatun isimli eşi ve yine ondan Ayşe isminde bir kızı olduğu ifade edilir.⁴⁶ Yine tereke kaydından anlaşıldığı kadarıyla Sâlim vefat ettiğinde borçları servetinden daha fazladır. Bundan dolayı alacaklılarının kadıya başvurduğu dahi görülmüştür. Mezar taşının da 1744 tarihini gösteriyor oluşu Sâlim'in 1738 ya da 1739 tarihinde ölmüş olacağına dair verilen bilgilerin geçersiz oluşunu ispatlar.⁴⁷

1.3. Sâlim'in Eserleri

Sâlim; Türkçe, Arapça ve Farsça olmak üzere üç dilde; biyografi, edebiyat, siyaset, Arapça dilbilgisi ve sözlük gibi farklı ilim sahalarında telif ve tercüme olmak üzere çok geniş yelpazede eserler kaleme almıştır. Bunlardan bir kısmı günümüze kadar ulaşmış olup bir kısmı ise ya elimize ulaşmamış ya da hakkında ilmî bir çalışma yapılmamıştır. Klasik kaynaklarda adı geçen ve günümüze ulaşan eserleri ile şu anda mevcut olmayan eserleri aşağıda kısaca tanıtılacaktır.

1.3.1. Tezkire-i Sâlim:

Sâlim'e ait en önemli eserdir. Mensur bir eser olan bu tezkirede 1688-1722 yılları arasında ölen veya o sırada yaşamakta olan 423 şairin biyografisi mevcuttur. Bir mukaddime ile iki bölümden oluşan eser, münşiyâne bir üslupla kaleme alınmıştır. Eserin

⁴² Mustafa Efendi ve günlüğüne dair ayrıntılı bilgi için bk: Selim Karahasanoğlu, *Kadı ve Günlüğü Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013).

⁴³ İsmail E. Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları, Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp metinler* (İstanbul: Dergah Yayınları, 2016), 184.

⁴⁴ Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları, Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp metinler*, 184-186.

⁴⁵ Murat Sula, *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi ve Selametü'l-İnsan Fi Muhafazatı'l-Lisan*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009) 47.

⁴⁶ Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları, Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp metinler*, 184-186.

⁴⁷ Erünsal, *Edebiyat Tarihi Yazıları, Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp metinler*, 184-186.

ilk kısmında II. Mustafa (İkbâlî) ve III. Ahmed'in (Necîb) biyografilerine yer verilmiş, ikinci kısmında da alfabetik olarak şairlerin hal tercümelerine geçilmiştir.⁴⁸ Edebiyat tarihi kaynakları arasında şairlerin yaşamlarına dair ayrıntılı ve güvenilir bilgiler barındırıyor olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir.⁴⁹

1.3.2. Dîvân:

Dîvân: 5868 beyitten oluşan Sâlim Dîvânı rubai şeklinde manzum bir mukaddime bölümü ile başlayıp içerisinde 36 kaside, 3 mesnevi, 17 musammat, 13 tezkire ve mektup, 6 lugaz, 309 gazel, 43 manzum tarih, 20 kıta, 11 rubai, 7 nazım, 175 matla ve müfredler barındırmaktadır.⁵⁰ Eserin tenkitli neşri 1994 yılında Adnan İnce tarafından yayımlanmıştır.⁵¹

1.3.3. Neylû'r-Reşâd fî-Emri'l-Cihâd:

On yedi bölümden meydana gelen bir eser olup I. Mahmud adına 1145'te (1732) yazılmıştır.⁵² Muhtevası ise cihat ve gazanın dini esasları ve faziletlerinden oluşmaktadır.⁵³

1.3.4. İkdu'l-Cumân fî Târihî Ehli'z-Zamân Tercümesi:

Nevşehirli Damad İbrahim Paşa tarafından oluşturulan ilim ve tercüme heyetinde, Aynî Tarihi'nin hey'et ve coğrafyayla ilgili 11 cüz'ünü tercüme ettiği eseridir.⁵⁴

1.3.5. Selâmetü'l-İnsân fî Muhâfazati'l-Lisân:

Nahiv ve sarf ilimlerinin kuralları konusunda, Arapça olarak 1142/1730'da kaleme alınan bir eserdir.⁵⁵ Murat Sula tarafından yayımlanmıştır.⁵⁶

1.3.6. Mâhiyyetü'l-Âşık:

Tasavvuf, siyer, tabakalar ve tarih konusunun bir arada işlendiği dört ciltten oluşan bir eserdir.⁵⁷ Yazarın bizzat kendisinin bahsettiği ancak günümüze ulaşmayan eserlerindendir.

⁴⁸ Hüseyin Güfta, "Sâlim".

⁴⁹ Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuarâ*, haz. Adnan İnce, (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 15.

⁵⁰ Güfta, "Sâlim".

⁵¹ Adnan İnce, *Mirza-zade Mehmed Sâlim Divanı (Tenkitli Basım)*, (Ankara, Yükseköğretim Kurulu Matbaası, 1994).

⁵² Güfta, "Sâlim".

⁵³ *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, "Sâlim, Mirzâ-zâde Mehmed (Emin) Efendi" (Erişim 19.12.2023).

⁵⁴ *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, "Sâlim, Mirzâ-zâde Mehmed (Emin) Efendi".

⁵⁵ *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, "Sâlim, Mirzâ-zâde Mehmed (Emin) Efendi".

⁵⁶ Murat Sula, *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi ve Selametü'l-İnsan fî Muhafazati'l-Lisan*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009).

1.3.7. Risale der-Tefsir:

Eserde, Fatiha, Bakara ve İnsan sûresindeki âyetlerin tefsirleri yer almaktadır.⁵⁸ Sâlim bu eserinde ele aldığı âyetleri sarf nahiv, me'âni ve beyân ilimleri bakımından inceleyip bazı kelimelere filolojik izahlar getirir.⁵⁹

2. BÖLÜM II: Beşîrnâme'nin Tertip, Muhteva, Aruz ve Kafiye Açısından İncelenmesi

2.1. Nüsha Tavsifi

Eserin ulaşılabildiğimiz tek nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail koleksiyonu 604 numarada kayıtlıdır. 42 varaktan oluşan bu nüshanın sayfa alanı 193x120 mm, yazı alanı ise 134x72 mm'dir. Nüshanın edindiğimiz görsellerinden cildine dair bilgi edinilememektedir. Ancak iç kapakların ebru kağıtla kaplı olduğu görülmektedir. Krem rengi, filigranlı kâğıdın kullanıldığı yazmada metin, iki sütun dâhilinde talik hat ile yazılmıştır.⁶⁰ Yazmanın her sayfası 15 satırdan oluşmakta olup her sayfanın sol altı kısmında reddâde kayıtlıdır. Nüshada siyah mürekkep kullanılmıştır. Başlıklar, eserde başlık niteliğinde olan “su'âl” ve “cevâb” sözcükleri, 21b'nin son beyti ve 22a'nın ikinci beytini oluşturan Arapça birer beyit kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Nüsha boyunca sayfa ve sütun cetvelleri yaldız mürekkeple çekilmiştir. Ayrıca 1b'de yer alan ve içi boş olan serlevha ve mihrâbiyye yaldız zeminde yine yaldız mürekkeple çizilen hatayî motiflerle süslenmiştir. Normal sayfa cetveli haricinde, serlevha ve mihrabiyyeyi çevreleyen bordo renkte bir cetvel çizilmiştir. Mihrabiyyenin üzerinde lacivert renkli tığlar çizilmiştir. Sayfa yüzeylerindeki birkaç küçük leke dışında nüsha genel olarak sağlam durumdadır. Nüshada eser 1b'de başlayıp 41b'de hitama ermektedir.

Başı (1b): Ĥamd ü şükr ü ŝenā-yı lā-yuĥŝā
 Olur ol āsitānede iĥŝā

Sonu (41b): İdeler gūyu[m]ı taĥsīn kirām

⁵⁷ Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, haz. Adnan İnce, (Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 24.

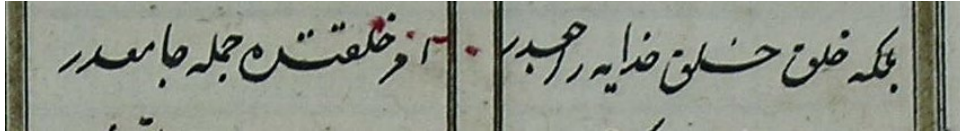
⁵⁸ Sula, *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi ve Selametü'l-İnsan fî Muhafazati'l-Lisan*, 71.

⁵⁹ Sula, *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi ve Selametü'l-İnsan fî Muhafazati'l-Lisan*, 72.

⁶⁰ Sâlim. *Beşîrnâme* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 296494), 41yk.

Sâlimâ k’oldı hıkâyât itmam

Nüşanın herhangi bir yerinde metnin istinsahına dair bir kayıt bulunmamaktadır. Dolayısıyla nüshanın, kim tarafından, nerede ve ne zaman istinsah edildiği belli değildir. Ancak yazmada yer alan bazı ipuçlarından hareketle nüshanın müellif tarafından oluşturulmuş olması ihtimal dâhilindedir. Örneğin aşağıdaki beyitte “Belki” kelimesi üzeri çizilmiş olarak yer almaktadır.

Belki halk halk-ı Hudāya rāci’dür

Emr-i hilkâde cümle cāmi’dür (17b)

Anlaşılan metni yazan “belki” sözcüğünün vezin açısından fazla olduğunu fark edip üzerini çizmiştir. Bu üzerini çizme eylemi kim tarafından yapılmış olabilir? Akla ilk gelen müellifin dışında bir müstensihin bunu yapmış olmasıdır. Bilindiği üzere müstensih kaynak bir nüshaya bakarak yeni bir kopya oluşturur. Göz yanılması gibi bazı insanî hatalardan dolayı bazı hatalar yapabilir. Bu anlamda üst mısradaki bir kelimeyi alta yazabilir ya da tersini yapabilir. Söz konusu beytin altında, üstünde sağında veya solunda “belki” sözcüğü veya buna benzer bir sözcük bulunmamaktadır. Bu durumda esas olarak baktığını/gördüğünü yazan müstensihin “belki” sözcüğünü yazıp üzerini çizmesi nasıl yorumlanabilir. Müdahaleci bir müstensih dikkate alınırsa gördüğünü değil de bağlamı takip ederek zihninde oluşan bir kelimeyi yazıp sonra bunu silmiş olması düşünülebilir. Zayıf da olsa böyle bir ihtimal mevcuttur; ancak bu durumun müstensih tarafından değil de müellif eliyle yapılmış olması ise çok daha güçlü bir ihtimaldir. Dolayısıyla nüshanın bizzat müellif yani Sâlim tarafından yazılmış olması bu karineye göre muhtemeldir.

Eserin eldeki bu tek nüshası yazmalardaki kayıtlar bakımından görece zayıftır. İa’da eser ve yazar adı, nüshadaki hattın farklı bir yazı ile “Manzûme-i Beşîr ü Şâdân li-Sâlim Efendi” şeklinde kaydedilmiştir. Zahriye sayfasının başında isim ve tarih kısmının üzeri karalanmış/kazınmış bir temellük kaydı bulunmaktadır. Bu temellük kaydının yanında ve Lala İsmail Efendi’nin vakıf mührü bulunmaktadır. Bunlar dışında yazmada herhangi bir kayıt yer almamaktadır.

2.2. Beşîrnâme'nin Tertîbi ve Muhtevâsı

Mesnevi; her mısraı kendi arasında kafiyeli beyitlerden oluşan nazım şekline verilen addır.⁶¹ Beyitler arasında kafiye bağlantısı ve beyit sayısının sınırlı olmayışı hasebiyle şairlerin istediği konuyu istedikleri ölçüde kullanmalarına alan sağladığı için sıklıkla kullanılan nazım şekilleri içinde yer alır.⁶²

Mesneviler konuyu işleyiş bakımından genel olarak birbirine benzer; giriş bölümü, konunun işlendiği bölüm ve bitiş bölümü olarak üç kısma ayrılır.⁶³ Giriş bölümü; besmele, tahmîd, tevhîd, münacât, na't, mi'rac, mu'cizat, din ulularına övgü, padişaha övgü, devlet büyüklerine övgü ve sebep-i te'lif kısımlarından oluşabilmektedir.⁶⁴ Konunun işlendiği bölüm; olay örgüsünün verildiği kısım olup; ağaz-ı dastan, matla-ı dastan, ağaz-ı kıssa, ağaz-ı kitap vb. başlıklar açılarak asıl konu işlenir. Bu kısımda verilen konular ve içerik değişkenlik gösterebilir.⁶⁵ Bitiş bölümünde ise; Allah'a hamd ü senâ, duâ, sultana övgü ve saltanatının devamı için temenni, şairin eseri ve şairliği ile övünmesi, tanınmış mesnevi şairleri ile eserlerini anma, şairin eserine verdiği ad, hasetçilere, dikkatsiz müstensihlere, metni doğru okumayanlara yergi, bundan dolayı Allah'a sığınma, mesnevinin beyit sayısı, mesnevinin yazılış tarihi, okuyucudan hayır duası isteme ve mesnevinin vezni verilerek son bulur.⁶⁶

Metinde yer alan başlıklara göre *Beşîrnâme*, 78 başlıktan oluşup büyük çoğunluğu soru ve cevap kısmı ile ön plana çıkmaktadır. Beşîr ile Şâdân arasında geçen ilmî konuşma eserde “soru” ve “cevap” kısmı olarak 56 başlıktan oluşur. Eserdeki bölümlerin -soru ve cevap şeklinde açılan başlıkları dışında tutarak- beyit aralığını şu şekilde vermek mümkündür:

Bölüm Başlığı	Beyit Aralığı
[Tahmîd] (başlıksız)	1-50
Na't-i Pāk-i Resûl-i Vâlâ-câh	51-183
Zîkr-i Evşâf-ı Hâzret-i Sultân	184-212
Midhat-i Pāk-i Âşaf-ı Devrân	213-263

⁶¹ Âmil Çelebioğlu, *Türk Edebiyatında Mesnevi (XV. yy. 'a kadar)* (İstanbul: Kitabevi, 1999), 21.

⁶² İsmail Ünver, *Mesnevi*, Türk Dili, C.LII. S.415,416,417 (Temmuz, Ağustos, Eylül), 432.

⁶³ Ünver, “*Mesnevi*” 432.

⁶⁴ Ünver, “*Mesnevi*”, 433-434.

⁶⁵ Ünver, “*Mesnevi*”, 438.

⁶⁶ Ünver, “*Mesnevi*”, 448.

Ser-Güzeşt-i Beşîr ü Şeh Şādān	264-441
der-Đurüb-ı Emsāl	562-565
Cevāb-ı bā-Hikāyet-i Zībā	571-647
der-Evveliyāt	655-658
Şıfat-ı ‘Aşk	715-728
Ĥitāb-ı ‘Aşk	729-790
Hikāyet	791-886
Düşnām-ı Mūra’iyān	887-906
Medh-i Şādān	910-1001
Pend	1002-1056
Ĥātım	1057-1068
Maḳāle	1069-1087
Ĥātımütü’l-maḳāle	1088-1123

Tablo 4. Mesnevinin Bölümleri.

Yukarıda yer alan sınıflandırmada *Beşîrnâme*’nin genel temayüle uygun olacak şekilde düzenlendiği ve bu bölümler için ayrı başlıklar açtığı görülür. Bu bağlamda ele alınan mesnevîde genel tertip ve muhtevanın nasıl işlendiğine bakılacaktır.

Sâlim, *Beşîrnâme*’ye klasik mesnevi tertibinde alışlageldiği gibi “besmele” lafzıyla başlamayarak doğrudan “hamdele” kısmı ile giriş yapmıştır. Tahmîd olarak ele alınan kısımda hamd ve münacat herhangi bir başlık açılmadan iç içe geçecek şekilde okuyucuya sunulmuştur. Şair Allah’a hamd, övgü ve senâ cümlesinin ardından söze Allah’ın “o bârgeh” dediği eşîğini niteleyerek başlar. Bu eşik mecâzının etrafında dönen beyitlere göre Allah’ın eşîğinin herkese açık olup hiç kapanmadığını, dertliler için her dermanın o kapıda bulunduğunu, ihtiyaç sahiplerinin tüm ihtiyaçlarının karşılandığı yegâne yer olduğunu söyler. Kulların iyiliğe layık görülüp mahzunların mutlu olduğu yer burasıdır. Padişah/köle fark etmeksizin herkes eşit olarak bu kapının kuludur. Yegâne bereket kaynağı ve kendisine sığınan herkese daima açık olan, Allah’ın gül bahçesinin her daim taze olduğu ve kendisine varan herkesin arzusuna eriştiği yer burasıdır.

Beşîrnâme’nin ilk kısmında şairin estetik bir kaygıyla hareket ederek daha ilk beyitten itibaren zihninde bir kurgu olduğu ve metnini ona göre şekillendirdiği görülmektedir. Bu kurguda, şair Allah’ın eşîğini “âsitâne”ye, yani bir saraya teşbih ederek; Allah’ı da “padişah” istiaresi ile ifade etmektedir. Bu âsitânenin gedâları olarak

ifade edilenlerden kasıt ise Allah'ın kulları olan insanlardır. Anlamı somutlaştırarak daha canlı kılan bu benzetme metnin edebî yönünün zenginleşmesi ve kurgunun inşâ edilmesine ciddi bir katkı sağlamıştır:

Hamd ü şükür ü şenâ-yı lâ-yuhşâ
Olur ol **âsitānede** ihşâ (1)

K'olmamışdur o **bārgēh** mesdūd
Olmaz anuñ gedāları merdūd (2)

Derdmende odur hemīşe ilāc
Merci'ⁱ ihtiyāc-ı her muhtāc (3)

Odur ol dergehe şehān bende
K'olmaz anuñ ʿabīdi efkende (4)

Şair mesnevinin başlangıcında *yine mahzun gönlümüzü şâdân kıldı* mısraında görüldüğü gibi hikâyedeki Beşîr ile Şâdân'ı anımsatacak şekilde bir giriş yaparak berâat-i istihlâl sanatına da yer vermekte⁶⁷, ustaca bir kullanım ile Beşîr ve Şâdân kelimelerini edebilik açısından kurgulayarak hikâyenin karakterleri olan iki ana unsuru okuyucuya hissettirmektedir. Yine aynı mısradaki mahzûn-şâdân kelimelerinde olduğu gibi tezatlı anlatımlara da yer verilmiş, aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere metni bedî yönünden de zenginleştiren iştikak sanatı da dahil edilmiştir. Şairin yapmış olduğu bu kelime tercihleriyle metindeki anlam da pekiştirilmektedir:

Vaʿd-i luṭfî 'ibāda oldu **beşîr**
Hevl-i inzārda **vaʿtdi** nezîr (6)

Faḫlına eyleyüp bizi şâyân
Kıldı mahzûn gönlümüz **şâdân** (7)

⁶⁷ Nasrullah Hacımüftüoğlu, “Berâat-i İstihlâl”, Bir esere konusuyla ilgili ifadeler kullanarak güzel bir üslûpla başlamak anlamında edebiyat terimi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 5 Haziran 2023). Ayrıca bk: Sami Arslan, “Hamdele-Salvele'nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ'etu'l-İstihlâller”, *Osmanlı Araştırmaları*, LVII (2021), 283-318.

Sâlim, Allah’a duâ ve yakarıшта bulunmadan önce *bir ġarîbem o bâba geldim ben* diyerek kendisini bir garip olarak tanıtmaktadır. Beytin devamında ise *ne derûndur bu bü’l-heves-ma’nâ ki neyi görse olmada şeydâ* diyerek bu kez kendi gönlünü deli ve çılgın bir âşıġa benzetip tecrid sanatını kullanmıştır. Sâlim münacat kısmı boyunca estetik bir ifadeyle kendini sevgiliye benzeterek günahlarını ele almıştır.

Naat bölümüne geçmeden şairin kendi mahlasını zikrettiġi beyitte de kurgu teşbih üzerinden inşâ edilmiştir. Aşağıda yer verilen bu ilk beyitte Sâlim, kendi bahtını rehzene (eşkıya) benzetmiştir. Mahlasına yer verdiği bu kısımda yine görüleceġi üzere sadece beyâna dair sanatları deġil, (Sâlim kelimesini her iki anlamıyla zikrederek) bedî sanatlarından biri olan cinası da kullanması, onun ifadesini daha güçlü ve edebî kılmıştır:

Sâlim’e bahtı olmayup reh-zen

Sâlim eyle heme kederlerden (42)

Sâlim’in lafzî sanatlardan olan cinasın farklı türlerini de metnin başka beyitlerinde kullandığı görülmektedir. Örneġin devrin vezirinin medhine yer verdiği aşağıdaki beyitte de kelimedeki harflerin sıralanış farkıyla oluşturulan cinâs-ı kalbînin⁶⁸ güzel örneklerinden birini görmek mümkündür:

Odur ol dergeh-i küşâde-**cenâh**

Sâyesin k’eyledi ciġâna **necâh** (218)

Hamd ve münacatın ardından metinde “Na’t-i Pâk-i Resûl-i Vâlâ-câh” başlığı ile peygambere övgü kısmına geçilir. Şair, güçlü betimlemelerin yer aldığı bu kısma kaleme hitaben “peygamberin tertemiz övgüsünü yazmaya başla” diyerek giriş yapar. Sâlim bu kısımda da yalın anlatımdan ziyade daha estetik ifade yollarına başvurur. Kişinin arzu ve isteklerine ulaşması için tüm benliğiyle yine padişaha teşbih edilen o peygambere kul köle olunması gerektiġi, onun iman parıltısının konulduğu kandilin nuru olduğu ifade edilir. Bu bölümde Hz. Peygamberin diġer peygamberlerle de karşılaştırması yapılır. Hz. Peygamberin her şeyden ve herkesten üstün oluşu, dünyanın onun yüzü suyu hürmetine yaratıldığına yer verilir. Sâlim’in naat bölümünde Hz. Peygamberi ve diġer peygamberlerin sıfatlarını dile getirirken sık bir şekilde telmih ve tensiku’s-sıfat

⁶⁸ M. A. Yekta Saraç, *Belagat* (İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2022), 245.

sanatlarından yararlandığı görülür. Böylelikle söz konusu olan varlığın zihinde canlandırılmasını ve okuyucunun dikkatini bu varlığa vermesini sağlamayı amaçlamaktadır.⁶⁹ Sâlim'in başvurduğu telmihler ve yol açtığı çağrışımlar sayesinde metindeki anlamı genişletme çabası olduğu söylenebilir. Aşağıdaki örnek beyitlerde görüleceği gibi Hz. Âdem'in yaratılışı, Hz. İbrahim ve ateş hadisesi, Hz. Yakup'un hüznüle imtihanı ve Hz. Musa'nın Tur Dağı'na çıkışı gibi olaylara telmihte bulunulmuştur. Bunlar aynı zamanda bahsi geçen peygamberlerin ön plana çıktığı üstün vasıfları ve kıssalarını oluşturmaktadır. Her bir peygamber ve kıssası zikredilirken Hz. Peygamberin bu meziyetlere onların hepsinden evvel fazlasıyla sahip olduğu ifade edilmiştir:

Nūr-ı mişkāt-i dav°-ı imāndur
Şu°le-senc-i hidāyet-i cāndur (62)

Sīr idi h°ān-ı luṭfina °ālem
Āb ü gille ḥamīr iken Ādem (63)

Maṭbahında pūr idi luṭf ü na°im
Girmedin daḥı nāra İbrāhīm (64)

Maḳdemiyle cihān idi ḥandān
Daḥı Ya°kūb olmadın giryān (65)

Ṭūr ṭolmışdı nūrına her cā
Çıkmadın Ṭūr'a ḥazret-i Mūsā (67)

Naat bölümünün tamamlanmasının ardından öncelikle devrin padişahına, akabinde vezirine övgü kısımlarına geçilmektedir. Sâlim, Sultan Ahmed Gazi olarak zikrine yer verdiği padişahın bütün padişahlar içinde en seçkin ve yüce kişi olduğunu; ileri görüşlü, âdil kişilikli, ilim ve hüneri teşvik eden bir karaktere sahip olduğu ifade eder. İrfana muhabbeti olan bu padişahın devrinde marifet hâsıl olmuş küçük büyük herkes bilgi birikimini onun tertemiz eşğine sunmuştur. Sâlim, padişahı övdüğü bu ifadelerinde yalın

⁶⁹ Saraç, *Belagat*, 183.

bir dil kullanmıştır. Buradan hareketle ilahî olandan beşerî olana geçiş yapılırken; edebî yollarla övgünün giderek seyreltiği düşünülebilir. Vezirin övgüsüne geçmeden evvel Sâlim “ululuk tahtının ve mutluluk divanının sultanı” olarak zikrettiği devrin padişahına “gizli olan sırrı naklettiğini” yani *Beşîr’le Şâdân* adlı bu hikâyesini ona gönderdiğini söyler. Ondan küçük de olsa bir karşılık, “tek bir nazar” umduğunu söyleyerek padişaha dua edip bu fasla son verir. Ardından gelen vezirin övgüsü bölümünde ise; peygambere övgü kısmında olduğu gibi evvelâ kalemi kişileştirerek söze giriş yapar. Ondan, kendisini övgü süsüyle şerefli kılmasını ve her sözü mucizeye çevirmesini, böylece veziri yüceltmesini ister. Dergâhının her zaman açık olduğu zafer ve başarının her daim onunla olduğu, iyilik ve cömertliğinin sonsuz olduğunu, varlığının zulmü ve karanlığı kaldırmada güneş gibi etkili olduğunu dile getirerek yer yer benzetmelerle veziri yüceltir. Böylelikle kendisinin şiirini beğenmesini, ona ihsanda bulunmasını talep eder. Bunun ardından kendisine dua ederek bu kısma son verir. Yine bu bölümde de aşağıda vurgulanan kelimelerde görüldüğü gibi şairin lafzî olarak da metni edebî kılacak tarsîli ifadelerden yararlandığı görülmektedir.

Muştafa’dur Resûl-i vâlâdur
Müctebâdur habîb-i Mevlâ’dur (101)

Bir yanından hevâ-yı tûl-i emel
Bir yanından hayâl-i müstakbel (117)

Yohsa âdem hayâle gelmezdi
Belki âlem hayâle gelmezdi (126)

Kâm-yâb-ı derûn olup gönlüm
Neş’e-yâb-ı derûn olup gönlüm (177)

Mesnevide asıl konunun işlendiği bölüm *Beşîr ve Şeh Şâdân’ın Hikâyesi*’nin anlatıldığı kısım ile başlamaktadır. Sâlim’in ilmî konulara derin bir şekilde vâkıf olduğu, bu bölümde daha görünür olmaktadır. Nitekim eserde farklı ilim alanlarında sorulan, görece daha müşkil ve problemlili olduğu düşünülen, müstakil olarak da farklı âlimler tarafından ele alınıp tartışılan, daha ayrıntı ve istisna sayılabilecek alanlara yönelik

sorular sorulup bunlara cevaplar verilmektedir. Ancak Sâlim bunu yalın ve dolaysız bir anlatımla yapmak yerine kurguladığı bir hikâye dâhilinde okuyucuya sunmaktadır. Bu kurgunun merkezinde, Beşîr ile Şâdân ismi verilen iki gencin karşılıklı münazara ya da imtihan sürecini anımsatacak tarzdaki diyalogları yer almaktadır. Ancak bu iki gencin bir araya gelmesi aniden gerçekleşmez. Sâlim'in geliştirdiği kurguda öncelikle hikâyenin ana kahramanları tanıtılır. Sonra hikâye karşılıklı sorularla sürdürülür. Hikâyede tanıtılan ilk kahraman Şâdân'dır. Şâdân; boyu selvi ile denk hoş bir dilber, kâkülünün altından yüzü görünecek olsa güneşin kıskanacağı bir güzellik, gören herkesin âşık olacağı, ay misali olan yüzü saçı ile buluştuğunda dolunayı andıran, saçının bir kıvrımı ayrılık sonrası vuslatı; gözleri ise bin ceylandan daha güzel ve eşi benzeri olmayan bir ahu gözlü, yüzü cemâlin göstergesi; iki kaşı ise, celâli anımsatan, bir bakışı büyücüden daha tesirli ve fitne dolu iken saçının karası bütün âlemi kendisine deli divâne eden, yüzü ben taneleri ile dolu, saçının her bükümü ise gönülleri bağlayan bir tuzak olup gamzeleri de pusuda avını beklemekte olan tüm güzelliklerin kendisinde toplandığı bir genç olarak tasvîr edilir. Bu tasvîr klasik Türk edebiyatındaki gazel veya mesnevi türlerinde yapılan sevgilinin güzelliği betimlemelerine benzer bir çizgide ilerler. Buradaki tasvirler şairin klasik edebiyat geleneğindeki benzetmelere vâkıf olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir.

Bu minvalde toplum nezdinde değer görmüş ve güzel olarak kabul edilen tüm unsurlar da şiire dâhil olur.⁷⁰ Bu unsurlar kimi zaman sultan, padişah, kahraman ya da toplumun önde gelen kişileri olabileceği gibi kimi zaman da şehirler bahçeler gökyüzü gezegenler, maddi ve melekût âlemi benzetmeleri üzerinden sevgili ile ilişkilendirilebilir.⁷¹

Sâlim'in Şâdân'ın fiziksel özelliklerine yer vermesinin ardından, onu varlığı eşsiz ve hüner bakımından zengin olan, cömert, güzellikte emsalsiz, tüm ilim dallarında yetkin, babası Acem veziri, nahiv ve tefsir alanında söz sahibi bir genç olup henüz yedi yaşında iken Kur'an'ı yedi kıraata göre tamamlayan, on iki yaşında on iki ilimden, on dört yaşında ise tüm ilimlerden haberdar olacak seviyeye ulaşan, tüm devlet erkânının ona imrenmesine vesile olan bir genç olarak okuyucuya tanıtır. Tanıtımın devamında verilen bilgilere göre Şâdân, ömrünü bu şekilde güç mutluluk ve ferahlıkla sürdürürken babasının ölmesiyle yaşam bahçesi tarumar olup gülleri solar. Babasının ölümünden sonra bir

⁷⁰Hüseyin Gönel, *15.-16.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 45.

⁷¹ Gönel, *15.-16.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*, 45.

başına kalır, etrafındakiler kendisinden yüz çevirmeye başlar. Düşmanlarının sevinciyle iyiden iyiye yalnızlaşır ve tüm bu yaşananların ağırlığına dayanamayarak bir gece vakti ülkesini terk etmek zorunda kalır. Şâdân gece gündüz demeden dağlar ve çöller aşarak Bağdat diyarına varır. Bağdat yakınlarında bir yeşillığe varıp atından inerek dinlendiği sırada kendisi gibi müstesna bir atının o yöne yanaştığını görür. Sâlim bu andan itibaren Beşîr'i okuyucuya tanıtır ancak onun tanıtımı Şâdân'a göre daha sınırlıdır. Ayrıca sevgilinin cemâl sıfatlarından ziyâde savaşçı kimliğinin⁷² öne çıktığı benzetmeler ile celâl vasfına daha fazla yer verdiği görülmektedir. Beşîr de kemer misali kavisli kaşlara sahip, gözleri ise Araplar gibi sürmeli ceylana, bakışı keskin bir mızrak, gözü kan dökücü bir afet, temiz alnı ise güneş gibi aydınlık olup kaşının siyahlığı ile o ay yüzlü karanlık bir gecede dolunay gibidir. Edalı yürüyüşü ile akıl ve gönülleri alan bu kişi Beşîr'den başkası değildir. Bu mivalde *Beşîrnâme*'deki sevgili tiplerinin modern roman kahramanlarına yakın kişilik özellikleri ile paralel olacak şekilde fiziksel ve gerçek insan karakterleriyle karşılaşmanın⁷³ mümkün olduğu söylenebilir.

Beşîr o vahaya geldiğinde atından inip Şâdân'ı ismiyle hitap ederek selamlar. Buna çok şaşırın Şâdân; adını nereden bildiğini sorunca o da ruhların ezelden tanışık oldukları hadisini kendisine aktarır. Bundan hareketle Şâdân'a göre bu kişi Allah'ın sevgili kullarından birisidir. Akabinde ise hikâyenin kahramanları o cennet misali yeşil olan vadide oturup sohbet ederek birbirlerine başlarından geçenleri anlatırlar. İki gencin bu şekilde karakter tanıtımına yer verilerek esasen onların ilmî derinlikleri, olaylar üzerine vukufiyetleri okuyucuya doğrudan değil de farklı îmâ ve güçlü benzetmeler yoluyla aktarılmaktadır. O esnada Bağdat diyarının padişahı Hârûnürreşîd de saray eşrafı ile birlikte ava çıkmıştır. Amacı çölün tamamını gezerek bir ceylan avlamaktır. Çölde gezinirken birden dünya güzeli bir ceylanın sekerek ortaya çıkışını görür ve av köpeğini ceylanın üzerine salarak onun peşinden gider. O heyecanla fark etmeden beraberindekilerden de uzaklaşmış olur. Ardından Beşîr ile Şâdân'ın bulunduğu vahada ceylanı avlar. Atını o yöne sürdüğünde kahramanları da görerek onların yanına gitmeye karar verir. Akabinde bu iki bilgin gencin ortamına Hârûnürreşîd'in gelmesiyle soru-cevap faslı açılarak eserin merkezini oluşturan soru-cevap faslı başlar.

Hârûnürreşîd bu iki gencin ortamına düz ve yalın bir şekilde “Nereden geldünüz bu cāya ‘aceb” diyerek buraya nereden geldiklerini sorar. Gençlerden “Min zālâmin

⁷² Gönel, 15.-16. Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili, 31.

⁷³ Melike Gökcan Türkdöğen, “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (2011), 115.

selâsetin ci'nâ" yani üç karanlıktan geldikleri cevabını alır. Ancak Hârûnürreşîd bu cevaba oldukça şaşırır. Doğrudan anlaşılmadığı, biraz muamma ve kapalı olduğu gerekçesiyle bu cevaptan asıl kastedilen manayı sorar. Cevabında ise üç karanlıktan kastın "Raḥm ü baṭn ü sevād-ı vech-i mesā" yani ana rahmi, karın ve gece karanlığı olduğu yanıtını alır. Böylece şair, daha ilk andan itibaren kahramanların ilim ve irfanda derin ve söz sahibi birer genç olduklarını okuyucuya aktarmış olur. Sonra Beşîr ve Şâdân ile Hârûnürreşîd arasında cereyan eden diyalog şu şekilde devam ettirilir. Hârûnürreşîd artık dönme zamanı geldiği için hikâyenin kahramanlarına "Bağdād'a kande rāh-ı şavāb" yani "Bağdat'a giden doğru yol nerede?" şeklinde bir soru sorar. Karşılığında ise yine gençlerden cevabı üstü örtük olacak şekilde "rāh-ı Hudā sebīl-i hüdā" yani "Allah'ın yolu hidâyet yoludur." yanıtını alır. Hârûnürreşîd gençlerin bu nükteli cevabıyla kastedilenin ne olduğunu anlar ve yeni soruya geçer.

Bu minvalde nüktenin fesahat ve zekâ ile doğrudan ilintili olup; nüktelerdeki incelikleri kavrayabilmenin kıvrak zekâ, güçlü bilgi birikimi gerektirmesi hasebiyle muhatabın edebiyatla ilişkisini ölçen bir araç olması⁷⁴ önemli bir argümandır. Buradan hareketle Hârûnürreşîd bu iki genç hakkında daha fazla bilgi almak amacıyla Şâdân'a (kimin oğlu olduğunu) sormak üzere "İbnü men ente mine'l-ibni" diyerek soru sorma tarzını değiştirir. Böylelikle gençlerin incelikli ve nükteli anlam dünyasına o da dâhil olur. Şâdân'ın bu soruya yanıtı ise "İbnü'mra'in ve imra'ati ve nisâ'in leḳad velledeṭi" (bir erkek ve kadının oğlu olup onu bazı kadınların doğurduğu) şeklinde olmuştur. Hârûnürreşîd bundan sonra muhatabının yaşını öğrenme maksatlı; "Ve kem leke mine's-sinîni adā" (Geçen yılların kaçısı sana ait?) diye nükteli bir soru daha sorar ve yanıt olarak "es-Sinüne bi-küllihā lillāh" yani yılların hepsi Allah'a aittir, karşılığını alır. Bu îmâyı anlayan Hârûnürreşîd aynı bilgiyi soru kalıbını değiştirip farklı bir şekilde "Kem etā ḳul "aleyke" (Senin üzerine kaç (yıl) geldi) şeklinde sorar. Bu sefer Beşîr "es-Sinüne bi-küllihā lillāh" (senelerin hepsi Allah'a aittir) diye şeklinde yanıtlar. Buradaki nükte, karakterlerin kelimelerin ifade ettiği mecazî anlamı terk edip sorudaki kelimelerin hakikatine odaklanarak diyalogu devam ettirmesiyle oluşmaktadır. Hârûnürreşîd bu sefer "Kem te'uddu eyā ḡulāmı" (Ömründen kaçını sayarsın?) sorusuna Şâdân'dan "min vāḥidin ile'l-aşera" (birden ona kadar) yanıtını alacaktır. Bunun üzerine Hârûnürreşîd artık daha fazla dayanamayarak o zaman "Bu konuyu sana nasıl sorayım?" mealinde bir

⁷⁴ Berat Açıl, "Akl-ı Selimden Zevk-i Selime: "Edebiyat" Kelimesinin İlk Kullanımı ve Anlamı", *İnsan ve Toplum*, 5/10 (2016), 157-158.

talepte bulunarak bu maharet gösterisinde bir tür geri adım atar. Şadan da gayet rahat bir tavırla “kul kem mezā mine’l-ömri ve kem eşbette ente fi’d-dehri” (Ömründen ne kadar geçti ve dünyada ne kadar (sabit) kaldın? (ne kadar yaşadın) şeklinde cevap verir. Böylece bu maharet ve donanım gösterişinin başlangıç aşaması sonlanır. Halife de onları bu hal üzere bırakarak yanlarından ayrılır.

Bu olayın ardından Şâdân Beşîr’e onunla yol arkadaşı olması ricasında bulunur; ancak Beşîr kendisine yol arkadaşı olacak kişinin birikimli, donanımlı, maharetli hâsılı âlim bir kişi olması gerektiğini belirtir. Bunun üzerine Şâdân da “Öyleyse beni imtihana tabi tut.” diyerek bilgisini ölçmesi için bir girizgâh yapmış olur. Esasen buradaki “İmtihan et.” cümlesiyle bir nevi münazaraya davet çıkardığı da düşünülebilir. Şâdân, “Eğer liyâkatim olmadığını görürsen beni arkadaş olarak seçme” diyerek bilgisinin derinliğine güvendiğini de göstermektedir. “Sevfe terā ize’ncele’l-gubār / E-ferasün tahteke em himār.” (Toz toprak kalktığında altındakinin at mı eşek mi olduğunu göreceksin.) diyerek kendisinin (Şâdân) böyle bir imtihana tâbi tutulmaya hazır olduğunu ifade ederken muhatabına bir tür gözdağı da verir.

Bu andan itibaren eserin asıl konusu olan soru kısmına geçilmektedir. Bu kısımda sorulan soruları şu tablo ile toplu olarak vermek mümkündür:

İlim/Bilgi Alanı	Soru	Türkçesi
Tevhid (Kelam)	Kellim eyne’l-ilāhu bi’z-zāt Kable en yaḥluḳa’s-semāwāt’	“Allah gökyüzünü yaratmadan önce neredeydi?” haydi söyle.
	Döndi itdi Beşîr istifsār Haḳ niçün itdi ‘ālemi izhār	Beşîr Şâdân’a dönerek Allah’ın neden dünyayı meydana getirdiğini açıklamasını istedi.
	Ne durur didi bunda ḥükm-i me’āl ‘İnnemā ḳavlunā li-şey’ ile ḳāl	“İnnemā ḳavlunā li-şey” ile kastedilen nedir?
	Şey’ mevcūd ise niçün kūn der Ya’nī taḥşīli ḥāşıla beñzer	Şey eğer var ise neden (Allah) kūn (ol) der. Yani elde edilen ürünü edinmeye benzer.
	Ni’metinden en evvelī Sübhān Ne idi itdügi saña iḥsān	Sübhān olan Allah’ın ilk önce sana ihsan ettiği nimet neydi?
Su’āl der-Tefsîr	İtdi Şâdân’a yine sevk-i sūḥān Didi gördüñ mi nesne tefsîrden	Beşîr yine söze başlayarak Şâdân’a tefsirden haberdar olup olmadığını sordu.
	Didi budur saña su’āl-i menī Ki nedendür ‘aceb bu kār-ı bedī	Dedi şu zor soruya cevap ver bakalım: “(Allah’ın) şu benzersiz (bedi) işinin sebebi nedir?”
	İtdi zıkr itdüğünde āyâtı Arzı müfred cemi’ semāwâtı	Allah) âyetlerde yeryüzünü tekil, gökyüzünü çoğul andı (bundaki sebep nedir?)”
	Bize idüp ḥitāb didi Ḥudā Küllü mes’ûlin eyledüm i’tā Ma’a hāzā niçe fakîr ü ḡāmîn Sa’y ider olmağa ḡināya yaḳîn Gice gündüz ḡinā diler ister Yine	Allah bize hitap ederek ‘Size her isteneni verdim.’ dedi.” Bununla beraber nice fakir ve kederli kişiler zengin olmak için çalışırlar. Gece gündüz zenginlik istemesine karşın bu

	görmez gınāyı ol efkar	fakir peşinde olduğu zenginliği elde edemez.
	Bakara süresinde ol Mevlā Ya'nī kim didi 'lā-tu'āhiznā' Ma'a hāzā mu'aheze muṭlaq İktizāsı mufā'ale olmak Haq aḥazdan ne şek mu'arrādur Ya'nī aḥz olmadan müberrādur	Bakara süresinde Allah "Bizi sorumlu tutma" diye buyurdu. Bununla birlikte muaheze (azarlama) kelimesinin anlamının mufaale babına (işteşlik anlamına) uygun olması gerekir. (Halbuki) Allah hiç şüphesiz 'ahz' (almak) eyleminden uzaktır yani tutulup alınmaktan beridir.
	Didi neymiş o ni'me-i ma'rūf K'ola cümle ni'amlara mevķūf	Diğer tüm nimetlere bağlanmış "o çok bilinen nimet nedir" diye sordu?
Su'al der-Nahv	Muşhafında o dāyim ü ebedī 'İnne hāzān le-sāhīrānī' didi İsm-i inne olurdu naşb-edā Olmadı bunda kā'ide icrā	O daim ve ebedi olan (Allah) Kur'an-ı Kerimde (inne hazan le sahiranı) bunlar iki büyücüdür' dedi. 'İnne ismini nasb eder' kuralının burada uygulanmayışının nedeni nedir?
	Didi tekrār idüp su'āl irād Kānkısıdur kelimden iy üstād Zikr idüp eyler anı ehl-i kemāl İsm ü ḥarf ü fi'ilde isti'māl	"Ey üstad, âlimlerin; isim, harf ve fiilde kullanıp zikr ettikleri kelime hangisidir?"
der-Şarf	Vezn-i nektel ne vezne cārīdūr Bu 'Arabdan ne güne mervīdūr	Nektel hangi vezindedir, Araplar bunu nasıl rivāyet etmişlerdir?
	Didi Mevlā vü vezn-i mevtāyı Nicedūr di bu gūy-ı zībāyı	"Mevlā" ve "mevtā" kelimelerinin durumu (dönüşümü ve vezni) nedir, bunu güzelce ifade et." dedi.
der-Şi'r	Didi itdūn mi şī're sa'y-i belīg Eyle baña nikātını teblīg	(Beşir, daha sonra) "Şiirle (şu ana kadar) ilgili bir çaban oldu mu bana onun nüktelerini göster." dedi.
	Didi eş'ar 'Arabda kimlerdir Baña naql eyle cümleten bir bir	(Beşir) "Araplarda önde gelen şairler kimlerdir, bana teker teker söyle." dedi.
	Şi'rde kim ki şādīku'l-akvāl Diyü Şādān'a eyledükde su'āl	Şādān'a şiirde kimin sadık sözlü olduğuna dair soru sorduğunda;
	Didi tekrār idüp su'āl ey yār Tarz-ı mersīyyede kim oldı tebār	(Beşir), Yeni bir soru sorup "Kıymetli arkadaşım peki mersiye türünde hangi şair ön plana çıkmıştır?"
	Didi tekrār idüp su'āl [ü] beyān Kānkı beyt eyledi tesellī-i cān	(Beşir) Yeni bir soru sorup "Hangi beyit gönlünü teselli etti? " dedi.
	İnne lenā aḥmiraten 'icāfā Ye'külne külle leyletin ikāfā	Bu beyitten kastedilen nedir?
der-Ḍurūb-ı Emsāl	Didi sa'y eyledūn mi 'ilm-i kāle Ya'nī 'ilm-i ḍurūb-ı emşāle	"Söz ilmine yani mesel ilmine dair bir çaban oldu mu?" dedi.
	Bu meşeldür sūḥanda mā sebeka Ki dinür "Şenne vāfaqa't-Tabaka" Ne [yūn] aşlında bu sūḥan āyā Nede ḍarb itdiler anı fūşehā	Geçmişten beri kullanıla gelen "Şenn Tabaka'ya uydu" atasözünü biliyor sun? Atasözü ne hakkındadır onu fasihler hangi bağlamda kullanmışlardır.
der-Luğat	Buñā dā'ī nedür ki iy server İnse insān ü cinne cin dirler	Ey dostum; İnsan için "insan", cinler için de "cin" kelimesinin kullanılmasının sebebi nedir?
der-Evveliyāt	Kim ki diyen 'Arabda bu meşeli Ya'nī "lā nākatī ve lā cemelī	Araplarda ilk defa "Lā nākatī ve lā cemelī" meselini söyleyen kimdir.

der-Haṭṭ	Didi itdūn mi ‘ilm-i ḥaṭṭı tamām Ḥaṭavāt-ı himemle istihkām	Hatt ilmini öğrenip çaba adımlarıyla onu sağlamlaştırdın mı?” diye sordu.
	Elif-i ‘ibn’i ba’zı yirde şehā K’eylemezler fūḥūlumuz imlā Buña bir kā’ide gerek ḥāşıl K’ola işbāt ü maḥvı ol kābil Nedür āyā bu şivede esrār Nice itmiş bunı fuḥūl ü kibār	Ey dostum hatt ilminde ileri gelenlerimiz bazı yerlerde ‘ibn’ sözcüğünün elifini yazmazlar. Elifin konulup konulmamasını işaret eden bir kural olması gerekir. Bu konudaki sırlar (kurallar) nedir? Büyüklerimiz ve ileri gelenlerimiz bunu nasıl yapmıştır?
der-Fıkh	İki zen itseler eger da’vā Bir tıfılda benüm diyü farazā Ma’a hāzā biri anuñ bī-kāl Kız doğurmuş netice-i aḥvāl Şāhid-i mācera daḥi farazā Olmasa ki ola ne istinbā Kaḅkısına ider idūn ta’yīn Ne ile yā gelürdi saña yaḅkīn	Bir varsayım olarak, iki kadın bir çocuk için hak iddia etseler (yani ikisi de aynı çocuğun kendilerine ait olduğunu ileri sürseler) Bununla birlikte bunlardan biri şüpheye mahal bırakmaksızın kız doğurmuş ve “Aynı zamanda bu farazi olayın bir tanığı da olmasa bu durumda nasıl hüküm verilir?” Çocuğu kime verip bu karara nasıl varırdın?
der-Hadıṣ	Nedür āyā bu sözde sırr-ı sühan Dehr için kavı-i “lā tesubbü”dan	(Hz. Peygamber’in) Felek için “küfretmeyiniz” sözündeki sır nedir?
	Ya’nī nehy itdi buldı bize vuşūl Ekl-i faḡm-ile remy-i vaḡmı Resūl Faḡm-ile vaḡm-ile murād nedür Söyle baña bu ḥāleti bir bir	Hz. Peygamber’in faḡmı (yemek artığı) yemeyi ve vaḡmı (yemek artığı) atmaya yasakladığı haberi bize ulaştı. Faḡm ve vaḡm kelimeleri ile kast edilenin ne olduğunu bana bir bir açıkla.
	Neye oldı işāreti āyā Gūy-ı pāk-i ḥadīs-i “lā-‘advā	Hz. Peygamber’in “Lā advā” (bulaşıcılık yoktur) mealindeki tertemiz hadisi neye işaret eder.
	Ya’nī ‘advā vü hāmede cānā Şafer ü ḡulda nedür ma’nā	Yani “advā, hāme, safer ve ḡul” kelimelerinden kastedilen nedir?
der-Tıbb	Didi tıbdan idüp su’āl aña Nedür aşı di baña kim ayvā Şey’-i müfredde kaḅz ile ishāl Nice olur zarūri oldı su’āl	Tıp ile ilgili soru sorarak dedi ki: “Bana ayvanın aslı nedir?” söyle. Tek bir varlıkta kabız ve ishal aynı anda nasıl olur? Bunu sormak zaruri oldu.” dedi.
	Didi Şādān’a döndi şordı Beşīr Neden oldı ki ‘aşk ‘ālem-gīr ‘Aşk içinde nedür bu ḥāletler ‘Aşk āyā neden durur ekşer Fenn-i ‘aşkı baña beyān eyle Baña ser-tā-kadem ‘ayān eyle	Beşīr Şādān’a dönerek “Aşk neden bütün âlemi eline almıştır/etkisi altına almıştır?” diye sordu. Aşkın içindeki bu haller nedir ve aşk neden herkesi kuşatmıştır? Aşkın ilmini bana anlatıp bütünüyle âşikâr kıl.
	İtdi tekrār su’āl ol yāre Didi fi’l-cümle ‘aşka ne çāre	O (Beşīr), arkadaşına tekrar yönelerek “Özetle aşkın bir çaresi var mıdır?” diye sordu.

Tablo 5. *Beşîrnâme*’de Yer Verilen Sorular.

Bu tablodan da anlaşıldığı üzere genel olarak soruların sırası düzensiz ve gelişigüzel olmayıp belli bir düzen içinde gerçekleşmektedir. Bu düzen klasik ilim geleneğinde farklı bağlamlarda yansımaları olan bir düzen olup özellikle ilim tasnifleri sıralamasına uygun bir şekilde ilerlediği görülmektedir.

Sınamanın gerçekleştiği ilk bilim dalı tevhid olarak isimlendirilen kelâm⁷⁵ alanındadır. Beşîr'in bu ilimdeki ilk sorusu, kelâm tarihi boyunca tartışıl原因 Allah'ın, gökyüzünü yaratmadan önce nerede olduğuna yöneliktir. Şâdân cevabında Allah'ın mekânla ilişkilendirilemeyeceğini, Allah'ın zatının kadim⁷⁶ yani öncesizliğine işaret ederek bu konuda başka soruların sorulamayacağını da bir nevi önünü alır. Beşîr'in bu ilimdeki ikinci sorusu Allah'ın âlemi neden yarattığına⁷⁷ yöneliktir. Şâdân, Allah'ın yaratmasında⁷⁸ bir amaç bulmaya çalışmanın doğru olmadığını, hatta onun *nasıl* ve *kaç* gibi sorulardan uzak olup O nasıl dilerse öyle olacağını, buna amaç aramaya çalışmanın doğru olmadığını söyleyerek yanıtlamıştır. Ardından Beşîr bu ilimdeki bir diğer soruya geçerek *Innemâ kavîlunâ li-şey*⁷⁹ âyetiyle kastedilenin ne olduğunu sormuştur. Beşîr soruyu biraz daha geliştirip konuyla ilgili karmaşıklık ve zorluğa işaret ederek “Mantıkçılara göre eğer “şey” dediğimiz var olan ise neden Allah var olan bir şeyi tekrar yaratmak ister; eğer bu şey mevcut değilse⁸⁰ (yoksa) olmayan şeye nasıl hitap edilir?” der ve Şâdân'dan bu durumu açıklayıp yorumlamasını ister. Şâdân'ın ise bu soruya itikadi mezheplerin görüşlerine yer vererek anlatması dikkat çekici bir özelliktir. Bu bağlamda öncelikle ehli sünnet görüşüne yer verir. Şâdân cevap verirken bir şeyin varlığının emre bağlı olmadığı argümanını kullanır. Bir şeyi yoktan var etmenin Allah'a ait olduğu, dolayısı ile burada *kün* denmesinin sebebinin yaratma eyleminin hızına yapılan vurgu olduğunu dile getirmektedir. Daha sonra Şâdân Eşarilerin görüşlerine yer vermektedir. Buna göre Allah'ın yaratması ses ve harfe⁸¹ gerek duymadan meydana gelir. Soruyu

⁷⁵ Kelâma ilişkin tartışmaların erken dönemde başlamış olduğunu anımsatmakla beraber konuya dair bir çerçeve oluşturması açısından bk. Yusuf Şefki Yavuz, “Kelâm”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 5.06.2024).

⁷⁶ Yani Allah varlığının (kadim) bir başlangıcının olamayacağını tartışıldığı konuya dair detaylı bilgi için bk. Sa'düddin Taftazani, *Şerhu'l Akaid-i Neseî tercümesi*, tercüme ve izah Ali Haydar Doğan. (İstanbul: Dila Yayıncılık, 2011), 124.

⁷⁷ Âlemin yaradılışının nasıl meydana geldiği, Tanrı-âlem ilişkisi bağlamında ele alan, kelâm ve tasavvuf ekolünü de dikkate alarak yokluk (mâdumun) şeyliği, yoktan yaratılış ve bu teorinin tarihsel süreci, taraftarları ve eleştirmenleri de içine alan kapsamlı bir çalışma için bk. Ömer Türker, Halk Teorisi (Yoktan Yaratma), *İslam Düşüncesinde Teoriler Metafizik Ekoller, Yöntemler ve Büyük Anlatılar*. Ömer Türker (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 361-383.

⁷⁸ Âlemin hudûsu ile ilişkilendirilmesi için ayrıca bk. Taftazani, *Şerhu'l Akaid-i Neseî tercümesi*, 81-84.

⁷⁹ Allah'ın (varlık manasında) “şey” diye vasıflandırılmasının yaratılmış şeyler gibi olmadığı anlamında ele alan çalışma için bk. Emali tercümesi, Siraceddin Ali b. Osman el-Uşî, trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İmam Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı, 2007), 6.

⁸⁰ Ma'dum (olmayan) şeye dair detaylı bilgi için bk. Karabaş Veli, *Neseî akaidi Şerhi (Kelâm-Tasavvuf İlişkisi)*, thk. Fatih Kurt (Ankara: Akçağ, 2019), 38. Ayrıca ma'dum (yok olan) ile ilgili olarak Mu'tezile ve Eşaire arasında olan ihtilafli meselelerin ele alındığı konular için bk. Taftazani, *Şerhu'l Akaid-i Neseî tercümesi*, 480-481.

⁸¹ Kelâm sıfatıyla ilgili konulardan biri de ilâhî kelâmın insanlar tarafından gerçek haliyle işitilip işitilemeyeceği hususudur. Bu konudaki görüşlerin ayrıntılı bir şekilde paylaşıldığı madde için bk. Yusuf Şefki Yavuz, “Kelâm”.

Maturidî mezhebi üzerinden toparlayan Şâdân, söz konusu âyetteki kün emrinden kastedileni, Allah'ın bir şeyi diledikten hemen sonra o işin olmasıdır şeklinde izah eder.

Bu ilimdeki son soru ise Allah'ın insanlığa ihsan ettiği ilk nimetin ne olduğuna yöneliktir. Cevabı ise Şâdân tarafından İslam olarak verilmektedir.

Akabinde kelimeler sahası tamamlanarak diğer bir ilim olan tefsire geçilmektedir. İlk soru, tefsirle muhatabının hazırlıklı olma durumunu da tespit etmeye yönelik olup tefsire dair ne bildiği yönünde olmuştur. Bu bağlamda Beşîr'in ilk sorusu yer de gök de kat kat olduğu halde Kur'an'da birinin teklik (müfred), diğerinin de çokluk (cem') olarak anılmasının sebebini sormaktadır. Şâdân soruyu cevaplarken yer ile gökyüzünün benzerliğini, dolayısıyla da görünüşteki çelişkiyi kabul etse de yerin sayısal olarak ifade edilmesinin cinsiyyet ile ilgili olduğunu öne sürerek bu soruya ikna edici bir cevap vermeye çalışmaktadır. Buna göre göre yeryüzü gökyüzüne göre çok küçük olup adeta çöldeki bir çakıl tanesi gibidir. Gökyüzüne göre yeryüzünün konumu çok daha küçük olduğu için böyle bir tasarruf yoluna gidilmiştir.⁸²

Tefsir ilmindeki ikinci soruda da Beşîr karmaşık ve çelişkili gibi görünen bir durum üzerinden soru sormaktadır. Buna göre Allah insanlara her istediğini verdiğini Kur'an'da belirtmiş olmasına karşın neden insanlar zenginlik ve sıhhat gibi farklı emelleri doğrultusunda bir şeylere erişmek/sahip olmak isterler? Şâdân bu soruya Allah'ın Kur'an'daki ifadesinin umumiliğine işaret ederek cevap vermeye başlar. Akabinde ikinci bir argüman geliştirip Allah'ın açık ifadesine karşın insanların farklı farklı isteklerde bulunmasını *hayr* kavramı ile yormaya çalışır. Buna göre herhangi bir şey isteyen bunun kendisi için hayırlı olmasını diler. Allah da aslen hayır gözeterek kuluna istediğini verir. Bu anlamda kimini bu dünyada fakir kılarken ahirette yücelteceğini ve zengin kılacağını vaat eder. Tefsir ilmindeki diğer soru *lā-tu'āhiznā*⁸³ yani “bizi azarlama” mealindeki ifadeye yöneliktir. İlk bakışta tefsirle ilintili olarak algılsa bile esasında Arapça gramerine yönelik bir soru olduğu görülmektedir. Beşîr'in muhatabına soruyu basit bir şekilde değil de bir mesele haline getirerek sorması ve olayı daha karmaşık bir hale getirme çabası burada da gözlemlenir. Bundan dolayı soruyu geliştirip “Bununla birlikte

⁸² Konu tefsir ilminde tartışılmıştır. Örnek için bk. Süyûtî, el-İtkân fî Tefsîri'l-Kur'ân, (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1407/1987), 1/614.

⁸³ *Lā-tu'āhiznā*: Bakara (2/ 286.) âyetin bir parçasıdır.

Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak **bizi cezalandırma!** Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!

muaheze (azarlama) kelimesinin anlamının mufaaale babına (işteşlik anlamına) uygun olması gerekir. (Halbuki) Allah hiç şüphesiz “ahz” (almak) eyleminden uzaktır yani tutulup alınmaktan beridir.” diyerek görünüşteki çelişkili gibi olan duruma işaret eder. Şâdân’ın bu soruya cevabı ise şöyledir: Söz konusu olan ifade Arapçada işteşlik yani bir eylemin karşılıklı yapılmasını ifade eden *müfaale* babındadır. Bu durumda karşılıklı bir kınama olması gerekmektedir. Ancak Allah’ın kınamaktan münezzeh olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu sorudan kastedilen buradaki çelişkinin nasıl izah edileceği yönündedir. Şâdân öncelikli olarak bu sığanın tekil kişi için de kullanılabilir olacağına dair meşhur olan bir Arapça cümlesi örneğini verip *mufaaale babı* için konulan kuralı hatırlatmaktadır. Şâdân’ın bir diğer argümanı ise işteşliğin insan ile günahları arasında söz konusu olduğu, Allah’ın bu anlamda kimseye zulmetmeyeceği olmuştur.⁸⁴ Tefsir alanındaki son soru ise diğer tüm nimetlerin kendisine bağlı olduğu aslolan en önemli nimetin hangisi olduğudur. Cevabı ise gayet açık ve anlaşılır bir ifadeyle akıl ve sağlam tabiat olduğu şeklinde verilmiştir.

Tefsir ilminden sonra nahiv ile ilgili kısma geçilmiştir. Bu kısma geçmeden evvel Beşîr Şâdân’a nahiv konusunda zorlandığını, çözemediği bu meselelerin onda derin izler bıraktığını söyleyerek kendisine yardımcı olmasını istemektedir. Bu bölümde ilk soru ise; Kur’an’da “İnne hâzân le-sâhîrâni” (Bunlar iki büyücüdür) ibaresine yöneliktir. Beşîr, Arapçada “inne” harfi (edatı) ismini nasb ettiği hâlde bu kuralın burada neden uygulanmadığını öğrenmek ister. Şâdân bu soruya cevaben, örnekte olduğu gibi “inne”nin ismini “ref” etmesi şeklindeki uygulamanın Tay Kabilesi arasında caiz olduğunu, Allah’ın bu inceliği göstermek için bu şekilde buyurduğunu söyler. Bunun bir diğer sebebi olarak da bazı âlimlerin *inne* edatının şîirde *evet* manasıyla kullanılabileceği yönündeki görüşlerini ileri süren Şâdân bu durumda söz konusu örnekte “inne”den sonraki kısmın mübteda ve haberden oluştuğunu belirtir.⁸⁵ Nahiv konusuyla ilgili olarak söz konusu edilen ikinci soru ise şu şekildedir: Âlimlerin; hem isim, hem harf hem de fiil olarak kullanıp zikr ettikleri kelime hangisidir? Şâdân bu soruya cevap olarak “fî, ‘alâ ve lemmâ” kelimelerini sayıp bunların her birinin isim, fiil ve harf anlamlarını verir.

Ardından Beşîr sarf yani Arapça biçim bilgisine dair sorulara geçmektedir. Öncelikle “ecvef-i harf-i ‘illedür bālüm/ ya’nî nâkış koma bu işkālüm” diyerek bir tür

⁸⁴ Konu Fahrüddîn-i Râzî’nin Tefsiri’nde ayrıntılı olarak tartışılmıştır. bk. Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu’l-Gayb: et-Tefsîrû’l-Kebîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1411/1990), 7/125-126.

⁸⁵ Konu Fahrüddîn-i Râzî’nin Tefsiri’nde ayrıntılı olarak tartışılmıştır bk. Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu’l-Gayb: et-Tefsîrû’l-Kebîr* (Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye 1411/1990), 22/64-70.

beraat-i istihlâl sanatı yaparak sarf ilminin kavramlarını (ecvef, ille, nâkıs, işkâl) kullanıp meramını anlatır. Bu bağlamda gönlünün illet harfinin boşluğu gibi olduğunu, bu zor problemini çözümsüz bırakmamasını ister. Ardından konuyla ilgili ilk sorusunu sorup Yûsuf Sûresi’nde geçen “nektel” (نَكْتَلُ) kelimesinin hangi vezinde olduğuna yönelik bilgi ister. Şâdân bu soruyu şöyle açıklamaktadır: “Keyl” kökünden türeyen söz konusu kelimenin aslı “nekteyilü” (نَكْتَيْلُ)’dür; Meksûr olan yâ mâ-kabli (öncesi) meftuh olduğu için elife dönüşerek nektâlû (نَكْتَالُ) olmuş, sonu cezm edilmesi gereken bir sîgada (emir kipi) olması hasebiyle iki sakın harf bir araya gelmiş, (نَكْتَالُ) böylelikle yâ harfinden dönüşen elif hazfedilerek (atılarak) geriye “nektel” (نَكْتَلُ) biçimi kalmıştır. Sarf konusundaki ikinci bahis ise “mevlâ” ve “mevtâ” kelimelerinin veznine yöneliktir. Şâdân, bu mevzuya “mevlâ” kelimesinin “mef’al” vezninde iken “mevtâ” kelimesinin “fa’lâ” vezninde olduğunu ifade ederek cevap verir. Bu iki kelimenin aynı vezinde olmadığını belirten Şâdân, “mevlâ” sözcüğündeki *mîm* harfinin zâid olduğunu ancak “mevtâ” sözcüğündeki *mîm*in aslî olduğunu ifade eder.

Dilbilgisi ile ilgili bu kısmın ardından konu şiir ilmine gelmiştir. Beşîr burada da muhatabını sınarken yine tefsir ilminde olduğu gibi Şâdân’ın şiire dair bir çabasının olup olmadığını sormuş ve kendisine bu konudaki nüktelerini göstermesini istemiştir. Şâdân bu konuda, Hz. Peygamber’in “şiirde hikmet vardır” hadisini hatırlattıktan sonra kendisinin söz ülkesinin padişahı olduğunu, kendisinde açıkça görülen cesaretin tamamının şiir kabiliyetine delil olduğunu ifade eder. Şâdân’ın bu ifadelerinde hem gözdağı vermesi hem de şiir ilmini konumlandığı yer dikkat çekicidir.

Beşîr’in ilk sorusu Araplarda önde gelen şairlerin kim olduğuna yönelik olmuştur. Şâdân da buna dair evvelen; bu hususun Merzuban’ın tarihinde zikredildiğini, akabinde ise Ebu Amr’dan aktarıldığı kadarıyla, İmruülkays ve Nâbiga’nın en önde gelen Arap şairleri olduğunu, bunları Züheyr ve A’şâ’nın takip ettiğini son olarak ise Cerir, Farazdak ve Ahtal’ın geldiğini nakletmiştir. Bu gibi değerlendirmelerini şiir eleştirmenlerine özellikle de Süyûtî’nin konuyla ilgili saptamalarına dayandırmıştır. Şiire dair bir sonraki soru ise şiirde doğru sözlü olanın kim olduğuna yöneliktir. Şâdân bu soruya cevaben Hassan’ın sözüne hüsnü zan eylemesini belirtir. Bu sorudan sonra Beşîr “Tarz-ı mersiyyede kim oldu tebâr” ifadesiyle mersiye türünde hangi şairin ön plana çıktığını sormuştur. Şâdân da pürüzsüz üslubu ile Züheyr’in bu alana öncülük ettiğini söylemiştir. Ardından Beşîr daha kişisel bir soru sorup “Kankı beyt eyledi tesellî-i cân” diyerek hangi beytin Şâdân’ın gönlünü teselli ettiğini sormuştur. Şâdân da buna Ferazdak’ın söylemiş

olduğu Arapça bir beyte yer vererek “Bizimle (başımıza gelenlerden dolayı) alay edenlere de ki bekleyin, bizim başımıza gelenler sizin de başınıza gelecektir” şeklinde yanıt vermiştir. Ardından Beşîr “İnne lenā aḥmiraten ‘icāfā/Ye’külne külle leyletin ikāfā” (Bizim her gece palanlarını yiyen cılız eşşeklerimiz vardır) beyiti ile kastedilenin ne olduğunu sormuştur. Şâdân cevap olarak şairin palan yapıp satarak ailesini geçindirdiğine işaret olduğunu ifade etmiştir.

Şiir alanından sonra Beşîr mesel konusuna dair bir soru yönelterek Şâdân’ın daha evvel mesel ilmine dair bir çabası olup olmadığını sorgular. Şâdân, arkadaşını (Beşîr’i) ululayarak gücünün yettiğinde (bu ilmi) tahsil etmeye çalıştığını, eğer bir sorusu varsa bunu cevaplamaktan memnun olacağını ifade etmiştir. Bunun üzerine Beşîr “Şenne vāfāka’t-Tabāka” (Şenn Tabaka’ya uygun düştü) atasözünün anlamını ve hikâyesini anlatmasını ister. Şâdân bu soruyu cevaplariken bahsi geçen meselin hikâyesini uzunca anlatarak yanıtlar.⁸⁶ Bahsi geçen meselin anlamını ve hangi konu üzerine oluştuğunu anlattıktan sonra Beşîr konuyla ilgili başka bir soru sorup “İnsan için ‘insan’, cinler için de ‘cin’ kelimesinin kullanılmasının sebebi nedir?” der. Şâdân da ‘ins’ sözcüğünün insana uygun olduğunu söylemiş, buna “ânestü bi’l-fülânî” (filan kişi ile aşına oldum.) cümlesini delil olarak getirmiştir. Ardından cin gözden ırak/gizli olduğu için ona da bu ismin uygun olduğunu ve gece için kullanılan “cenne aleyh” (gece çöktü, her yeri kapladı) sözünün buna misal olduğunu belirterek bu soruyu cevaplamıştır.

Bir sonraki imtihan alanı “evveliyat” yani ilkler konusu üzerine olup bu noktada Beşîr’in sorduğu ilk soru Araplarda ilk defa “lâ nâkatî ve lâ cemelî” meselini söyleyen kişinin kim olduğunu öğrenmek üzerine olmuştur. Şâdân, bunu ilk söyleyen kişinin Hars adlı birisi olduğunu belirtir.⁸⁷

Sonraki soru alanı hat ilmidir; Beşîr bu alana da öncelikle Şâdân’ın hat ilminde bir çabası olup olmadığını sorarak başlar. Akabinde “ibn” sözcüğünün başındaki hemzenin hangi durumlarda yazılıp hangi durumlarda düşürüldüğüne dair sorusunu sorar. Şâdân

⁸⁶ Arap mesellerini derleyen birçok kitapta yer alan bu meselin konuyla ilgili bazı Türkçe tercüme şerhlerde de yer aldığı görülmektedir. Örneğin bk. Abdullâh Kudsî, Bk. Rabbaa Rababa, *Abdullah Kudsî ve Tercüme-i Durûb-i Emsâl-i Arabiyye’si* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 47.

⁸⁷ Evveliyat bahsinde sorulmuş olsa da konunun emsal ilmi ile ilişkisi devam etmektedir. Bahsi geçen mesel ve ilk söyleyeni için bk. Meydânî, *Mecma’u’l-Emsâl*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Darü’l-Ma’rife), 2/220. Meydânî’de meseli ilk söyleyen kişinin ismi Hâris b. Ubbâd olarak kaydedilmiştir.

soruya cevaben, iki özel ismin arasında yer alan “ibn” sözcüğünün başındaki hemzenin yazılmadığını söylemiştir.⁸⁸

Sonraki ilim dalı ise fıkıh olmuştur. Beşîr bu ilimdeki ilk sorusunu iki kadının bir erkek çocuk için hak talebinde bulunmasına yönelik olmuştur. Bu kadınlardan biri şüphe olmaksızın kız doğurmuşken diğeri erkek doğurmuştur; ancak ortada bir tanık da olmadığından her iki kadın da erkek çocuğun kendilerine ait olduklarını iddia etmektedirler. Beşîr bu durumda nasıl hüküm verileceğini sorar. Şâdân ise buna herhangi bir çözüm olmadığını ancak aklına şöyle bir fikir geldiğini söyler: Bir adamın bu kadınlarının sütünü şüpheyne mahal vermeyecek şekilde ölçüp sütü ağır gelene erkek çocuğu vereceği şeklinde hüküm vereceğini söylemiştir.

Ardından Beşîr hadis ilminde bir soru sorarak “Hz. Peygamber’in ‘Felek için küfretmeyiniz.’ sözündeki sır nedir?” der. Şâdân bu soruya cevaben bu sözün aslının “Önceleri Arapların sevinçleri kısa sürdüğünde, bu durumu, her zaman felekten bilip ona küfrettiklerini, daha sonra Allah’ın elçisinin bunları sakındırarak; bu söz manada Allah’a gider, sakın feleğe küfretmeyiniz” dediğini belirtir. Beşîr’in hadis konusunda ikinci sorusu ise Hz. Peygamber’in fağmı (yemek artığı) yemeyi ve vağmı (yemek artığı) atmayı yasakladığı bilgisinden hareketle “fağm” ve “vağm” kelimeleri ile kastedilenin ne olduğunu açıklamasına yönelik olmuştur. Şâdân soruya cevaben “fağm”ın dişlerin arasındaki yemek artığı olduğunu, insanın amelde güçlü ve dayanıklı olması için onu yememesi gerektiğini söylemiş, “vağm”ın ise ağzın bir köşesinde bulunan yemek artığı olup yenmesinin sünnet olduğunu zikretmiştir. Bu konuya dair son soru ise; Hz. Peygamber’in “Lâ advâ”⁸⁹ (bulaşıcılık yoktur) mealindeki hadisinin neye işaret ettiğine yöneliktir. Bu kapsamda Beşîr “advâ, hâme, safer ve gûl” kelimelerinden kastedilenin ne olduğunu sorar. Şâdân, bulaşıcılığın olmaması anlamına gelen “advâ” ibaresinin şüpheleri ortadan kaldıran bir delil olup “hâme”nin ise bir kişinin öldükten sonra kuş olup

⁸⁸ Hat ilmi ilgili olarak sorulsa da bu soru esasında sarf ile ilgili bir husus olup konu ile ilgili kaynaklarda ele alınmıştır. Bk. M. Meral Çörtü, *Sarf* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 58.

⁸⁹ Yaptığımız araştırma esnasında ilgili hadis, erken dönemlerden itibaren akla aykırı bulunarak ya da “Hastalıklı olan sakın sıhhatlilerin yanına sokulmasın” ve “Cüzzamlıdan arslandan kaçır gibi kaçın” gibi hadis rivâyetlerine ters düştüğü ifade edilip tenkid edilen hadis rivâyetlerinden olduğu görülmüştür. Buna dair detaylı bilgi için bk. Salih Kesgin, “(Hastalıkta) Bulaşıcılık Yoktur” Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/26, (2014), 83-120.

mezarından çıkması, “safer”in Safer ayında yolculuktan sakınmak, “gûl”ün ise hayalet ve hortlaktan kaçınma manasında olduğunu, tüm bunların hurafe olduğunu belirtmiştir.⁹⁰

Beşîrnâme’deki sorular kısmına dair son ilim dalı tıbbı ayrılmıştır. Bu konuya dair Beşîr’in ilk sorusu, ayvanın yenmesine dairdir. Bu meyvenin açken yenildiğinde kabıza, tokken yenildiğinde ise ishale sebep olduğunu belirten Beşîr bundaki hikmetin açıklanmasını talep eder. Şâdân’ın yanıtı ise; “Genellikle açken yemek yemek kabızlığa sebep olur, ama tok kimsenin bunu yemesi durumunda mide dolu olacağı için hemen midenin ağzını sıkıp hazma yardımcı olur. Bundan dolayı bu iki durum, kabız ve ishali ortaya çıkardı.” şeklinde olmuştur. Beşîr’in bu ilim altında sorduğu bir diğer soru aşk ile ilgilidir. Bu bağlamda Beşîr Şâdân’a dönerek aşkın neden bütün âlemi etkisi altına aldığını, aşkın içindeki bu hâllerin ne olduğunu ve aşkın neden herkesi kuşattığını sormuş, aşk ilmini kendisine anlatarak tamamıyla âşikâr kılmasını istemiştir. Şâdân ise buna cevap olarak bu sorunun bir sufiye de sorulduğunu o sufinin bu soruya cevap olarak şöyle dediğini belirtir: Bağışlayıcı ve zengin olan Allah iyilikte bulunarak insanları her yerde ibadete çağırmasına rağmen bazıları bu sözü yerine getirmemiştir. Bunun üzerine (Allah da) hüznün ve kederle gamlı olmaları için onları aşk derdine mübtela kılmış, sözlerinde duranları ise hakiki aşk ile tedavi etmiştir.

Ardından “Sıfat-ı ‘aşk’a dair başlık açılarak mesnevinin soru cevap kısmı tamamlanır. Bu bölümde şair, daima aşkı düşünen kimselerin onu niteleyecek hiçbir yolun olmadığı konusunda hemfikir olduklarını söyler. Aşkın hiçbir şekilde söze dökülemeyeceğini, o aşkın halin hiç kimse tarafından anlaşılamayacağını ve bu yolda “neden” ve “nasıl” sorularının bir karşılığı olmadığını dile getirir. Her şeye derman bulması ile tanınan Lokman hekimin dahi aşka bir çare bulamadığını ifade eder. Şair dünyanın var oluş sebebini aşka bağlamaktadır. Şairi dile getirenin de aşk olduğunu ve bu pazarın canlılık, çeşitlilik ve sürekliliğini sağlayanın da aşk olduğunu söyleyerek bu bölümü tamamlar. Sâlim’in bu kısımda tezatlardan ve Türkçe kalıplardan faydalandığı görülür. Ayrıca tekrar ile de iç ahengin artmasına katkı sunmuştur:

Aşkdur ‘aşk viren cihāna nemā

‘Aşkdur ‘aşk bizi iden gūyā (721)

⁹⁰ Hadisin metni için bk. Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim* (Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem’iyyetü'l-Meknezi'l-İslâmî, 1421/ 2000), “Kitābu’s-Selām”, 33. 2/961.

‘Aşk’dur ‘aşk sebeb bu bāzāra
Zīnet-efzā bahār ü gül-zāra (722)

Eyleyen murğ-ı gülşeni nālān
Sīne-i ‘āşıkı iden sūzān (723)

Nāle-i bülbüle odur bādī
İtdüren ol ğamına feryādı (724)

Sâlim, “Hitâb-ı ‘aşk” başlığı altında, ey aşk nesin sen ve sana çare nedir sorularıyla bu kısma giriş yapar. Aşkı yaratılışın özü, varlık ve dünyanın amacı olarak ifade eder. Her daim parlak olan bu yıldız, tavusun gönlünü aşk gamıyla incitip ankanın kanadını ise aşkın kederiyle kırmıştır. Âşıkların evini barkını ateşe verirken gönlü yanıkların da kışı olduğunu, gönül hazinesini koruyan taze sihir; âşığın kalbindeki saklı hazine olduğunu, söyledikten sonra hakikat ehli olanların mecaz ehli olanları hor görmemelerini ifade eder. Bu kısım Sâlim’in “Aynî Tarih”inden nakledilen kısa bir hikâyeye anlatısı ile son bulur. Şair bu hikâyeyi yalın ve herkes aşkın hallerini anlayacak şekilde ifade etmiştir. Bu kısım Türkçe deyimler, Farsça terkipler ile tezat sanatının kullanımı ile daha güçlü ve okuyucunun dikkatini celbedecek şekildedir:

Dil-i tāvūs ğamīn-i bālūndür
Bāl-i ‘anķā şikeste-ħālūndür (732)

Zāt-ı pākūñ kemāle yitmişdür
Nār-ı Nemrūd’ı gülşen itmişdür (733)

Zāt-ı ādem senūñle ādemdür
Belki ‘ālem senūñle ‘ālemdür (734)

Ĥānumān-sūz-ı ehl-i hicrānsıñ
Hem zemistān-ı dil-figārānsıñ (737)

Gāh āteş gehī de sermāsın

Bir bilinmez netice ma'nāsın (738)

Geldi fi'l-ḥāl civāna sū'-i ḥaber

Yirde yatmaz kara ḥaber dirler (868)

Şairin “Düşnām-ı Mūra'iyān” kısmında Beşîr'in Şâdân'a son bir soru daha sorduğu görülür. “Nihayette aşka çare var mıdır?” der. Şâdân bu soruya karşılık olarak, Allah'a yakarıp dua etmesinin ve kalbinden bu sevginin silinmesi talebinde bulunmasının çare olabileceğini ifade eder. Ardından ana konunun işlendiği bu bölüm, Şâdân'ın Beşîr tarafından övülmesi ve nasihat kısmı ile son bulur. Ana konunun işlendiği bölümde teşbih, istiare, mübalağa, leff ü neşir ve tenasüp sanatlarından mesnevinin diğer bölümlerine göre daha fazla yararlandığı görülmektedir. Yine Sâlim'in yer yer anlatısını tezat sanatlarıyla da ön plana çıkardığı görülmektedir. Örneğin bu bölümlerden seçilen aşağıdaki beyitlerin ilkinde tek evlat bahçedeki bir servi ağacına benzetilmiş; ikinci beyitte müşebbehün bih inci olarak değiştirilmiştir:

Birdi bāğında serv-i āzāde

Vardı ancak bir oğlu dünyāda (270)

Birdi gerçi o dürr-i şāhāne

O da baḥr-i hünerde bir dāne (271)

Bihterīn gevher-i girān-ķıymet

Dürr-i şehvār-ı ķulzüm-i fiṭnat (272)

Öyle pākīze-zāt idi o vücūd

Pederi gibi ol daḥi pür-cūd (273)

Germ ü serdin görüp bu devrānuñ

Bulmadum zerre bŷy-ı iḥsānuñ (372)

Nev-bahārı şīta ile tersān

Gŷlsitānı ḥazāndan lertzān (373)

Cūylar bī-şebāt ü bī-ārām

Rūzı âteş şebi keder-encām (374)

Mesnevinin bitiş bölümü ise hātıme, maḳāle ve hātımetü'l-maḳāle başlıklarıyla tamamlanır. Bu son kısımda ise Kâğıthane bölgesinden ve dostlarla burada kurulan bir meclis kurgusundan bahsedilir. Bu kurguya göre Sâlim, Kâğıthane'deki bir söz meclisinde bulunduğu esnada dostları tarafından bu eseri yazmaya teşvik edilmiştir. Dolayısıyla bu kısım sebebi telif bölümünü oluşturmaktadır. Mekân olarak Kâğıthane'nin geçtiği bu bölümdeki canlı tasvirler dikkat çekmekte, aynı zamanda metnin yazıldığı dönemin eğlence anlayışını da yansıtmaktadır. Bunu mahallileşme temayülünün bir göstergesi olarak okumak mümkündür. Şairin, İstanbul ve İstanbul gerçeklerini şiirine taşıyarak somutlaştırma çabasında olduğu düşünülebilir.⁹¹

Bu bölümün, eserin genel yapısını tamamlayan bir çerçeve işlevi gördüğü söylenebilir. Bu son kısımda, İstanbul'un Kâğıthane bölgesinden ve burada dostlarla kurulan bir meclis kurgusundan bahsedilir. Bu kurgu, eserin oluşum sürecine dair önemli ipuçları sunar. Kurguya göre, Sâlim, Kâğıthane'deki bir söz meclisinde bulunduğu esnada dostları tarafından bu eseri yazmaya teşvik edilmiştir. Bu durum, eserin nasıl ve neden yazıldığına dair bir arka plan sağlar. Dolayısıyla bu kısım, eserin oluşum sürecini anlatan sebebi telif bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölüm, eserin genel yapısına ve anlamına önemli bir katkı sunmaktadır. Mekân olarak Kâğıthane'nin geçtiği bu bölümdeki canlı tasvirler dikkat çekmekte, aynı zamanda metnin yazıldığı dönemin eğlence anlayışını da yansıtmaktadır. Bu, dönemin sosyal ve kültürel atmosferine dair değerli bir bakış açısı sunar. Bunu mahallileşme temayülünün bir göstergesi olarak okumak mümkündür. Bu, eserin yerel kültür ve geleneklerle ne kadar iç içe olduğunu gösterir.

Şairin, İstanbul ve İstanbul gerçeklerini şiirine taşıyarak somutlaştırma çabasında olduğu düşünülebilir. Bu, şairin eserini oluştururken çevresinden ne kadar etkilendiğini ve bu etkileri eserine nasıl yansıttığını gösterir. Bu durum, eserin sadece bir edebi metin olmadığını, aynı zamanda bir dönemin sosyal ve kültürel yaşamına dair bir belge olduğunun da göstergesidir.

⁹¹ M. Kayahan Özgül, *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru* (İstanbul: Ötüken, 2022), 421.

Bir şeb olmuş-idi Kâğıd-hâne
K'oldı cā ba'z-ı hünermendāne (1088)

Mevsim-i seyr-i gülistān idi
Ya'nī hengāme-i büstān idi (1099)

İtmede idi şimāhı bī-zār
Ya'nī hengāme-i etfāl-i bahār (1104)

İtmede idi şafāyı te'yīd
Eyleyüp şevk-i berātın tecdīd (1110)

Neş'e virmekde idi yārāne
Neş'e-i 'ālem-i Kâğıd-hâne (1111)

Şu kadar olmuş-ıduķ şevk-pezīr
K'olmaz ednā demi anuñ takrīr (1112)

Pür idi meclisimüz şöhbet ile
Kāse-leb-rīz idük ülfet-ile (1113)

Beşîrnâme'nin büyük bir kısmı, eserin ana kahramanları olan Beşîr ile Şâdân'ın karşılıklı soru ve cevaplarından oluşan bir hikâyedir. Bu haliyle aslen ilmî bir mesnevi olsa da hikâyeye içinde hikâyeye (çerçeve hikâyeye) anlatımlarıyla kimi zaman daha lirik ve âşıkâne bir hal ile kimi zaman da hikemî özellikleriyle ön plana çıkar. Bununla beraber mesnevideki muhtevanın didaktik bir şekilde okuyucuya sunulduğu, eserde yer yer tasavvufî eğilimlerden faydalandığı görülür.

Mesnevide kullanılan dil ve üslûba genel itibariyle bakıldığında, şairin özellikle hikâyenin soru ve cevap kısımlarında yalın ve anlaşılır bir dil kullanmaya gösterdiği özen itibariyle ilmi havzanın korunmak istendiği düşünülmektedir. Ayrıca eserin tamamına hâkim olan edebî üslubun, şair tarafından belli bir estetik kaygı ile ilerletildiği görülmektedir. Bununla birlikte Arapça atasözünün kaynağına ve aşk ile âşığın mahiyetinin anlatıldığı çerçeve hikâyelerde kahramanlardan bahsedilirken, teşbih, istiare,

leffüneşir gibi edebi sanatlardan sıklıkla faydalandığı görülmektedir. Bu, eserin sadece bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda estetik bir zevk sunmayı hedeflediğini gösterir. Bu durum, eserin hem bilimsel hem de sanatsal bir değere sahip olduğunun bir göstergesi olarak okunabilir.

Eserin başlangıcında yer alan övgü ve medhiye kısımları ile eserin sonlarında Kâğıthane’de bahar mevsiminde mesire alanları ve burada tasfir edilen dost meclislerinin de edebi sanatlarla yoğrularak verildiği görülmektedir. Ayrıca eserin bütünü dikkate alındığında deyim ve atasözlerinden yararlandığı, bunların büyük kısmının ise iç içe geçen çerçeve hikâyeler ile mesnevinin son kısmında yer alan “pend” ve “makâle” kısmında yer aldığı görülmektedir. Bununla beraber görece az da olsa Arapça ve Farsça atasözlerinden de faydalanmıştır.

2.3. *Beşîrnâme*’de Aruz Kullanımı⁹²

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde birçok metin farklı bilimsel alanlarda çalışmalara tabi olmuş ve farklı açılardan ele alınmıştır. Ele alınan metinlerin büyük bir kısmının muhteva ve içerik kapsamlarının daha teferruatlı olduğu, bunun yanında metinlerin edebi değerinin ortaya konulması için henüz yeteri kadar incelemeye tabi tutulmadıkları görülmüştür.

Bir metnin edebi değerinin ölçütü ile ilgili olarak Sirous Sahmissa⁹³ “edebiyat; salt anlam üzerinden şekillenmemiş olup o ayrıca mananın nasıl ortaya çıkmış olduğu ile de ilgilenir. Edebiyat sadece lügat ve gramerden oluşmaz, lügat ve dil bilgisini nasıl kullandığı ile anlam kazanıp bunların dil üzerine olan tahakkümüyle ortaya çıkmaktadır.” diyerek akabinde bu duruma dair Arapça bir atasözü örneği getirir: “*anlam sokak ve caddeye dökülmüş durumdadır. Fars, Arap, şehirlisi ile köylüsü herkes bu anlama aşınadır.*” Buradan hareketle Sahmissa edebi bir metinde “ne söylemek”ten ziyade “nasıl söylendiği”yle ilgilenmenin daha tutarlı olacağının altını çizmiş ve sadece metnin ne söylediğine ve anlamına bakılarak şairlerin üslup özelliklerini belirlemenin mümkün olamayacağını, zira klasik edebiyatın mihengi tek bir anlam ve ifade çerçevesinde olduğundan nâzımların ayırt edici özelliğinin nazmı nasıl kullandıkları, fesahat ve belagati elinde nasıl bir araca çevirdikleriyle yakından ilgili olduğunu ifade etmiştir.⁹⁴

⁹² İncelememizin bu bölümü Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar’ın *Tuhfetü’l-İhvân* incelemesinde kurmuş olduğu düzen ve geliştirmiş olduğu taslak üzerinden modelleme ile oluşturulmuştur.

⁹³ Dr. Sirous Sahmissa, *Poems of Mas’oud-e Sa’d-e Salman*, (Tehran: Palm Publishing Co.,2009), 308-309.

⁹⁴ Sahmissa, *Poems of Mas’oud-e Sa’d-e Salman*, 308-309.

Bir metnin belirli vezin ve kafiyeleler kullanılarak yazılması onu sıradan bir ifade biçimi olmaktan çıkarp lafzî anlamda belli bir merkez ve dengede tutarak çerçevesi belirli bir hale getirir. Hasan Kaplan'ın ifadesiyle bir eserin düzenli oluşu onun ahenk ve ritmiyle olan ilişkisinde yatar. Bu özellikleri hasebiyle de insanların teveccühünü kazanır.⁹⁵

Vezin ve kafiye birliğiyle sağlanan dilin doğal söyleyişine uygunluk ya da bu doğal söyleyişe hâlel gelmesi, şairlerin maharetlerine göre ortaya çıkar. Tüm klasik edebiyatlarda olduğu üzere klasik Türk edebiyatının belirleyici faktörleri başında da metnin ses, ahenk ve musiki yönü gelmektedir. *Beşîrnâme* de manzum olarak kaleme alınan bir eser olması hasebiyle vezin ve kafiye yönünden de edebî özellikler barındırmaktadır.

Bir mesnevinin aruz tasarrufları, kafiye, redif, tarsî ve türlü şekillerde gerçekleşen ses yinelenmeleri, edebi sanatlar açısından ele alınmaya elverişli alanlardır. Bu sebeple tezin bu bölümünde *Beşîrnâme*'de başvuru olan aruz uygulamaları, tercih edilen kafiye ve redifler incelemeye tâbi tutularak mesnevinin daha çok ahenk ve musikiye taalluk eden kısmı itibarıyla edebî değeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Sâlim'in uzun soluklu mesnevisinde tercih ettiği aruz kalıbı cedîd bahrinin “fe‘ilâtün mefâ‘ilün fe‘ilün” veznidir. Şairin bu aruz kalıbını tercih etmesindeki sebebin arkasında ne olduğuna bakmakta fayda vardır. Klasik Türk şiirinde kullanılan vezinlerin büyük çoğunluğunun kapalı hecelerden müteşekkil olduğu bilindiğine göre bu seçimin özel bir sebeple tercih edildiği daha âşikâr olacaktır. Zira bilindiği üzere Arapça ve Farsça kapalı (uzun) sesleri daha fazlayken Türkçede durum bunun tam tersidir.

Yukarıda bahsi geçen veznin hece değerinin yanında, ilk ve son tefilesinin değişken yapısı da şaire bir başka kolaylığın yolunu da açmış olmaktadır. Böylelikle şair daha rahat hareket edebilir ve seçenekleri de çoğalır. Sâlim'in de bu tercihinin arkasında böyle bir sebep olduğu düşünülebilir. Mesnevilerin genellikle aynı aruz kalıbı kullanılarak kaleme alındığı ancak farklı konuların işlendiği durumlarda monotonluğu kırmak adına ayrı kalıplardan da istifade edildiği görülür.⁹⁶ Sâlim de bu usûlü eserine taşımış ve mesnevisinin sonlarına doğru şu şekilde haber vererek yeni bir vezne geçmiştir.

⁹⁵ Hasan Kaplan, *Baki'nin Ses Dünyası*, (İstanbul: DBY, 2017), 369.

⁹⁶ Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikayesi*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013), 91.

Güş tüt bu maķāle ra'nādur

Vezn-i dīger cedīd ma'nādur 1068

(bu güzel söze kulak tut vezni farklı manası yenidir)

Akabinde “Makale” başlığı açıp “fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün” veznini kullanmaya başlamıştır. Bu kısımda okuyucuya hitaben -kendi hata ve eksiklerinin farkında olduğunu, hatalarının hoş görülüp eksik ve yanlışlarına insaf gözüyle ve sineyi kinden arındırarak bakılmasını temenni ettiği- kısma yer vermiştir.

Eserde kullanılan vezin hakkında bilgilere yer verilmesinin ardından şairin bu vezni mesnevisinde nasıl tatbik ettiğine daha yakından bakmak için öncelikle “herhangi bir aruz tasarrufunda bulunup bulunmadığı” meselesi ile başlanabilir. Zira bilindiği üzere klasik edebiyat şairlerinin aruz tasarrufunda bulundukları beyit sayıları, bulunmadıkları beyit sayılarına göre daha çoktur. Metni incelerken; başlangıç orta ve son kısımlarından rastgele seçilen 280 beytin 145 mısraında hiçbir aruz tasarrufunda bulunulmadığı saptanmıştır. Bunların içinde de her iki mısraı kapsayacak şekilde aruz uygulamasının yapılmadığı 28 beyit olduğu görülmüştür. İlgili inceleme şairin ilk ve son tefileyi nasıl tercih ettiğine bakılmaksızın yapılmıştır.

Beşîrnâme'den alınmış aşağıdaki beyitler, her iki mısraında da herhangi bir aruz uygulamasına başvurulmayan beyitler olup aynı zamanda simetrik yapıları ile de tam bir tarsî örneği olmaları dikkate değerdir. Birinci ve ikinci örnekteki beyitlerin her iki mısrasında da ilk tefileler “fâ'ilâtün” ile başlayıp son tefileler “fa'lün” ile bitmiştir. Üçüncü beyitte ise yine ilk tefileler “fâ'ilâtün” ile başlamış ancak son tefilelerden birincisi “fe'ilün”, ikincisi ise “fa'lün” şeklinde bitmiştir:

Muṣṭafā'dur / Resûl-i vâ/ lādur

Müctebādur / ḥabīb-i Mev/ lādur (101)

Yohsa âdem / ḥayāle gel / mezdi

Belki 'âlem / ḥayāle gel / mezdi (126)

Bir yanından / hevā-yı tû / l-ı emel

Bir yanından / ḥayāl-i müs / taḳbel (117)

Bunların dışında yukarıdaki örnekler gibi simetrik yapıda olmasa da tefile esnekliğine başvurularak herhangi bir aruz uygulamasının yapılmadığı beyitler de mevcuttur. Bunlardan bazılarına aşağıda yer verilecektir. Birinci beytin ilk mısraındaki tefile “fe’ilâtün” ile başlayıp son tefilesi “fa'lün” ile bitmiştir. Üçüncü beyitte ise yine ilk tefileler “fâ'ilâtün” ile başlamış ancak son tefilelerden birincisi “fe'ilün”, ikincisi ise “fa'lün” şeklinde bitmiştir. İkinci örneğin ise her iki mısraı da “fâ'ilâtün” ile başlayıp son tefileler “fa'lün” ile bitmiştir.

Hele mağlū / b-ı nef̄s-i bed-/kāruz
Nefs-i emmā /reden ‘aceb / zāruz (163)

Dergehūñ bā/b-ı merḥamet/ eyle
Ḥākūñ iksī/ r-i ‘āṭıfet / eyle (179)

Eylesün rav/zañuñ Ḥudā-/yı mecīd
Ḥākin iksī/r ü zerresin / ḥurşīd (183)

Temel aracı sözcükler olan şair, metnini kurarken hem anlam hem ahenk dengesini korumak amacıyla belli bir noktaya kadar hecelerin sadece kısa ve uzun değerlerine riâyet edebilirken bundan kaçınamayacak hale geldiğinde artık kendisi için bir çıkış yolu arayışına girmeyi dener.⁹⁷ Bu noktada kendisine kolaylık sağlaması açısından imâle, zihaf ve vasl gibi uygulamalar kullanması lehine olacaktır. Klasik Türk edebiyatı şairleri Arap ve Fars şairlerine göre imâle-i maksûre kullanımında daha rahattır. Zira ünlü sayısının daha fazla olduğu ve uzun ünlünün bulunmadığı Türk dili, fonetik bakımından buna daha elverişlidir. Yine bu noktada şairin hangi durumlarda vezin kusurlarına düşebileceği ve hangi durumlarda bundan kaçındığını gösterebilmek metnin lafzî açıdan sahip olduğu edebi değeri ortaya koymadaki amaçlardan biri olacaktır. *Beşîrnâme*'deki aruz uygulamalarının inceleneceği bu bölümde, eserin genel yapısındaki aruz hususiyetleri üzerinden mesnevinin edebi değeri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.3.1. İmâle

İmâle, bir kelimedede bulunan açık (kısa) heceyi uzun (kapalı) hece olacak şekilde okumaktır. Ayrıca Saraç imâle kullanımının başlangıç dönemi edebiyatında sık ve hatalı

⁹⁷ Okuyucu -Yazar, *Tuhfetü'l- İhvan XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti* (İstanbul: TYEKB, 2020), 204.

kullanımlarının olduğunu daha sonra gelişme döneminde usta sanatçıların elinde bir ahenk unsuru olarak addedilmeye başladığını ifade eder.⁹⁸ Bu kapsamda imâle kullanımını meşru kılan çerçeve de şu şekilde belirlenmiştir⁹⁹:

- ❖ Türkçe kelimelerin kök gövde ve eklerinde imâle
- ❖ Farsça yapılı isim ve sıfat tamlamalarındaki terkip sesi (i) üzerinde imâle
- ❖ Bağlaç vavı üzerinde imâle

Klasik dönem şairlerinin, imâleye elverişli olan Türkçe eklerde ritmin akışına göre ihtiyaç duyuldukça imâle-i maksûreye başvurdıkları, Türkçe kelimelerin kök ve gövdelerinde ise imâle kullanımında daha temkinli oldukları bilinmektedir. Öte yandan imâle-i maksûre kullanımının kusur sayılacağı çerçeve de belirlenmiştir. Bu bağlamda Yazar'ın da değindiği gibi Arapça ya da Farsça asıllı sözcüklerin kısa ünlü ile biten hecelerinde imâle-i maksûreye başvurulması sesin değerini önemli ölçüde düşürüp dilin doğal söyleyişine hâlel getirmektedir. Ancak hece değeri Arapça ve Farsça asıllı kelimelerdeki müenneslik tâsı ya da hâ-ı resmî ile biten heceler bu kuralın dışında yer almaktadır.¹⁰⁰ İmâle-i maksûrenin bir diğer kullanım alanı da Arapça ya da Farsça iktibaslardan müteşekkildir. Şairlerin Arapça ya da Farsça bir iktibası metinlerine yerleştirmek için buralarda da imâle-i maksûre kullanmaya başvurabildikleri bilinmektedir.

Bu bilgiler ışığında Sâlim'in imâle-i maksûre kullanımı incelendiğinde, öncelikle şairin seçmiş olduğu veznin imâle-i maksûre kullanımı için kendisine bir kolaylık sağladığı âşikârdır. Zira seçmiş olduğu vezin, kalıbı gereği kısa heceler açısından zengin olup uzun soluklu mesnevisinde Türkçe soylu kelimeleri daha sık kullanmasına elverişli bir zemin hazırlamıştır. İncelenen beyitlerde Türkçe sözcüklerin ilk ve ikinci hecelerinde de imâle kullanımı görülse dahi şairin daha çok son hecelerde imâleye başvurduğu gözlemlenmiştir. Buna karşın Hasan Kaplan, *Bâkî'nin Ses Dünyası* isimli kitabının ritim-aruz bölümünde yaptığı inceleme sonucu, genel kanının aksi yönünde bir tespiti yer vererek Baki'nin şiirlerinde imâleyi daha çok Türkçe asıllı sözcüklerin ilk ve ikinci hecelerinde yaptığını, üstelik imâleleri çoğunlukla metne ahenk katan bir unsur olarak

⁹⁸ M.Ali Yekta Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, (İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 2022), 210.

⁹⁹ Okuyucu - Yazar, *Tuhfetü'l- İhvan XVI. Yüzyıldan Bir Katibin Sergüzeşti*.

¹⁰⁰ Okuyucu - Yazar, *Tuhfetü'l- İhvan XVI. Yüzyıldan Bir Katibin Sergüzeşti*, 204.

kullandığını, bu sebeple de imâle konusunun daha geniş bir perspektifle incelenmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰¹ *Beşîrnâme*'de de tıpkı Bâki örneğindeki gibi imâlenin yapıldığı ilk hecelerde mısranın bütünlüğüne uygun olacak ve ahengi destekleyecek biçimde kullanımlar görülmektedir. Aşağıda buna dair birkaç örnek verilecektir. Her iki örnekte görüleceği üzere ilk hecelerde başvuru imâle kullanımı ve tefilenin bu heceyle sonlanması beytin musiki değerini arttırmıştır:

Himmet-i pākūñ itse **ba**ña güzer
Kem isem de beni nīkū eyler (256)

Öyle pākīze-zāt idi o vücūd
Pederi **gi**bi ol dahi pūr-cūd (273)

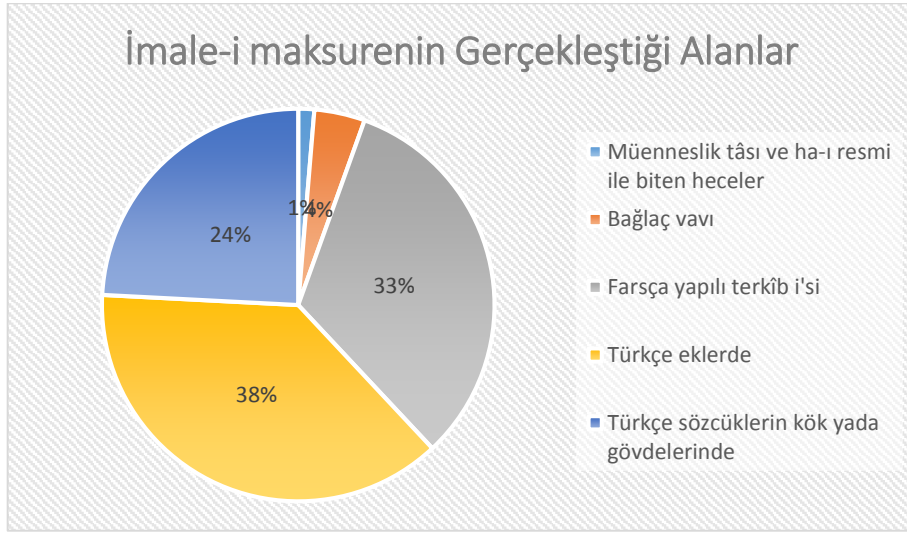
Beşîrnâme'de aruz tasarruflarını incelemek için kullandığımız 280 beyit içerisinde imâle-i maksûreye başvuru oranı beyit başına ortalama 1,02'dir. Bu ortalama klasik Türk şiirindeki imâle kullanımı dikkate alındığında düşük bir rakamdır. Buradan hareketle incelediğimiz 280 beytin 145 adedinde şairin hiçbir imâle-i maksûre uygulamasına başvurmamış olduğu görülmüştür.

Beşîrnâme'de imâle-i maksûre kullanım alanının Türk edebiyatındaki genel kullanıma göre farklılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Klasik metinlerde genellikle Farsça terkeb-i'leri, bağlaç vavları, ve Türkçe asıllı kelime ya da eklerde imâle-i maksûre kullanım oranları birbirine daha yakındır. Sâlim'in mesnevisinde ise imâle-i maksûreye başvuru oranının yoğunlukla Türkçe asıllı sözcüklerin kök ve gövdeleri ile birlikte eklerinde yoğunlaştığı; bunu Farsça yapıları tamlamaların takip ettiği görülmüştür. *Beşîrnâme* ile aynı vezinde kaleme alınan *Tuhfetü'l-İhvân* isimli mesneviye yönelik yapılan incelemede de imâle-i maksûre kullanımında benzer bir neticeye ulaşıldığı görülmüştür.¹⁰² Bu noktada elde fazla veri bulunmasa dahi; hususi olarak imâle-i maksûrenin, genel olarak da aruz tasarrufları kullanımlarının vezinden vezine değişiklik arz edip etmediği, ileriye yönelik bir soru olarak yerini alabilir.

Aşağıdaki grafik, incelenen 280 beyitte imâle-i maksûrenin başvuru alanlarının oranını göstermektedir:

¹⁰¹ Kaplan, *Bâkî'nin Ses Dünyası*, 374-375.

¹⁰² Okuyucu - Yazar, *Tuhfetü'l-İhvân XVI. Yüzyıldan Bir Katibin Sergüzeşti*, 206.

Şekil 1 İmâle-i Maksûrenin Gerçekleştiği Alanlar.

Müenneslik tâsı ve ha-ı resmi ile biten heceler	6
Bağlaç vavı	19
Farsça yapıli terkîb i'si	148
Türkçe eklerde	172
Türkçe sözcüklerin kök ya da gövdelerinde	110

Şekil 2 İmâle-i Maksûrenin Beyit Sayılarına Göre Dağılımı.

Grafikteki yüzdeler, *Beşîrnâme*'deki imâle-i maksûre kullanımının %62'ye yakın bir kısmının Türkçe asıllı kelimelerde gerçekleştiğini göstermektedir. Bu ortalamayı %33 oran ile Farsça yapıli terkiplerin takip ettiği görülecektir.

Bu veriler, eserdeki Türkçe söz varlığının yoğunluğunun bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkçe kök ve gövdelerde bulunan hecelerın tamamının birbirine yakın ya da aynı kelimelerde olduğu fark edilmiştir. Bunların başında “ile, sana, bize, bu, iki, dahı, an (a,ı,un), içün” gibi zamir, edat, belirtme sıfatı ya da bağlaç fonksiyonunda olan sözcükler gelmektedir. “İmek” fiilinin hikâye, rivâyet ve şart hâli de sıklıkla imâleye başvuru olan örnekleri teşkil etmektedir. “ol-, di-, bak-” gibi fiil soylu sözcükler yanında “kapu, kul, kimse” gibi kimi isim türündeki sözcüklerde de sıklıkla imâle yapıldığı

görülmektedir. 280 beyit üzerinden yapılan incelemede ve eserin tamamında görülen belirgin tutuma göre kullanılan Türkçe eklerin çoğu bulunma, belirtme, yönelme, üçüncü şahıs iyelik eki / tamlanan eki, görülen geçmiş zaman eki, istek kipi veya fiil köklerinde gerçekleşmiştir.

Tüm bu ekler arasında klasik Türk edebiyatındaki genel kullanıma uygun olacak şekilde yönelme hâlinde imâle kullanımının daha sık olduğu görülmektedir. Eserde “gürüsne, acele, vâsita, heme, sâye, âyîne” gibi müenneslik tâsı ya da hâ-ı resmî ile biten hecelerde de sınırlı sayıda olsa da imâle uygulanmıştır:

Bende vü şeh **heme** benî-âdem
Bir kapunuñ kulu durur ʿâlem (16)

Yeter ol bâb varan insâna
Bir bahâne dilerse gufrâna (27)

Beşîrnâme’de diğer aruz uygulamalarında da görülebildiği gibi imâle-i maksûre uygulamasının da kimi zaman tarsî gibi simetrik yapılarda uygulanabildiği görülmüştür. Örneğin, bütünüyle tarsî sanatının hâkim olduğu aşağıdaki beyitte imâle-i maksûre Farsça yapıtlı terkip i’lerinde birbirine paralel olacak şekilde kullanılmış, böylece beyitteki ses değeri yükseltilmiştir.

Kâm-yâb-ı derüñ olup gönülüm
Neş’e-yâb-ı derüñ olup gönülüm (177)

Beşîrnâme’de birçok örneği bulunan bazı Arapça iktibasların da imâle-i maksûreye hiç başvurulmadan beyte yerleştirildikleri görülmektedir:

Zâhir oldı görince bu emeli
Beleğ’a’s-seylü ez-zubâ meşeli (323)

Qandan umsa gelürdi ol nazarı
Rubbe sâ’in le-kâ’idun haberi (325)

Eserin bütünü dikkate alındığında, şairin Arapça iktibas kullandığı yaklaşık on beyitte kendisini imâle kullanmaktan alıkoyamadığı görülmüştür. Bu beyitlerin çoğunluğu, mesnevinin orta kısımlarında yani olay örgüsünün ve konuların belirleyici olduğu yerlerde geçmektedir:

Ḳad vaşaltu ileykümā diyerek
Es-selāmu 'aleykümā diyerek (404)

Dirdi görse anı eger bir dūn
Hāzihī eṣṣkalu mine 'l-kānūn (327)

Didi ol dem Beṣīr-i dil-āgāh
Es-sinūne bi-küllihā lillāh (418)

İtdiginde bu söz teḳaddüm-i ḳāl
Didi 'eyne mekân'dan oldı su'āl (444)

2.3.2. İmâle-i Memdûde

Asıl anlamı uzatma, çekme demek olan, aruz terimi olarak ise bileşik hecelerin kendi değerinden bir birim daha uzun okunmasına verilen addır.¹⁰³ Bu kapsamda hecelerin bir kapalı bir açık yani bir buçuk hece değerinde okunmasına imâle-i memdûde denir. Bu çeşit hecelerden sonraki kelimedede eğer ulama imkânı olursa *med* ortadan kalkar. Aynı zamanda *medli* hece, Farsça terkinibin ilk kelimesi olduğunda da *med* ortadan kalkabilir. Bu husus, aruzda metinlerin yazılıştan ziyade okunuşunun dikkate alındığını göstermektedir.¹⁰⁴

Beṣîrnâme'deki imâle-i memdûde uygulamasına genel olarak bakıldığında şairin imâle-i memdûde kullanımında nispeten daha rahat bir tavır sergilediği söylenebilir. İncelemeye alınan 280 beyitte şairin yer verdiği 56 *medli* hecenin, 43 beytinde bir buçuk hece değeri verdiği, 8 tanesinde *nunla* bitmesine rağmen *med* uyguladığı ve 4 adedinde de ulamaya rağmen imâle-i memdûdeye başvurduğu görülmüştür.

¹⁰³ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 211-212.

¹⁰⁴ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 212.

Saraç imâle-i memdûde çerçevesinde *nun* harfinin bulunduğu hecelerde, med yapılmaması gerektiği kanaati yaygın olmasına rağmen bu durumun şairlerce göz ardı edilmesinin kusur sayılamayacağını dile getirmiştir.¹⁰⁵ Bu bağlamda *Beşîrnâme*'nin de tamamına bakıldığında, *nun*la biten birçok hecede imâle-i memdûde yapıldığı görülmektedir. Aşağıdaki beyitlerde *nun* sesine rağmen uygulanan imâle-i memdûdelerin anlama katkı sağladığı söylenebilir. Zira cânın bedende daha uzun süre kalmasına bir gönderme yapan şairin, bu kelimeyi med ile uzun okutarak anlamı pekiştirdiği hissedilmektedir:

Ez-derûn ol o dergehe bende
Cân ıturdukça menzil-i tende (57)

Olmuş-iken penâhumuz keremi
Kâlbde kalmaya ci**hân** gamı (147)

İmâle-i memdûde kısmında önemli olan diğer bir nokta da ulamaya rağmen bir buçuk hece değerinin verilmiş olduğu örneklerdir. Sâlim'in eserinde incelenen kısımda bu tarz örneklere az rastlanmış olsa da eserin bütünü dikkate alındığında bu oranın biraz daha arttığı mütalaa edilmiştir. Aşağıdaki örnek beyitte de görüleceği üzere bu kullanım beraberinde ahengin zedelendiği ve bu durumun söyleyiş zorluğu (tenafür) oluşturduğu hissedilebilmektedir.

Mağdemiyle ci**hân** idi hândân
Dağı Ya**kûb** olmadın giryân (65)

İmâle-i memdûde kullanımının çoğu Arapça ya da Farsça olan kelimelerde tercih edilirken az sayıda da olsa Türkçe kelimeler üzerinde imâle-i memdûde kullanımına rastlanmaktadır. *Beşîrnâme*'de buna dair örnekler de mevcuttur. Bu örneklerden yola çıkarak, Türkçe kelimelerde yapılan bu imâle-i memdûdelerin anlam ve sese herhangi bir katkısı olmadığını hatta dilin doğal söyleyişine hâlel getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte şairin bu kısımlarda tercih ettiği kelimeler, diğer şairlerin de imâle uygulamasında

¹⁰⁵ Saraç, Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 213.

sıkça kullanmış olduğu Türkçe kelimelerdir. Yine aşağıda yer alan ilk beyitte de ulama imkânına rağmen yapılan imâle, okuyuşu daha zor bir hale getirmiştir:

Yüz sürüp **var** ey Beşîrnâme
Dergeh-i pâdişâh-ı İslâm’a (184)

Tuğlardur ki kaldı menzilde
Çekilüp gitdi leşker-i hulefâ (364)

Aşağıdaki örnekte uygulanan *med* kullanımının da metnin iç ahengini düşürerek şairi tenafüre yaklaştırdığı söylenebilir. Nitekim *med* uygulamasının yapıldığı “lîk” kelimesinin hemen akabinde gelen “k” harfi ile başlaması okuyuşu zorlaştırıp mısranın ses değerini düşürmekte, bu da vezin kusuruna yol açabilmektedir.

Bizde yok **lîk kim** devâm ü şebât
Kalmadadır kazâya cümle şalât (13)

Ayrıca eserde dikkat çeken bir diğer unsur da *medli* şekilde okunmaya elverişli olan hecelerde imâle-i memdûdenin uygulanmadığının saptanmış olmasıdır. Farsça asıllı olan “hîç” kelimesi bunlardan biri olup birkaç örnekte ses değerinin düşürülerek yani zihaf uygulamasına tabi tutularak kullanıldığı, aşağıdaki beyitlerde görölmektedir:

Bahş e kâdir degüldi **hîç** kimse
Ğâlib-i mutlak idi ol inse (293)

Dehr içinde yegânesin cānā
Saña olmaz netice **hîç** hem-tā (916)

Bununla beraber “Allâh” lafzında da iki kez imale-i memdûde uygulamasının kullanılmadığı görölmüştür:

Var-iken bir senüñ gibi devlet
Hâşelillâh ki çekmeyüz zahmet (146)

Ḳul hüvāllāh ahad durur zātı

Oldı zātı ḳadīm ü āyātı (446)

Eserde *medli* hece şartını sağladığı hâlde imâle-i memdûde uygulamasına tabi tutulmamış bazı örnekler de bulunmaktadır. Örneğin aşağıdaki beyitte “garîblerüz” kelimesindeki medli hecenin kısa okunduğu görülmüştür:

Ḳatı bî-ḥad ġarîblerüz el-ḥaḳ

Olmış-iken bu cûda mustağraḳ (115)

Şairin aşağıdaki beyitte ulama imkanına rağmen nûn sesinde imâle-i memdûde uygulamasına yer verdiği görülmektedir:

Ya’nî Sulṭān Aḥmed-i Ġāzî

Şehlerûñ cümle şāh-ı mümtāzı (194)

2.3.3. Zihaf

Zihaf; kapalı olan bir hecenin açık bir hece olarak okunmasına verilen addır. Yani uzun olan bir hecenin kısa bir şekilde okunmasıdır. Klasik edebiyatta zihaf iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan ilki metnin edebi değerini düşüren, ikincisi ise dilin söyleyiş doğallığına uygun olacak şekilde kullanıldığı yerlerdir. Medli hecelerin bir buçuk birim değerinin düşürülerek okunması ile nisbet î’si barındıran kelimelerin açık hece olarak dile aktarılmasıdır.¹⁰⁶

Sâlim’in *Beşîrnâme* isimli eserinin tamamı dikkate alınarak yapılan incelemede 1123 beyit içinde 106 kere zihafa başvurulduğu görülmüştür. Bunların büyük çoğunluğu 65 tekrar ile ya’nî kelimesindeyken bunu tecellî, tesellî, târîh vb. kelimeler takip etmiştir. Bunlardan beş tanesinin ā ve ū sesinde, diğerlerinin î sesi ile biten hecelerde olduğu saptanmıştır.

Aşağıdaki tabloda metin içindeki zihafın kullanımına yer verilmiştir:

¹⁰⁶ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 215-216.

Kelime	Zihaf olarak kullanım sayısı
Ya'nî	65
Tesellî	3
târîh	3
da'vî	2
Tecellî	2
hâkîkî	2
Telâfî	2

Tablo 6. *Beşîrnâme* 'de zihafın kullanım oranı.

Şairin zihaf için tercih ettiği diğer kelimeler ise sırasıyla aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır:

- ❖ Yâ harfî meddi: arâzî, âyîne, bādî, bārî, da'vî, dîger, gehî, güzêştî, hâkîkî, hāmî, hücûmî, Leylî, mâ'î, mâzî, ma'nî, me'ânî, mürâyî, nîkû, pîşânî, pîşîn, râvî, sâkî, Suyûtî, târîh, tecellî, telâfî, tesellî, vādî, zarûri,
- ❖ Vav harfî meddi: âhû, sûy, çû
- ❖ Elif harfî meddi: yâhod

Ayrıca yapılan kapsamlı incelemede bir buçuk hece değerinde olan medli hecelerın kısa olarak okunduğu örneklere de rastlanmamıştır. Eserde kelimelerin genellikle son hecesinde zihafa başvurularak söyleyiş doğallığına hâlel getirmeden kulağa hoş gelecek şekilde zihafların yapıldığı saptanmıştır. Bununla beraber metinde sadece 256. beyitte geçen “Kem isem de beni nîkû eyler” mısrasında “nîkû” kelimesinin ilk hecesinde zihafa başvurulması, aruz kusuru olarak görülebilir. Bu örnekte ahengin bir anda kısalarak veznin sekteye uğradığı görülmektedir. Ancak şairin bu noktada çok titiz davrandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Zira bahsedilen şekildeki zihafın metinde sadece bir örneğine rastlanmıştır.

Eserde yâ harf-i meddinde daha fazla zihafa başvurulduğu görülür. Bunların birçoğunda da kelime Farsça yapılı terkip içerisinde verilerek oluşan zihafın etkisi düşürülmeye çalışılmıştır. Örneğin “yazdı böyle Suyûtî-i dānā” örneğinde olduğu gibi normalde uzun olan hecede zihaf yapılmasına rağmen dilin doğasına uygun olacak şekilde bir kısa okuma tercih edilmiştir.

Eserin 509. beytindeki zihaf örneğinde “Var durur bunda bir cevāb-ı dîger” ise normalde alışık olunan kullanımın tersi bir uygulama söz konusudur. Zihafın yapıldığı hece, kendinden önceki kelime ile bir terkibe sokulmuş ve bu şekilde de daha yumuşak bir geçişle hem vezne hem de dilin doğal söyleyişine hoş bir ahenk katıldığı görülmüştür.

Bununla beraber zihaf yapılan kelimeler arasında “ya‘nī” kelimesine metinde daha fazla yer verilmiş olması bunun şair tarafından bilinçli bir tercihle yapıldığı ve üslubunun bir parçası olduğu izlenimini uyandırmıştır. *Tuhfetü’l-İhvân*’ın aruz açısından yapılan incelemesinde de zihaf uygulamasının en çok “ḥayl” kelimesinde kullanıldığı ve bunun bir üslup özelliği olduğu belirtilmiştir.¹⁰⁷

Klasik edebiyat şairlerinin zihafı, dilin doğasını ve beyitteki ses birliği ile ahengi göz önünde bulundurarak hecelerin ilk ya da orta kısmında değil de son hecelerde tercih ettikleri görülür. Bunun sebebi kelimelerin sonuna doğru gidildikçe kısaltma yapılmasının daha doğal karşılanması ve bu itibarla dilin özgün yapısına yaklaşılmaya çalışılmasıdır. Zihafın başta ya da ortada kullanılmak zorunda kalındığı durumlarda ise şairlerin bunu vezin kaygısıyla tercih ettikleri gözlemlenmiştir. Bu bağlamda şairin doğal söyleyişi ne oranda değiştirdiği ya da hangi durumlarda buna mecbur kaldığını bilmenin de faydadan hali olmadığı düşünülmektedir.

Beşîrnâme’nin incelemesi esnasında bazı zihaf uygulamalarının hemen akabinde kapalı hece getirilerek zihaf etkisinin azaltıldığı ve dilin doğal söyleyişine daha uygun hale getirildiği tespit edilmiştir. Bunlardan 34 tanesinin “ya‘nī” kelimesi ardından gelen Türkçe ek veya kök grubunda yapıldığı, diğerlerinin ise Arapça ve Farsça kelimelerin ilk hecesinde olduğu saptanmıştır. Zihafın bu şekilde kullanımı, sesin değerini yükseltirken şairi de kusura evrilecek hataya düşmekten koruduğu düşünülebilir. Aşağıda bu duruma örnek teşkil edebilecek beyitlere yer verilmiştir:

Ya‘nī **olmı**ş idi veliyy-i ni‘am
Sāyesinde gezer idi ādem (72)

Gün-be-gün ḥāşılı zuhūr eyler
Ya‘nī **kim** ser-nüvişt-i cümle beşer (1054)

Ya‘nī **rūy**ı cemāle mazhar idi
Ebrūvānı celāl-āver idi (282)

Ḥaḥ aḥazdan ne şek mu‘arrādur
Ya‘nī **aḥz** olmadan müberrādur (491)

¹⁰⁷ Okuyucu -Yazar, *Tuhfetü’l- İhvan XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti*, 236.

“Ya’nî” kelimesinin dışında başvurulmuş diğer kelimelerdeki zihafalarda hemen ardından gelen ilk hecelerin tamamında imâle-i maksûre yapılarak zihafın etkisinin azaltıldığı, neredeyse hiç hissedilmediği saptanmıştır:

Ba’zılar da idince ‘ahde vefâ
İtdi ‘aşk-ı hâkîkî ile deva (713)

Görmüş iken netîce renc ü keder
Soñra oldı telâfîye mazhar (999)

Bu şekilde bir uygulama ile şairin bilinçli bir tercihte bulunduğu ve bir üslubu olduğu da söylenebilir. Diğer örneklerin çoğunda ise Farsça yapılı terkebî’si kullanılarak imâle-i maksûre yapılmıştır. Tesellî sözcüğünün tamamında ve incelenen diğer kelimelerde de zihafın hemen ardından gelen hecelerin uzun olduğu, açık hece olanların ise imâle yapılarak uzun hece şeklinde okunduğu tespit edilmiştir. Şairin 1123 beyit içinde 106 defa zihaf uygulamasına başvurduğu, bunların kahir ekseriyetinin 65 tekrar ile “ya’nî” kelimesinde yapıldığı, geriye kalanların ise Arapça ve Farsça kelimelerde uygulandığı, bu kullanımın hemen akabinde imâle tasarrufunda bulunularak zihafın ses ahengini bozan unsurunun bertaraf edildiği görülmüştür.

Yukarıda görülen zihaf örneklerinin çoğunda şairin elden geldiğince dilin söyleyiş doğallığına uyum sağladığı ve klasik edebiyat geleneğinde sık başvurulmuş tarzda uygulamalara gittiği söylenebilir. Genel olarak *Beşîrnâme*’de ki zihaf uygulamalarında kelimeler özenle seçilmiş ve geleneğin uygun gördüğü şekiller tercih edilmiş, ayrıca okurken kulağa hoş gelecek şekilde ahengi koruma gayretinde bulunulmuştur.

2.3.4. Vasl / Ulama

Kelime anlamı olarak bitiştirme demek olan vasl, bir aruz terimi olarak “sonu ünsüzle biten bir kelimayı ünlü ile başlayan başka bir kelimeye katarak okumanın”¹⁰⁸ adıdır. Vasl, Türkçenin ses özelliklerine de uygun bir vezin uygulamasıdır. Bu işlevi hasebiyle, şairler tarafından sıklıkla başvurulmuş aruz tasarruflarından biri olmuştur. Bu şekilde iç ahengi sağlayan ve veznin kusursuzca olduğu birkaç beyite aşağıda yer verilmiştir.

¹⁰⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 208.

Odur **ol** dergeh-i şehān bende
K'olmaz **anuñ** °abīdi efkende (4)

Şey'-i vāhid şanurdı ma'nāsın
Seyr **iden** şūret ü heyūlāsın (299)

Şairlerin bazen aynı hece üzerinde imāle yapmayı da göze alarak ulamaya yer verdikleri gözlenmiştir.¹⁰⁹ Aşağıdaki beyitte ulama ve imālenin birlikte kullanımının ahenge kattığı katkı müşahede edilebilir. Ayrıca bu örnekte, Sadık Yazar'ın da ifade ettiği gibi, bir buçuk hece değeri uzunluğuna sahip olan bir hecenin kendinden sonra gelen bağlaç vavına vasledilmesiyle veznin ahengine katkı sağlanmıştır.¹¹⁰

Hamd **ü** şük**r** **ü** şenā-yı lā-yuhşā
Olur ol āsitānede ihşā (1)

Aşağıdaki örnekte ise şairin ulamayı “vasl” kelimesi üzerinde tercih etmesi, beytin ses yönünü anlamı da dikkate alarak pekiştirmesini vurgular niteliktedir:

Maḥz-ı vaş**l** eyle sūz-ı hicrānı
°Ayn-ı şevk eyle hemm ü aḥzānı (48)

Sonu ünsüz ile biten bir kelimenin ünsüz ile başlayan bir kelimeye ulanmayacağı âşikârdır. Ancak Türk şairlerinin bu kuralı bazen uygulamadıkları görülür. Aslen bir vezin kusuru sayılan bu kullanıma aruzda “vasl-ı ayn” adı verilir.¹¹¹ Sâlim'in eserinde vasl-ı ayna örnek teşkil edecek birkaç beyit yer almaktadır:

Olup 'irfāna bi't-tabī' māyil
Oldı devrinde ma'rifet ḥāşıl (204)

Cürmin 'afv eyle ma'delet eyle

¹⁰⁹ Hasan Kaplan, *Bâkî'nin Ses Dünyası*, (İstanbul: DBY, 2017), 448.

¹¹⁰ Cihan Okuyucu ve Sadık Yazar, *Tuhfetü'l-İhvan XVI. Yüzyıldan Bir Katibin Sergüzeşti* (İstanbul: TYEKB,2020), sy.214.

¹¹¹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 209.

Sâlim-i zâra merhamet eyle (165)

Bir diğer vasl uygulaması ise vezin dolayısıyla tercih edilen iki ünlü sesin birbirine katılmasıdır. Klasik Türk şiirinde n'ola/k'ola kelimelerinde olduğu gibi bu uygulamaya bazı kelimeler arasında yer verilmesinde beis görülmemiştir.¹¹² Sâlim'in bu kullanıma yer verdiği örnekler de görülmüştür. Aynı zamanda bu tür uygulamaların olduğu yerlerde müstensihin de çoğu kez imla aracılığıyla okuyucuyu bu vasla dikkat etmesi için yönlendirdiği görülmektedir.

Olmuş iken niçe teḥaddîler
Fuṣaḥâda bulunmada_aña zafer (94)

İtmede_iken bu gûne ol şeh av
İtdi bir âhûy-ı cihân pertāv (398)

Aşağıda ise medli hece değerinin düşürülüp bağlaç vavına ulanması yoluyla yapılan beyte yer verilmiştir.

Baḥr-ı zehḥâr-ı luṭf u ni'metdür
Kulzum-i cûd u feyz ü ḥikmetdür (61)

2.3.5. Tahfif (Kasr) ve Teşdid

Tahfif, vezin gereği şeddeli olan bir harfi şeddesiz bir şekilde okumaya verilen addır. Tek heceli kelimelerde daha sık başvurulur.¹¹³ Eserin genelinde bu uygulamaya “Hak” kelimesinde yer verildiği ve daha ziyade iktibaslar ile kullanıldığı görülmüştür. Aşağıda buna dair bir kullanıma yer verilmiştir.

Baña luṭf-ı şerîfün eyle ebed
Be-ḥaḳ-ı kul hüve'l-ilāhu aḥad (50)

¹¹² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 209.

¹¹³ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 219.

Bunun dışında metinde “Gülistân” kelimesinin birçok yerde “Gülsitân” şeklinde bir okuma tercihiyle yazıldığı, böylece hecenin düşürüldüğü görülmüştür.¹¹⁴

Gülsitân-ı hayâtı mahv oldı
Verd-i handân-ı ruhları şoldı (311)

Nev-bahârı şîta ile tersân
Gülsitânı hazāndan lerzân (373)

Teşdid ise vezin gereği şeddesiz olan bir harfin şeddeli olacak şekilde okunmasına denir.¹¹⁵ *Beşîrnâme*’de aslen “ümid” olan kelimenin “ümmîd” şeklinde okunması gibi. İlgili beyitlere aşağıda yer verilmiştir:

Eyleyenler murâda güft ü şenîd
Hayr ile olmasın ider **ümmîd** (484)

Luţf-ı pākūñle ihtirām eyle
Şām-ı **ümmîdi** rûz-ı kām eyle (642)

2.4. Beşîrnâme’nin Kafiye ve Redif Açısından İncelenmesi

2.4.1. Kafiye Çeşitleri

Klasik Türk edebiyatında edebi anlatının ses değerini ve ahengini arttıran önemli unsurlardan biri de kafiye-dir. Aruz veznini kullanmakla şairlerin doğal söyleyişi belli tasarruflar beraberinde bir düzene koyarak ahengi sağladığı, aynı zamanda kafiye ve redif gibi ses tekrarlarıyla da eserlerini edebi yönden daha güçlü hale getirdikleri görülür.

Kafiye, mısra sonundaki ses tekrarlarıdır. Nazm veya şiirin temelini oluşturan “mevzun ve mukaffa” özelliğinin temel dayanaklarından biridir. Songül Aydın Yağcıoğlu, “sözün şiir olması için vezinli ve kafiyeli olması koşulu, kafiye-nin klasik şiir

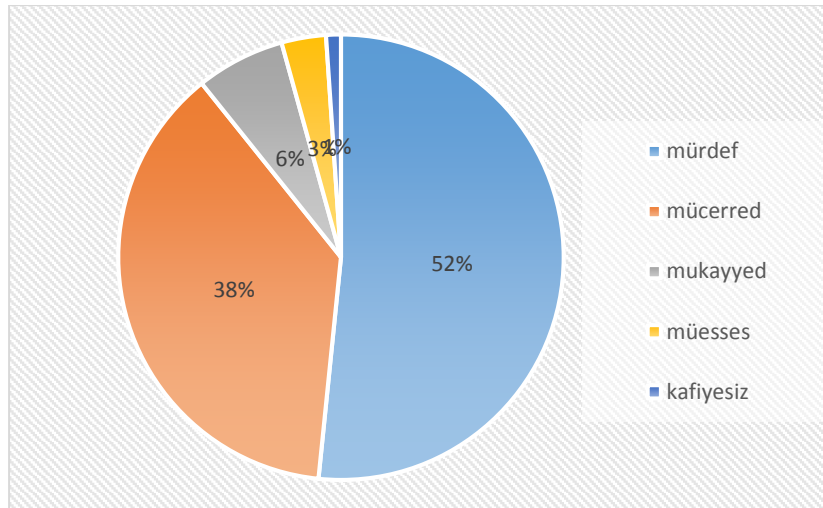
¹¹⁴ Benzer sonuçlar için Sadık Yazar’ın ilgili çalışmasına bakılabilir. Zira İntizâmî’nin metninde özel yer adlarında bu örneğe daha sık rastlandığı tespit edilmiştir. Bk: Sadık Yazar, *Tuhfetü’l-İhvan XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti*, 217-218.

¹¹⁵ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 219.

anlayışındaki yerini muhkem hâle getirmektedir.”¹¹⁶ diyerek bu unsurun şiirdeki önemini vurgulamaktadır.

Bilindiği üzere mesnevi nazım biçiminde her beyit kendi arasında kafiyeli olacak şekilde kullanılır.¹¹⁷ Genellikle kafiyelerin Arapça ya da Farsça soylu sözcüklerle yapıldığı ancak şairlerin Türkçe asıllı kelimeleri kullanarak da kafiye oluşturdıkları gözlenmiştir. Sâlim’in eserinde Farsça ya da Arapça olan sözcüklere Türkçe asıllı kelimeleri özenle yerleştirdiği tespit edilmiştir.

Beşîrnâme’de incelenen 101 beyitten 48’inin mürdef, 35’inin mücerred, 6’sının mukayyed, 3’ünün de müesses kafiye ile oluşturulduğu görülmüştür. Eserin tamamı dikkate alındığında ise klasik edebiyatın bütününde görülen temayüle uygun olacak şekilde mürdef kafiye’nin baskın olduğu tespit edilmiştir. Nitekim M.A. Yekta Saraç’ın ifade ettiği üzere klasik edebiyat şairleri en fazla mürdef kafiye’yi kullanmışlardır¹¹⁸. Elde edilen veriyi aşağıda yer alan grafikten de okumak mümkündür:

Şekil 3. Beşîrnâme’de Başvurulan Kafiye Türleri.

Beşîrnâme’nin geneli dikkate alınarak yapılan incelemede kafiyelerin başarılı şekilde uygulandığı, şairin kafiye ve redifleri seçerken sadece ses benzerliklerini değil vezni de dikkate alarak hareket ettiği söylenebilir. Sâlim eserinde kafiyelerin büyük bir kısmını Farsça ve Arapça kelimelerden oluşturmuştur. Bununla birlikte kafiye’yi Türkçe

¹¹⁶ Songül Aydın Yağcıoğlu, ‘Klasik Edebiyatla İlgili Teorik Eserlerde Kafiye Bahsinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi’, *Türkiyat Mecmuası* C.22, S.2 2012), s. 128.

¹¹⁷ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 257.

¹¹⁸ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 275.

tercih ettiği zamanlarda kelimelerin büyük kısmını redif şeklinde tertibe dahil ettiği görölmüştür. Buna dair detaylı bilgiler redif başlığı altında daha detaylı olarak ele alınacaktır.

Şair eserinde Arapça ya da Farsça olarak seçtiği kafiyeleli Türkçe olan kelimelere ek getirme yoluyla da ifade etmiştir. Örneğin aşağıdaki beytin ilk mısraında Farsça asıllı “eger” sözcüğünü kullanan şair, ikinci mısra da çekimli bir hâlde bulunan Türkçe asıllı bir kelimeyi kullanır.

Hâşılı Hâk murâd itse **eger**
Bir gedâyı netice şâh **eyler** (1044)

Aşağıda yer verilen örnekte de benzer bir kullanım söz konusudur. Beytin ilk mısraında Farsça asıllı olan “yek-ser” sözcüğünü tercih eden şair, ikinci mısra da çoğul bir ekle gelen Türkçe asıllı bir kelimeyi seçmiştir:

Uğrar elbet o dergehe **yek-ser**
Cânib-i Hâk’a rû-be-reh **erler** (22)

Şair bazen de metindeki ses değeri ni yükselten Türkçe kelimeleri kafiyeleli olarak kullanmıştır:

Evveli böyle âhiri **böyle**
Nesine ğırre ‘âlemüñ **söyle** (387)

Bununla birlikte incelenen 101 beyit içinde tercih edilen kafiye kelimelerinin 81 tanesinin Arapça, 75 tanesinin Farsça, 24 tanesinin ise Türkçe ile yapıldığı görölmüştür. Arapça Farsça ve Türkçe asıllı kelimeler kullanılarak başvuru lan kafiye sayısı ise 54 olarak tespit edilmiştir. Bu konuda Hasan Kaplan da araştırmasında uzun ünlü tercihinin şairlere aruzu kullanırken kolaylık sağladığını, bununla birlikte kafiyeledeki uzun ünlülerin ses, musiki ve ahenkle bağlantılı olduğunu, dolayısıyla okuyucuda daha yoğun bir etki bıraktıklarını dile getirmiştir.¹¹⁹ *Beşîrnâme*’de öne çıkan durum, kafiye kelimelerinde

¹¹⁹ Kaplan, *Baki’nin Ses Dünyası*, 470.

Arapça, ve onu takiben Farsça kelimelerin kullanıldığıdır. Bu durum, şairin bu alanda da hünerini sergilemek istediğini akla getirebilir.¹²⁰

2.4.2. Kafiye Hataları

Klasik kafiye nazariyesine göre kafiye kullanımında da tıpkı diğer aruz tasarruflarında olduğu gibi kusurların hataya evrilebileceği alanlar belirlenmiş olup şairlerin de buna dikkat ettiği ve elden geldiğince dilin ses bütünlüğüne hanel vermemeye özen gösterdikleri söylenebilir. M. A. Yekta Saraç kafiye kusurlarını “adı konulan” ve “adı konulmayan” şeklinde iki ayrı bölümde inceler ve kendi içerisinde gruplandırır.¹²¹

Beşîrnâme’de ele alınan ve metnin tamamı göz önünde bulundurularak yapılan inceleme sonucunda alenî kafiye hatalarına oldukça az rastlandığı görülmüştür. Yapılan kusurların birçoğu, kafiye oluşturulan seslerden bir mısradakinin asli kelime olmasıyla, diğerinin ise ek içinde bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu kusurları “ikva”, *revi* harfinin benzerliğinden kaynaklanan kusurlar ve tekellüf hataları izlemektedir. İlaveten “adı konmamış” kafiye kusurlarının da eserde yer aldığı görülmüştür.

Beşîrnâme’de kafiye hataları yukarıda bahsedilen kusur alanlarına göre ele alınacaktır. Öncelikle kafiye hecesinde bulunan hareke farklılıkları anlamına gelen “ikva” kusurları incelenmiştir. Bu gruptaki ilk örnek, aşağıdaki beyitte görülmektedir. Bu beyitte kafiye mücerred olup *revi* harfinden önceki harfin harekesi ilk mısrada kesradır, yani “i” sesidir. Oysa ikinci mısraya bakıldığında harekenin zamme olduğu, yani “ü” sesi olduğu görülür. Hal böyle olunca kafiye alanında aranan ideal düzeydeki ses akışı zedelenmiş ve böylece hareke esaslı bir ses uyumsuzluğu ortaya çıkmıştır. Ancak bu örnek çerçevesinde şunu da ifade etmek gerekir ki, bizim klasik imlaya bağlı kalarak “dür” şeklinde yuvarlak okuduğumuz ekin Sâlim tarafından düz şekilde değerlendirilmiş olması kuvvetli bir ihtimaldir:

Def-i zulm ü zālâmda yir **yir**
Zâtı hırşîd ile berâber**dür** (238)

Olup elîfî himmete dâ**yir**
Bir kez eyler ise nâzar bes**dür** (210)

¹²⁰ Bizim elde ettiğimiz sonuçlarla benzer verileri karşılaştırmak için Sadık Yazar’ın *Tuhfetü’l-İhvân* adlı eserin ilgili bölümü incelenebilir. Bk. Sadık Yazar, *Tuhfetü’l-İhvân XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti* 222.

¹²¹ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 273-274.

Klasik edebiyatta sıklıkla tercih edilen diğer bir hatalı kafiye kullanımı da *revi* harfinin ses benzerliğinden kaynaklanan örneklerdir. Bu kusur, metinlerde genellikle b-p harflerinin *revi* olarak kullanılmasıyla ortaya çıkmaktadır. Revi harfinin mahreç yakınlığı olan başka harfe dönüşmesiyle oluşur.¹²² Arapça ve Farsça yapılan örnekleri ile birlikte divan şiirinde en sık görüldüğü örneklerine, Sâlim'in eserinde de rastlanmaktadır. Aşağıdaki iki beyit bu duruma örnek teşkil etmektedir:

Maḥẓ-ı mahẓ olur idi eşyâ hep
Olmasaydı o nûra müstevceb (127)

Eyleye ṭâli'in hümayûn hep
Dâyimâ eyleyüp bihîn-kevkeb (200)

Yukarıda sözü geçen ve örnekleri verilen kafiye kusurları dışında, nisbeten hoş karşılanabilecek kullanımlar da mevcuttur. Bunlardan biri de “müstahlef harfleri”dir. Mücahit Kaçar hazırlamış olduğu doktora tezinde Arap alfabesiyle yazılan metinlerde Türkçe sözcüklerdeki ünlü harfleri belirtmek için kullanılan *elif*, *vav* ve *ye* harfleri metinde *med* harfleri gibi kullanılmışsa bunlara hurûf-ı müstahlefe (müstahlef harfleri) denildiği¹²³ bilgisine yer vermiştir. Dolayısıyla bu *elif*, *vâv*, *yâ* harfleri Türkçe kelimelerin uzun okunmaması hasebiyle aslen sesletim görevi görürler. Fakat bunların kafiye için uzun ünlü gibi değerlendirilmesi, yani müstahlefedeki sayılması tam olarak kusur gözüyle bakılmayan bir durum olmuştur.¹²⁴ Şairin özellikle “var” kelimesi üzerinden bu kullanımı gerçekleştirmesi bilinçli bir tercih olabileceği yönünde bir karine barındırıyor olabilir mi? sorusunu akla getirmektedir. *Beşîrnâme*'de de bu kafiye uygulamasından istifade edilmiştir:

Eyleyüp her kelâmuñı i'câz
Ḥazret-i âşafîñ şenâsını yaz (214)

¹²² Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 274.

¹²³ Mücahit Kaçar, *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi: Nazım Bilgisi – Belâgat - Üslûp ve Dil Özellikleri – Muhtevâ*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), 88.

¹²⁴ Kaçar, *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi: Nazım Bilgisi–Belâgat–Üslûp ve Dil Özellikleri–Muhtevâ*, 88.

Hāşılı saña ey muhabbet-i **yār**
Hāne-i dilde şad maḥallim **var** (754)

Hem-dem olup bizim ile her **bār**
Olsañuz bizlere nedīm ne **var** (937)

Belki düşman saña ola bir gün
Ya'nī senden cüdā ola bir gün (1020)

Beşîrnâme'de tekellüfle kafiye uygulama sıklığına gelince, bu durumun eserde yoğun olarak görülebildiği ve bunun Türkçe ek ya da kelime kökleriyle sağlandığı söylenebilmektedir. Aşağıda verilecek örneklerde görüleceği üzere revî harfî tekellüf yoluyla son asli harfî kabul edilmiş ve bazı kafiye sesleri eklerle sağlanmıştır. Bu örnekler, Saraç'ın ifadelerine göre klasik Türk şiirinde sık görülebilmektedir. Bunun nedeni ise kafiye seslerinden en çok tercih edilenlerin –an/ân,-â/âr oluşu ve Osmanlı Türkçesinin Farsça son ekleri bünyesinde barındırmasından kaynaklanan etkidir.¹²⁵

Maḳdemiyle cihān bütün rüşen
Baḳılır mı o rûya ḥüsninden (345)

İtdi Şādān'a yine sevk-i süḥan
Didi gördüñ mi nesne tefsîrden (467)

Kef-i âlem yapışsa ser-tā-ser
Halkası halka hep yeter artar (32)

Ṭūr-ı Sînā-yı na'te çık yine sen
Nūra ğark ol tecelli-i Rab'den (53)

Matla^c-ı kudret oldur eşyāda
Hükmi cārî hazîn ü dil-şāda (5)

¹²⁵ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 275.

Gün-be-gün itdürüp teraḳḳīler
İtmede luṭf-ı pākine maḏhar (9)

Sâlim'in redifleri kafiye şeklinde kullanarak çok bariz kafiye hatası yaptığı birkaç örneğe de rastlanmaktadır. İlk etapta örneği aşağıda verilen bu kafiye hatası İta-yı celi gibi görünmektedir. Fakat şairin “vâsıl” kelimelerine birbirine yakın iki farklı anlam yükleyerek bu kullanımı cinas kapsamına aldığı da düşünülebilir bir husustur:

Bezmgāh-ı şehe olup vāşıl
Oldı ‘âlemde kāmına vāşıl (995)

2.4.3. Redif

Redif, *reviden* sonra gelip anlam ve fonksiyon olarak aynı görevde olan ek, kelime ya da kelime topluluğuna verilen addır. Ek dışında gerçekleştirilen redifler şiirin vurgusunu tek bir noktada toplayarak ona ahenk katarlar. Rediflerin mısranın tamamına yakın bir kısmında görülmesi durumunda, metne lafız ve mana açısından kafiyeyle daha fazla katkı sağladıkları söylenebilir. Bu durumda da başarılı bir şiiri başarısız olandan ayırmak için kullanılan bir ölçüt olarak değerlendirilebilir.¹²⁶

Beşîrnâme'de kafiyeyle birlikte sesin değerini daha fazla artırmak ve eserini daha da edebi kılmak adına rediflerden sıklıkla faydalandığı görülmüştür. Aşağıda bu duruma örnek olabilecek bazı redifli beyitler yer almaktadır. Özellikle ilk beyitteki örnekte herhangi bir aruz tasarrufunun kullanılmamış olması da veznin başarılı uygulandığını gösterir:

Yohsa âdem ḥayāle gelmezdi
Belki ‘âlem ḥayāle gelmezdi (126)

Çünkü evvelde şāhumuz sensin
Âhırinde penāhumuz sensin (154)

Nefs-i bedden netîce zār olduk
‘Âciz olduk ḳatı nizār olduk (161)

¹²⁶ Saraç, *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*, 260.

Bunların dışında *Beşîrnâme*'de tespit edilebildiği kadarıyla yaklaşık olarak otuz civarında “eyle” redifli beyit mevcuttur. Bunların bir kısmına aşağıda yer vermeden önce bu kullanımın dikkat çekici olduğunu ifade etmek gerekir.

Kafiye inceleme neticesinde Sâlim'in tercih ettiği rediflerin büyük kısmını yardımcı fiillerle oluşturduğu saptanmıştır. Kaplan'ın *Baki'nin Ses Dünyası* araştırmasında görüldüğü kadarıyla 16.yy'ın ileri gelen şairi Bâkî'de de benzer bulgulara rastlanmıştır. Kaplan, fiillerle yapılan rediflerin diğer rediflere oranla klasik edebiyatta daha önemli olduğunu ifade etmekte, bunu Türkçe cümle yapısının, söz dizimi ile ritmik akıcılığın sağlanmasına bağlamaktadır. Rediflerin fiillerle sağlanıyor oluşu, kafiye'nin daha az hissedilip; redifin güçlü bir ses tekrarı oluşturmasına da katkı sağlayan bir husus olarak görülmüştür.¹²⁷ Sâlim'in “eyle” redifiyle kurduğu birbirinden farklı bazı örnekler aşağıdaki gibidir:

Kāmumı vir bâña himem **eyle**
Kāmum ile bâña kerem **eyle** (176)

Dergehûñ bāb-ı merḥamet **eyle**
Ḥākûñ iksîr-i ‘âtîfet **eyle** (179)

Vetr-i iḥsân-ı pâki şef' **eyle**
Ḥâkdan ben gedâyı ref' **eyle** (252)

Nigeh-i cānib-i niyāz **eyle**
Beni akrāna ser-fîrāz **eyle** (254)

Didi Şādān da imtiḥān **eyle**
Ehl isem hem-reh-i cihān **eyle** (439)

Yukarıda belirtilen tüm sayısal veriler kapsamında eserin fesahat özelliklerine dair bazı tespitlerde bulunmak gerekirse; genel olarak klasik kafiye'nin belirlenmiş çerçevesine göre hareket etmeye özen gösteren Sâlim'in bu şekilde eserini daha ritmik bir hale getirdiği, anlamı daha etkin ve aktif bir şekilde vurgulamak adına da kafiye'yi başarılı bir

¹²⁷ Kaplan, *Baki'nin Ses Dünyası*, 490.

şekilde kullandığı görülmüştür. Aruz tasarruflarının incelenmesi neticesinde de *Beşîrnâme*'de klasik aruz tasarruflarının kullanıldığı, vezin kullanımlarının metnin estetik yönünü dikkate alacak biçimde uygulandığı; bunun yanı sıra olay örgüsü ve iktibasların hâkim olduğu bazı kısımlarda mecburen bazı vezin kusurlarına yer verildiği görülmektedir. Bilindiği gibi anlama ve sese olumlu yönde etki etmesi dışında genel olarak aruz uygulamalarının dilin doğal söyleyişini zedeleyici ve iç ahengi bozacak şekilde kullanılmaları kusur addedilir. Uygulamaya tabii tutulacaksa da bunların az sayıda olmasına dikkat edilir. Sâlim'in eserinde çok fazla Türkçe asıllı kelime kullanılmış, bununla beraber Farsça terkip *î*'leri metnin ahengine hâlel getirmeyecek şekillerde vezin tasarruflarına uğratılmıştır. Bu gibi tercihleri, şairin mesnevîde ritim unsuruna önem atfettiğini gösterir niteliktedir. Elbette tüm bunları uygularken şairin seçtiği veznin de belirleyici bir faktör olduğu, Türkçe mesnevinin akıcılığını kolaylaştırdığı unutulmamalıdır.

3. BÖLÜM III: BEŞÎRNÂME’NİN ÇEVİRİYAZI METNİ VE DİLİÇİ ÇEVİRİSİ

3.1. Metin Neşrinde Dikkat Edilen Hususlar

- Vezin gereği yapılan ve metinde işareti ile belirtilen vasl uygulaması “_” işareti ile gösterilmiştir.
- Metnin diliçi çevirisi beyit beyit yapılmış olup, yer yer devam eden beyitlere yayılan anlam gereği birden fazla beytin diliçi çevirisi bir bütün olarak yapılmıştır.
- Âyet tercümelere Türkiye Diyânet Vakfı’nın en son yayınlanan mealinde geçtiği haliyle verilmiştir. Hadis tespit ve tercümelerinde ise ilk olarak Kütüb-i Sitte’ye, sonra peşi sıra gelen muteber hadis kaynaklarına başvurulmuştur.
- Çeviri yazı metin oluşturulurken Açıl, B., Yazar, S., Turgut, K., Kavak, Ö. (2022). Tenkitli Neşir Kılavuzu’na bağlı kalınmıştır. (Osmanlı Türkçesi Metinler İçin).
- Arapça ve Farsça ibareler, beyitler, iktibaslar, kelâm-ı kibar ve meseller çeviri yazıyla ve eğik (italik) olarak yazılmıştır. Bu ibarelerin dipnotta çevirileri verilmiştir.
- Vezne dair herhangi bir problemin olduğu özel durumlar dipnotta izah edilmiştir.
- Metin içerisinde geçen özel isim ve kavramlar, diliçi çevirilerinin yapıldığı sayfalarda kısaca notlandırılıp gerekli kaynaklara yönlendirilmiştir.
- Metin eserin ulaşabildiğimiz tek nüshası baza alınarak oluşturulmuştur.

3.2. Çeviriyazı Metin ve Diliçi Çeviri

METİN

[Fe'îlâtün mefâ'ilün fe'îlün]

Beyit No	BEYİT	DİLİÇİ ÇEVİRİ
1	[1b] Hamd ü şükr ü şenâ-yı lâ-yuhşâ Olur ol âsitânede ihşâ	Sayırsız hamd, şükür ve övgü; o eşikte sayılabilir.
2	K'olmamışdur o bāgeh mesdūd Olmaz anuñ gedāları merdūd	O eşik hiçbir zaman kapanmamış olup; ondan bir şey talep edenler de reddedilmemiştir.
3	Dermende odur hemîşe 'ilâc Merci'î ihtiyâc-ı her muhtâc	Dertliye ilaç her zaman ondan geldiği gibi; ihtiyaç sahibinin her ihtiyacı için başvurduğu yegâne yer de odur.
4	Odur ol dergeh-i şehân-bende K'olmaz anuñ 'abîdi efkende	Padişahların; bağlı (köle) olduğu dergâh odur, ona kul köle olan (asla) çaresiz ve aciz kalmaz.
5	Ma'la'ı kudret oldur eşyâda Hükmi cârî hazîn ü dil-şâda	Eşyada güç ve kuvvetin (tek) doğduğu yerdir; hükmü, ister hüznü ister mutlu olsun herkesi kapsar.
6	Va'd-i lutfi 'ibâda oldı beşîr Hevl-i inzârda va'îdi nezîr	Kullara lutf edeceği vaadi (ödül sözü) müjdeci olup, insanları sakındırmada onun vadi (ceza tehdidi) korkutucu bir uyarıdır.
7	Fazlına eyleyüp bizi şâyân Kıldı maḥzûn gönümüz şādân	Bizi iyiliğine layık görüp hüznü gönümüzü mutlu kıldı.

8	Ya'nī mazhar idüp bizi kereme Kıldı işāl yek-be-yek ni'ame ¹²⁸	Yani bizi keremine mazhar edip her türlü nimete eriştirdi.
9	Gün-be-gün itdürüp teraqqiler İtmede lutf-ı pākine mazhar	Günbegün (bizi) yükseltip pak lutfuna eriştirmededir.
10	Cirm ¹²⁹ mālī iken yine tā Kāf Bağmayup cürme kılmada elṭāf	Ten, Kaf dağına kadar (günahlar) ile dolu iken, Allah günaha bakmayıp iyiliklerde bulunur.
11	Bizde mevcūd cümle-i takṣīr O ğanīdür 'ibādı aña faḳīr	Tüm eksiklikler bizdedir; O zengindir, kulları ise ona muhtaç (yoksul) olanlardır.
12	Kārımız şevḳ olup beden ṭolsun Anuñ olduḳ faḳīri şükr olsun	İşimiz neşe olup bedenimiz coşkuyla dolsun, hamd olsun ki onun fakiri olduk.
13	[2a] Bizde yok līk kim devām ü şebāt Kalmadadır ḳazāya cümle şalāt	Ancak bizde devamlılık olmayıp tüm namazlarımız kazaya kalmaktadır.
14	Vech-i fermūde olmayup mu'tād Gün-be-gün artmada düyün-ı 'ibād	Emredilene boyun eğmedikleri için, günden güne kulların borçları artmaktadır.

¹²⁸ Bizim 'ni'ame' tercihimizin sebebi anlam bakımından "ni'me" olarak okunuşu imkânsız kılan durum olmasıdır. Şöyle ki "işal kıldı" ulaştırdı, eriştirdi anlamında iken, "kim" sorusuna "o", yanıtının "nasıl" sorusuna ise "yek be yek" ve "neye" sorusuna karşılık gelen yönelme halinin bulunmayışı olmuştur. "Niam", asıl yönelme halini almış ise "niame"dir. Kelimenin kökü "ni'me" şeklinde kullanılmayacağından dolayı böyle bir okuyuşu tercih etmiş bulunmaktayız. Ayrıca "ni'me" şeklinde okunarak kafiye kaybedildiği görülmektedir. Birinci mısra "kereme" şeklinde biterken ikinci mısra da bu tercihin korunması gerekirdi; nitekim "mim" harfi ile "güzel h" bulunmasına rağmen hareke birliğinin de sağlanmadığı görülmüştür.

¹²⁹ Bu beyitte "cirm" ve "cürm" arasındaki sözcüklere yakından bakmanın önemli olduğu kanısındayız. Buradan hareketle diliçi çevirinin, problemleri daha yakından görmeye el veirşli olduğunu da paylaşmış olalım. Parsi wiki sözlüğünde "cirm" kelimesinin "ten" anlamı olduğu görülmüyor. Yapılan cinas sanatı da bunu destekler niteliktedir. Yazmada da müstensih tarafından ikinci "cürm" kelimesi hareketlenerek birincisinin farklı bir yapıda olduğunu ve ikincisinin "cürm" şeklinde okuyuş tercihinin yönlendirdiği görülmüyor. Bu tutumun genellikle ikili okumalar söz konusu olduğunda tercih edildiği bilinmektedir. Burdan hareketle iki mısra için de "cürm" şeklinde okunamayacağı kanısındayız.

- 17 Hep rızā anda fīle dāyirdür
O kapuda şeh ü gedā birdür
O'nda rıza (Onun rızası) her zaman
fiile dayanır; o kapıda padişah ve
dilenci birdir.
- 18 Cümleñüñ feyzgāhıdur ol bāb
Şehlerüñ de penāhıdur ol bāb
O kapı herkesin bolluk bereket
kaynağı olduğu gibi, padişahların da
sığınağıdır.
- 19 O derüñ rūymāli redd olmaz
Kimseye ol derīçe sedd olmaz
O eşiğe yüz sürenler geri çevrilmez
ve yine kimseye o kapı kapanmaz.
- 20 Dāyim ol der küşādedür halkā
Luṭf u cūd u şehādatur halkā
O kapı daima insanlara açık olup her
zaman onlara iyilik, cömertlik ve
yardımseverlik yapmaktadır.
- 21 Kān-ı yāķūtdur anuñ hāki
Şehdür anuñ gedā-yı çālāki
Onun toprağı yakut madenidir;
padişah onun çevik dilencisidir.
- 22 Uğrar elbet o dergehe yek-ser
Cānib-i Hakk'a rū-be-reh erler
Yüzleri Hakk'a dönük olan erlerin
hepsi o dergāha uğrarlar.
- 23 Nesne yok ol penāhdan toğrı
Kāma yokdur o rāhdan toğrı
O sığınaktan daha doğru hiçbir şey
yoktur; o yola yönelmekten başka
hiçbir şey arzu için doğru değildir.
- 24 Kālmaya taşrada gönül vīrān
Halkasına yapışsa cümle cihān
Bütün dünya bu eşiğinin tokmağına
yapışsa da hiçbir gönül dışarda viran
kalmaz.
- 25 Yapış ol bāba cān-ile dilden
Niḥmete kapu açmak isterseñ
Nimete kapı aralamak istersen o eşiğe
canı gönülden yapış.

26	O der-i ihtiyāc her dü serā Raḥmete oldı vāsıta zīrā	Çünkü O ihtiyaç kapısı, her iki dünyada da rahmete vasıta oldu.
27	Yeter ol bāba varan insāna Bir bahāne dilerse gufrāna	Affedilmek için bir bahane arayan insana vardıḡı bu eşik yeter.
28	[2b] Gülsitānı-durur anuñ şād-āb Raḥmet-ile tolu durur ol bāb	Onun gül bahçesi her daim ter ü tazedir, eşiḡi de rahmet ile doludur.
29	Ḥamdülillāh ser-ā-sere dü cihān Oldı ol bāba rüz ü şeb nigeran	Allah’a çok şükür ki baştan başa iki cihān gece gündüz o kapıya bakar.
30	Merci ^c -i cümle ʿālem-i melekūt ¹³⁰ Mehbiṭ-i nūr-ı mülket-i ceberūt ¹³¹	Melekut âleminin cümlesinin döneceḡi yer; ceberut âleminin nurunun indiḡi yer.
31	Luṭfa ḥāşıl sebeb-durur ol bāb Ḳām-baḡş-ı taleb-durur ol bāb	O eşik, iyiliḡi elde etmek için sebeptir; herkesin arzusuna eriştiḡi kapıdır.
32	Kef-i ʿālem yapışsa ser-tā-ser Ḥalkası ḥalka hep yeter artar	Âlemin avucu baştan başa o (eşin kapısının halkasına) yapışsa, o halka; bütün herkese yeter de artar.
33	Bir ḡarībem o bāba geldim ben Vechi var aḡlasam derūnumdan	Ben de o kapıya gelen bir garibim, gönülden (içtenlikle) aḡlasam yeridir.
34	Ne derūndur bu bü'l-heves-maʿnā Ki neyi görse olmada şeydā	Çok mana peşinde koşan nasıl bir gönüldür ki, her neyi görse ona delicesine kapılmaktadır.

¹³⁰ Melekut: Gayb âlemini veya vücûd mertebelerinden birini ifade eden tasavvuf terimi. Detaylı bilgi için bk. Nihat Azamat, “Melekût”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 10 Nisan 2024).

¹³¹ Ceberut: Mülk ile melekût âlemleri arasında veya melekût âleminin üstünde zaruretin hüküm sürdüğü âlem; Allah’ın zâtı, azamet ve celâl sıfatı. Detaylı bilgi için bk. İrfan Gündüz, “Ceberût”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 10 Nisan 2024).

- 35 Kanda var-ise bir melek-taşvîr
 Olur aña ne-dirse eyler esîr
 Nerede bir melek sûretli varsa ona
 esir olup her dediğini yapar.
- 36 Çeşm-i hûn-rîzi bulsa ol kande
 Göz göre kendin eyler efgende
 Nerede o kan dökücü gözü bulsa göz
 göre göre kendini ona kaptırır.
- 37 Nerede görse zahmet ü âşûb
 Olur aña o bezmgeh mergûb
 Nerede zahmet ve kargaşa görse o
 eğlence meclisi onu kendisine çeker.
- 38 Bu kederle olacağına gamîn
 Olsa yâ dergeh-i Hüdâ'ya yakîn
 Bu kederle hüzünleneceğine Allah'ın
 eşiğine yakın olsa ya!
- 39 Ğayri bir âsitâna varmağdan
 Der-i Mevlâ'ya var muhaşşalı sen
 Sözün özü; sen başka bir eşiğe
 varmaktansa Allah'ın eşiğine var.
- 40 Âsitân-ı şerîfin eyle mağar
 Ğarazun rahmet-i Huda-y-ise ger
 Eğer amacın Allah'ın rahmeti ise
 O'nun şerefli eşiğinden hiçbir zaman
 ayrılma.
- 41 Yâ İlâhî be-ğakğ-ı âyet-i nûr
 Gördüğinden kişiyi eyleme dūr
 Ey Allah'ım Nûr âyetinin hakkı için,
 kişiyi gördüğünden uzak kılma.
- 42 [3a] Sâlim'e bahtı olmayup reh-zen
 Sâlim eyle heme kederlerden
 Bahtı Sâlim'in yolunu kesmesin, sen
 onu tüm kederlerden emin eyle.
- 43 Aña luţfuñ hemîşe rehber kıl
 Baht-ı vārūnın ana yāver kıl
 İyiliğini her zaman ona rehber kıl;
 uğursuz bahtını ona yaver kıl.
- 44 İtme şevk-ı derūnını tārâc
 Eyle öz zāt-ı pākūñe muhtâc
 Gönlündeki mutluluğunu yıkmayıp
 onu kendi pak zatına muhtaç kıl.

<p>45 Dāyimā ol ġarībi şād eyle
Kāmyāb-ı be-her murād eyle</p>	<p>Daima o garibi mutlu kıl ve her
arzusuna eriştir.</p>
<p>46 Gülşen-i şevke ʿandelīb eyle
Dāyimā gülmegi naşīb eyle</p>	<p>Onu coşku gülistanına bülbül kılıp
daima ona gülmeyi nasip eyle.</p>
<p>47 Luţfa muhtāc derdmendānuz
Ġurbet içre qarīn-i hicrānuz</p>	<p>Senin iyiliğine muhtaç dertlileriz,
gurbet diyarında ayrılığın dostuyuz.</p>
<p>48 Maḥż-ı vaşl eyle sūz-ı hicrānı
ʿAyn-ı şevk eyle hemm ü aḥzānı</p>	<p>Ayrılık ateşini vuslata dönüştür, keder
ve hüznleri neşe ve coşkuya çevir.</p>
<p>49 Be-niyāz-ı gürūh-ı muhtācīn
Menzilüm eyle evc-i ʿilliyyīn</p>	<p>İhtiyaç sahiplerinin yakarışları hakkı
(için) benim yerimi en üst makam
eyle.</p>
<p>50 Baña luţf-ı şerīfūn eyle ebed
Be-ḥaḫ-ı kıl hüve’l-ilāhu aḥad¹³²</p>	<p>De ki: “O, Allah’tır, tektir.” âyetinin
hürmetine şerefli bahşediciliğini
üzerime daim kıl.</p>
<p>51 Demidür iy yerāʿa-i zībā
Naʿt-i pāk-i Resūli kıl imlā</p>	<p>Ey güzel kalem! Vaktidir haydi, Hz.
Peygamber’in tertemiz övgüsünü
yazmaya başla.</p>
<p>52 Nevk-i müjgānum ile gel bir az
Ol gözüm nūrınuñ şenāsını yaz</p>	<p>(Ey kalem)! Kirpiğimin sivri ucuyla
gel biraz, o gözümün nuru olan (Hz.
Peygamber’in) övgüsünü yaz.</p>
<p>53 Tūr-ı Sīnā-yı naʿte çık yine sen
Nūra ġarḫ ol tecellī-i Rab’dan</p>	<p>Sen yine naatın Tur’ı Sina’sına çıkıp
Allah’ın tecellisi ile nura gark ol.</p>

¹³² Şairin İhlâs sûresinin ilk âyetini iktibas ettiği anlaşılmaktadır. (İhlas 112/1). De ki: "O, Allah'tır, bir tektir." Veznin sağlanması amacıyla âyetin lafzında değişikliğe gidip "Allah" kelimesini "İlah" şeklinde okuyarak bunu yazmada özellikle hemzenin altına esre koyarak da belirtmiştir.

54	Kilkûn eyle ʿaşâ-yı cevher-dâr Yed-i beyzâ-yı ¹³³ naʿti [it] izhâr	Kalemini mücevherle bezeli asaya çevirip naatin “yed-i beyzâ”sını ortaya çıkar.
55	[3b] Dilde nâmin vesîle kıl kâma Nâ’il olmak dilerseñ ikrâma	İkrama erişmek istersen onun (Hz. Peygamber’in) ismini dilinde arzuna vesile kıl.
56	Virme ednâ ğamını dünyâya İftihâr it anuñla aʿdâya	Onun en basit kederini dünyaya değişme, düşmanlara karşı onunla iftihar et.
57	ez-derûn ol o dergehe bende Cân turdukça menzil-i tende	Can ten menziline durdukça o eşiğe gönülden kul köle ol.
58	O şehûñ ol gedâsı ser-tâ-ser Kâm-rân olmak ise kaşduñ eger	Eğer arzuna kavuşmak istiyorsan tüm benliğinle o padişaha kul ol.
59	O şehe bende ol ki hep şehir İşiginde kul olmağa bekler	Tüm padişahların eşiğinde kul köle olmak için bekledikleri o padişaha hizmetçi ol.
60	O veliyyü’n-niʿam ki hep mevcûd Buldı anuñ yüzi şuyına vücûd	Bütün mevcudat o velinimetin yüzü suyu hürmetine yaratıldı.
61	Baħr-ı zehhâr-ı lutf u niʿmetdür Kulzüm-i cûd u feyz ü hikmetdür	O lütuf ve nimetin coşkun denizi; cömertlik, feyiz ve hikmet okyanusudur.

¹³³ “Elini (koynundan) çıkardı. Bir de ne görsünler o, bakanlar için, bembeyaz olmuş.” (Kur’ân-ı Kerim, Araf: 7/108). Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ve Türk halk inanışlarında geçen yed-i beyzâ Hz. Mûsâ’nın mucizeleriyle anılıp karakteri ile ilintili ve şairlerin farklı yorumlarıyla zenginleşen bir edebî unsurdur. Detaylı bilgi için bk. Mustafa İsmet Uzun, “Yed-i Beyzâ”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Nisan 2024).

- 62 Nūr-ı mişkāt-i dav°-ı ĩmāndur
Şu°le-senc-i hidāyet-i cāndur
İman parıltısının konulduğu kandilin
nurudur, cana hidāyet ışığını yakar.
- 63 Sır idi h°ān-ı luţfına °ālem
Āb ü gille ĥamīr iken Ādem
Ādem su ve çamurla yoğrulmuş iken,
dünya onun iyiliğinin sofrası ile
doymuştu.
- 64 Maţbahında pür idi luţf ü na°im
Girmedin daĥı nāra İbrāhīm
Hz. İbrahim ateşe atılmadan evvel
mutfağı lütuf ve nimetlerle doluydu.
- 65 Maķdemiyle cihān idi ĥandān
Daĥı Ya°ķūb olmadın giryān
Hz. Yakup henüz ağlamadan önce
onun gelişi ile bütün cihān
gülmekteydi.
- 66 Şöyle olmuşdı behcet-i efzūn
Ĥüsn-i Yūsuf da ĥüsnine meftūn
Onun güzelliği, o kadar artmıştı ki
Hz. Yūsuf'un güzelliği bile onun
güzelliği ile büyülenmişti.
- 67 Tūr tölmişdı nūrına her cā
Çıkmadın Tūr'a ĥazret-i Mūsā
Hz. Mūsā daha Tur'a çıkmadan evvel,
her yer baştan sona onun nuruyla
dopdoluydu.
- 68 Zāt-ı İdrīs'e olmadın me'vā
Şeb-i mi°rāca hāzır idi semā
Gökyüzü, henüz Hz. İdris'e makam
olmadan önce Miraç gecesi için hazır
bekliyordu.
- 69 Dil-i °İsā'ya olmadın mesken
Feyż-mend idi ya°nī ol şebden
Gökyüzü Hz. İsa'nın gönlüne mesken
olmadan evvel, o gecenin (Miraç)
bereketi ile dolmuştu.
- 70 [4a] Ādemīden cihān iken ĥālī
Nāmı itmişdı¹³⁴ cenneti mālī
Dünyada henüz insanoğlu yokken
onun ismi cenneti doldurmuştu.

¹³⁴ İtmişdi: itmişdür M.

71	Ḳaddi şalmışdı ʿāleme sāye Zıll u sāye degüldi Ṭübā¹³⁵, ya	Tûbâ'nın henüz gölgesi yokken onun boyu dünyaya gölge salmıştı.
72	Ya'nî olmuş idi veliyy-i niʿam Sāyesinde gezer idi âdem	Yani herkesin velinimetini olmuştu; öyle ki insanoğlu onun “sâyesin”de gezerdi.
73	Reh-i cûdı sebebdi tevķīre Yohsa düşmezdi sāyesi yire	Cömertliğinin yolu ululamaya sebepti; yoksa gölgesi yere düşmezdi.
74	Sāye-bān itmiş-idi Rabb-i muʿīn Bir şehābı idüp aña taʿyīn	Yardım edici olan Allah, gölge etmesi için ona bir bulut tayin etmişti.
75	Çekmesün diyü bir keder aşlā Şaḫunurdu ḫabībini Mevlā	Allah, hiçbir keder çekmesin diye sevgili kulu (Hz. Peygamber'i) sakınırdı.
76	O cemāl olsa idi aña bedīd Ḥīre olurdu dīde-i ḫurşīd	Eğer Hz. Peygamber'in yüzünün (parlaklığı) ona görünseydi güneşin gözü kamaşırdı.
77	Olmasa öyle arada perde Nūr ḳalmazdı mihr-i enverde	Eğer arada perde bulunmasaydı parlak olan güneşte nur kalmazdı.
78	Mehe engüştin itmegin taḳdīm Oldı ol yek işāret-ile dü nīm	Parmağını aya uzatınca; ay o tek bir işaretle iki parçaya bölündü.
79	ʿĀlemīne vüçudı raḫmetdür	Varlığı bütün âlemlere rahmet olup tüm ümmetlerin övüncüdür.

¹³⁵ Tûbâ; Cennette bulunduğu ve bütün cennete gölge saldığına inanılan, kökü yukarıda, dalları aşağıda büyük ağaç. *Kubbealtı Lügati*, “Tûbâ” (Erişim 22 Şubat 2024). Detaylı bilgi için bk: Ali Erbaş, “Tuba”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 22 Şubat 2024).

	İftihār-ı gürūh-ı ümmetdür	
80	Merci°-i ihtiyāc-ı kevneyndür Tūtiyā-yı cilā-yı her °ayndur	İki dünyanın da ihtiyaç kaynağı olup her göze parlaklık veren sürmedir.
81	Şehlerūñ cūdı cūdına yitmez Keremi bir ḥazīnedür bitmez	Padişahların cömertliği onun cömertliğine yetişemez; keremi ise bitmeyen bir hazinedir.
82	°Āmdur hep şefā°ati her cā Aña muḥtāc ḥāşılı dü serā	Şefaati her şeyi kuşatmıştır, hasılı iki dünya ona muhtaçtır.
83	Oldı zātı ile anuñ ma°lūm Bādaki sırr-ı nokṭa-i mevḥūm	Onun zatı ile “ba” harfindeki var gibi düşünülen noktanın sırrı ortaya çıkıştır.
84	Mültecā-yi sa°adet-i her cāh Ġarḳ-ı envār-ı feyz-i bismillāh	Her makamın saadetine sığınaktır. Besmele feyzinin nurlarına gark olmuştur.
85	[4b] Menba°ıdur °ulūm-ı vālānuñ Şāhıdur taḥt-gāh-ı ma°nānuñ	Yüce ilimlerin kaynağı, mana payitahtının padişahıdır.
86	Ḥātemü’l-enbiyā ḥabīb-i Ḥudā Ḥātemü’l-mürselīn-i müstaşfa	(O) Nebilerin sonuncusu, Allah’ın sevgilisi ve seçilmiş peygamberlerin sonuncusudur.
87	Kenz-i maḥzūn-i tīnet-i Ādem Ḥikmet-i maḥz-ı ḥilḳat-i °ālem	O, Hz. Âdem’in fitratındaki gizli hazine ve âlemin yaratılışındaki hikmetin ta kendisidir.
88	Evvelīn ḳaşd-ı gülbün-i mevcūd Āḫirīn mīve-i nihāl-i vücūd	Başlangıçta varlığın gül fidanının yaratılma amacı ve sonda da varlık fidanının meyvesidir.

- 89 Evvelîn mürsel ü sûtüde-ḥiṣāl
Ḥātemü'l-küll ü āḥirîn irsāl
Hem ilk gönderilen ve ahlakı
övülmüş hem de tüm peygamberlerin
son gönderilenidir.
- 90 Mühr-i mektüb-i pāk-i baʿs-i rüsül
Bādī-i küll murād-ı cümle sübül
Peygamberler gönderme mektubunun
temiz mührü, her şeyin sebebi ve tüm
yolların muradıdır.
- 91 Oldı zātı cidāle faşl-ı ḥiṭāb
Tāk-ı ebrūsı ümmete mihrāb
Onun zatı tartışmalara son vermiş,
kaşının takı ise ümmete mihrap
olmuştur.
- 92 Bir iki mi ya muʿciz-i fāḥir
Her biri oldı keʿş-şemis¹³⁶ zāḥir
İhtişamlı mucizesi bir iki tane
değildir, onların her biri gökteki
güneş gibi ortadadır.
- 93 Yokdur iʿcāza ḥadd ile pāyān
Biri ez-cümle ḥazret-i Kurʿān
Mucizelerinin haddi hesabı yoktur;
bunlardan biri de yüce Kurʿan'dır.
- 94 Olmuş iken niçe teḥaddīler
Fuṣaḥāda bulunmadı¹³⁷ _aḥa zafer
O kadar meydan okumalar olmasına
rağmen, fasih kimseler de bu meydan
okumalara cevap veremediler.
- 95 ʿĀciz itdi Kureyş'i iʿcāzı
Naḫra-i her edā-yı mümtāzı
Onun icazı (aciz bırakması) ve seçkin
edasının her bakışı, Kureyş'i aciz
bıraktı.
- 96 Gördiler kim naḫīri yok yek-ser
İnne hāzā resūlü Ḥaḫ didiler
Eşi ve benzeri olmadığını görünce
“Bu muhakkak Allah'ın resûlüdür.”
dediler.
- 97 Mā hüve'l-ḥaḫ resūl-i vālādur
Faḫr-ı ʿālem ḥabīb-i Mevlā'dur
Kendisi ile hakikatin ortaya çıktığı
yüce peygamberdir. Âlemin övüncü
ve Allah'ın sevgili kuludur.

¹³⁶ Metinde aslı “keʿş-şems” olan ibarenin vezin dolayısıyla şair tarafından “şemis” şeklinde okunduğuna kanaat getirdik.

¹³⁷ Bulunmadı: bulunmadıydı M.

- 98 Menba^c-i cūd u kân-ı ni^cmetdür
Raḥmet-i Ḥaḳk emān-ı ümmetdür
Cömertlik kaynağı ve nimetin membaıdır, Allah'ın rahmeti ve ümmetin sığınağıdır.
- 99 Rūşen olmazdı olmasa nūrı
Şeb-i küfrüñ zalām-ı deycürü
(O'nun) nuru olmasaydı, küfür gecesinin zifiri karanlığı aydınlanmazdı.
- 100 [5a] Nūr-ı pāki ziyā'-i sübhāndur
Meş'al-i rāh-ı dīn ü imāndur
(O) Her türlü kusurdan münezzeḥ olan Allah'ın parlak ışığının tertemiz nuru olup dīn ve iman yolunun meşalesidir.
- 101 Muştafā'dur Resūl-i vālādur
Müctebādur ḥabīb-i Mevlā'dur
Seçilmiş yüce Peygamber ve Allah'ın seçkin ve sevgili dostudur.
- 102 Padişāh-ı serīr-i kevneyndür
Şeh-i evreng-i kâbe kavseyndür¹³⁸
İki dünya tahtının padişahı, 'kabe kavseyn' tahtının sultanıdır.
- 103 Öyle bir şeh-durur o kân-ı kerem
Kim anuñla tevessül eyler ümem
O cömertliğin madeni, öyle bir şahtır ki bütün ümmetler (tüm işlerinde) onu vesile kılar.
- 104 Ne ümem faḥr-ı enbiyā-yı kirām
Muḳtedā-yı rüsül netice tamām
Sadece ümmetlerin değil, şerefli peygamberlerin de övüncü olan (Hz Muhammed) tüm peygamberlerin önderi ve neticesidir.
- 105 Ḥāmī-i dīn-i kāmilü'l-erkān
Nāsiḥ-i şer^c-i sāyirü'l-edyān
Rükünleri tastamam olan dinin koruyucusu olup diğer dinlerin şeriatının hükmünü ortadan kaldırmıştır.
- 106 Odur ol pāk resūl kim Mevlā
Kıldı her derde dergehini şifā
O; Allah'ın, eşiğini her derde şifa kıldığı tertemiz peygamberdir.
- 107 Her varan derd-mend ol cāya
O yere varan her dertli kişi dünya

¹³⁸ Necm sûresi (53/9.) âyetten iktibas edilmiştir. Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu.

	Mālik olur [o] kân-ı dünyāya	hazinesinin sahibi olur.
108	Her varan bî-kes ü ġarīb-i diyār Ĥāk-i pāyin bulur murāda medār	Onun eşiğine varan her yoksul ve kimsesiz, onun ayağının tozunu isteklerine vesile kılar.
109	O vücūd-ı mükerrerem erḥamdur Deri bāb-ı murād-ı ʿālemdür	O hürmete layık varlık en merhametli olandır; eşiği dünyadaki insanların arzularına eriştiği kapıdır.
110	Bu idi ʿādet-i Resūlullāh Ümmetin fikr ider idi her gāh	Allah Resūlü’nün âdeti, her an ümmetini düşünmesiydi.
111	Nice_olur ümmetüm diyü āyā Dāyimā eyler idi Ĥaḳḳ’a ricā	Daima Allah’a, “Acaba ümmetimin hali nasıl olacak?” diye niyazda bulunurdu.
112	Şeb-i İsrā’da ol şeh-i mümtāz İtdi maḥşūş ümmetini niyāz	O seçkin padişah, Miraç gecesinde ümmeti için özel olarak Allah’a yakardı.
113	Olmış-iken bu deñlü cūd-ālūd Yine olmaz günāhumuz maʿdūd	Bu denli cömertlik içinde yüzerken dahi yine de günahımız sayılamayacak kadar fazladır.
114	[5b] Her ne deñlü bize iderse kerem Bizde ol rütbede güneh her dem	Allah bize ne kadar cömertlik ederse etsin, bizde o ölçüde her an günah vardır.
115	Ḳatı bî-ḥadd ġarīblerüz el-ḥaḳ Olmış-iken bu cūda müstağraḳ	Gerçekte biz, bu kadar cömertliğe boğulmuşken haddi aşan zavallı kimseleriz.
116	Almış etrāfumuz hemīn ġaflēt	Binlerce illete (sorun, hastalık vs.) göz yummuş bir hâlde etrafımızı her

	Dīde-ḥ̣ābīde-i hezār ʿillet	an gaflet sarmıştır.
117	Bir yanından hevā-yı tūl-i emel Bir yanından ḥayāl-i müstaḳbel	Bir yandan sonu gelmez arzuların hevesi, bir yandan geleceğe dair hayaller...
118	Ḥāle mesrūr u māzīye maḡmūm Emr ü nehye olup bütün maḥkūm	İçinde bulunduğu anda mutlu, geçmişe ise hayıflanmaktadır; tamamıyla emir ve nehye mahkum olup kalmıştır.
119	Ḥāzır idüp ḡumūm-ı her cāyı Sere teng eyledük bu dünyāyı	Her yerde kederimizi hazır ederek bu dünyayı başımıza dar eyledik.
120	Ḳoma luṭf it ḡarībi sultānum Ey benüm ṣāh-ı luṭf u iḥsānum	Ey iyilik ve ihsan sahibi padişahım, gel bu zavallıya lütf et de onu bırakma.
121	Dest-gīr ol bu ʿāciz ü zāre Koma vādī-i ḡamda āvāre	Bu aciz ve inleyen (kulun) elinden tut, keder vadisinde onu deli divane dolandırma.
122	Melce'ümsin penāh-ı kāmumsın Ser-te-ser pādīṣāh-ı kāmumsın	Sığınağım, tüm arzu ve isteklerimi gerçekleştiren padişahımsın.
123	Sensin iy şeh şehenşehir-i miʿrāc Bendeler hep ʿināyete muḥtāc	Ey padişah, sen Miraç'ın sultânlar sultânımsın. Kullar ise hep iyiliğine muhtaçtır.
124	Sensin ʿanḳā-yı lāne-i ceberūt Mihr-i tābende-rūṣen-i melekūt	Ceberut yuvasının ankası ve melekut âleminin ışıkları parıl parıl parlayan güneşi sensin.
125	Ki cemīʿ-i cihānı ser-tā-pā İtdi bir zerre ṣefkatūñ iḥyā	Öyle ki baştan ayağa bütün kainatı senin bir zerre şefkatin canlandırıp diriltti.

- 126 Yoḥsa ādem ḥayāle gelmezdi
Belki ʿālem ḥayāle gelmezdi
Yoksa insanoğlu, insanoğlunu bırak
bütün âlem dahi akla hayale
gelmezdi.
- 127 Maḥẓ-ı mahẓ olur idi eşyā hep
Olmasaydı o nūra müstevceb
Eğer o nura layık olmasaydı tüm eşya
ilk halinde, sade olarak kalırdı.
- 128 Qāf qāfa olurdu sedd-i sedīd
Sedd Ye'cūc'e sūdde-i temhīd
Kaf Dağı, Kaf'ın önüne çekilmiş bir
set; set de Yecūc'e ıslah kapısı
olurdu.
- 129 [6a] Şahve gelmezdi mülk-i istiğrāk
Olmaz idi bu küngür-i nüh-ṭāk
İstiğrāk (Kendinden geçme hâli)
mülkü, sahve (uyanıklık hali)
gelmezdi; (hasılı) bu dokuz katmanlı
kubbe olmazdı.
- 130 Kim bakardı vücūh-ı insāna
Āyīne olmasa o sulṭāna
Eğer, O padişaha ayna olmasaydı;
insanın yüzüne kim bakardı.
- 131 Bize insān denilmez idi ʿadem
Ḥükmi ḥükm itmeseydi müstaḥkem
Eğer yargısı sarsılmaz bir şekilde
ortaya çıkmasaydı biz hiçlik olarak
kalıp insan hüviyetine bürünmezdik.
- 132 Rūḥa qāleb qavālib-i ervāḥ
ʿĀlem-i ten memālik-i eşbāḥ
Ruhların kalıbı ruha biçimdir, ten
âlemi, eşbāḥ (karaltı/gölgeler)
ülkeleridir.
- 133 ʿAdem-i şırf olur idi eşyā
Olmasa cūdı maʿdelet-pīrā
Eğer onun cömertliği adaletli
olmasaydı bütün eşya yokluğun ta
kendisi olurdu.

- 134 Şeh-i fermân-revâ-yı levlākā¹³⁹
Nūr-bağş-ı zemîn ü eflākā
Ey Levlāk hükmünü yerine getiren ve
yeryüzü ile feleklere nur saçan
padişah!
- 135 Koma lutf eyle Sâlim-i zârı
Künc-i ğamda keder ile zârî
Gel lutf eyle, şu ağlayıp inleyen
Sâlim'i gam köşesinde kederli ve
ağlar inler halde bırakma.
- 136 Baña lutfuñ hemîşe rehber kııl
Cûd u luţf u na'ime mazhar kııl
Bana lütfunu her daim rehber kııl;
cömertlik, iyilik ve nimetlere mazhar
eyle.
- 137 Kuluñam himmetüñi nâzır kııl
Her murâdum efendi hâzır kııl
Ben senin kulunum, ihsanını
üzerimden esirgeme ve her isteğimi
yerine getir.
- 138 Düşdüm ol bâb-ı mekrûmet-yâba
Senüñ ile yapışdum ol bâba
O cömertlik veren kapıya düşüp senin
ile o eşiğe yapıştım.
- 139 Eyledüm âsitânuñı dergâh
O yeter ben ğarîbe menzil-gâh
Senin eşğini kendime dergâh
edindim, bu zavallı kuluna orası
yaşanacak yer olarak yeter.
- 140 Şeref-i âsitânı zâhirdür
Cümleye ke'ş-şemis¹⁴⁰ o bâhirdür
Eşğinin şerefi âşikâr olup herkese
apaçık görünmektedir.
- 141 Melce'-i her niyâz-ı âlemdür
Çâre-sâz-ı muķârîn-i ğamdur
O, âlemdeki insanların yakarışlarına
sığınaktır, kederle birlikte olanlara
çare bulandır.
- 142 Râst-râh-ı sebîl-i îmândur
O, iman yolunun kılavuzu; cana/ruha

¹³⁹ Levlāk: Tasavvuf literatüründe meşhur olan bu hadisin tam metni 'Levlāke levlāke lemâ halaktu'l-eflāk' şeklinde olup "Sen olmasaydın âlemleri yaratmazdım." anlamına gelmektedir. Bk. Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 164, Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Muhammed. Keşfü'l-Hafâ ve Muzilü'l-İlbâs ammâ İştêhere mine'l-Ahâdis alâ Elsineti'n-Nâs. 2 cilt. Beyrut: Dâr'u-İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1932.

<https://www.rslantext.com/Topic.aspx?ID=2492>.

¹⁴⁰ Metinde aslı "ke'ş-şems" olan ibarenin vezin dolayısıyla şair tarafından "şemis" şeklinde okunduğuna kanaat getirdik.

	Pîşvāy-ı hidāyet-i cāndur	hidāyet veren önderdir.
143	[6b] Çāre-sāz-ı ġarīb ¹⁴¹ ü kâşirdur Luţf-ile himmeti mu‘āsirdur	Yolsuz ve güçsüzlere çare bulandır. Lütuf ile himmeti asırdaştır.
144	Dā’imiyyü’l-kerem-durur ol şāh Maḥv olur cūdı ile cümle günāh	O padişahın cömertliği ebedi olup bütün günahlar onun eli açıklığı ile yok olur.
145	Kimseden itmesem n’ola ben bāk Saḥa maġrūram ey şeh-i levlāk	Kimseden hiç korkum olmasa bunda şaşılabak bir şey yoktur çünkü ey levlāk padişahı, ben seninle övünürüm.
146	Var-iken bir senüñ gibi devlet Hāşelillāh ki çekmeyüz zaḥmet	Senin gibi ulu bir devlet varken haşa ki biz zahmet ve eziyet çekelim.
147	Olmış-iken penāhumuz keremi Ḳalbde ḳalmaya ciḥān ġamı	Cömertliği, sığınağımız olmuşken artık kalpte dünya kederine yer kalmasın.
148	Ebr-i luţfı olur iken rīzān Ḳalmaya bu ḥarāret ü buḥrān	İyiliğinin bulutu yağmur dökerken bu sıcaklık ve kasvete yer kalmasın.
149	Ya’nī olur iken o mā cārī Sīnede ḳalmaya keder nārı	Yani o su akarken sīnede keder ateşi kalmasın.
150	Mu’tedildür hevā-yı ‘uşşākı Çekmeye ġam netīce müştākı	Ona âşık olanların istek ve arzuları ölçülü olup; ona kavuşmayı içtenlikle isteyenler gam çekmesin.
151	Āb-ı deryā-yı cūdı ser-tā-ser	Baştan başa onun cömertliği

¹⁴¹ ġarīb: Nūshada “arīf” (اريف) şeklinde yazılmış olmasına rağmen bağlam dikkate alındığında bu şekilde metin tamerine gidilmiştir.

	Şüst ü şū-yı pelās-ı ğam eyler	denizindeki sular gam elbisesini yıkayıp temizler.
152	Beden ālūd-ı nān-ı sūdudur Gilümüz de hamīr-i cūdudur	Beden onun nimetlerine gark olmuştur. Toprağımız onun cömertliğiyle yoğrulmuştur.
153	Bir avuç hāke bu keremler hep Olmağa zāt-ı pāki oldu sebeb	Bir avuç toğrağa tüm bu iyiliklerin yapılmasına onun tertemiz varlığı vesile oldu.
154	Çünkü evvelde şāhumuz sensin Āhirinde penāhumuz sensin	Başlangıçta sultanımız sen olduğun gibi sonunda da sığınağımız sensin.
155	Olmış-iken penāh dergāhuñ Yetişür bize lutf-ı her gāhuñ	Senin eşiğin bizim için sığınılacak mevki olduğu için cömertliğin bize her daim ulaşır.
156	Aña ¹⁴² dirler ğanī ki ‘ālemdē Saña ola faķīr her demde	Her anda sana karşı fakir olan kişiye dünyada zengin derler.
157	Yāre-i kalbe cūdı merhemdür Fuķarāñ aġniyā-i ‘ālemdür	Cömertliği kalbin yarasına merhem olur, senin katında fakir olanlar dünyanın zenginleridir.
158	[7a] Var iken sen gibi efendimüz Virmezüz biz cihāna kendümüz	Senin gibi bir efendimiz varken kendimizi dünyaya kaptırmayız.
159	Bir yüzi kara bendeñem kim ben Tolmışam ser-te-ser günehlere	Ben senin baştanbaşa günahlarla dolu, bir yüzü kara kulunum.

¹⁴² Aña: oña M.

- 160 Ne ferāgat ne meskenet vardur
Nefs-i nefis içre mel'anet vardur
Ne vazgeçmesi söz konusudur ne de aciz olduğunun bilincinde olması, bizzat nefsin kendisinde alçaklık vardır.
- 161 Nefs-i bedden netīce zār olduk
‘Āciz olduk katı nizār olduk
Sonunda kötü nefsin elinden inleyip aciz ve çok güçsüz olduk.
- 162 Hānçer-i nefis arada der-kār
Dürlü dürlü yüregde işler var
Nefsin hançeri iş başında olup; kalpte türlü türlü emeller bulunmaktadır.
- 163 Hele mağlūb-ı nefis-i bed-kāruz¹⁴³
Nefs-i emmāreden¹⁴⁴ ‘aceb zāruz
Biz işi gücü kötülük olan nefse yenilmişiz, emmare nefsin elinden oldukça sıkıntı çekmekteyiz.
- 164 Luṭfuñ olmazsa derdüme çāre
Qaluruz böyle ğamla āvāre
İyiliğin derdime çare olmaz ise bu şekilde keder ile deli divane olup kalırız.
- 165 Cürmin ‘afv eyle ma‘delet eyle
Sālim-i zāra merḥamet eyle
Adaletinle hükmedip günahlarını bağışlayarak inleyen Sâlim’e merhamet et.
- 166 O ğarībū’d-diyār-ı bī-kesdür
Bir nigāh-ı kerem aña besdür
O kimsesizler diyarında bir gariptir, iyilikle dolu bir bakış ona yeter.
- 167 Dār u aḥbābdan o dūr oldu
Ḥasret-i maḳdem-i sürūr oldu
O, evinden ve dostlarından ayrı kalıp mutluluğun gelişine hasret kaldı.
- 168 Budur ümmīd-i yümn-i evṣāfuñ
Uğurlu vasıflarından umudum, senin

¹⁴³ Anlam ve bağlam dikkate alındığında “ber kar” şeklinde okunamayacağı aşikardır.

¹⁴⁴ Nefs-i Emmāre: Tasavvufta nefis-i emmāre sözünün kısaltılmışı olarak nefsin yedi mertebesinden insana kötülükleri, günâhı ve şehveti emreden ilk mertebesi için kullanılır. *Kubbealtı Lügati*, “Nefs-i Emmāre” (Erişim 20.04.2024). Ayrıca bk. Nefis: İnsanın özü, kendisi, ilâhî latife, kötü huyların ve süflî arzuların kaynağı anlamında bir terim. Süleyman Uludağ, “Nefis”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 12 Mayıs 2024).

	Ola rehber o zāra elṭāfuñ	cömertliğinin bu inleyene rehber olmasıdır.
169	İtmeye çeşmi girye-i ḥasret Olmaya böyle dil-ğam-i firḳat	Gözü hasretten dolayı ağlamasın ve ayrılıktan dolayı gönlü bu şekilde kederli olmasın.
170	Sīnesīne firāk eşer itdi Firḳat anı ğama maḳarr itdi	Ayrılık onun sīnesini parçaladı, firkat onun yerini keder kıldı.
171	Dīde-ḥūn-ı belā-yı ḥasretdür Mübtelā-yı cefā-yı ḥasretdür	Hasret belasıyla gözü kanlanmış ve ayrılık acısına müptela olmuştur.
172	[7b] Sīne-süz-ı firāk-ı âteşdür Dil-ḥarāb-ı mezāk-ı âteşdür	Ayrılık ateşi ile göğsünü yakmış ve ayrılık ateşini tadarak gönlü harap olmuş.
173	Eyle āb-ı na‘īmüñi icrā Eyle âteşlerüm benüm itfā	Bereketinin suyunu üzerime akıtarak benim (ayrılık) ateşimi söndür.
174	Sen kerīm ü mükerrerem-i demsin Luṭfi çok bir şeh-i mükerremsin	Sen cömert ve devrin hürmete layık olanısın; iyilikleri çok fazla olan yüce bir padişahsın.
175	Yüz süren bâbuña bütün diller Kām-āver dönerdi ser-tā-ser	Eşiğine yüz süren bütün gönüller baştanbaşa arzularına erişmiş olarak dönerler.
176	Kāmumı vir baña himem eyle Kāmum ile baña kerem eyle	Himmet eyleyip isteklerimi yerine getir, arzusun gerçekleştirerek bana cömertlikte bulun.
177	Kām-yāb-ı derüñ olup gönlüm Neş’e-yāb-ı derüñ olup gönlüm	Gönlüm senin eşiğinden isteğine ulaşip mutluluğa gark olmuştur.

178 Hāk-i pāyūñ sürüp dil ü cāna
İftihār eyleyem cihānyāna¹⁴⁵

Ayağının toprağını gönlüme sürüp
bununla bütün dünyaya karşı iftihar
edeyim.

179 Dergehüñ bāb-ı merḥamet eyle
Hākūñ iksir-i ‘ātīfet eyle

Eşiğini merhamet kapısı eyleyip
toprağını ihsan iksiri et.

180 Ravza-yı pākūñe cenāb-ı Hudā
İde bī-ḥad dūrūd-ı bī-iḥṣā

Yüce Allah senin tertemiz bahçene
sayısız ve sonsuz selam etsin.

181 Şad şalāt ü selām-ı luṭf-irād
Dergehüñde ola bize evrād

Lutfa vesile olan yüzlerce salatü
selam senin eşiğinde bizim her an
dilimizden dökülmeyen virdlerimiz
olsun.

182 Āl ü aşḥāb-ı pākūñi Allāh
İde şāyān-ı luṭfına her gāh

Allah senin tertemiz ehlibeytin ve
arkadaşlarını her zaman (kendi)
lütfuna yaraşır kılsın.

183 Eylesün ravzañuñ Hudā-yı mecīd
Hākin iksir ü zerresin ḥurşīd

Şanı yüce olan Allah, senin kabrinin
toprağını iksir ve zerresini güneşe
çevirsin.

Zikr-i Evṣāf-ı Ḥazret-i Sultān*

* Yüce Padişahın Övgüsü
(Hakkındadır).

184 Yüz sürüp var ey Beşir-nāme
Dergeh-i pādīşāh-ı İslām’a

Ey *Beşîrnâme* varıp İslâm padişahının
eşiğine yüz sür.

185 [8a] Kulluğūñ dergehinde i‘lām it
Vaşf-ı pāk-i şerīfini tām it

Kulluğunu onun eşiğine bildirip
şerefli ve tertemiz övgüsünü tamamla.

¹⁴⁵ Bağlam dikkate alındığında; “cihanbana” okunuşundan ziyade “cihanyana” olarak okunmasının daha doğru olacağı kanısındayız. Zira “cihanban” şeklindeki bir tercih, Allah’a şirk koşmak gibi bir anlama kapı araladığından bundan imtina edilerek “cihanyana” okunarak iftihar etme, övünme anlamının daha doğru bir tercih olacağı kanısındayız.

- 186 Odur ol pādīṣāh-ı bī-akrān
Ya'nī ṣāhenṣeh-i zemīn ü zemān
O eṣi benzeri olmayan bir padiṣah
yani zaman ve zemine gelen
padiṣahların padiṣahıdır.
- 187 Odur ol pādīṣāh ki cümle debīr
Böyle itmiş ṣenāsını taḥrīr
O öyle bir padiṣahtır ki tüm katipler
onun övgüsünü bu şekilde
yazmışlardır:
- 188 Şeh-i bālā-zafer behīn-aḥter
Şeh-i 'ālī-nazar gedā-yāver
Zaferi şaşalı, yıldızı parlak görüşü
yüce ve yoksul yardımcısı (olan
padiṣah)!
- 189 Mihr-i raḥṣān-ı tārem-i iḥsān
Meh-i tābān-ı bihterīn-'unvān
İhsan kubbesinin parlak güneşi ve
şanı yüce ışıltılı ay!
- 190 Şeh-i 'ādil şehinṣeh-i kāmīl
Dāver-i bī-mu'ādīl ü pāk-dīl
Adaletli ve kamil bir padiṣahlar
padiṣahı, tertemiz bir kalbe sahip
eşsiz hükümdar!
- 191 Nerre şīr-i dem-[ā]-dem-i tedbīr
Pāk-taḥrīr-i her dem-i ta'bīr
Tedbirin daimi erkek aslanı, her
sözün tabirini dosdoğru bir şekilde
açıklayan (padiṣah)!
- 192 Süḥan-ārā-yı lāzım-ı ma'nā
Pāk-edā-yı netīce-i fehvā
Anlamlı sözü süsleyen ve sözün
özünü açıkça ifade eden (padiṣah)!
- 193 Şāh-ı 'īrfān u ṣehniṣāh¹⁴⁶-ı cihān
Şeh-i devrān ü pādīṣāh-ı zamān
İrfan sultānı, âlemdeki padiṣahlar
padiṣahı, tüm devir ve zamanların
efendisi!
- 194 Ya'nī Sultān Aḥmed-i Ġāzī
Şehlerüñ cümle şāh-ı mümtāzı
Yani (şu ana kadar övgüsü yapılan)
Sultan Ahmet Gazi bütün padiṣahların
en seçkini ve yücesidir.

¹⁴⁶ Şehniṣāh: Vezin dolayısıyla aslen “ṣehenṣah” olan kelime “ṣehniṣah” olarak okunmuştur.

- 195 O durur ol şeh-i sūtūde-nizām
K'itdi tedbīri 'ālemi hep rām
O, düzeni övgüye layık bir padişah
olup ileri görüşlülüğü dünyaya
baştanbaşa boyun eğdirdi.
- 196 İtdi ol re'y-i şāhibü't-tedkīk
Gürg ü mīşūn miyānesin tevfk
Onun kılı kırk yaran görüşü kurtla
kuzunun arasını dahi yaptı.
- 197 'Adl ü dādın kılup cenāb-ı Hudā
Fuḡarāya ser-ā-ser[e]¹⁴⁷ me'vā
Yüce Allah onun adaletini baştanbaşa
tüm fakirlere sığınak yapmıştır.
- 198 Sāye-i 'adlin eyleyüp ber-ter
Rāḡat itdi cihānı ser-tā-ser
Adaleti gölgesini genişletip
baştanbaşa tüm cihānı rahata
kavuşturdu.
- 199 [8b] Hāḡ vüçūd-ı şerīfini dāyim
Saltanat içre eyleye ḡāyim
Yüce Allah, şerefli varlığını saltanat
içinde sürekli kılsın.
- 200 Eyleye ṭālī'in hümāyūn hep
Dāyimā eyleyüp bihīn-kevkeb
Bahtını her daim mübarek kılıp daima
yıldızını parlak kılsın.
- 201 Ṭura zātı cihān ṭurduḡça
Şekl-i kevn ü mekān ṭurduḡça
Cihān sürekli oldukça ve kainat
mevcut halini korudukça onun zâtı
daim olsun.
- 202 Olduḡından o şāh-ı mülk-i cihān
Semt-i 'irfāna ḡāşılı nigerān
Hasılı, o dünya memleketinin
padişahı, irfan mahallesine gözcülük
ettiḡinden beri;
- 203 İtdüḡinden ma'ārifi taḡsīn
Buldı kālā-yı ma'rifet tezyīn
İlim ve hüneryi beḡenip takdir ettiḡi
için marifet kumaşı süslendi.

¹⁴⁷ ser-ā-ser[e]: Metnin farklı yerlerinde de kelime şeklinde yazıldığı karinesini dikkate alarak burada da vezne uygun olarak bu şekilde tamir edilmiştir.

204	Olup ‘irfāna bi’t-tabi’ māyil Oldı devrinde ma’rifet hāşıl	Yaratılışı itibariyle irfana meyilli olduğu için onun devrinde marifet hasıl oldu.
205	Dergeh-i pākine şigār ü kibār Herkes itdi ma’ārifin izhār	Küçük büyük herkes bilgi birikimini onun tertemiz olan eşğine sundu.
206	Ben de ol şāh-ı taht-ı iclāle Pādişāh-ı serīr-i ikbāle	Ben de ululuk tahtının ve mutluluk dīvânının sultânına,
207	Nakl idüp hep bu rāz-ı pinhānı Ser-güzeşt-i Beşīr ü Şādān’ı	Bu gizli olan sırrı nakl edip Beşīr ile Şādān’ın hikâyesini anlatıp; Yani hikâyesini şiirsel olarak ifade edip inceliklerini açıklayarak
208	Ya’nī nazm eyleyüp hikâyetini Cümle takrīr idüp ¹⁴⁸ dirâyetini	
209	Gönderüp meclis-i hümāyūna Tesliyet ola kalb-i maḥzūna	Hüzünlü kalbe teselli olması için (bu kitabı) padişahın kutlu meclisine gönderdim.
210	Olup elṭāfı himmete dāyir Bir kez eyler ise naẓar besdir ¹⁴⁹	Onun lütufları himmete dayırdır bir kez bakması yeterlidir.
211	Naẓarıdur murādumuz muṭlaḳ Bir nigāhı bize yeter ancak	Bizim muradımız onun tek bir bakışıdır, bize bir bakışı yeter.
212	Şevketin eyleyüp füzūn her gāh Devletin dāyim eylesün Āllah	Allah azametini her daim arttırıp saadetini daim kılsın.

¹⁴⁸ idüp: eyleyüp M.

¹⁴⁹ Besdir: Çeviri yazı yapılırken klasik Osmanlı Türkçesi imlası dikkate alınmakla birlikte burada kafiye riâyet etmek amacıyla –müellifin de bunu böyle düşündüğü varsayarak- ünlü uyumuna dâhil edilerek okunmuştur.

213 Yine ey ḥāme-i kûlāle-laṭîf
Kendûñ it zîb-i midḥat-ile şerîf¹⁵⁰

Ey hoş kaküllü kalem, yine kendini
övgü süsüyle şerefli kıl.

214 Eyleyüp her kelāmuñı i‘cāz
Ḥazret-i āṣafuñ şenāsını yaz

Her sözünü mucize eyleyip vezir
hazretlerinin övgüsünü yaz.

215 Dergeh-i pākini kıyup gitme
Midhatinde daḳîka fevt itme

Onun tertemiz dergâhını bırakıp
gitme ve sakın övgüsünde vakit
kaybetme.

216 Odur ol āsitāne-i vālā
K’itmiş anı vesîle kāma Ḥudā

Allah’ın türlü türlü istekler için bir
vesile kıldığı yüce eşik odur

217 Kām-ı ‘ālem murād-ı ‘ālemdür
Kaşd-ı lâzım merām-ı elzemdür

O âlemin arzusu ve dileği olup gerekli
amaç ve en gerekli maksattır.

218 Odur ol dergeh-i küşāde-cenāḥ
Sāyesin k’eyledi ciḥāna necāḥ

Dergâhının kapısı (her zaman) açık
olduğu kimse odur. Bu şekilde
gölgesini tüm ciḥân halkının
başarısına araç kıldı.

219 Odur ol āsitāne-i zîbā
K’aña nāzır dü dīde-i dünyā

O, dünyanın iki gözünün de üzerinde
olduğu şu güzel eşiktir.

220 Odur ol südde-i zafer-der-bān
Bulınur k’anda her ğama dermān

Zafer ve başarının eşğinde kapıcı
olduğu dergâh odur; orada her derde
derman bulunur.

¹⁵⁰ Şerîf: teşrîf M. Metinde “teşrîf” şeklinde imla edilen kelimeyi “şerîf” olarak kabul etmemizin asıl sebebi “teşrîf” tercihinin vezni bozmasıdır. Öte taraftan birinci mısraın kafiyesini oluşturan “latîf” kelimesi ile “şerîf” kelimesi uyumludur. Şairin kafiye harflerinin aynı vezinde olmasına dikkat ettiğini düşünüyoruz. Bununla beraber anlamı bozmayıp güçlendirmesi de diğer bir argüman olarak görülebilir.

221	Hāki iksīr-i genc-i ihsāndur Sengi yāķūt birle yeksāndur	Toprağı, ihsan hazinesinin iksiridir; taşı ise yakut taşı ile denktir.
222	Tūtiyādur o dergehūñ hāki Kām-rāndur gedā-yı bī-bāki	O kapının toprağı sürmedir ve korkusuz dilencisi de arzusuna erişmiştir.
223	Olan ol āsitānede manzūr ‘Ömri olduğça ola ol mesrūr	O eşikten nasiplenen, ömrü boyunca mutlu mesut olur.
224	Olan ol āsitānede çāker Olur ihsāna tā ebed mazhar	O dergāhta köle olan, sonsuza kadar ihsana mazhar olur.
225	Maḥz-ı feyz-i Hudā durur zātı Ni‘met-i kibriyā durur zātı	Onun varlığı, Allah’ın bağış ve nimetinin ta kendisidir.
226	Müsteşār u vezīr-i devletdür Āşaf-ı bī-naẓīr-i devletdür	O, devletin kendisine danışılan eşsiz veziridir.
227	[9b] Mehbiṭ-i her nizam-ı elzemdür Ya‘nī şāhib-kırān ¹⁵¹ -ı ‘ālemdür	(Onun eşiğı) en gerekli ve her düzenin ortaya çıktığı yerdir. Yani dünyadaki yıldızı parlak kimsedir.
228	Mihr-i evc-i sipihr-i devletdür Meh-i tābende-i semāhatdür	Güç ve mutluluk gökyüzünün zirvesindeki güneş ve cömertliğin parılayan ayıdır.

¹⁵¹ Sahib-kıran: Uğurlu olduğuna inanılan Zühre ve Müşteri yıldızlarının aynı burç ve aynı derecede oldukları kutlu zamanda doğan kişiler için kullanılan bir kavramdır. Detaylı bilgi için bk. Mücahit Kaçar, Diliçi Çeviride “Notlandırma” Üzerine, *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*. Sadık Yazar, Mücahit Kaçar (Ed.) (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022), 147.

- 229 Odur ol āşaf-ı dilîr-i zamân
K'oldı fermânına muṭî' cihân
Buyruğuna bütün dünyanın boyun eğdiği, devrin cesur veziri odur.
- 230 'Ālemüñ kahramân-ı 'aşrıdur
Vüzerānuñ netîce faḥrıdur
Dünyanın asrımızda yaşayan kahramanı ve vezirlerin son medarı iftiharıdır.
- 231 Āb-ı rüy-ı mefâhîr-i vüzerā
Ya'nî kim Ḥazret-i 'Alî Pāşā
Vezirlerin şeref duyup iftihar ettiği (kişi) yani yüce Ali Paşa.
- 232 Odur ol āşaf-ı zemîn ü zamân
K'oldı fermân-beri bütün devrân
Zaman ve mekânın veziri odur; bütün dünya onun hükmüne tabidir.
- 233 Dāmeni māye-i sa'âdetdür
Sāyesinde cihân rāḥatdür
Onun eteği (himayesi) mutluluk mayasıdır; tüm dünya onun gölgesinde rahattadır.
- 234 Her gürisne nevāline şāyân
Cûdı bî-ḥad 'atāsı bî-pāyân
Her aç kalanın nasibine uygun olacak kadar geniş olan cömertliği ve iyiliği sonsuzdur.
- 235 Kef-i cûdı keremle mālîdür
Zāt-ı 'ālîsi gāyet 'ālîdür
Cömertliğinin ayası iyiliklerle doludur. Onun yüce zatı oldukça uludur.
- 236 'Ālemi bir kademde naṭ' eyler
Menzilistân-ı cûdı kat' eyler
Cömertlik konaklarını kat edip dünyayı bir adımda aşar.
- 237 Himmetiyle tesābuḫ itse hümā
Geçe luṭfî hümāyı tā-be-semā
Hüma kuşu onun himmetiyle yarışmaya kalksa onun iyiliği, yer ile gök aralığı mesafince hümayı geçer.
- 238 Def'-i zulm ü zālāmda yir yir
Onun varlığı, yer yer zulüm ve karanlığı dağıtmada güneşle birdir.

	Zātı hırşīd ile berāberdir	
239	Melce'-i t̤alībān-ı himmetdür Mültecā-yı 'inān-ı himmetdür	İhsan ve yardım taliplerinin ve bunu (himmet) elinde tutanların sığınağıdır.
240	Mehbiṭ-i 'izz ü mekrūmetdür ol Merci'-i ehl-i ma'rifetdür ol	O ululuk ve cömertliğin ortaya çıktığı ve marifet ehlinin sığındığı kimsedir.
241	[10a] Her ümīde derin penāh itdük Āsitānını buse-gāh itdük	Kapısını bütün ümitler için sığınak ettik; dergāhını öpülecek yer ettik.
242	Kāma kılduk vesīle dāmānın Kulı olduk o zāt-ı zī-şānuñ ¹⁵²	Onun eteğini isteğimize vesile kılıp o şanlı kişinin kölesi olduk.
243	Āşafā himmet ü kerem-kārā Cūd-baḥşāyiş ü himem-kārā	Ey cömertlik ve himmet sahibi olan iyilik ve ihsanda bulunan vezir.
244	Sen o āşaf vezīr-i a'zamsın Sen o zāt-ı kerīm-i 'ālemsin	Sen o en büyük vezir ve dünyadaki cömert kişisin.
245	Ki felek ḥāşılı cihān içre Görmemiş mişlūñi zamān içre	Öyle ki felek, dünya üzerinde herhangi bir zamanda senin benzerini görmemiştir.
246	Mihr ü meh ḥidmete idüp iḳdām Tolaşur dergehūñ şabāḥ ahşam	Güneş ve ay hizmetine kollarını sıvayıp sabah akşam senin eşiğinde dolaşırlar.
247	Eylemiş medḥ-i zātuñı te'bīd	Nāhīd (venüs) senin övgünü gökyüzü kubbesinde ebedileştirdi.

¹⁵² Şair bu beyitte “dāmānın” ve “zī-şānūn” kelimelerini kafiye kelimeleri olarak seçerken, işlevleri ve yazılışları farklı olan iki ayrı eki redif olmaya zorlamıştır.

Tārem içre maḳāle-i nāhīd

248 Olmağ-ile medāyihūñ elzem
Müşterīdür şenāña hep ‘ālem

Seni övmek elzem olduğu için tüm
dünya halkı senin medhine taliptir.

249 Kullara kullıguñ muḥaşşal hep
Olsa müstelzim-i kerem ne ‘aceb

Hasılı, kullara kulluğun iyilik ve
cömertliği gerekli kılssa bunda
şaşılabacak bir şey yoktur.

250 Hep o dergehdedür sedād üzre
Ber-murād olmamız murād üzre

İsteğimize kavuşmamız her zaman
tam bir şekilde o eşikte gerçekleşir.

251 Zıll-ı luṭfuñ ola-y-idi sāye
Olur idük felekke hem-pāye

Eğer iyiliğinin gölgesi gölgelik
etseydi bizim değerimiz felekke eş
olurdu.

252 Vetr-i iḥsān-ı pāki şef‘ eyle
Ḥākden ben gedāyı ref‘ eyle

Tertemiz ihsanın tekini çift eyleyip
ben dilenciye topraktan kaldır.
(derecesini artır.)

253 Lutf idüp nazmuma pesend eyle
Pāye-i ḳadrūmi bülend eyle

Lutfedip de şiirimi beğen ve değerimi
artır.

254 Nigeh-i cānib-i niyāz eyle
Beni akrāna ser-firāz eyle

Bakışını niyazıma çevirip beni
akranlarım arasında seçkin kıl.

255 [10b] Luṭfuñ olursa himmete dāyir
Ser-firāz olmamız muḳarrerdir

Cömertliğin ihsana dair olursa seçkin
ve mümtaz kişilerden olmamız
kaçınılmazdır.

256 Himmet-i pākūñ itse baña güzer
Kem isem de beni nīkū eyler

Temiz ihsanın bana ulaşsa az eksik de
olsam beni iyi ve hoş eder.

- 257 Kime baksañ olur nigāha sezā
Kīmyādur ħimāyetüñ zīrā
Senin himayen adeta bir kimya
olduğundan kime bakacak olursan o
kimse bakılmaya layık birine
dönüşür.
- 258 Vüzerā eyler ise ħüsn-i naẓar
Sengi yāķūt ile ider hem-ser
Eğer vezirler iltifat ederse taşı bile
yakut ile eş yaparlar.
- 259 Kām alanlar cihānda ekşer
Himmet-ile murāda irmişler
Dünyada arzularına erişenler
çoğunlukla buna (himaye edicilerin)
himmetiyle ulaşmışlardır.
- 260 Ben de geldüm kapuña sedd itme
Dergehüñden ġarībi redd itme
Ben de senin kapına geldim;
engelleme, bu garibi eşîğinden geri
çevirme.
- 261 Hāķ te’ālā olup mu’īn ü ẓahīr
Dāyimā ide zātuña tevķīr
Yüce Allah yar ve yardımcın olup;
senin zatını her daim yüceltsin.
- 262 Āsitān-ı şerīfūñi her cā
Melce’ itsün ser-ā-sere Mevlā
Allah mübarek kapını her zaman ve
her yerde sığınılacak kapı yapsın.
- 263 Be-füyüzāt-ı hazret-i Ẓur’ān
Devletüñ dāyim eylesün Sübhān
Yüce Kuran’ın feyizleri hakkı için
Subhan olan Allah senin devletini
(güç ve mutluluk) daim eylesin.
- Ser-Güzeşt-i Beşīr ü Şeh Şādān*** *** Beşīr ve Şāh Şādān’ın Hikāyesi**
- 264 Rāvī-i nev-ĥikāyet-i Şādān
Oldı bu vech-ile süĥan-sencān
Şādān’ın özgün hikāyesini anlatan bu
şekilde söze başladı.
- 265 Var idi bir vücūd-ı bī-hemtā
Zāt-ı pāki hünerde müsteşnā
Varlığı eşsiz ve tertemiz, hüner
bakımından zatı müstesna olan biri
vardı.

266	Sāḥa-i mekrūmetde fāris idi Āṣaf-ı şehriyār-ı Pāris ¹⁵³ idi	Cömertlik meydanının süvarisi ve Acem padişahının veziriydi.
267	Serv-i gülzār-ı istikāmet idi Yemm-i bī-sāḥil-i semāḥat idi	Doğruluk gül bahçesindeki servi ve cömertliğin sahili olmayan deniziydi.
268	[11a] Halka itmekde cūdını izhār Kef-i pākīzesiydi ebr-i bahār	Onun tertemiz ayası bahar bulutu (gibi) olup cömertliğini halka yaymaktaydı.
269	O kerīmü'l-ḥiṣāl ü bih-būduñ O vezīr-i ṣadāret-i cūduñ	O huyları güzel, cömertlik makamının başında oturan iyi vezirin;
270	Birdi bāğında serv-i āzāde Vardı ancak bir oğlu dünyāda	Bahçesinde tek bir selvisi vardı. Yani bu dünyada yalnızca bir oğlu vardı.
271	Birdi gerçi o dürr-i ṣāḥāne O da baḥr-i hūnerde bir dāne	O iri inci her ne kadar bir tane idiyse de o da hūner denizinde eşsizdi.
272	Bihterīn gevher-i girān-kıymet Dürr ¹⁵⁴ -i ṣehvār-ı kılzüm-i fiṭnat	(O) değeri yüksek bir cevher; dahilik denizinin iri incisiydi.
273	Öyle pākīze-zāt idi o vücūd Pederi gibi ol daḥi pūr-cūd	Zatı o kadar temiz bir varlıktı ki babası gibi o da çok cömertdi.
274	Dāyim olmağla gün gibi ḥandān Nām-ı pākī idi anuñ Ṣādān	Her zaman güneş gibi gülüp mutlu olduğu için onun tertemiz adı Ṣādān'dı.

¹⁵³ Pāris: Aslen Pārs olan kelime hem kafiye hem de vezin dikkate alınarak bu şekilde okunmuştur.

¹⁵⁴ Veznin aslı, ilk tefile için “feilātün” ancak ilk tefilenin “failātün” şeklinde okunabileceği karinesinden hareketle ve nüshada “dürr” kelimesinin de şeddelenmiş olması, tercihimizin bu yönde olmasını sağlamıştır.

- 275 Kāmeti serv-ile berāber idi
Bir ser-āmed laṭīf dilber idi
Boyu selvi ile eşti, bir seçkin ve hoş
dilber idi...
- 276 Mihre ṭa'ne iderdi ruḥsārı
Kılsa rûyın niḳābdan 'ārī
Yüzündeki örtüyü kaldıracak olsa
yüzü güneşi değersiz görürdü.
- 277 Gören ol rûyı böyle müsteşnā
Aña olurdu vālih ü şeydā
Bu kadar istisnai yüzü gören ona
çılgınca âşık olurdu.
- 278 Zīr-i kākülden olsa rûyı bedīd
Ebr içinden çıkardı şan ḥurşīd
Kahkülün altından yüzü âşikâr olsa
sanki güneş bulutun içinden çıkmış
gibi olurdu.
- 279 Māh rûyı o zūlf-ile gūyā
Oldı 'aynıyla leyle-i ḳamrā
Ay gibi yüzü o saçı ile birlikte tıpkı
dolunay gibi oldu.
- 280 Öyle āhū-çeşim ki nā-dīde
Cümle-i cismi hep pesen-dīde
Bir benzeri bulunmayan ahu gözlü bir
güzeldi; bütün teni gözleri
kamaştırırdı.
- 281 Çīn-i ebrūsı rûy-i ḥandānı
Añdurırdı vişāl-i hicrānı
Kaşının kıvrımı ile gülen yüzü
ayrılıktan sonraki vuslatı andırırdı.
- 282 Ya'nī rûyı cemāle¹⁵⁵ maẓhar idi
Ebrūvānı celāl¹⁵⁶-āver idi
Yani yüzü cemāle mazhar olmuş iken
iki kaşı ise celāle sebep idi.

¹⁵⁵ Cemāl: Allah'ın lütuf ve rızâsına delâlet eden isim ve sıfatlarını ve O'nun mutlak güzelliğini ifade etmek için kullanılan bir tasavvuf terimi. Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Cemâl", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Mayıs 2024).

¹⁵⁶ Celâl: Allah'ın kahır ve gazabına delâlet eden isim ve sıfatları için kullanılan bir tasavvuf terimi. Detaylı bilgi için bk. Süleyman Uludağ, "Celâl", *TDV. İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Mayıs 2024).

- 283 [11b] Ğamzesi fitne idi cādūdan
Çeşmi bihter hezār āhūdan
Bakışı bir büyücüden daha fitne,
gözleri ise bin ceylandan daha
güzeldi.
- 284 Leylī-i zūlfine cihān mecnūn
Āhuvān çeşm-i pākine meftūn
Saçının karasına bütün âlem deli
divane; ceylanlar (ise) tertemiz
gözüne vurgun (tutkun)lardı.
- 285 Şayd-ı ‘uşşāka zūlfī dām olmuş
Dāne-i hāl-ile yüzi tölmiş
Âşıkları avlamak için saç tuzak
olmuş, yüzü de ben daneleriyle
dolmuştu.
- 286 Dāmlarla o zūlf āmāde
Her şikencinde diller üftāde
Her büklümünde gönüllerin
bağlandığı o saç, tuzaklarıyla avını
beklemekteydi.
- 287 Zūlfī bend-i dile tekaşşudda
Ğamzeler der-kemīn teraşşud¹⁵⁷da
Saçı gönlü esir etmekle uğraşmakta
gamzeler ise pusuda avını
gözetlemekteydi.
- 288 Zātı vālā vüçūdı bī-hemtā
Hāşılı mecma’-ı hezār behā
Onun zatı yüce, varlığı eşsizdi; sözün
özü binlerce güzelliğin toplandığı bir
varlıktı.
- 289 Pederi eyleyüp o zāta nazar
Anı kılmışdı farkına hem-ser
Babası ona bakıp (onu eğitip)
kafasının tepesine eş kılmıştı (kendisi
gibi önemli biri yapmıştı).
- 290 ‘İlm ü inşāyı itdürüp taḥşīl
Kıldı noḡşān-ı ḥüsnini tekmīl
İlim ve inşada (yazmada) tahsil
görmesini sağlayarak güzelliğinin
eksikliğini tamamladı.
- 291 Eyleyüp aña himmet-i vāfir
Kıldı cümle fūnūnda māhir
Onun için çok fazla emek sarf ederek
bütün bilim dallarında onu yetkin
kıldı.

¹⁵⁷ Metinde *sin* harfi ile yazılmıştır.

- 292 Hāşılı az zamānda o civān
Oldı ‘ilmiyle fāyīku’l-akrān
İşin neticesinde kısa bir sürede o genç
ilmiyle akranları arasında seçkin oldu.
- 293 Bahşē kādir degüldi hīç kimse
Ġālib-i mutlak idi ol inse
Kendisiyle münazara konusunda
kimse kudret sahibi değildi, (bu
konuda) herkese karşı mutlak galipti.
- 294 Zū-fünündı¹⁵⁸ o nādir-i āfāk
Vardı anda mekārīm-i ahlāk
O ufukların nadiri olan (farklı
ilimlerde) söz sahibi olan bir âlimdi
ve onda güzel huyların tamamı
bulunurdu.
- 295 Nahv ü tefsīre şarf idüp evkāt
Mantıqın itmiş-idi dürc-i nikāt
Nahiv ve tefsir alanında vaktini sarf
ederek sözünü nüktelelerden oluşmuş
bir hazine kıldı.
- 296 Yoğdı aşlā me‘ānī-i müşkil
K’olmaya anda cümleten hāşıl
Onda, bütünüyle elde edilmeyen
hiçbir zor anlam yoktu.
- 297 Hikmet idi zekāsı hey’etde
‘Akl-ı evveldi¹⁵⁹ cümle dikkatde
Astronomi ilminde zekâsı hikmetti ve
tüm dikkatlerde akl-ı evveldi.
- 298 [12a] Kāmet-i pākine dise hükemā
Ser-te-ser hatt-ı müstakīm sezā
Filozoflar, onun tertemiz boyuna
baştanbaşa doğru çizgi deseler
yeridir.

¹⁵⁸ Zū-fünündı: Zū-fünün idi M.

¹⁵⁹ Buna dair detaylı bilgi için bk: Akl-ı evvel: Allah’tan ilk feyezana eden varlık olan akl-ı evvel veya melekût âlemi anlamında kullanılan tasavvuf terimi. Süleyman Uludağ “Beyzâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Temmuz 2023).

Akl-ı evvel: Varlığın mutlak birden çıkıp bir sıra düzeni içinde evreni oluşturması anlamında felsefe terimi. Mahmut Kaya, “Sudûr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Temmuz 2023).

Hey’et: İslâm bilim tarihinde astronomi karşılığında kullanılan terim. Tevfik Fehd “ilm-i felek”, (Erişim 10 Temmuz 2023).

- 299 Şey’-i vāhid¹⁶⁰ şanurdı ma’nāsın
Seyr iden şüret ü heyûlāsın¹⁶¹
Onun sûreti ve “ilk cevher”ini
seyreden anlamını, “şeyi vahid”
sanırdı.
- 300 Münkasım olmasa tebessümden
Cevher-i ferd¹⁶² idi şebîh-i dehen
Eğer ağız tebessümden ikiye
bölünmeseydi atom ona benzerdi.
- 301 Eylemezdi ‘ademde nefy-i haber
Hükemā ol feme ideydi nazar
O ağıza baksalardı filozoflar yokluk
konusunda bilgi edinilemeyeceğini
söylemezlerdi.
- 302 Ne fem ol dürr-i kılzüm-i ‘irfān
K’anda mahfûz Hâzret-i Kûr’ân
Ne ağız/ağız ne ki? O yüce Kur’an’ın
saklandığı irfan deryasının incisiydi.
- 303 Heft sâle iken o merd-i cemîl
İtdi seb’-ile hatmini tekmîl
O güzel adam henüz yedi yaşında
iken Kur’an’ı yedi kıraata göre
tamamlamıştı.
- 304 On iki yaşın eyledükde güzer
On iki fenne bulmuş-idi zafer
On iki yaşına geldiğinde on iki ilim
dalından haberdar oldu.
- 305 Çār-deh sâle olduğunda o māk
Gün-be-gün oldu ‘ilmden āgāh
O ay parçası on dört yaşına
eriştiğinde günbegün (günden güne)
ilimden daha fazla haberdar oldu.
- 306 Oldı şol rütbede be-nām-ı cihān
Gıbta eylerdi ana devletiyān
O, dünyada o kadar meşhur olmuştu
ki devlat erkanı bile ona imrenirdi.

¹⁶⁰ Şeyi vahid: Varlığın birliği ve varlıkta birlik anlamında bir tasavvuf terimi; bu bağlamda Tanrı, âlem ve insan ilişkilerini açıklayan düşünce sistemi. Ekrem Demirli, “Vahdet-i Vücut”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 10 Temmuz 2023).

¹⁶¹ Heyula: Âlemin ilk maddesi anlamında felsefe ve kelâm terimi. Osman Karadeniz, “Heyula”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 10 Temmuz 2023).

¹⁶² Cevheri ferd: Kendi başına bulunan, değişmeyen, daima bir yüklem konusu olup kendisi yüklem olmayan öz varlık anlamında mantık, felsefe ve kelâm terimi. İlhan Kutluer, “Cevher”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 10 Temmuz 2023).

- 307 Devlet üzre bu resme dāyim iken
Şadr-ı ʿizz ü feraḥda ḳāyim iken
Bu şekilde güç ve mutlulukla ömrünü
sürdürüp yücelik ve ferahlık tahtında
otururken;
- 308 Oldı bir gün ki eyledi pederi
Cānib-i ḳaşr-ı cennete seferi
Öyle bir gün geldi ki, bir gün babası
cennet sarayına doğru bir sefer yaptı,
yani öldü.
- 309 Çalınup kūsü er-raḥīl-i nikāt
Geldi iḥrāca ḥādīmü'l-lezzāt¹⁶³
Nüktelere yolculuk davulu çalınıp
lezzet yok edicileri onu çıkarmaya
geldiler.
- 310 Zer tınābın alup ḥayātından
Ḥaymesin eyledi derūn-ı kefen
Hayatının altından olan çadır ipini
alıp kefenin içini çadırı hâline getirdi.
- 311 Gülsitān-ı ḥayātı maḥv oldı
Verd-i ḥandān-ı ruḥları şoldı
Hayatının gül bahçesi viran oldu ve
yanaklarının açılmış gülü soldu.
- 312 Eyledi ʿazm-i rāḥ-ı semt-i beḳā
Gitdi bir pīrehenle gül-āsā
Sonsuzluk semtinin yoluna yönelip
gül gibi bir gömlekle gitti.
- 313 [12b] Şaḳınurken gözinden evlādın
Ele virdi o serv-i āzādın
Evladını gözünden sakınırken onu
yalnız ve bir başına ellere bıraktı.
- 314 Eylemezken yanından anı cüdā
Ḳoyup aḡyār ile tek ü tenhā
Yanından bir an bile ayırmazken, onu
yabancılar ile tek ve bir başına bırakıp
gitti.
- 315 Vālidı oldı rāḥ-ı ʿadne revān
Babası cennete doğru yol alınca
Şādān ayrılıkla inler oldu.

¹⁶³ Ḥādīmü'l-lezzāt: “Tatları yok eden...” Bu ibare Hz. Peygamber’in “Ekşirû zikre ḥādimi'l-lezzāt: el-mevt.” lafzıyla hadis külliyatlarında yer alan hadisinde geçmektedir. Bahsi geçen hadis “lezzetleri yok eden ölümü sıklıkla hatırlayınız.” şeklinde Türkçeye çevrilebilir. Hadis için bk.

<https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=7&SAYFA=547&SRC=lezzetleri>

- Qaldı Şādān firāk-ile nālān
- 316 Şems-i rahşānın aldırup elden
Qaldı āzāde-ser o serv-beden
Parlayan güneşini kaybettikten sonra
o servi boylu (Şādān) bir başına kaldı.
- 317 Māh-veş ḥasf oldı ol āfet
İtdi mā-beyne arz-ı ḥaylūlet
O afet, ay gibi tutuldu araya ayrılık
diyarı girdi.
- 318 İtmege başladılar aña hemān
Çīn çīn-i cebīn devletiyān
Devlet ileri gelenleri hemen ona kaş
çatmaya başladılar.
- 319 Pederinden gören niçe iḥsān
İder oldı o şūḥı rû-gerdān
Babasından çokça ihsan ve iyilik
görenler, ondan yüz çevirmeye
başladılar.
- 320 Germ ü serdīn görüp fenā dehrūñ
‘Ālemin bildi añladı ḳahruñ
Fani dünyanın sıcak ve soğuşunu
görüp kederin âlemini bilip anladı.
- 321 Bir yanından firāk-ı şubḥ u mesa
Bir yanından şemātet-i a‘dā
Bir taraftan babasının gece gündüz
bitmeyen ayrılığı bir yandan da
düşmanların sevinci.
- 322 Görüşenler anuñla bī-pāye
Çekdiler cümle ‘ilm-i iḥfāye
Mertebesi olmadığı halde kendisiyle
görüşenler şimdi onu tanımazdan
geliyorlardı.
- 323 Zāhir oldı görünce bu emeli
Beleḡa’s-seylü ez-zubā¹⁶⁴ meşeli
Şādān bu durumu görünce “sel
tepelere ulaştı” atasözünü tam olarak
anladı.
- 324 Kime itdiyşe luṭf tekrārī
Kime defalarca iyilik ettiyse
kendisine Sinimmar’a uygulanan

¹⁶⁴ Bk. Rabbāa Rababa, *Abdullah Kudsī ve Tercüme-i Durûb-I Emsâl-i Arabiyye’si* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 47.

325 Kandan umsa gelürdi ol nazarı ‘Rubbe sâ’in li-ḳā’idin’ haberi¹⁶⁶	cezayı uyguladı.
326 Kâlup ol memleketde ol dānā Oldı eẓya’ meh-i şitā-āsā	(Babasının ölümünden sonra) O bilgin o memlekette kalmaya devam ettiyse de kışın ortaya çıkan ay gibi hiç görünmez oldu.
327 Dirdi görse anı eger bir dūn ‘Hāzihī eşḳalu mine’l-kānūn’¹⁶⁷	Eğer bir alçak onu görse “Bu kıştan daha ağır” derdi.
328 [13a] Kankı semte giderse ol mehcūr Olmadaydı serāb-ile maḡrūr	O terkedilmiş kişi (Şādān) hangi semte giderse serap ile övünürdü (kimse ona ilgi göstermezdi).
329 Seyr idüp bu nuḳūş-ı dünyāyı Yeñemezdi dil-i ḥod-ārāyı	Bu dünyanın nakışlarını/oyunlarını seyredip mağrur gönlünü yenemezdi.
330 Āḫiri bir gice olup nā-çār İtdi mā-lā-yuṭāḳdan o firār	Sonunda, o bir gece çaresiz kalıp (başına gelenlere) dayanamayarak kaçtı.
331 Gördi aḥfā çü leyli gündüzden İtdi bu miḥnet-ile terk-i vaṭan	Geceyi gündüzden daha gizleyen gördüğü için bu kederle vatanından ayrıldı.
332 Düşdi rāha süvār olup ol māh	O ay yüzlü süvar olup dağın eteklerini kendisine menzil eyledi.

¹⁶⁵ Sinmar: aslı “sinimmar” ancak vezinden dolayı “sinmar” şeklinde okuyuş tercih edilmiştir. Ayrıca bu deyimden ayrıntılı bilgisi için Sinimmâr: Numan ibn Münzir’in “Havernak” ismiyle yaptırdığı yapının, bitiminden sonra bir daha aynısının yapılmaması için sarayın eyvanından atılarak öldürülen mimardır. bk. İskender Pala, *İki Dirhem Bir Çekirdek* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2006), 51-53.

¹⁶⁶ Rababa, *Abdullah Kudsi Ve Tercüme-i Durûb-I Emsâl-i Arabiyye’si*, 49.

¹⁶⁷ Rababa, *Abdullah Kudsi Ve Tercüme-i Durûb-I Emsâl-i Arabiyye’si*, 48.

- Dāmen-i kūhı kıldı menzil-gāh
- 333 Oldı pūyān-ı cānib-i şahrā
Şebde seyrāna çıkdı meh-āsā
- 334 Çıkdı elden meh-i münir gibi
Çöllere düşdi gitdi şir gibi
- 335 Gāh gündüz olurdu reh-cünbān
Gehi gice olurdu rāha revān
- 336 Hāşılı geşt idüp bu hālet ile
Vardı Bağdād'a ol seyāhat ile
- 337 Olmadın daḥi dāhil-i Bağdād
Gördi bir merḡ-zār-ı 'adn-ābād
- 338 İdüp 'atf-ı 'inān ol cāya
Yetdi ol arz-ı cennet-āsāya
- 339 Kılıcaḡ ol çemensitāna vuşul
İtdi Şādān atından anda nüzul
- 340 İstirāhat iderken anda hemān
Çölden oldı bir atlu aña 'ayān
- 341 Lık ammā ki ol da müsteḡnā
Kendi gibi şeh-i serir-i behā
- O ay yüzlü sahra tarafına koşup ay gibi geceleyin (gezmeye) başladı.
- Parlak ay gibi elden çıktı ve aslan gibi çöle düşüp gitti.
- Bazen gündüz bazen gece yola koyulurdu.
- Sözün özü o bu şekilde seyahat ederek Bağdat'a vardı.
- Bağdat'a girmeden evvel cennet gibi yeşillik bir alan gördü.
- Dizginleri çevirip; cennet misali olan bu yere vardı.
- Şādān o yeşilliğe varınca orada atından indi.
- Orada dinlenmeye başlamışken çölde bir atlı gördü.
- Ama bu gelen kişi de kendisi gibi müstesna biri olup güzellik tahtının padişahıydı.

- 342 ‘Arabāne mükehhal āhūlar
Tāk-āsā muḳavves ebrūlar
Kemer gibi kavisli kaşları, Araplar
gibi sürmeli ceylanlara (benzerdi).
- 343 [13b] Ġamzesi bir sinān-ı tūz-ā-tūz
Çeşm-i cellādı āfet ü hūn-rīz
Bakışı, keskin mi keskin bir mızrak;
cellat (gibi) gözü kan dökücü bir afet.
- 344 Cebhe-i pāki māye-i tenvīr
Nūr-ı pīşānī ‘ayn-ı mihr-i mūnīr
Temiz alnı parlaklığın özü ve
alnındaki nur ise tıpkı güneş gibi
aydınlaticıdır.
- 345 Maḳdemiyle cihān bütūn rūşen
Baḳılur mı o rūya hūsninden
Gelişiyse bütün dünya
aydınlanmışken onun güzel yüzüne
bakılabilir mi?
- 346 Revişi almada dil ü hūşı
Başına şarınup siyeh pūşī
Başına siyah bir örtü takınıp eda ile
yürüyüşü gönlü ve aklı almaktadır.
- 347 Ser ü ebrū vū zūlfī cümle siyāh
Şanki bedr idi leyde ol māh
Başı, kaşı, saç hepsi siyahtı; sanki o
ay yüzlü karanlık gecede bir
dolunaydı.
- 348 Gelüp esbinden ol da itdi nüzūl
Geldi Şādān yanına buldı vuşūl
O da atından inerek Şādān’ın yanına
gelip oturdu.
- 349 Didi Şādān’a ol meh-i hūbān
‘Es-selāmu’aleyke yā Şādān’
O güzellerin ayı, Şādān’a “Allah’ın
selamı üzerine olsun ey Şādān” dedi.
- 350 İtdi Şādān ta‘accub-i bālā
Ki neden bildi nāmumı āyā
Şādān “İsmimi (de) nereden biliyor?”
diye çok şaşırdı.
- 351 Dönüp itdi tekellūme āḡāz
Didi ol dāver-i sūḥan-perdāz
(Bunun karşısında) o fasih konuşan
hükümdar (Şādān), ona dönerek
konuşmaya başlayıp şöyle dedi:

- 352 Nereden bildiñüz benüm nāmum
Görmemişken muḳaddem endāmum
“Daha önce beni görmemişken adımlı da nerden bildiniz?”
- 353 Didi ol yār-i ma‘den-i ‘irfān
Bunı bilmez misiñ ki sen Şādān
O irfan kaynağı dost “Ey Şādān, Peygamberimizin, hadisinde tanışıklığın ezeli olduğunu söylediğini bilmez misin?” dedi.
- 354 Ki ḥadīşinde didi Peyğamber
Ezelī oldu āşinālıklar
Ruhlar birbiriyle önceden tanışık olduğu için cisimlerin birbirini tanımasına ne gerek var.
- 355 Çün cünūd-ı mücennede ervāḥ
Yā ne ḥācet tefahḥuş-ı eşbāḥ¹⁶⁸
Ruhların yaratıldığı ve birbirlerini tanıdıkları o anda;
- 356 Halk-ı ervāḥ olunca ‘ālemde
İ’tilāf üzre olan ol demde
Mihnet dolu dünyaya geldiklerinde birbirlerini tanırlar.
- 357 Āşinālık iderler āmāde
Gelicek dehr-i miḥnet-ābāda
Bilmezlik derecesine varan kimseler birbirinden sakınıp uzaklaşırlar.
- 358 [14a] Ol ki oldu tenāküre mazḥar
Biribirinden ictināb eyler
Bu sözüne bakarak Şādān onun gerçekten eşi benzeri olmayan birisi olduğunu anladı.
- 359 Bildi Şādān bu sözden anı hemān
Didi lā-şek bu zāt-ı bī-aḳrān

¹⁶⁸ Beyitte “Ruhlar bir araya getirilen topluluklardır. Onlardan birbirleriyle uyuşanlar kaynaşırlar, uyuşamayanlar da kaynaşamaz, ayrılırlar.” anlamındaki hadise telmih vardır. Bk. Buhārî, Enbiyâ, 2. Ayrıca bk. <https://hadislerleislam.diyaret.gov.tr/sayfa.php?CILT=1&SAYFA=297&SRC=ruhlar>.

- 360 Evliyādan durur aña zīrā
Ki ‘ayāndur serāyir-i eşyā
- 361 Bā-ḥuşūş ola ḥıttā-i Bağdād
Ekşerī bunda zümre-i zühhād
- 362 Ne güzeldür bu kıt‘a-i zībā
Ki dimiş şā‘ir-i süḥan-pīrā
- 363 ‘Şahn-ı Bağdād’a zeyn olan şeceri
Naḥl-i ḥurmā şanur gören amma
- 364 Tuğlardur ki kaldı menzilde
Çekilüp gitdi leşker-i ḥulefā’
- 365 Fikr idüp bu menākıbı Şādān
İtdi sūy-i kelāma ‘atf-ı ‘inān
- 366 Didi ey şāh-ı taḥt-gāh-ı kerem
Bendegāna hemīn veliyy-i ni‘am
- 367 Taḥt-gāh-ı ‘ibādetüñ şāhı
Āsumān-ı hidāyetüñ māhı
- 368 Dāḥil-i bezm-i ḳurb-ı evlānuñ¹⁶⁹
Vāşılı bezm-gāh-ı ma‘nānuñ
- 369 Nām-ı pāküñ nedür kerem eyle
- Eşyanın sırları ona âşikâr olduğu için onun Allah’ın sevgili kullarından olduğunu düşündü.
- “Özellike çok sayıda zahidin yaşadığı Bağdat’tan olmalıdır” diye düşündü.
- Söz ustası şairin söylediği şu kıta ne güzeldir:
- “Bağdat meydanını süsleyen ağaçları görenler hurma ağacı sanır ama; (Aslında) Halifelerin askerleri çekilip gittikten menzilde kalan tuğlardır.”
- Bu menkıbeleri düşünen Şādān konuşmaya başladı.
- Dedi ki: ‘Ey kerem tahtının padişahı kullarının tek velinimetini,
- İbadetler başkentinin padişahı ve hidāyet göğünün ayı,
- Yüce yakınlığın meclisine giren ve mananın işret meclisine ulaşanı,
- Buralarda garip olan bendenize kerem

¹⁶⁹ Evlā: “ûlā” olarak okunmaya da elverişli olan kelime, Arapça dilbilgisi açısından “ûlā” okunuşu mümkün değildir; çünkü “kurb” kelimesi “ûla” gibi müennes bir sıfat alamaz.

	Ben ġarībū'd-diyāra bir söyle	edip isminizin ne olduğunu söyleyin lütfen.
370	Terk idüp cümle varumı benden Eyledüm biñ ġam-ile terk-i vaṭan	Tüm varlığımdan soyutlanarak, binlerce hüznle vatanımı terk ettim.
371	Āḫiri cūş idüp yem-i ġayret Eyledüm şad firāk-ile hicret	Sonunda gayret denizi taşarak yüzlerce ayrılık acısıyla (vatanımdan) hicret eyledim.
372	Germ ü serdin görüp bu devrānuñ Bulmadum zerre bŷy-ı iḥsānuñ	Bu âlemin soğuk ve sıcakını görerek bir zerrecik bile olsa ihsan kokusuna denk gelmedim.
373	[14b] Nev-bahārı şīta ile tersān Ġülsitānı ḫazāndan lerzān	(Bu dünyanın) baharı kıştan korkarken gül bahçesi de sonbahardan titrer.
374	Cūylar bī-şebāt ü bī-ārām Rūzı āteş şebi keder-encām	Akarsular(ı) sebatsız ve huzursuz; günü ateş, gecesi ise kederle sona erer.
375	Sāde-levḫānı ḫadrden sāde Kāmilin de vŷcūdı ġavgāda	Buranın temiz gönüllülerin değeri bilinmez. Kāmil insanların da başları hiç rahat değildir.
376	Eylemez hīç felek hemīn te'hīr İtmede ehl-i himmeti tekdīr	Felek himmet ehlini azarlama ve onlara keder vermede hiç fırsatını kaçırmaz.
377	Ceyb ü dāmānı merdümŷñ ḫālī Nā-pesendān māl ile mālī	Halkın cebi ve eteği boş iken cahillerin ise cepleri para ile doludur.
378	Şevḳ-i vaşlı muḫārin-i ekdār Cām-ı hicr ü firākı hep ser-şār	Vuslat coşkusu ve hevesi her zaman kederlerle arkadaşdır; ayrılık kadehi ise her zaman dolup taşmış bir haldedir.

- 379 Tîğ-i qahr ü cefâları ser-tîz
Sâğar-ı miñneti ise leb-rîz
Keder ve eziyet kılıcı keskin; zorluk
kadehi ise ağzına kadar doludur.
- 380 Kâlb-i bay ü gedâsı da mañzûn
Pâdişâh u gedâ degül memnûn
Ne zenginin ne fakirin kalbi mutlu; ne
padişahı ne de kulu memnun.
- 381 Taşı gül gibi câme-i zîbâ
Hârlarla derûnı pür ammâ
Dışı gül gibi güzel bir elbise (ile kaplı
iken) içi dikenlerle doludur.
- 382 Lâle-âsâ birûnı tâze çerâğ
Lîk ammâ derûnı dâğ-be-dâğ
Dışı lale gibi yeni yakılmış bir mum
görümünde iken içi ise yaralarla
doludur.
- 383 Bâğ-bân ise kendü derdinde
Nergisün çeşmi kalmış ardında
Bahçıvan kendi derdinde iken;
nergisin gözü ise ardında kalmış.
- 384 Tâze her bir nihâli pür-fikret
Serv ber-çide-dâmen-i hayret
Yeni açan her bir fidanı, düşüncelere
dalmış; servisi ise dünyadan el eteğini
çekip şaşakalmış.
- 385 İtmemiş hiç bu gülşen içre müdâm
Kimse bûy-ı vefâyı istismâm
Bu gül bahçesinin içinde hiç kimse
vefâ kokusunu tatmamış.
- 386 ‘Âşıkân bulmamış tesellî-i cân
Gül taşavvur ile küllî belesân
Âşıklar gönüllerine teselli bulmamış,
gülün tasavvuru ile hepsi pelesenktir.
- 387 Evveli böyle âhiri böyle
Nesine gırre ‘âlemün söyle
Başı ve sonu bu şekilde olan bir
dünyanın neyi ile kibirleniyorsun
söyle!

- 388 [15a] İşte böyle benüm dil-i zârum
Sevdiğüm 'âtıfetlü hünkârum
Ey sevdiğim, değerli hünkarım,
benim inleyen gönlüm işte bu
şekildedir.
- 389 Yā senüñ de nedür kerem eyle
Nām-ı zībāñı bendeñe söyle
Ya senin güzel adın nedir ben kuluna
kerem eyle de söyle.
- 390 Gūş idüp bu kelām-ı pāki nedīm
Eyleyüp ol da midḥatı taḫdīm
Sohbet arkadaşı bu güzel sözü
dinleyip o da övgüyle sözlerine
başladı.
- 391 Didi ey rūzgārda dil-gīr
Nām-ı pāküm benüm de oldı Beşīr
Dedi ki: “Ey devirden ve felekten
incinmiş, benim temiz ismim de
Beşīr'dir.”
- 392 İtdi Şādān o servere tevķīr
Didi luṭf itdūñ eyledūñ tebşīr
Şādān o değerli kişiyi yücelterek dedi
ki: “Lütf edip beni sevindirdin”.
- 393 Oturup eyler iken anda şafā
İki seyyāḥ-ı mülket-i dünyā
İki dünya gezgini gönül huzuru ile
orada oturlarken;
- 394 Meger ol demde ḥıṭṭa-i Bağdād
Oldı Hārūn ile behīn-ābād
O zamanda Bağdad diyarı Hārūn
Reşit ile çok iyi bir yer olmuştu.
- 395 Şayda çıkmışdı ol şeh-i vālā
Ḥadem-i şāḥī ile ser-tā-pā
O şanlı padişah bütün saray
hizmetçileri ile beraber ava çıkmıştı.
- 396 Gezmedeydi şikār-gāhı tamām
Eylemişdi o gün şikāra ḥırām
Av yerinin tamamını gezip o gün ava
yönelmişti.
- 397 Ya'nī gül-geşt idüp çöli her sū
Çölün tamamını gezip (avlayacak) bir
ceylanı gözetlemekteydi.

İtmedeydi teccessüs-i āhū

- 398** İtmedeyken bu gūne ol şeh av
İtdi bir āhūy-ı cihān pertāv
Padişah bu şekilde avlanırken bir
dünya güzeli ceylan seke seke ortaya
çıktı.
- 399** Şaldı Hārūn seg-i şikārı aña
Leşkerinden bu gūne oldı cüdā
Harun av köpeğini onun üzerine
salarak (ceylanın peşine düştü ve)
askerlerinden o kadar ayrı düştü.
- 400** Varup ol merg-zārda yetdi
O gazāli o yirde şayd etdi
(Beşîr ile Şādân'ın bulunduğu) O
yeşillik alana varıp o ceylanı orada
avladı.
- 401** Sürdi esbin o cānibe Hārūn
Oldı şayd ü şikārdan memnūn
Harun atını o tarafa sürüp avından
memnun oldu.
- 402** Gördi anda ol iki cānānı
O iki şehsüvār-ı hūbānı
Orada, o iki dost ve güzel
kahramanları gördü.
- 403** [15b] İdüp 'atf-ı 'inān ol cāya
Geldi ol iki merd-i zībāya
O yöne dizginlerini çevirerek o iki
güzel insanın yanına geldi.
- 404** “Ḳad vaşaltu ileykümā” diyerek
“Es-selāmu‘aleykümā” diyerek
“İkinize ulaştım, Allah'ın selamı
üzerinize olsun.” diyerek
- 405** Oldı evvel selām-ile gūyā
Sünnet-i pāki eyledi icrā
Selam ile söze başlayıp tertemiz olan
sünneti icra etti.
- 406** Didiler ol iki civān-ı nazīf
“Ve ‘aleyke’s-selāmu” bā-talṭīf
O iki temiz genç de hoş bir şekilde
“Allah'ın selamı senin de üzerine
olsun.” dediler.

- 407 Didi Hārūn idüp cevāb taleb
Nereden geldüñüz bu cāya ‘aceb
Harun sorusuna cevap almak için
“Acaba buraya nereden geldiniz?”
dedi.
- 408 Didi yār-ı nedīm olup gūyā
“Min zālāmin şelāšetin ci’nā”
Arkadaşı söze başlayarak biz “Üç
karanlık’tan geldik.” dedi.
- 409 Didi Hārūn ta’accüb oldı ziyād
Bu “zālām-ı şelāşe” ile ne murād
Harun daha fazla şaşırarak bu “üç
karanlık”tan kastınız da nedir?” dedi.
- 410 Didi ol dem nedīm-i pāk-liķā
Raḥm ü baṭn ü sevād-ı vech-i mesā
O vakit temiz yüzlü arkadaşı (bundan
kasıt) “rahim, batın ve döl yatağıdır”
dedi.
- 411 Döndi Hārūn itdi redd-i cevāb
Didi Bağdād’a ķande rāh-ı şavāb
Harun bu cevabı vererek “Bağdat’a
giden doğru yol nerede?” dedi.
- 412 Hemān ol pāk-edā olup gūyā
Didi rāh-ı Ḥudā sebīl-i hüdā
Derhal o tertemiz edalı söze başlayıp
“Allah’ın yolu hidāyet yoludur.” dedi.
- 413 Ya’nī kim rāh-ı ma’rifet ancak
Oldı rāh-ı hidāyet-i mutlak
Yani, mutlak hidāyete ulaştırın yol
ancak marifet yoludur.
- 414 Kıldı Şādān işāret-i ‘irfān
İtdi Hārūn bu nükteyi iz’ān
Şādān irfan alāmeti gösterdi, Harun
da bu nükteyi kavradı.
- 415 Baķdı Hārūn o zāta yā veledī
İbnü men ente min’el-ibni didi
Harun o kişiye bakarak “oğuldan
kimin oğlusun” (“Ey evlat sen kimsin
ve kimin oğlusun?”) dedi.
- 416 Didi ‘ibnū’mra’in ve imra’ati
Dedi ben bir erkek ve kadının

- Ve nisā'in leḳad velledetī'
- oğluyum. Bazı kadınlar beni doğurdu.
- 417 Didi Hārūn olup bu kez gūyā
'Ve kem leke mine's-sinīni 'adā'
- Harun bu kez söze gelip "Geçen yıllardan kaç sana ait?" dedi.
- 418 [16a] Didi ol dem Beṣīr-i dil-āgāh
es-Sinūne bi-küllihā lillāh
- O zaman gönlü diri Beṣīr "Senelerin hepsi Allah'a aittir." dedi.
- 419 Yine Hārūn olup sūḥan-sencān
'Kem etā ḳul 'aleyke' didi hemān
- Harun yine söz söyleyerek senin üzerine kaç (yıl) geldi. (kaç yıldır burada olduğunu) sordu.
- 420 Didi gūṣ ittüğinde bu sūḥanı
'Lev etānī leḳad ye'kulunī'
- Bu sözü duyduğunda dedi ki: "bana gelseydi beni yerdi" eğer gelseydi beni yerdi.
- 421 Baṣṭ idüp şeh sūḥanda yine yedi
'Kem te'uddu eyā ḡulāmı' didi
- Padişah elini uzatarak yine dedi ki: "(ömründen) kaçını sayarsın"?
- 422 Redd idüp ol ṣabīḥatü'l-beṣera
Didi "min vāḥidin ile'l-'aṣera"
- O insanoğlunun yakışıklısı cevap verip "birden ona kadar" dedi.
- 423 Muṣṭarib oldı ol şeh-i vālā
Didi nice su'āl idem di saña
- O yüce padişah mustarip olup "sana nasıl soru sorayım, söyle" dedi.
- 424 Didi "ḳul kem meṣā mine'l-'ömri
Ve kem eşbette ente fi'd-dehri'
- "Ömründen ne kadar geçti ve dünyada ne kadar (sabit) kaldın?" (ne kadar yaşadın) dedi.
- 425 İtdi Hārūn da öyle sevḳ-i su'āl
İtdi redd-i cevāb o nīk-ḥiṣāl
- Harun da istediği şekilde soru sordu o güzel huylu da cevap verdi.

- 426 Didi ey şāh-ı ma‘delet-perver
Çār-deh sāle oldu ‘ömr-i güzer
Ey adaletli padişah “Ömürden on dört yıl geçti.” dedi.
- 427 Kaṭ‘ idüp bunda gūyı şāh Reşîd
İkisi itdiler süḥan temhîd
İkisi de sözlerini düzeltince halife
Harun Reşîd burada sözü kesti.
- 428 Tırdı esbi ile ḥalîfe biraz
İtdi bunlar tekellüme āgāz
Halife atı ile kalkıp hareket ettiğinde
Şādân ile Beşîr konuşmaya başladılar.
- 429 Döndi Şādân Beşîr’e itdi ricā
Ne var ey yār-ı mekrümet-pîrā
Şādân Beşîr’e dönerek bir ricada bulundu: Ne olur ey cömert olan dostum,
- 430 Bizi itseñ refîk rāhuñda
Feyz-mend olsaḵ ‘işve-gāhuñda
Yolunda bizi yoldaş eylesen ve senin yanında feyiz alanlardan olsak.
- 431 Senüñ ey serv-i gülşen-i ‘irfān
Sāyeñ olurdı baña rāḥat-ı cān
Ey irfan gülşeninin selvisi; senin gölgen bana gönül rahatlığı olurdu.
- 432 Müstezill-i ‘ināyetüñ olsam
Sūd-mend-i ḥimāyetüñ olsam
İnâyetinden gölgelenip himayenden faydalansam.
- 433 [16b] Çünkü olduñ bu rütbe baña şefîk
Olur idüm seyāḥatüñde refîk
Bana bu derece müşfik olduğun için sana yolculuğunda arkadaş olmak isterdim.
- 434 Bāb-ı luṭfuñ ġarîbe sedd itme
Baña luṭf it beni qoyup gitme
İyiliğinin kapısını bu garibe kapatma ve bana bir iyilikte bulun da beni yalnız, bir başıma bırakıp gitme.
- 435 ‘Arz-ı ḥālüm derîde itme şehā
Ey padişahım arzuhalimi yırtıp atma

- Bir maḥall-i ḥimāyetüm hālā
- ben hâlâ yardıma muhtaç biriyim.
- 436 İricek bu süḥan bün-i cāna
Döndi didi Beşîr Şâdân’a
- Beşîr can kulağıyla bu sözü işitince
Şâdân’a dönüp şöyle dedi:
- 437 Gerçi bu söz muvâfık-ı her gâh
Lîk ammâ bize olan hem-râh
- Bu söz her ne kadar her an söylenen
sıradan sözlerden olsa da bize yoldaş
olacak kişi;
- 438 ‘Âlim ister fûn-ı vâlāya
Tâ ki ola bizümle hem-sāye
- Bizimle arkadaş olacak kişinin de
yüksek ilimlere vakıf olması gerekir.
- 439 Didi Şâdân da imtiḥân eyle
Ehl isem hem-reh-i cihân eyle
- Şâdân da: “O zaman beni imtihana
tabi tut, eğer yetkinsem beni
dünyadaki yol arkadaşın kıl.” diye
yanıtladı.
- 440 Yok ise ger liyâkatüm redd it
Bâb-ı ‘aḳd-ı uḥuvveti sedd it
- Eğer kabiliyetim yok ise, beni
reddedip kardeşlik sözleşmesinin
kapısını kapat.
- 441 “Sevfe terâ ize’ncele’l-ğubār
E-ferasün taḥteke em ḥimār”
- Toz toprak kalktığında altındakinin at
mı eşek mi olduğunu göreceksin.
- Su’âlün fi’t-Tevḥîd***
- * Tevhid Konusundaki Soru**
- 442 İtdi Şâdân’ı imtiḥân Beşîr
Didi iy yâr-ı mâlik-i ta’bîr¹⁷⁰
- Beşîr Şâdân’ı imtihana tabi tutarak
“Ey tabir/tefsir sahibi dostum” dedi.
- 443 “Kellim eyne’l-ilāhu bi’z-zāt
- “Allah gökyüzünü yaratmadan önce

¹⁷⁰ Kelama ilişkin tartışmaların erken dönemde başlamış olduğunu anımsatmakla beraber konuya dair bir çerçeve oluşturması açısından bk. Yusuf Şefki Yavuz, “Kelam”, TDV İslam Ansiklopedisi (Erişim 5.06.2024).

neredeydi; haydi, söyle.”

Qable en yaḥluḳa’s-semāwāt¹⁷¹”

Cevāb*

- 444 İtdüğinde bu söz teḳaddüm-i ḳāl
Didi eyne mekândan oldı su’āl
İmtihan bu soruyla başlayınca
(Şâdân) “eyne (nerede) mekânla ilgili
bir sorudur.” dedi.
- 445 Bu su’āl olmaz anda hîç ḳaṭ’â
Ki mekândan münezzeh oldı Hudâ
Allah mekândan münezzeh olduğu
için onun hakkında böyle bir soru asla
sorulamaz.
- 446 [17a] ”Ḳul hüvâllâh ahad” durur zâtı
Oldı zâtı ḳadîm¹⁷² ü âyâtı
Onun zatına, “De ki: Allah birdir”
âyeti (İhlas, 112/1) delildir. Onun zatı
ve işaretleri kadimdir.
- 447 Vâḥid evşâfın eylemekde ‘ayân
“Vâḥidün lâ şerike leh” burhân
Bir olanın sıfatlarını açıklarken “o
birdir; eşi ve ortağı yoktur” (En’am,
6/163) ifadesi delildir.

Su’āl

- 448 Döndi itdi Beşîr istifsâr
Ḥaḳ niçün itdi ‘âlemi izhâr¹⁷³
Beşîr Şâdân’a dönerek Allah’ın neden
dünyayı meydana getirdiğini
açıklamasını istedi.

Cevāb

¹⁷¹ Mustafa Çağrııcı, “Yaratma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Nisan 2024).

¹⁷² Yani Allah varlığının (kadim) bir başlangıcının olamayacağını tartışıldığı konuya dair detaylı bilgi için bk. Sa’düddin Taftazani, *Şerhu’l Akaid-i Neseî tercümesi*. Tercüme ve izah Ali Haydar Doğan. (İstanbul: Dila Yayıncılık, 2011), 124.

¹⁷³ Âlemin yaratılışının nasıl meydana geldiği, Tanrı-âlem ilişkisi bağlamında ele alan, kelam ve tasavvuf ekolünü de dikkate alarak yokluk (mâdumun) şeyliği, yoktan yaratılış ve bu teorinin tarihsel süreci, taraftarları ve eleştirmenleri de içine alan kapsamlı bir çalışma için bk. Ömer Türker, *Halk Teorisi (Yoktan Yaratma), İslam Düşüncesinde Teoriler Metafizik Ekoller, Yöntemler ve Büyük Anlatılar*. Ömer Türker (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021), 361-383.

449 Didi ef'āl-i hāl-ı a'rāz¹⁷⁴
Olmamışdur mu'allel-i aḡrāz

(Şâdân bu soruya cevaben) “Arazların yaratıcısı olanın fiilleri bir amaca bağlı değildir.”

450 Keyf ü kemden¹⁷⁵ berî durur Mevlâ
Kendi 'ilmiyle 'âlim ü dānâ

Allah “nasıl ve kaç” gibi sorulardan uzaktır. Onun ilmi kendindendir.

451 Eylemez bu su'āl-i ehl-i zekâ
“Kāne mā-şā'e keyfe[mā] yeşā”

Zekâ sahibi olan böyle soru sormaz.
“O nasıl dilediyse öyle olur.”

Su'āl

452 Emr-i tekvîne kıldı 'atf-ı licām
İtdi Şâdân'a yine sevḡ-i kelām

(Beşîr) Konuyu yaratma hususuna getirdi ve tekrar Şâdân'a şöyle dedi:

453 Ne durur didi bunda ḥükm-i me'āl
'İnnemâ ḡavlunâ li-şey' ile ḡāl¹⁷⁶

“İnnemâ ḡavlunâ li-şey” ile kastedilen nedir?”

454 Şey' mevcûda oldu nām-ı ḡaḡk
Bu durur bunda mezḡeb-i taḡḡk

Tahkik mezhebine göre “şey” var olana verilen isimdir.

¹⁷⁴ Araz: Cevher ve cismin gelip geçici niteliği anlamına gelen, cevher ve zâtın zıddı olarak kullanılan felsefe, mantık ve kelâm terimi. Yusuf Şevki Yavuz, “Araz” *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Ağustos 2023).

¹⁷⁵ Âlemin hudûsu ile ilişkilendirilmesi için ayrıca bk. Taftazani, *Şerhu'l Akaid-i Neseî tercümesi*, 81-84.

¹⁷⁶ Söz konusu ibare, “Biz bir şeyin olmasını istediğimiz zaman sözümüz sadece, ona, “ol” dememizdir. O da hemen olurur.” mealindeki “İnnemâ ḡavlunâ li-şey”in izâ eradnâhu en nekûle kün fe-yekün” lafzındaki âyetin (Nahl, 40) bir parçasıdır. Âyetin bu parçası ile âyetin tamamı kastedilerek soru sorulmuştur. Ayrıca Allah'ı (varlık manasında) “şey” diye vasıflandırılmasının yaratılmış şeyler gibi olmadığı anlamında ele alan çalışma için bk. Emali tercümesi, Siraceddin Ali b. Osman el-Uşî, trc. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İmam Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı, 2007), 6.

- 455 Şey¹⁷⁷ mevcūd ise niçün kün¹⁷⁸ der
Ya'nī taḥṣīlī ḥāşıla beñzer
“Şey” eğer var ise neden (Allah)
“kün” (ol) der? “Yani (zaten) elde
olan şeyi/neticeyi/ürünü (tekrar) elde
etmeye benzer.”
- 456 Şey' ma'dūm¹⁷⁹ diseñ cevāb olmaz
Ma'dūma ḥāşılı ḥitāb olmaz
Eğer şey ma'dūm (yok) ise; ortada
verilecek bir cevap olmaz, zira var
olmayan bir şeye hitap olmaz.
- 457 Ne durur söyle bunda rāh-ı şavāb
Nicedür bu su'āl-i şa'ba cevāb
Burada doğru yol nedir ve bu zor
soruya cevabın nasıldır; söyle.
- Cevāb**
- 458 [17b] Ehl-i sünnet yanında ser-tā-pā
Emre şanma ta'alluḫ-ı eşyā
Ehli sünnet âlimlerine göre, şey,
baştan sona emre bağlıdır şanma
- 459 ḥalk ḥalk-ı Ḥudāya rāci'dür
Emr-i ḥilḫatde cümle cāmi'dür
(Bilakis) yoktan var etme, Allah'ın
yaratmasına aittir; yaratma konusunda
bütün âlimler hem fikirdir.
- 460 Pes bu ḫavl-i 'azīm ü pāk ü cemīl
Sūr'at-i emre oldı bir temşīl
Bu tertemiz, güzel ve yüce söz emrin
sûratine bir temsil oldu.
- 461 Eş'ariyyūn egerçi kim dirler
Şavt ü ḫarfsiz¹⁸⁰ bu olsa da ne zarar
Her ne kadar Eşariler bu (yaratma)
ses ve harf olmadan da olur deseler
(de);

¹⁷⁷ Şey: Var olan, var olması mümkün olan yahut zihinde tasavvur edilebilen varlık. Eşya ise çoğulu detaylı bilgi için bk. İlhan Kutluer, “Şey”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Ağustos 2023).

¹⁷⁸ Kevn: Toplumda bulunmak, *kāf* ve *nūn* (kün) vasıtasıyla yaratılan her şey, varlık ve oluş gibi mânalara gelen bir tasavvuf terimi. Süleyman Uludağ, “Kevn”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 15 Ağustos 2023).

¹⁷⁹ Ma'dum (olmayan) şeye dair detaylı bilgi için bk. Karabaş Veli, *Nesefi akaidi Şerhi (Kelam-Tasavvuf İlişkisi)*, thk. Fatih Kurt (Ankara: Akçağ, 2019), 38. Ayrıca ma'dum (yok olan) ile ilgili olarak Mu'tezile ve Eşaire arasında olan ihtilaflı meselelerin ele alındığı konular için bk. Taftazani, *Şerhu'l Akaid-i Nesefi tercümesi*, 480-481.

462 Yanī kūn emrin eylesün Mevlā
Eyledükde irāde-i eşyā

Yani Allah eşyayı yaratmak
istediğinde “ol” diye emretsin.

463 Līk bizde kūn emri ile murād
Ya’nī kim ‘şā’e kevnehū fe-ecād’

Fakat bizde “ol” emri ile kastetilen,
“Allah şeyi yaratmayı diledi ve
yoktan var etti” anlamıdır.

Su’āl

464 Döndi itdi su’āl o yāre Beşīr
Saña ey şād-ı şādumān-zamīr

Beşir, o dosta döndü ve (şunu) sordu:
“Ey bahtiyar kimse; Sübhan (olan
Allah)’ın, nimetlerinden sana ilk
olarak ihsan ettiği ne idi?”

465 Ni’metinden en evvelī Sübhān
Ne idi itdüğü saña ihsān

Cevāb

466 Didi vaqt-i elest İslāmı
Virüp itdi sezā-yı in’āmı

Elest zamanında nimetine layık görüp
bana İslam’ı bağışladı.

* Tefsir Kısmında Soru

Su’āl der-Tefsīr*

467 İtdi Şādān’a yine sevķ-i sūhan
Didi gördüñ mi nesne tefsīrden

Beşir yine söze başlayarak Şādān’a
tefsirden haberdar olup olmadığını
sordu.

Cevāb

¹⁸⁰ Kelam sıfatıyla ilgili konulardan biri de ilâhî kelâmın insanlar tarafından gerçek haliyle işitilip işitilemeyeceği hususudur. Bu konudaki görüşlerin ayrıntılı bir şekilde paylaşıldığı madde için bk. Yûsuf Şefki Yavuz, “Kelam”.

468 [18a] Didi Şādān Beşîr'e iy dānā
O durur cümle fen¹⁸¹den evlā

Şādān Beşîr'e "Ey bilgin, o (tefsir) bütün ilimlerden üstündür." dedi.

469 Mümkün olduğça eyledüm taḥṣîl
İtmediysem de ser-be-ser tekmîl

Her ne kadar baştan başa tamamlayamadıysam da elimden geldiğince (bu ilimde) tahsil gördüm.

Su'āl

470 Didi budur saña su'āl-i menî'
Ki nedendür 'aceb bu kār-ı bedî'

Dedi şu zor soruya cevap ver bakalım: "(Allah'ın) Şu benzersiz (bedi) işinin sebebi nedir?"

471 İtdi zîkr itdüğinde āyātı
Arzı müfred cemi' semāvātı

"(Allah) âyetlerde yeryüzünü tekil, gökyüzünü çoğul andı (bundaki sebep nedir?)"

472 Ma'a hāzā arāzî-i vālā
O da kât kât durur semā-āsā

Hal böyleyken yeryüzü de gökyüzü gibi kat kat olup geniştir.

Cevāb

473 Didi Şādān bu kez olup gūyā
Gerçi arz da semā gibi ammā

Bu sefer Şādān söze başlayarak dedi ki: "Her ne kadar yeryüzü de gökyüzü gibidir ancak

474 Lîk cinsiyyedür¹⁸² te'addüdi hep
Şey'-i vāḥid dinür ise ne 'aceb

Ancak onu sayı olarak ifade etmek cinsiyyedir. Bundan dolayı tekil olarak değerlendirilmesinde şaşılacak bir şey yoktur.

475 Aña ammā semā muğāyirdür

Ancak gökyüzü bu kurala terstir. Bu

¹⁸¹ Beytin ikinci mısraının ikinci tef'ilesinde bir hecelik eksiklik vardır.

¹⁸² Konu tefsir ilminde tartışılmıştır. Örnek için bk. Süyûtî, el-İtkân fî Tefsîri'l-Kur'ân, (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1407/1987), 1/614.

güzel cevap açıktır.

Bu cevāb-ı behīn zāhirdür

Su'āl

476 Didi tekrār idüp o yār su'āl
Ki buyurdi cenāb-ı celle celāl

O arkadaş tekrar soru sorup “Şanı yüce olan Allah şöyle buyurdu:” (dedi).

477 Bize idüp hitāb didi Hudā
Küllü mes'ūlin eyledüm i'tā

Allah bize hitap ederek “Size her isteneni verdim” dedi.”

478 Ma'a hāzā niçe faķīr ü ğamīn
Sa'y ider olmağa ğināya yakın

Bununla beraber nice fakir ve kederli kişiler zengin olmak için çalışırlar.

479 Gice gündüz ğinā diler ister
Yine görmez ğināyı ol efķar

Gece gündüz zenginlik istemesine karşın bu fakir peşinde olduğu zenginliği elde edemez.

480 [18b] Niçe bīmāra şihhat isterler
Yine olmaz 'ināyete mazhar

Bir sürü hastaya sıhhat istedikleri halde yine de ināyete mazhar olmazlar.

481 Olsa idi du'āları maķbūl
Herkes eylerdi maķşadına vuşul

Eğer duaları kabul olsaydı herkes istediğine kavuşurdu.

Cevāb

482 Didi iy yār-ı ma'den-i 'irfān
Bu hitāb oldu cümleye ihsān

Dedi: “Ey irfan madeni olan dostum, bu hitap tüm insanları kapsayan bir iyiliktir.

483 Ya'nī mecmū'-ı halka oldu hitāb
Ba'z böyle olmak olmaz aña cevāb

Yani bu, tüm halka yapılmış bir hitaptır (dolayısıyla) bazısı böyledir demek buna cevap olmaz.

484 Eyleyenler murāda güft ü şenīd
Ḥayr ile olmasın ider ümmīd

Arzuladıkları bir şeyden bahsedenler
onun hayırla olmasını ümit ederler.

485 Ḥayr-ı maḥẓ olmayınca kār aña
Ġayrı yüzden virür cenāb-ı Ḥudā

Bu işten hayır hasıl olmayacaksa yüce
Allah başka bir şekilde (hayrı) verir.

486 Şun'-ı Mevlā ser-ā-sere yir yir
Ḥāşılı ḥikmet üzre mebnīdir¹⁸³

Allah'ın yaratması her zaman ve her
yerde hikmet üzeredir.

487 Gerçi eyler cihānda anı faḳīr
Āḥiretde ider aña tevḳīr

Her ne kadar dünyada bir kişiyi fakir
kılsa da ahirette onu yüceltir.

488 Kendi fazlından itmegi iġnā
İtdi va'd anlara cenāb-ı Ḥudā

Allah onları kendi cömertliği ile
zenginleştirmeyi kendilerine vadetti.

Su'al

489 Bakara sûresinde ol Mevlā
Ya'nī kim didi 'lā-tu'āḥiznā'¹⁸⁴

Bakara sûresinde Allah "Bizi
azarlama" diye buyurdu.

490 Ma'a hāzā mu'āḥeze muṭṭlaḳ
İḳtizāsı mufā'ale olmak

Bununla birlikte muaheze (azarlama)
kelimesinin anlamının mufaale babına
(işteşlik anlamına) uygun olması
gerekir.

491 Ḥaḳ aḥazdan ne şek mu'arrādur
Ya'nī aḥz olmadan müberrādur

(Halbuki) Allah hiç şüphesiz "ahz"
(almak) eyleminden uzaktır yani
tutulup alınmaktan beridir.

¹⁸³ Konu Fahrüddîn-i Râzî'nin Tefsiri'nde ayrıntılı olarak tartışılmıştır. bk. Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrü'l-Kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990), 7/125-126.

¹⁸⁴ 'Lā-tu'āḥiznā': Bakara sûresi 286. âyetin bir parçasıdır.

Cevāb

492 [19a] Didi Şādān virüp su'āle cevāb

Bil ki ey āfitāb-ı 'ālem-tāb

Şādān soruya cevap vererek şöyle dedi: “Bil ki ey âlemi aydınlatan güneş,

493 Aḥza çünkim sebeb bular oldu

Anuñ-içün bu şîğa buyruldı

Aşağıdaki sebeplerden dolayı “ahz” kelimesi bu kipte (mufaale babı) olarak buyruldu.

494 Bunda vāḥid içün dimekte olur

“Ḳad yecī'u li-vāḥidin” meşhūr

Burada tek kişi için kullanılmıştır. “Mufâale babı (işteşlik) bazen tek kişi için gelir.” kaidesi meşhurdur.

495 Lîk evvelde nükte-i zîbā

Bu durur ya'nî iy şeh-i vālā

Ey yüce padişah her şeyden evvel (bu kullanımdaki) asıl güzel incelik ise şöyledir:

496 Hep sebeb aḥza cürmdür her cā

Kimseye zulm eylemez Mevlā

Her yerde ve her zaman ahza (kızmak azarlamak) sebep günahdır. Yoksa Allah kimseye zulm etmez.

Su'āl

497 Didi neymiş o ni'me-i ma'rūf

K'ola cümle ni'amlara mevķūf

(Beşir, Şādān'a) “Diğer tüm nimetlere bağlanmış ‘o çok bilinen nimet’ nedir?” diye sordu.

Cevāb

498 İtdi Şādān o servere ta'zīm

Didi 'aql-ı selīm ü ṭab'-ı selīm

Şādān onu (Beşir'i) yücelterek “(Bu nimet) sağduyu ve sağlam tabiattır.” dedi.

Su'āl der-Nahv*

* Nahiv İle İlgili Soru

499 Didi Şādān-ı bī-nazāre Beşîr
Söyle iy merd-i pāk-ı ‘ālem-gîr

Beşîr, eşsiz Şādān’a “Ey ilmiyle
âlemi kuşatan tertemiz kişi, söyle
bakalım.” dedi.

500 Naḥvde eyledüm biraz işkāl
İdeyim iznūñ olur ise su’āl

Nahiv konusunda zorlandığım birkaç
konu var; eğer iznin olursa sorayım.

501 Haḡ bilür kim netîce bu müşkil
Kıldı sînem fikirle dāğ-be-dil

Allah biliyor ya sonunda bu
çözemediğim mesele üzerine kafa
yormak sinemi yaralarla doldurdu.

502 Beni bu guşşadan ḡalāş eyle
Da’vî-i luṭfî ihtîşāş eyle

İyilik yapma konusunda derinleş de
beni bu dertten kurtar.

Cevāb

503 [19b] Didi eyle su’āle başt-ı kelām
Saña bir bir ḡaber virem hep tām

(Şādān): “Sor sorularını, sana ben
hepsinden teker teker tam bir şekilde
haber vereyim.” dedi.

Su’āl

504 Muşḡafında o dāyim ü ebedî
“İnne ḡāzān¹⁸⁵ le-sāḡirānî¹⁸⁶” didi

O daim ve ebedi olan (Allah) Kur’an-
ı Kerimde: “(inne hazan le sahirani)
bunlar iki büyücüdür.” dedi.

505 İsm-i inne olurdu naşb-edā
Olmadı bunda ḡā’ide icrā

“İnne ismini nasb eder” kuralının
burada uygulanmayışının nedeni
nedir?

¹⁸⁵ Hāzān: Vezin dolayısıyla kelimenin asıl hâli olan “hāzānî” bu şekilde sondaki hece eksiltilerek okunmuştur.

¹⁸⁶ Taha 20/63 öyle diyorlardı: “Bunlar sizi sihirleriyle yurdunuzdan çıkarmak ve tuttuğunuz örnek yolu ortadan kaldırmak isteyen iki sihirbazdan başka bir şey değil!

Cevāb

- 506 Didi Şadān kabīle-i Tay'dan
Oldı cārī bu gūne feth-i dehen
Şadān, “(bu kullanım) Tay kabilesi tarafından dile getirildi.” dedi.
- 507 Oldı cāyız olarda bu hālā
Ref'-ile ism-i inneyi icrā
İnnenin ismini ref ile irablandırmak bunlar (Tay kabilesi) arasında caizdir.
- 508 Bize iş'ār içün bu nükteyi Hāk
Böyle didi o Kādir-i muṭlaḳ
Her şeye gücü yeten Cenāb-ı hak bize bu inceliği göstermek için böyle buyurdu.
- 509 Var durur bunda bir cevāb-ı diğer
Ba'zılar da ki böylece didiler
Burada, bazı âlimlerin şu şekilde açıkladığı bir diğer cevap daha vardır;
- 510 Gāh olur inne nazmda bulunur
Anuñ ile na'am murād olunur
Bazen “inne” edatı şiirde “evet” anlamındaki “naam” kastedilerek kullanılabilir.
- 511 Öyle olunca ba'dine diyeler
Olur elbette mübtedā vü haber¹⁸⁷
Öyle olunca (innenin) sonrasına “şüphesiz mübteda ve haber olur” derler.

Su'al

- 512 Didi tekrār idüp su'al irād
Kānķısıdur kelimden¹⁸⁸ iy üstād
(Beşîr) Yeni bir soru sorup “Ey üstad, âlimlerin; isim, harf ve fiilde kullanıp zikr ettikleri kelime hangisidir?” dedi.
- 513 Zikr idüp eyler anı ehl-i kemāl

¹⁸⁷ Konu Fahrüddîn-i Râzî'nin Tefsiri'nde ayrıntılı olarak tartışılmıştır bk. Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrü'l-Kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1411/1990), 22/64-70.

¹⁸⁸ Bağlam ve anlam dikkate alındığında “kelim” olarak okuduğumuz sözcük “kilem” şeklinde okunamaz diye düşünüyoruz.

İsm ü harf ü fi’ilde isti’māl

Cevāb

- 514** Didî mazbūṭumuz olan cānā
Oldı fî vü ‘alā ile lemmā
Bildiğimiz kadarıyla bunlar “fî, ‘alā ve lemmā” edatlarıdır.
- 515** Evvelā fî dehāna nām oldı
Emr-i ifā-ı ‘uhde tām oldı
Öncelikle “fî” ağız anlamında (isim olarak) kullanıldı, böylece sorunun bir kısmına cevap vermiş olduk.
- 516** Harfden oldığında yok işkāl
Naḥv “deraktü’l-keḷāme fî’l-emṣāl”
(Fî edatının) harf olduğu konusunda şüphe yoktur. “Nitekim deraktü’l-keḷāme fî’l-emṣāl (örneklerle sözü anladım)” cümlesi buna örnektir.
- 517** Şāniyen kim bu şöhre-i dünyā
Ki Ebū ‘Amr’a vālid oldı ‘Alā¹⁸⁹
İkinci olarak herkesin bildiği üzere Alā, Ebu Amr’ın babasıdır.
- 518** Şābit oldı ‘alā da māzīdür
Āyet-i Ḥak bu ḥükmi kādīdür
Alā kelimesinin de mazi (geçmiş zaman) kipinde bir fiil olarak kullanıldığı Kur’an-ı Kerim’deki kullanımı ile sabittir.
- 519** Naṣṣ-ı Ḥak buña şāhid olmışdur
Ḳavl-i fî’l-arṣ¹⁹⁰ vārid olmışdur
Allah’ın âyeti bu kullanıma örnektir. Nitekim “fî’l-arṣi” sözü geçmektedir.
- 520** Harfdur oldı āyete maḳrūn
“Ve ‘alā rabbiḥim yetevkelūn”¹⁹¹
“Ve alā rabbiḥim yetevkelūn” âyetinde olduğu gibi “alā” aynı zamanda harftir.

¹⁸⁹ Ebu Amr b. Ala: Yedi kıraat imamından biri, Arap dili ve edebiyatı âlimi. Ayrıntılı bilgi için bk. Tayyar Altıkulaç, “Ebu Amr b. Ala”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, (Erişim 12 Temmuz 2023).

¹⁹⁰ “Alā” kelimesi, Mû’minûn (23/ 91) ve Kasas (28/ 4). Âyetlerde tekil halde; İsrâ (17/7). Âyette de çoğul halde fiil olarak kullanılmaktadır.

¹⁹¹ Ankebut süresi 29/59: Onlar, sabreden kimselerdir ve yalnız Rablerine güvenip dayanmaktadırlar. İkinci mısradaki iktibas edilen âyet vezne tam olarak uymamaktadır.

- 521 Sāliṣen oldu ism de lemmā
Oldı lemmā qadimde bu icrā
Üçüncü olarak “lemma” da isim oldu. “Lemmâ kadîm” cümlesindeki “lemmâ” buna örnek olarak gerçekleşti.
- 522 Şüphe yoḡdur fi’ilde hîç ser-i mû
Nite lemmā ile gelür lemmû
Fiil olduḡu konusunda zerre şüphe yoktur nitekim bu fiilin (mazi çekiminde) tesniye için lemmâ, cemi için de lemmû gelir.
- 523 Harfe lemmā yaḡum mişāl oldu
Müdde’â-yı kelāma dāl oldu
(Lemmânın) harf olduḡuna ise “lemmâ yekum” (Henüz kalkmadı) örnek oldu. Ve bu iddiaya delil oldu.
- der-Şarf*** *** Şekil Bilgisinde Soru**
- 524 Şarfdan eyleyüp su’āl Beşîr
Didi iy dāver-i behîn-ta’bîr
Beşîr (bu sefer de Şâdân’a) sarf (şekil) bilgisine dair soru sorup “Ey güzel tabirli padişah” diyerek söze başladı.
- 525 Gerçi itdûñ mużâ’af¹⁹² ammā sen
Kerem eyle şıḡılma gūyumden
Gerçi defalarca sorularına cevap verdin ama bir iyilikte bulun da sözünden sıkılma.
- 526 Ecvef-i harf-i ‘illedür bālüm
Ya’nî nāḡış ḡoma bu işkālüm
Gönlüm illet harfinin boşluḡu gibidir yani benim bu zor problemimi çözümsüz bırakma.
- 527 Sāḡa-ı luṡfî ḡikmet-āmūz it
Esb-i tâziyi nuṡḡa mehmūz it
İyilik meydanını hikmet öğretilen bir yere çevir de Arap atını söz için mahmuzla.

[20b] Su’āl

¹⁹² Muzaaf: Kök harflerin aynı cinsten iki harf barındıran bir kelime anlamında sarf kavramıdır.

528 Sûre-i Yûsuf içre ol Kâdir
Be-ṭarîḳi'l-hikāye nektel dir

Her şeye gücü yeten Allah Yûsuf
sûresinde hikāye yoluyla “nektel”
diye buyurur.

529 Vezn-i nektel ne vezne cārîdür
Bu ‘Arabdan ne gûne mervîdür

Nektel hangi vezindedir, Araplar
bunu nasıl rivâyet etmişlerdir?

Cevāb

530 Didi Şādân idüp küşād dehen
Nefte’ildür bu şîḡa aşlından

Şādân (soruya cevap olarak) söze
başlayıp “Bu vezin aslında nefteil
şeklindeydi.” der.

531 Kesr-i yāya mübeddel olduğda
Elife yā muḥavvel olduğda

Meksur (esreli) “yâ” *elif* e
dönüştükten sonra,

532 Oldı emre cevāb olup meczûm
Kā’ide çünki muttarid ma’lûm

(Bu haldeyken) kelime emir kipine
cevap olarak sonu cezm edildi. (böyle
olunca) Muttarid kaidesi malum.

533 İctimā’ itdi sâkineyn hemân
Ḥazf-ı yāya bulundu bu burhân

Ey himmeti yüce, böylece iki sakin
yan yana gelince “yâ” harfinin
hazfine bu delil oldu.

Su’âl

534 Didi Mevlâ vü vezn-i mevtâyı
Nicedür di bu gûy-ı zîbâyı

“Mevlâ” ve “mevtâ” kelimelerinin
durumu (dönüşümü ve vezni) nedir,
bunu güzelce ifade et.” dedi.

535 Eyle bu müşkil-i kavîyi ‘ayân
Bir midir vezni baña eyle beyân

Bu zor problemi bana açıklayarak bu
iki kelimenin vezinleri aynı mı bana
söyle.

Cevāb

536 Didi mef'al ki vezn-i mevlâdur
Vezn-i mevtâ hemîn fa'lâdur

(Şâdân), “Mevlâ” kelimesi “mef'al” vezninde iken “mevtâ” kelimesi “fa'lâ” veznindedir.” dedi.

537 Nice bir ola bu iki kelime
“Men era'l-hikmete fe-ğad selime¹⁹³”

(Durum böyleyken) Bu iki kelime nasıl aynı vezinde olur? “Hikmeti gösteren güvende olmuştur. Yanlış yapmaktan korunmuştur.”

538 Mîm-i aşliyye şanma mevlâda
Nitekim oldı lafz-ı mevtâda¹⁹⁴

“Mevtâ” sözcüğünde olduğu gibi “mevlâ” sözcüğündeki mîm harfini (kök harflerinden olan) aslî mîm sanma.

[21a] der-Şi'r*

* Şiir Bölümünde Soru

539 Didi itdün mi şî're sa'y-i belîğ
Eyle baña nikâtını teblîğ

(Beşîr, daha sonra) “Şiirle ilgili (şu ana kadar) bir çaban oldu mu bana onun nüktelerini göster.” dedi.

540 Sorayım saña niçe âşârı
Eyle sen keşf-i vech-i eş'ârı

Sana bazı sorular sorayım, sen de şiir konusunda bana açıklamalarda bulun.

Cevâb

541 Didi inne mine'ş- şî'r menşûr
Naql-i inne mine'l-beyân meşhûr

(Şâdân) “Hazreti Peygamber’in şiire dair ‘Şiirde hikmet vardır.’ hadisi meşhurdur.” dedi

542 Oldığım şehsüvâr-ı mülk-i sühân
Bilmedün mi talâkatümden sen

Söz ülkesinin padişahı olduğumu açık ve anlaşılır şekilde ifademden anlamadın mı?

¹⁹³ “Hikmeti gösteren güvende olmuştur. Yanlış yapmaktan korunmuştur.”

¹⁹⁴ Yani “mevtâ” sözcüğündeki “mîm” aslı iken “mevlâ” sözcüğündeki mim harfi ise zaidir.

543 Bu şecā'at ki bende zāhirdür
Hep delīl-i lisān-ı şā'irdür

Bende açıkça gördüğün cesaret
tümüyle şair dilinin delilidir.

Su'āl

544 Didi eş'ar 'Arabda kimlerdir
Baña naql eyle cümleten bir bir

(Beşîr) “Araplarda önde gelen şairler
kimlerdir, bana teker teker söyle.”
dedi.

Cevāb

545 Didi oldu bu vāqı'a meşūr
Tārīh-i Merzubānī¹⁹⁵ 'de mezkūr

(Şâdan bu soruya cevap olarak şöyle
dedi:) Bu husus Merzuban'ın
tarihinde zikr edilip yazılmıştır.

546 Naql ider kim Ebū 'Amir bi'z-zāt
Oldı bu ittifāk-ı hayl-i şikāt

Ebu Amr'dan bizzat nakl olunduğuna
göre (Araplardaki önde gelen şairler
konusunda) güvenilir âlimlerin ittifakı
şöyle oldu.

547 İmru'ulkays¹⁹⁶ ü Nâbiga¹⁹⁷ evlā
Şoñra oldı Züheyr¹⁹⁸ ile A'sā¹⁹⁹

İmruülkays ve Nâbiga en önde gelen
Arap şairleri iken bunları Züheyr ve
A'sâ takip etti.

548 Dañı şoñra Cerīr²⁰⁰dür ekmel

Bunların akabinde Cerir, Farazdak ve
Ahtal geldi.

¹⁹⁵ Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ b. Saîd el-Merzûbânî el-Horasânî el-Bağdâdî'nin (ö. 384/994), el-Muktebes fî aḥbâri'n-nühât ve'l-üdebâ' ve's-su'arâ' ve'l-'ulemâ' veya Mu'cemü's-su'arâ' isimli eseri kastedilmiş olmalıdır. Bk. Hüseyin Yazıcı, "Merzûbânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 24 Nisan 2024).

¹⁹⁶ İmruülkays B. Hucr: Câhiliye devrinin tanınmış Arap şairi. Bk. Ahmet Savran, "İmruülkays B. Hucr", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

¹⁹⁷ Nâbiga Ez-Zübyânî: Câhiliye devri şairi. Bk. Süleyman Tülücü, "Nâbiga Ez-Zübyânî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

¹⁹⁸ Züheyr B. Ebû Sülmâ: Muallaka şairi. Bk. Süleyman Tülücü, "Züheyr B. Ebû Sülmâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

¹⁹⁹ A'sâ, Meymûn B. Kays: Cahiliye devri şairlerinden. Bk. Süleyman Tülücü, "A'sâ, Meymûn B. Kays", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

²⁰⁰ Cerîr El-Mütelemmis: Câhiliye devri şairi. Bk. Ali Şakir Ergin, "Mütelemmis", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

Dağı sonra Ferezdağ²⁰¹ ü Ahtal²⁰²

549 Ya'nî budur merâtib-i şu'arâ
Böyle şebt eylemiş anı büleğâ

Şiir eleştirmenleri şairlerin
mertebesini bu şekilde
belirlemişlerdir.

550 Şerh idince heme dirâyâtın
Yanî Muğni'l-lebîb²⁰³ ebyâtın

Muğni'l-lebîb (adlı eserdeki) bütün
beyitleri şerh edince o bilgin
Süyûtî konuyla ilgili böyle hüküm
verdi.

551 [21b] Yazdı böyle Süyûtî-i dānā
Böyle itdi bu hükmd e imzā

Su'âl

552 Şi'rde kim ki şādîku'l-akvāl
Diyü Şādān'a eyledükde su'âl

(Beşîr), Şādān'a şiirde kimin sadık
sözlü olduğuna dair soru sorduğunda;

Cevāb

553 Virdi ol da cevābını böyle
Kavl-i Hassān²⁰⁴'a hüsni-zann eyle

O da "Hassan'ın sözüne hüsnüzan
eyle" diyerek cevap verdi.

Su'âl

554 Didi tekrār idüp su'âl ey yār

(Beşîr), yeni bir soru sorup "Kıymetli
arkadaşım peki mersiye türünde hangi

²⁰¹ Ferezdağ: Emevîler devrinde eski üslûbu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri. Bk. Ali Şakir Ergin, "Ferezdağ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

²⁰² Ahtal: Emevî devri Hristiyan Arap şairlerinden. Bk. Azmi Yüksel, "Ahtal", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 20 Şubat 2023).

²⁰³ Muğni'l-Lebîb: İbn Hişâm en-Nahvî'nin (ö. 761/1360) Arap gramerine dair eseri. Bk. Mehmet Reşit Özbalıkcı, "Muğni'l-Lebîb", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Nisan 2024).

²⁰⁴ Hassān B. Sâbit: Hz. Peygamber'in şairi olarak tanınan sahâbî. Bk. Hüseyin Elmalı, "Hassān B. Sâbit", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Nisan 2024).

Ṭarz-ı merṣiyyede kim oldı tebār

şair ön plana çıkmıştır?” dedi.

Cevāb

- 555 Didi oldı Zühey-r-i pāk-edā
Ṭarz-ı merṣiyyede ḥüsün-pīrā

(Şâdân) “Pürüzsüz üslubu ile Zühey-r mersiye türünü güzelleştiren kişi olmuştur.” dedi.

Su’āl

- 556 Didi tekrār idüp su’āl [ü] beyān
Kānķı beyt eyledi tesellī-i cān

(Beşîr) Yeni bir soru sorup “Hangi beyit gönlünü teselli etti?” dedi.

Cevāb

- 557 Didi ḥāl-i Ferazdaķ-ı gūyā
İtdi bu beyt-ile sūḥan icrā
558 “Fe-ķul li’ş-şāmitüne²⁰⁵ binā efīķū
Seyelķa’ş-şāmitüne kemā leķayna”

(Şâdân) “Güzel ve akıcı söz söyleyen Ferazdaķ şu beyti söyledi:”

“Bize serzenişte bulunanlar kendilerine gelsinler; aynı şey onların da başlarına gelebilir.”

Su’āl

- 559 [22a] Didi tekrār idüp su’āl Beşîr
Bu sūḥanla ‘aceb murād nedir

Beşîr yeni bir soru sorup “Şu aşağıdaki beyitten kastedilen nedir acaba?” dedi.

- 560 İnnē lenā aḥmiraten ‘icāfā

“Bizim her gece palanlarını yiyen cılız eşeklerimiz vardır.”

²⁰⁵ Şamitune: “şamitine” yazılmışsa da hem anlam bakımından hem de beytin özgün halini dikkate alarak bu şekilde tashih edilmiştir. Bizimle (başımıza gelenlerden dolayı) alay edenlere de ki “bekleyin, bizim başımıza gelenler sizin de başımıza gelecektir.”

Ye'külne külle leyletin ikāfā²⁰⁶

Cevāb

561 Didi şā'ir pālān yapup her cā
İder imiş 'iyāle kūt-ı behā

(Şādān bu soruya cevaben) “Şair her tarafta palan yapıp satarak ailesini geçindiriyormuş.” dedi.

der-Đurüb-ı Emsāl*

* Meseller (atasözü ve deyimler) hakkında

562 Didi sa'y eyledüñ mi 'ilm-i kâle²⁰⁷
Ya'nî 'ilm-i đurüb-ı emşāle

(Beşîr bunun üzerine) “Söz ilmine yani mesel ilmine dair bir çaban oldu mu?” dedi.

563 Mālik olduñ mı ol defînelere
Dest-res misüñ ol ħazînelere

O değerli sözlere sahip olup o hazinelere erişebildin mi?

564 Eyledüñ mi tılsım-ı kāmı küşād
Ya'nî olduñ mı şāh-ı isti'dād

İstek tılsımının kapısını açtın mı yani kabiliyet padişahı oldun mu?

565 Añladuñ mı deķāyık-ı sūĥanı
Ķābil itdüñ mi ĥikmete deheni

Sözün inceliğini kavrayıp ağzını hikmete alıştırdın mı?

Cevāb

566 Didi Şādān o yāre bā-tebcīl

²⁰⁶ Bir adam palan yaparak geçimini ondan temin ediyormuş ancak ona gelen gelirle de eşeğini doyurduğunu söylemiş. Bunu ifade etmek için oluşturulmuş bir atasözü için bk. Zemahşeri, “*Keşşaf Tefsiri*”, çev. Muhammed Coşkun, vd., (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 588. Bakara süresi 174. âyetin tefsirinde; “Bizim birtakım zayıf eşeklerimiz var ki; her gece palan yerler” şiiriyle palanın fiyatını kastetmiştir. Şairin bu fiyat bedelini palan diye isimlendirmesinin sebebi eşek palanıyla ilintili oluşundandır.” Şeklinde açıklık getirilmiştir.

²⁰⁷ Vezin aksamaktadır: İkinci mısraı dikkate alındığında sonu “fa'lün” şeklinde bitmesi beklenen mısra da anlam dikkate alındığında vezne hâle gelecek şekilde “fe'ülün” yapısı korunarak tamamlanmıştır. Teorik olarak “Kâle” kelimesinin ilk hecesi zihaf ile kısa okunup “fe'ilün” cüzü sağlanabilse de bu oldukça zayıf bir ihtimal olup, burada yazarın zihninin dağıldığına hükmedilebilir.

	Kâdir oldukça eyledüm tahşîl	Şâdân, arkadaşını (Beşîr'i) ululayarak “Gücüm yettiğince (bu ilmi) tahsil etmeye çalıştım. Eğer bir sorun varsa sor ve beni bahtiyar eyle” dedi.
567	Müşkilûn var ise su'âl eyle Beni şâyeste-i nevâl eyle	
	Su'âl	
568	Didi Şâdân'a ol himem-güster Ya'nî kim iy birâder-i hem-ser	O himmet yayan kişi (Beşîr), Şâdân'a dedi ki: “Ey yoldaşım olan kardeşim,
569	Bu meşeldür sühanda mâ sebeğa Ki dinür “Şenne vâfağa't-Tabağa ²⁰⁸ ”	Geçmişten beri kullanıla gelen “Şenn Tabaka'ya uydu” atasözünü biliyorsun?
570	[22b] Ne [yüñ] aşlında bu sühân âyâ Nede darb itdiler anı füşehâ	Atasözü ne hakkındadır onu fasihler hangi bağlamda kullanmışlardır.
	Cevâb-ı bâ-Hikâyet-i Zîbâ*	* Güzel Bir Hikâye ile Cevap
571	Didi aşlı bunuñ budur cānā Ki 'Arab'da var idi bir dānā	(Şâdân) “Ey dost bu atasözünün aslı şöyle bir hikâyeye dayanır.” deyip (hikâyeyi anlatmaya başladı): Araplarda bir bilgin vardı.
572	Nām-ı meşhû[r]ı Şenn idi anuñ Serveri idi ehl-i 'irfānuñ	Bu kişi, “Şen” ismi ile bilinirdi ve irfan ehlinin önderiydi.
573	Mālik-i muzmerāt-ı fîtnat idi	Fıtnatın (zekâ ve kavrama) inceliklerine sahip olup dikkat

²⁰⁸ Bk. Rabbâa Rababa, *Abdullah Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 54. Arap mesellerini derleyen birçok kitapta yer alan bu meselin konuyla ilgili bazı Türkçe tercüme şerhlerde de yer aldığı görülmektedir. Örneğin bk. Abdullâh Kudsî, Bk. Rabbâa Rababa, *Abdullah Kudsî ve Tercüme-i Durûb-ı Emsâl-i Arabiyye'si* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 47.

	Bülbül-i gülsitân-ı dikkât idi	bahçesinin bülbülüydü.
574	‘Âleminde tekâsül eylememiş Ya’nî aslâ te’ehhül eylememiş	Ömründe hiç tembellik etmeyip hep çalışmış dolayısıyla da hiç evlenmemişti.
575	Düstâmı dir idi ser-tâ-pâ Ne var itseñ te’ehhül iy dānā	Bütün arkadaşları “Ey bilgin evlensen ne güzel olurdu...” derlerdi.
576	Dir idi bunlara bu pâk-nejād Bulmadum bir münāsib ü hem-zād	Bu tertemiz soylu olan, onlara “Kendime uygun bir eş bulamadım.” der idi.
577	Baňa olunca hem-firāş meger Yine kendüm gibi faşîh ister	Benimle bu yaşamı paylaşacak kişinin yine kendim gibi fasih birisi olmasını dilerim.
578	Zer ü zīverle istemem güzeli Baňa olsun ölince ben bedeli	Bir güzelin altın ve zinetle güzel olmasını istemem bilakis ölünceye kadar bana eşlik etmesini isterim.
579	Hāşılı itdiler aña ibrām Didiler it te’ehhüle iḳdām	Lafın kisası (arkadaşları) “Evlenmek için çaba sarfet.” diyerek ona baskıda bulundular.
580	Didi çünkü bu gūne oldu ḳarār İdeyim bārī dehri geşt ü gūzār	(Şenn de) “Madem bu şekilde karar alındı öyleyse ben de dünyayı gezip dolaşayım.” dedi.
581	Bulayım bir münāsibin ḥāşıl Olayım kām-ı ‘āleme vāşıl	Kendime eş, denk birini bulup ben de dünya arzusuna kavuşayım.
582	Eyleyüp bunlara vedā’ o yār Oldı āḥir seyāḥete der-kār	Bu dost (Şenn) arkadaşlarına vedâ edip sonunda seyâhate çıktı.

- 583 ‘Azm idüp ol seyāhate gitdi
Vardı bir menzile o gün yitdi
Yolculuğa yönelip (bir müddet sonra)
bir menzile (konağa) vardı.
- 584 [23a] Bir dırahtuñ yanında eglendi
Biraz oturdı anda diñlendi
Bir ağacın yanında durdu, biraz
oturarak dinlendi.
- 585 Bir piyāde dañi gelüp anda
Şoñbet itdi ol iki efkende
(O esnada) bir yolcu daha oraya geldi;
o iki biçāre sohbete koyuldular.
- 586 Buldı anı münāsib-i şeh-rāh
Oldı rāhında Şenn aña hem-rāh
Şenn yolculuk (arkadaşlığını) uygun
görüp onu seyahatinde yol arkadaşı
edindi.
- 587 Gitdiler bir iki kadem bunlar
Didi Şenn o refiķe iy dāver
Bir iki adım yürüdükten sonra Şenn:
“Ey arkadaşım” diyerek söze başladı:
- 588 Götürürsin yā sen beni buradan
Götüreyim yāñod şehā seni ben
Ya sen beni buradan götür (sırtlan)
yahut ey dost ben seni alıp götürüyüm
(sırtlanayım).
- 589 Şağş-ı hem-reh ta’ accüb itdi hemān
Didi bu turfe söz nedür nādān
590 İkimüz de piyādeyüz hālā
Nice mümkün didigüñ istihzā
(Bu söz karşısında) yol arkadaşı olan
şahıs şaşırıp “Ey bilgisiz kimse, bu ne
tuhaf bir sözdür.” dedi.
İkimiz de yürüyor olduğumuz hâlde
böyle söyleyerek benimle alay mı
edersin?
- 591 Sākit oldı yürüdi Şenn biraz
İtdi bunlar refāķate āgāz
Şenn susarak biraz yürüdü ve ikisi
birbirine eşlik etmeye başladılar.
- 592 Gitdi vāfir bu iki rāh-güzer
Kāryesine refiķin uğradılar
Bu ikisi epey yürüdükten sonra
arkadaşının köyüne uğradılar.

- 593 Gördiler bir ekin tamām olmuş
Sünbüleye zemîni hep tölmiş
Bir ekinin hasatlık olup toprağının
hep başaklarla dolduğunu gördüler.
- 594 Didi Şenn kimse şāhibi dike hep
Olmadın mı yidigi bunı ‘aceb
Şenn “Bunları eken tarla sahibi bu
ekinleri olmadan mı yedi acaba?”
dedi.
- 595 Yohsa şöıra yemek midür hevesi
Bunı āyā nice eyledi ki_issi
Yoksa sonra mı yemeyi düşünüyor?
Sahibi bu (konuda) ne yaptı acaba?
- 596 Didi aña refîk iy aḥmak
Şey’-i ma’düm yinür hîç muṭlaḳ
Arkadaşı Şenn’e “Ey ahmak, olmayan
bir şey hiç yenir mi dedi?”
- 597 Nice yir olmadın bunı ādem
Neden oldum senüñ ile hem-dem
İnsan bunu daha olmadan nasıl yesin?
Neden seninle arkadaş oldum ki!
- 598 Yine itdi sükūta Şenn āḡāz
Girdiler ḳaryeye gidince biraz
Şenn tekrar susmaya başladı; biraz
daha gittikten sonra köye vardılar.
- 599 [23b] Gördi bir na’sı yüklenüp erler
Gideyorlar yanınca çok ‘asker
Yanlarında birçok asker olduğu halde
erkeklerin bir cenazeyi yüklenip
gittiğini gördüler.
- 600 Didi Şenn eyledükde aña nazar
Baña di²⁰⁹ iy birāder-i hem-ser
Şenn onları görünce “Ey bana
arkadaşlık eden kardeşim”, diyerek
söze başladı.
- 601 Kendin iden bu na’s-ile hem-ser
Ölü midür ‘aceb ki diri midür
Bu tabutta olan kişi, ölü müdür yoksa
diri midir?
- 602 Ġazaba geldi ḡāyet-ile refîk
Arkadaşı iyice sinirlenip “Sen artık

²⁰⁹ Di: didi M.

	Didi itdũñ cünũnuñı taşdıķ	deliliği açık olarak ortaya koydun.” dedi.
603	Nice mümkin diri ölidür eger Anı tãbüta rüz ile kıoyalar	Ölü olduğu halde diri birini nasıl gün yüzüyle tabuta koysunlar?
604	Yine gitdi sükût idüp hãşıl Oldılar şehre ikisi vãşıl	Yine susup yürümeye devam ettiler; bir müddet sonra şehre vardılar.
605	Ṭaleb itdi icãzeti yine Şenn Ki gide bir yire dağı andan	Şenn başka bir yere gitmek üzere arkadaşından izin istedi.
606	Didi geldük vilāyete be-te‘ab Mihmān ol bizimle bir iki şeb	Arkadaşı ise “Nice zorluklarla şehre geldik, bari bizde bir iki gece misafir ol.” dedi.
607	Şenn de kıldı bu nuş-ı pāki kabũl Menziline refiķũñ itdi duđũl	Şenn de, bu tertemiz nasihati kabul ederek arkadaşının evine girdi.
608	Gelicek hānesine bā-tevfıķ Görmege gitdi ehl-i beyti refiķ	Allah’ın yardımını ile evine geldiklerinde, arkadaşını ailesinin üyelerini görmeye gitti.
609	Meger anuñ hüsünde müsteşnā Vardı bir duğteri melek-sīmā	Meğer onun güzelliği ile müstesna olan melek yüzlü bir kıızı varmış.
610	Ḳatı dānā idi zenān içre Bir idi ‘aql-ile cihān içre	Kadınlar içinde çok bilgin ve dünya içinde aklı ile biricikti.
611	Ṭabāķa’ydı o duđterũñ nāmı Ḳatı maṭbũ‘a idi endāmı	O kızın ismi Tabaka olup boyu posu herkesin hoşuna giderdi.

- 612 Görişüp anlar ile ser-tā-pā
İder iken muřāḥabet tenhā
(şenn'in yol arkadaşı/ev sahibi)
Ailesinin her bir üyesi ile görüşüp
onlarla baş başa sohbet ederken;
- 613 O müsāfir ḥerīfī yād eyler
şorduğı şeyleri bütün söyler
Misafir olan arkadaşını anıp, onun
sorduğu (saçma) soruların hepsini
kızına söyler.
- 614 [24a] Duḡter eyler su'ālī istiḡsān
Pederi eyleyüp sūḡan-sencān
Kızı bu soruları beğenince babası
şöyle söze başlar:
- 615 Duḡtere dir nedür bu sözde me'āl
Neden olur bu güne ḡiç su'āl
Kızına "Bu sözdeki mana nedir, bana
söyle. Bu adam neden böyle garip
sorular soruyor?" dedi.
- 616 Pederine řenā idüp duḡter
Dir ki ey vālid-i behīn-aḡter
Babasını överek söze başlayan kız
"Ey yıldızı parlak babacığım;"
- 617 Evvelīn güyī bil o dānānuñ
Götüreyim didükleri anuñ
O bilginin sana söylediği ilk (saçma
gibi görünen) sözü yani "Götüreyim."
sözünden kastı;
- 618 Ya'nī ya sen yā ben bu yolda biraz
İdelüm bir hikāyete āęāz
"Yani bu uzun yolculukta ya sen bir
kıssa anlat ya da ben bir hikāye
söyleyeyim." demektir.
- 619 Didi ehl-i sefer bunı zīrā
Sözle yollar tıyulmaya her cā
Çünkü çok gezen gezginler "Sözle
yollara doyum olmaz." derler.
- 620 Bir münāsib refīķ-ile yollar
Kat' olur ḡiç tıyulmaz anda keder
İyi bir yol arkadaşı ile yollar (fark
edilmeden) geçilip onda en ufak
keder dahi duyulmaz.

- 621 Bu götürmeklige olup tanzîr
Böyle itmiş anuñ içün ta'bîr
Bu durum, birbirini götürmeye örnek teşkil ettiği için (senin arkadaşın Şenn) onu bu şekilde ifade etmiştir.
- 622 Yâ o kiştden murâd olan ma'nâ
Böyle olmak gerek ğaraž farazâ
Tarlaya gelince onda kast edilen anlamın şöyle olması gerekir;
- 623 Olmadın yidiler mi anı dimek
Ya'nî çekmişken ana niçe emek
“Olmadan onu yediler mi?” demek yani onun için o kadar emek vermişken,
- 624 'Ācabā ıztırârdan nâşî
Şāhibi iftikârdan nâşî
Acaba sahibi mecburiyetten mi yoksa fakirlikten mi
- 625 Pîşîn almış mı ki behâsın anuñ
Sürmedin dağı ol şafâsın anuñ
Henüz sefâsını sürmeden onun değerini peşin mi almıştır.
- 626 Ölü midür diri mi ile murâd
Ya'nî kıymış mı ardına evlâd
Ölü mü diri mi oluşu ile kastettiği ardında bir evlat bırakıp bırakmamış olduğudur.
- 627 Ki añup nāmını şeb ü rüzân
Rūhını yâd ide bular her ân
Ardında sabah akşam ismini anıp her an ruhunu yâd edecek bir evlat bıraktı mı?
- 628 Yoksa yâd eyler anı yok mı ola
Āşinâsı 'aceb ki çok mı ola
Tanıyanı çok olduğu halde yoksa kendisini yâd edecek hiç kimsesi yok mu?
- 629 [24b] Böyle dimek murâd ider ol zât
Şanma bu gūyı ola ħaltıyyât
O bilgin (bu sorularıyla) böyle söylemek ister; sanma ki bu sözü anlamsız ve boşdur.
- 630 Gūş idüp bu kelāmı duğterden
Kızının bu sözünü dinledikten sonra

- Didi ھاڭڭ itmişim muھاşşalı ben (babası) “Lafın kıyası ben bunları anlamamışım.” dedi.
- 631 Şorayım aşlını su’ālātın Bu soruların aslını sorup soruşturayım
Gelişi bu mıdur hikāyātın hikāyenin gelişinin bu şekilde olup olmadığını öğreneyim.
- 632 Çıkdı taşra haremden ol fi’l-hāl Babası hemen haremden çıkıp
İtdi aşl-ı su’ālī yāre su’āl soruların aslını yol arkadaşına sordu.
- 633 O da öyle cevābı itdi edā O da kızının söylediklerini olduğu
Ne ki duħter didiyse ser-tā-pā gibi aktardı.
- 634 Didi Şenn’e bu nükteyi yek-ser Şenn’e “Benim kızım da sorduğun bu
Duħterüm de didiydi ser-tā-ser sorulardaki incelikleri baştan başa bana anlattı.” dedi.
- 635 Eyledi Şenn ta’accüb ü fikret Şenn şaşırarak “Bu genç çok zekidir.”
Didi vardur civānda bu fiṭnat dedi.
- 636 Baña eyle nikāḥ o zībāyı “O güzel ile beni evlendir ki isteğime
Ki görem ‘ārız-ı temennāyı kavuşayım.” dedi.
- 637 Ḥayra ide muḵārenet encām Sonunda iş hayra yaklaşsın da o kız
Ola baħtumda ṭālī’-i fercām benim talihimi dönüştüren uğur olsun.
- 638 Būs idüp pāyını dil-ārāmuñ Gönلümü süsleyen sevgilimin ayağını
Boynuma alur idüm ikrāmuñ öpüp bana yaptığın bu cömertliği boynuma bir borç bilirdim.
- 639 Bulur idüm o serv ile pāye O servi ile değerim artıp bu gül
Şalar idüm bu gülşene sāye bahçesine gölge salardım.

- 640 Cüst-u-cüyum cihānda her gāh
Bulmak idi bunuñ [gibi] bir māh
Dünyada her an gezip dolanmamın
nedeni böyle bir ay yüzlüyü bulmak
içindi.
- 641 Çünkü irdüm bu şems-i zībāya
Şalma luṭf it bu zārı ferdāya
Artık bu güzel güneşe eriştim; lütf et
de sakın inleyen bu kulunun işini
erteleme.
- 642 Luṭf-ı pākūñle ihtirām eyle
Şām-ı ümmīdi rüz-ı kām eyle
Tertemiz lütfunla beni saygın kılıp
ümit gecesini mutluluk gündüzüne
çevir.
- 643 Virdi aña o duḡteri ḡāşıl
Oldı duḡterle ḡavmine vāşıl
Sonunda adam kızını o yolcuya verdi,
o da kızla birlikte kavmine vardı.
- 644 [25a] Gördi ḡavmi o duḡteri ekşer
İmtihān eyledükde ser-tā-ser
Kavminin çoğunluğu kızı görüp her
konuda sınava tabi tuttuklarında;
- 645 Anı da buldılar feṭānetde
Ġāyet-i ḡiddet-i zekāvetde
Şenn gibi onu da oldukça keskin
zekālı ve bilgili buldular.
- 646 Okumada be-ittifāḡ-edā
Bu meşel ḡarb olınmış-ıdı ana
İkisini aynı edada bulunca bu atasözü
söylenmiştir.
- 647 İki kimse muvāfiḡ olsa hemān
Bu kelām-ı behīn ider cereyān
Dolayısıyla iki kişi birbirine tam
olarak uyduğunda bu güzel söz
kullanılır.
- der-Luḡat*** *** Sözlük İle İlgili Soru**
- 648 Didi tekrār idüp lüḡatle su’āl
Eylemedi bunuñla istiḡkāl
(Beşîr), Bunlarla yetinmeyip bu sefer
sözlükle ilgili soru sordu.

649 Buña dā'ī nedür ki iy server
İnse insān ü cinne cin dirler

Ey dostum; insan için “insan”, cinler için de “cin” kelimesinin kullanılmasının sebebi nedir?

Cevāb

650 Didī budur şenīdi [ki] me'nūs
Çünkü olmuş gürūhumuz maḥsūs

Bu sözlerin kulağa hoş gelmesinin sebebi topluluğumuzun (insanoğlu) beş duyu organı ile hissedilir olmasıdır.

651 Şīga-i ins aña münāsib olur
Mā-beyinde 'aceb tenāsüb olur

İns sözcüğü insana uygun olup (çünkü) insanlar arasında güzel bir uygunluk vardır.

652 Oldı ānestü bi'l-fülāni delīl
Budur ancak münāsebetde sebīl

Nitekim buna “ānestü bi'l-fülāni” (Fılan kişi ile âşina oldum.) cümlesi tanık oldu... ‘İns’ ile ‘insan’ arasındaki ilgi budur.

653 Çünkü cinn²¹⁰ oldı dīdeden pinhān
Aña da oldı bu isim çesbān

Cin gözden ırak olduğu için ona da bu isim uygun düştü.

654 Leyl hakkında ḳavl-i bī-işkāl
Oldı cenne 'aleyhi buña mişāl

Gece için kullanılan şu açık söz “Cenne aleyh” (gece çöktü, her yeri kapladı) buna örnek oldu.

der-Evveliyāt*

* İlkler İle İlgili

655 İbtidā eyleyüp su'āle Beşîr
Evveliyātdan eyleyüp takrîr

Beşîr soru sormaya devam edip (bu sefer) ilklerden bahis açtı.

²¹⁰ Cin: Masallarda göze görünmeyen, türlü biçimlere girebilen, iyilik de kötülük de yapabilen yaratık.tdk İnsanlar tarafından görülmeyip çeşitli biçimlere girerek ancak kendileriyle ilgi kuranlara veya istedikleri kimselere göründüklerine ve olağanüstü sayılan bâzı işleri yapacak güce sâhip bulunduklarına inanılan gizli yaratıklara verilen isim, ecinni. *Kubbealtı Lugati*, “Cin”, (Erişim 23 Eylül 2024).

656 [25b] Didi nāzūk degül mi ol vādī
Naql ider cümle şeyde isnādī

Her şeyde isnadı nakleden şu vadi
(ilim) ilgini çekmiyor mu? dedi.

657 Söyle aña mumāreseñ var ise
Ger o fenden müdāreseñ var ise

Eğer o ilimde herhangi bir eğitim
gördün ve uygulama yaptın ise bana
söyle.

658 Kim ki diyen ‘Arabda bu meşeli
Ya’nī “lā nākatī ve lā cemeli”²¹¹”

Araplarda ilk defa “Lâ nâkatî ve lâ
cemelî” meselini söyleyen kimdir.

Cevāb

659 Didi Hars²¹² oldu kâ’ili anuñ
Böyle bulduk kitābın ihvānuñ

Dostların yazdığına göre bunu ilk
söyleyen Hars adlı biridir.

der-Hatt*

* Hatt İle İlgili Soru

660 Didi itdūñ mi ‘ilm-i hattı tamām
Ḥaṭavāt-ı himemle istiḥkām

Beşîr devam ederek “Hat ilmini
öğrenip çaba adımlarıyla onu
sağlamlaştırdın mı?” diye sordu.

661 Ya’nī ser-meşķ-i bālūñi cānā
Eyledūñ mi şaḥīfe-i zībā

“Yani ey dostum gönlünü hatt temrini
için güzel bir sayfa yaptın mı?” dedi

662 Dest-resīde olup o in’āma
Saña keşf oldu mı ruḥ-ı nāme

O nimete ulaşp kâğıdın
yanağındakiler (yüzündekiler) sana
âşikâr oldu mu?

²¹¹ “Benim ne bir dişi devem ne de bir erkek devem var?” anlamında bu mesel için bk. Haris Bin Ubbad El-Bekri “Mecmual emsal”, 220, 3538 maddeli. Meselin aslı Haris Bin Ubban’a aittir. Bu zat birisi savaştan vazgeçtiğinde falanca zaman diliminde zulüm ve kötülükten kaçınmak için kullanılır demiştir.

²¹² Evveliyat bahsinde sorulmuş olsa da konunun emsal ilmi ile ilişkisi devam etmektedir. Bahsi geçen mesel ve ilk söyleyeni için bk. Meydānī, *Mecma’u’l-Emsāl*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamīd (Beyrut: Darü’l-Ma’rife), 2/220. Meydānī’de meseli ilk söyleyen kişinin ismi Hâris b. Ubbād olarak kaydedilmiştir.

663 Hem-zebān-ı kalem-iseñ āyā

Māye-dār-ı ni'am-isen āyā

Eğer kalemle arkadaş olup
nimetlerden istifade eden biriysen;

664 Elif-i 'ibn'i ba'zı yirde şehā

K'eylemeler fūḥūlumuz imlā²¹³

Ey dostum, hat ilminde ileri
gelenlerimiz bazı yerlerde "ibn"
sözcüğünün *elif*ini yazmazlar.

665 Buña bir kâ'ide gerek ḥāşıl

K'ola işbāt ü maḥvı ol kâbil

Elifin konulup konulmamasını işaret
eden bir kural olması gerekir.

666 Nedür āyā bu şīvede esrār

Nice itmiş bunu fuḥūl ü kibār

Bu konudaki sırlar (kurallar) nedir?
Büyüklerimiz ve ileri gelenlerimiz
bunu nasıl yapmıştır?

Cevāb

667 Didi lafz-ı ibin ne dem cānā

'Ālemeynūñ miyānın eylese cā

(Şâdân soruya cevaben) Ey dostum "ibn"
sözcüğü iki özel ismin arasına girerse
hattat bunu (ibn kelimesinin başındaki
hemzeyi) ancak satır başında
zikredilecek olursa yazar.

668 [26a] Vaşf ola hemze yazmadı üstād
Megeri re's-i satrda ola yād

der-Fıkh*

* Fıkha Dair

669 İtdi fikh-ı şerīfden o su'āl

Didi iy yār-ı gār-ı nīk-ḥiṣāl

(Beşîr başka bir ilim sahasına geçip)
"Ey güzel ahlaklı olan candan
dostum" diyerek fıkıhtan soru
sormaya başladı.

670 İki zen itseler eger da'vā

Bir tıfılda benüm diyü farazā

Bir varsayım olarak, iki kadın bir
çocuk için hak iddia etseler (yani ikisi
de aynı çocuğun kendilerine ait
olduğunu ileri sürseler)

²¹³ Hat ilmi ilgili olarak sorulsa da bu soru esasında sarf ile ilgili bir husus olup konu ile ilgili kaynaklarda ele alınmıştır. Bk. M. Meral Çörtü, *Sarf* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995), 58.

671 Ya'nī bu oğlana benüm māder
Diyü vāfir nizā' eyleseler

Yani bu çocuğun annesi benim diye
birbirleriyle sıkı bir tartışmaya
girseler,

672 Ma'a hāzā biri anuñ bī-kāl
Kız toğurmuş netīce-i aḥvāl

Bununla birlikte bunlardan biri
şüpheye mahal bırakmaksızın kız
doğurmuş ve kadınlar kızı
istemeyip ikisi de bu oğlan benim
derler.

673 Duḡteri līk istemez bunlar
İkisi de veled benüm dirler

674 Şāhid-i mācerā daḡi farazā
Olmasa ki ola ne istinbā

“Aynı zamanda bu farazi olayın bir
tanığı da olmasa bu durumda nasıl
hüküm verilir?” diye soru sordu.

675 Kañkısına ider idüñ ta'yīn
Ne ile yā gelürdi saña yaḡīn

Çocuğu kime verip bu karara nasıl
varırdın?

Cevāb

676 Didi Şādān bu kāre yok çāre
Līk bu geldi ḡātır-ı zāre

Şādān “Bu işin bir çözümü yoktur
ancak zihnime şöyle bir çözüm yolu
geldi.”

677 Lebenin anlaruñ meger ādem
Vezn ide bir şey'-ile müstaḡkem

Bir adam onların sütünü sağlam
(şüpheye yer vermeyecek) bir şekilde
ölçer.

678 Lebeni olana girān andan
Erkek evlādı ḡükm iderem ben

“O kadınlardan sütü ağır gelenine
erkek çocuğu veririm.” dedi.

der-Hadîş*

* Hadis İle İlgili Kısımda Soru

679 İtdi tekrār hadîşden o su’āl
Didi ey dāver-i behīn-cemāl

(Beşîr) “Ey güzel yüzlü arkadaşım”
diye söze başlayıp bu sefer hadis
konusunda soru sordu.

680 [26b] Nedür āyā bu sözde sırr-ı sūḥan
Dehr içün ḳavl-i “lā tesubbū²¹⁴”dan

(Hz. Peygamber’in) Felek için
“küfretmeyiniz” sözündeki sır nedir?

Cevāb

681 Didi aşlı budur ‘Arab evvel
Olsa idi şafāları mücmel

(Şādān soruya cevaben), Bu sözün
aslı şöyledir, önceleri Arapların
sevinçleri kısa sürdüğünde

682 Dehre nisbet idüp hemīşe bular
Dehre düşnām iderdi ser-tā-ser

Bu durumu (eğlencelerinin kısa
sürüşünü) her zaman felekten bilip
baştan başa feleğe sövüp sayarlardı.

683 Nehy idüp bunları resūl-i Ḥudā
Dir idi ma’nīde bu söz gūyā

Allah’ın elçisi bunları sakındırarak
“Bu söz manada Allah’a gider, sakın
feleğe küfretmeyiniz.” der idi.

684 Ḥaḳḳ’a rāci’ durur şaḳın zinhār
Dehre düşnāmı itmeñiz ser-kār

Su’āl

685 Ya’nī nehy itdi buldı bize vuşūl
Ekl-i fağm-ile remy-i vağmı²¹⁵ Resūl

Hz. Peygamber’in fağmı (yemek
artığı) yemeyi ve vağmı (yemek
artığı) atmayı, yasakladığı haberi bize

²¹⁴ Hadisin tam olarak meali “Sizden hiç kimse, “Zamana yazıklar olsun!” demesin. Zira zaman (ı yaratan) Allah’tır. Şeklinde dir. Bk. MU1816 Muvatta, Kelām, 1. <https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr/sayfa.php?CILT=3&SAYFA=424>

²¹⁵ Bahsi geçen hadis garip hadisler arasında yer almakta olup tam metni “kulu’l-vağme, ve’trahu’l-fağme” şeklindedir. Hadis için bk. *İbnül Esir Ennihaye Fi Garibil Hadis En Nihaye Fil Garibil Eser*, thk. Ahmed

ulaştı.

- 686 Fağm-ile vağm-ile murād nedür
Söyle baña bu hāleti bir bir

“Fağm” ve “vağm” kelimeleri ile kast edilenin ne olduğunu bana bir bir açıkla.

Cevāb

- 687 Didi fağm ol bakiyyedür cānā
K’ide dendān miyānını ol cā

(Şādān soruya cevaben) “Ey dost fağm dişlerin arasındaki yemek artığıdır.” dedi.

- 688 Anı ekl itmemek gerek ādem
Ola tā kim ‘amelde müstaḥkem

İnsanın amelde güçlü ve dayanıklı olabilmesi için onu yememesi gerekir.

- 689 Lık vağm ol bakiyyeye dirler
Ki dehān küncini maḳarr eyler

Vağm ise ağzın bir köşesinde bulunan yemek artığına derler.

- 690 Anı ekl itme sünnet olmışdur
Bu ḥaberle simā’ ṭolmışdur

Onu yemenin sünnet olduğu haberi herkese ulaşmıştır.

Su’āl

- 691 [27a] Didi tekrār idüp su’āl ol yār
Söyle ey bülbul-i ḥülüv-güftār

O arkadaş (Beşîr) “Ey tatlı dilli bülbul, haydi söyle” diyerek yeni bir soru sordu.

- 692 Neye oldı işāreti āyā

Hiz. Peygamber’in “Lâ advâ” (bulaşıcılık yoktur) mealindeki

	Gūy-ı pāk-i ḥadīṣ-i “lā-‘advā” ²¹⁶	tertemiz hadisi neye işaret eder?
693	Ya’nī ‘advā vü hāmede cānā Şafer ü gūlda nedür ma’nā	Yani “advâ, hâme, safer ve gûl” kelimelerinden kastedilen nedir?
	Cevâb	
694	Didi nefy-i sirāyete ‘advā Bize oldu delīl-i şübhe-züdā	Bulaşıcılığın olmaması anlamına gelen “advâ” ibaresi, bizim için şüpheleri ortadan kaldıran bir delil oldu dedi.
695	Hāme ise ölen kişi meşelā Kuş olup da kabirden olma cüdā	Hâme ise bir kişinin öldükten sonra kuş olup mezarından çıkmasına denir.
696	Şafer ise şaferde men’-i sefer Gûl ise gūlden kim itme hāzer	“Safer” ise Safer ayında yolculuktan sakınmak; “gûl” ise hayalet ve hortlaktan korkmaktır.
697	Ya’nī bunlar ḥayāl-i bâṭıldur ²¹⁷ Nef’i yokdur kelām-ı cāhildür	Yani bunlar gerçek olmayan şeylerdir; hurafeden öte şeyler değildirler.
	der-Tıbb*	* Tıp Bilimine Dair
698	Didi tıbdan idüp su’āl aña Nedür aşlı di baña kim ayvā	(Beşîr) Tıp ile ilgili soru sorarak “Ayvanın aslı nedir, bana söyle.”

²¹⁶ Yaptığımız araştırma esnasında ilgili hadisin, erken dönemlerden itibaren akla aykırı bulunarak ya da “Hastalıklı olan sakın sıhhatlilerin yanına sokulmasın” ve “Cüzzamlıdan arslandan kaçır gibi kaçın” gibi hadis rivâyetlerine ters düştüğü ifade edilip tenkid edilen hadis rivâyetlerinden olduğu görülmüştür. Buna dair detaylı bilgi için bk. Salih Kesgin, “(Hastalıkta) Bulaşıcılık Yoktur” Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/26, (2014), 83-120.

²¹⁷ Hadisin metni için bk. Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim* (Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem’iyyetü’l-Meknezi’l-İslâmî, 1421/ 2000), “Kitâbu’s-Selâm”, 33. 2/961.

- 699 Cû' hâlinde yinse kabızdur
Ekl-i şeb'ân ise münâkızdur
- 700 Şey'-i müfredde kabz ile ishâl
Nice olur zarûri oldu su'âl
- 701 Didi kabz olmağın tabî'ati hep
Yise cev'ân olur bu kâre sebep
- 702 Yise ammâ eger bunu şeb'ân
Mi'de mâlî bulunmağ-ile hemân
- 703 [27b] Femini mi'denüñ şıkar yek-ser
Hażma olur i'âneti ekşer
- 704 Bu sebebdan dü hâlet oldu hemîn
Kabz ü ishâli eyledi ta'yîn
- Su'âl**
- 705 Didi Şâdân'a döndi şordı Beşîr
Neden oldu ki 'aşk 'âlem-gîr
- 706 'Aşk içinde nedür bu hâletler
'Aşk âyâ neden durur ekşer
- 707 Fenn-i 'aşkı baña beyân eyle
Baña ser-tâ-kağem 'ayân eyle
- Açlık halinde yenildiğinde kabızlık yapar tokun yemesi ise bunun tersi duruma (ishale) sebep olur.
- “Tek bir varlıkta kabız ve ishal aynı anda nasıl olur? Bunu sormak zaruri oldu.” dedi.
- Genellikle açken yemek yemek, kabızlığa sebep olur.
- Ama tok kimse bunu yiyecek olursa mide dolu olduğu için hemen
- Midenin ağzını sıkır ve hazma yardımcı olur.
- Bundan dolayı bu iki durumu (yani) kabız ve ishali ortaya çıkardı.
- (Bundan sonra) Beşîr Şâdân'a dönerek “Aşkın neden bütün âlemi etkisi altına almıştır?” diye sordu.
- Aşkın içindeki bu haller nedir ve aşk neden herkesi kuşatmıştır?
- Aşkın ilmini bana anlatıp bütünüyle âşikâr kıl.

Cevāb

708 Feth idüp bāb-ı kāmını Şādān
Didi ey pāk-zamīr ü pāk-iz-ān

Şādān istek kapısını açıp: “Ey tertemiz kalpli ve ferasetli kişi” dedi.

709 Ba’zı zühhāda bu su’āl olmuş
‘Aşk niçün böyle bī-mecāl olmuş

Kimi mutasavvufı bu aşkın neden böyle mecalsiz olduğu sorulmuş.

710 Dimiş ol şeyh tasavvufāne cevāb
Halkı luṭfindan ol ḡanī vehhāb

O şeyh tasavvufi bir cevap verip şöyle demiş: Bağışlayıcı ve zengin olan Allah iyilikte bulunarak insanları,

711 Da’vī itdi ‘ibādete her cā
Ba’zılar ‘ahdi itmedi ifā

Her yerde ibadete çağırdı ama bazıları bu sözü yerine getirmede.

712 Mübtelā eyledi bu ‘aşka hemīn
K’oldular bu keder ile ḡamḡin

(Allah da) hüznü ve kederiyle gamlı olmaları için onları aşk derdine mübtela kıldı.

713 Ba’zılar da idince ‘ahde vefā
İtdi ‘aşk-ı ḡaḡīḡī ile deva

Sözlerinde duranları ise hakiki aşk ile tedavi etti.

714 K’ola maḡbūbına hemīn sāl
Rāh-ı mihr ü muḡabbeti rāl

Böylece aşk ve muhabbet yoluna riāyet edip her an sevgilisine ulaşmaya çalışsın.

Şıfat-ı ‘Aşk*

* Aşkın Niteliğine Dair

715 [28a] Fikr idenler netīce ‘aşkı müdām
Didiler yokdur anda hīç kelām

Aşk sürekli düşünenler sonuçta, aşkta (aşkı açıklayacak) hiçbir söz bulunamayacağına kanaat getirdiler.

- 716 Ya'nî gelmez lisāna ahvālî
Kimse bilmez hemîşe ol hālî
Yani; o durum (aşk hālî) hiçbir şekilde söze gelmez; asla o hālî kimse anlamaz.
- 717 Kimse bilmez nedür bu sūz-ı girān
Çekiyorlar anı dil-efgārān
Gönlü yaralıların çekmekte olduğu bu ağır ateşin ne olduğunu kimse bilmez.
- 718 Olmaz 'aşkuñ yolında çün u çerā
Bunda birdür hemîşe şāh ü gedā
Aşk yolunda neden ve nasıllık olmaz, bu yolda padişah ile dilenci her daim birdir.
- 719 Niçe merdler bu yolda ölmüşdür
Şāhlar bunda 'āciz olmuşdur
Nice merdler bu yolda ölmüş ve padişahlar bunda (aşkta) aciz kalmışlardır.
- 720 Bulmuş-iken niçe gama dermān
'Aşka bir çāre bulmadı Loḡmān
Lokman binlerce kedere, gama derman bulmuşken aşka hiçbir çare bulamamıştır.
- 721 'Aşkdur 'aşk viren cihāna nemā
'Aşkdur 'aşk bizi iden gūyā
Aşktır aşk cihānı besleyen; aşktır aşk bizi dile getiren
- 722 'Aşkdur 'aşk sebeb bu bāzāra
Zīnet-efzā bahār ü gül-zāra
Aşktır aşk, bu pazarı canlı tutan, baharın ve gül bahçesinin süsünü artıran.
- 723 Eyleyen murḡ-ı gülşeni nālān
Sīne-i 'āşıkı iden sūzān
Gül bahçesinin kuşunu (bülbül) inleten ve âşıkların sinisini dağlayan hep aşktır.
- 724 Nāle-i bülbüle odur bādī
İtdüren ol ḡamına feryādı
Bülbülün iniltisine sebep odur ve kendi kederiyle feryat ettiren yine odur.
- 725 Alsa dūşına bārını farazā
Farz edelim ki Rüstem aşkın yükünü omzuna alsa, (o yük) onun belini

	Ḳaddini Rüstem'ün iderdi dü tā	bükerdi.
726	Cām-ı 'aşkı içüp niçe Cemler Sākī-i 'aşka oldılar çāker	Aşk kadehinden içen nice Cemler (padişahlar) aşk sakisine kul köle oldular.
727	Cümleten bu cihānı 'āşık olan Seyr ider çeşm-i süzen-i 'aşqdan	Âşık olan kimse bu cihanı sadece aşk iğnesinin gözünden (deliğinden) seyreder.
728	Bāde-i 'aşk ile olan mestān Kāse deñli gelür gözine cihān	Aşk şarabı ile mest olanların gözünde dünya bir kadeh değerinde bile değildir.
	Hiṭāb-ı 'Aşk*	* Aşk Hitabındandır
729	[28b] Nesün iy 'aşk saña nedür çāre Ḳıymadur kārūñ 'āşık-ı zāre	Ey aşk nesin sen, sana çare nedir? İşin her daim inleyen âşığa kıymak mıdır?
730	Dāfi'-i sevretün nedür bilmez Kimse māhiyyetün nedür bilmez	Hiddetini gideren şeyi ya da özünün ne olduğunu kimse bilmez.
731	Dāyim 'ālī ne ṭurfe kevkebsiñ Kimseler bilmedi ne meşrebsiñ	Her zaman yücesin, nasıl bir yıldızsın böyle! Hiç kimse senin hangi meşrepten olduğunu bilmedi.
732	Dil-i ṭāvūs ğamīn-i bālūñdür Bāl-i 'anķā şikeste-ḥālūñdür	Tavusun kalbi (senin) gönlünden incinmiştir; ankanın kanadı ise senin aşk halin ile kırılmıştır.
733	Zāt-ı pākūñ kemāle yitmişdür Nār-ı Nemrūd'ı gülşen itmişdür	Tertemiz zatın kemale ererek Nemrud ateşini gül bahçesine çevirmiştir.
734	Zāt-ı Ādem senūñle ādemdür	Hız. Adem'in zatı seninle insanlık

	Belki 'âlem senüñle 'âlemdür	vasfı kazanmıştır. İnsan nerede kaldı tüm dünya seninle dünya olmuştur.
735	Zāt-i pākūñ ider hemîşe beyân Gevher-i kün murād-ı kevn ü mekân	Senin tertemiz zatın her an yaratılışın özünü, varlık ve dünyanın amacını açıklar.
736	Çāh-ı hālķuñ netīce delvisin Maḥż-ı āteş velīk 'ulvīsın	Sözün özü, yaratılış kuyusunun kovasıdır. Ateşin ta kendisisin fakat ulvisin.
737	Ḥānumān-süz-ı ehl-i hicrānsıñ Hem zemistān-ı dil-fīgārānsıñ	Bir taraftan âşıkların evini barkını ateşe verensin bir taraftan da gönlü yanıkların kısıdır.
738	Gāh āteş gehī de sermāsın Bir bilinmez netīce ma'nāsın	Bazen ateş bazen de soğuksun; hasılı bilinmez bir manadır.
739	Şāhlar nāil-i nizāmuñdur Şīr-diller esīr-i dāmuñdur	Padişahlar senin düzenine erişmişler; cesur yürekler ise senin tuzağının esiri olmuşlardır.
740	Şāhlar hep senüñle beste-dehen Ḳahramānlar zebūn ḳahruñdan	Padişahlar söz konusu sen (aşk) olunca ağızlarını kapatmışlar; kahramanlar senin kahrın ile âciz olmuşlardır.
741	Saña 'âlem hemîşe tâbi'dür Dil ü cān cümleten tevābi'dür	Can ve gönül hepsi senin maiyetinde olup dünya her zaman sana tabidir.
742	Nev tılsım-ı ḥazīne-i cānsıñ Dil-i 'āşıḳda genc-i pinhānsın	Gönül hazinesini koruyan taze tılsım ve âşığın gönlündeki saklı hazinesin.
743	Ḳanḳı dilde ki mesken eylersiñ	Hangi kalbe girersen orayı rüzgâr

	Oluban bâde külhan eylersiñ	etkisinde bir külhana çevirirsin.
744	[29a] Cür'et olsa nola o şadıkda Şirler var derün-ı 'âşıkda	O aşkında sadık olan âşıkta gözü kara bir cesaret olsa ne çıkar çünkü onun gönlünde aslanlar yatmaktadır.
745	Gülsitānuñ bahā[r]dur ekşer Dīdelerdür o gülşene cūlar	Senin gülbahçen her zaman bahardır; gözler ise o gül bahçesindeki akarsulardır.
746	İder 'uşşâkı 'aşk nūr-ı cemāl Heves-i mū-miyānlar ile hayāl	Âşıklara, aşk güzellik parıltısı katar ve ince bellilerin arzusuyla onları hayale gark eder.
747	N'itsün 'âşık miyān-ı dil-dāre Var mı elde bu kāre hīç çāre	Âşık sevgilinin beli karşısında ne yapsın, bu işin çaresi var mıdır?
748	Ne ferāgat ne şabra tākāt var N'tsün 'âşık gönülde hālet var	Gönülde böyle bir hâl var iken âşığın ne vazgeçmeye ne de sabra tahammülü vardır.
749	Ne güzel kıt'adur bu nuṭḡ-ı güzīn Ki dimiş Pârsâ Efendi ²¹⁸ hemīn	Pârsâ Efendi'nin söylediği şu seçkin söz ne kadar güzel bir kıtadır:
750	Başlamañ iy ḥaḳīḳāt ehli şaḳın Ṭa'n ehl-i mecāza bir yerden	Ey hakikat ehli olanlar sakın ola mecaz ehlini hor görmeyin.
751	Kıl kadar bir 'alāḳadur ammā Geçülür mi miyān-ı dil-berden	Arada kıl kadar bir ilişki vardır ama sevgilinin belinden geçilmez.

²¹⁸ Sâbir Pârsâ Divanı İnceleme- Karşılaştırmalı Metin-Dizin, haz. Kazım Yoldaş, (İstanbul: Kitabevi 2005).

- 752 ‘Aşk kim şöhre-i cihān oldu
Niçeler bunda dāstān oldu
Dünyanın şöhreti olan aşk konusunda
birçok kişi destanlaştı.
- 753 ‘Aşkumuz bā’is-i meẓemmet mi
Bizde ‘ādetse elde bid’at mi
Aşkımız kınanmaya sebep mi? Bizde
âdet de başkasında hurafe midir?
- 754 Hāşılı saña iy muḥabbet-i yār
Hāne-i dilde şad maḥallüm var
Sözün özü ey sevgiliye duyduğum
aşk! Kalbimin evinde senin için
yüzlerce yer (oda) var.
- 755 Gele iy ‘aşk-ı mertebe-‘ālī
Koma lutf it derūnumız ḥālī
Ey mertebesi yüce aşk, şöyle bir gel
bir iylikte bulun da gönlümüzü boş
bırakma.
- 756 Dili bāruñla bī-dimāğ eyle
Sīnemi yak beni çerāğ eyle
Gönlü tesirinle hayran bırak, sinemi
yakarak beni alevlendir.
- 757 Kaldum ālūde bezm-i dünyāda
Ya’nī kim ‘aşk u mihirden sāde
Dünya meclisinde kirlenmiş olarak
kaldım; yani aşk ve muhabbetten
yoksun oldum.
- 758 Senüñ ile olayıdum hem-dem
Baña gülşen olurdı hep ‘ālem
Eğer her dem (nefes) seninle birlikte
olsaydım bu dünya benim için gül
bahçesine dönerdi.
- 759 [29b] Eylemezdüm gumūm-ile ülfet
Saña kalurdı cümleten şohbet
Kederler ile ünsiyet kurmaz tüm
vaktimi sana ayırırdım.
- 760 Eski yārüm nedīm-i cānumsiñ
Bir ḥaḳīkatli hem-zebānumsiñ
Eski dostum can yoldaşım ve gerçek
bir sohbet arkadaşısın.
- 761 Beni tenhā koma kerem eyle
Beni yalnız bırakma; ihsanda
bulunarak meclisimi nimetler gül

	Bezmümi gülşen-i ni'am eyle	bahçesine çevir.
762	Sensin iy 'aşk-ı nāfizü'l-fermān Bir gedāyı iden şeh-i devrān	Ey fermanı/emri (her zaman ve her yerde geçerli) aşk, sen bir dilenciği (kul/köleyi) zamanın padişahı yaparsın.
763	Beni de eyle lūtfuña mazhar Kaldum ayakda pāyimāl-i keder	Beni de lūtfuna mazhar kıl; kederden incinmiş bir şekilde kalakaldım
764	Güne güne gümümü devrānuñ Beni [pā]māli kıldı aḥzānuñ	Devrin türlü türlü kederleri beni hüzünlerin ayakları altında bıraktı.
765	Bir yanından hücumı-i ğaddār Bir yanından tasalluṭ-ı efkār	Bir yandan zalimin saldırısı bir yandan da fikirlerin saldırısı...
766	Bir yanından ğam-ı dil-i fātir Bir yanından küdüret-i ḥātır	Bir yandan durgun kalbin kederi bir yandan da aklın bulanıklığı...
767	Koma ḥāşıl beni bu miḥnetde Dest-gır ol baña bu zilletde	Lafın kisası beni bu sıkıntı ve meşakkatte bırakmayarak bu zilletin içinde bana elini uzat (yardım et).
768	Ber-ṭaraf it hümümü [ez] her cā Mīhmān ol baña tek ü tenhā	Her yerden tüm kederlerimi kaldırarak bana tek ve yalnız olarak konuk ol.
769	Sensiñ iy 'aşk o dāver-i dil ü cān K'eylemiş Hāk seni bize sultān	Ey aşk, sen Allah'ın kalp ve ruhumuza hakim kıldığın sultansın.
770	Gerçi āteşsiñ ey behīn-aḥter Līk 'ālem seniñle faḥr eyler	Ey yıldızı parlak olan aşk, her ne kadar sen ateş olsan da yine de dünya seninle iftihar eder.

771	Evvelā ne bu sendeki tertīb Bizi itdükde kūyuña terġīb	Evvela bizi mahallene davet etmendeki bu incelik ve sır nedir?
772	Gönlümüz eyleyüp hevā-ālūd Şoñra giryān-dīde-i ma'hūd	Önce gönlümüzü arzu ve istekle doldurup sonra bizi hep ağlattın.
773	Şoñra olmak hevāñ-ile pūyān Ĥāk-i pāy-ı nigārda ġaltān	Sonra senin arzu ve isteġinle koşup sevgilinin ayak bastığı toprakta yuvarlanmak...
774	[30a] Cemre-i ṭab'-ı 'āşıkānsın sen Böyle cārī heme reviş senden	Âşıkların tabiatlarındaki cemre sensin bütün yollar senden çıkar.
775	İtse nola bu ġūyı istidlāl Reviş-i pākūñe ger ehl-i kemāl	Kemal ehli olanlar senin bu tertemiz yol ve tarzına bu sözü delil getirseler ne çıkar
776	Gösterüp bu revişleri her cā Ki dimiş şā'ir-i sūḥan-pīrā	Sözü süsleyen bir şair bu tarzları her tarafta gösterip şöyle demiş:
777	Evvelā cemreler hevāya düşer Pür-ḥarāret olunca āba düşer	Cemreler önce havaya düşer, ardından çok ısınınca suya düşer.
778	Ġāyet ile tevāzu',ından kim Ĥāki teşrīf idüp tūrāba düşer	Son derece alçak gönüllü olduğundan topraġa düşüp onu şerefendirir.
779	Ya'nī tertībūñe kelām olmaz Zāt-ı pākūñ gibi be-nām olmaz	Yani senin bu davetine söz olmaz tertemiz zatın gibi şöhretli bir şey olmaz.
780	Dād ü feryād elüñden ey feryād	Ey feryat bu dünyayı kedere gark

	Eyledüñ bu cihānı ğam-ābād	ettin, öldüm elinden
781	Ne durur sende bu şadā-yı ħazīn Ne durur sende bu ħanīn ü enīn	Sendeki bu hüzünlü ses, inleyiş ve feryatlar nedendir?
782	Ġamla bitdūñ ğam-ile sen yitdūñ Taşa te'sīre başladıñ gitdūñ	Kederle doğup kederle büyüdün öyle ki taşa bile tesir etmeye başladın.
783	Nesiñ ey nāle sen nesiñ yek-ser Dil-i 'āşıkda eyledūñ biñ yer	Nesin sen ey feryad nesin ki böyle baştanbaşa âşığın gönlünde binlerce yer eyledin.
784	Bī-ħuzūr itdūñ 'āşık-ı zārı Ĥānumān-sūz idüp o nā-çārı	İnleyen âşığın huzurunu kaçırıp o biçarenin evini ateşe verdin.
785	Bir nefes itmedūñ anı āzād Dād u feryād elüñden ey feryād	Bir nefes dahi onu özgür bırakmadın ey feryat
786	Böyledür kārı 'āşıkā ekşer Buña 'aşk-ı derūn-nihān dirler	Aşkın işi genellikle böyledir; buna içi gizli olan aşk derler.
787	Fikr idende bu ħālī ħayret alır Ser-güzeşt-i ğamından 'ibret alır	Bu hali, vaziyeti düşünen kendini şaşkınlıktan alamaz keder serüveninden ibret alır.
788	'Āşıkā merĥamet iderdūñ sen Gūş ideydūñ bu ser-güzeştinden	Eğer bu serüvenini dinlemiş olsaydın âşığa merhamet ederdin sen.
789	[30b] Şebt idüp ħāl-i 'āşıkı ħāşıl Didi böyle bu kışşayı nākīl	Netice olarak âşıkların durumunu kaydederek rivâyet eden kişi şu hikâyeyi söyledi:

790 Tārīhinde bu gūne virdi peyām
Yazdı ‘Aynī bu ser-gūzeşti tamām

Aynî tarihinde şu şekilde haber verip
bu hikâyeyi aynen şu şekilde yazdı.

Hikâyet*

* Hikâye

791 Ya‘nī bir gün be-muktezâ-yı zamân
Cem‘ olup bir yire niçe yārân

Yani bir gün, devrin âdetine göre
birkaç arkadaş bir yerde toplanmıştı.

792 Şoḥbet eylerler idi ser-tā-pā
Meclis içre o ḥalkā-i zürefā

O zarif insanlar bir meclis içinde
sohbet ederlerdi.

793 Yād olup bir münāsebetle sūḥan
Olmağa başladı muḥabbetden

Bir vesileyle söz aşka geldi.

794 Niçe tūrfe hikâye serd oldı
Gūşlar mihr ü ‘aşk ile tıldı

Bir sürü işitilmemiş hikâyeler
anlatılıp kulaklar aşk ve muhabbetle
doldu.

795 Her biri ehl-i meclisūñ yek-ser
‘Aşka dāyir hikâyet eylediler

Meclis eşrafının her biri aşka dair
hikâyeler anlatmaya başladılar.

796 Var idi anda bir şeh-i ta‘bīr
Ya‘nī bir pīr-i rūşenāy-zāmīr

İçlerinde yorumcu bir padişah yani
kalp gözü açık yaşlı biri vardı.

797 Başladı ser-gūzeşt-i takrīre
Didi nevbet gelince ol pīre

Sıra o yaşlı kişiye gelince anlatma
serüvenine başladı.

798 Vardı bir duḥterüm bu dünyāda
Ḥūra beñzerdi ḥüsn ü sīmāda

Bu dünyada güzellik ve sîmada
hurilere benzeyen bir kızım vardı.

799	Şebnem üftādesiydi sünbülünüñ Şāne āvāresiydi kākülinüñ	Şebnem sünbülülünün âşığı, tarak ise kahrkölünün tutkunuydu.
800	Eylemekde o mehveşe tanzîr Dest-i meşşāta kûteh-i tedbîr	Gelin süsleyicisinin eli o aya benzemeye çalışmakta kısa kalırdı. Yani benzemeye çalışsa da bunu yapamazdı.
801	Tārlarla hayāl-i gīsûlar Kıl kalemle yazılmış ebrûlar	Saçının hayali ve kıl kalemle çekilmiş kaşlar.
802	‘Âciz idi muşavvirān-ı nazîr Ya’nî bir mûyın itmede taşvîr	Eşsiz ressamlar tek bir saç telini dahi resmetmekten aciz idiler.
803	[31a] Çeşm-i bîmārına cihān nigeran Medh-i la’inde gûy beste-dehān	Mahmur gözlerini tüm dünya seyre dalmış ve onu övmekte tüm sözlerin ağzı kapanmıştır.
804	Çeşmi nergis cebîni gonca-i ter Serv-i gülşenle kâmeti hem-ser	Gözü nergis alnı taze gonca; boyu ise gül bahçesinin servisi ile denkti.
805	Ne servî serv-i gülşen-i behcet ‘Ayn-ı Tûbâ-yı cennet-i zînet	Servi de ne o güzellik bahçesinin servisidir. Zinet cennetinin tubasından başkası değildir.
806	Düşer idi zemîne bî-pervā Sāyesin görse idi çeşm-i hümā	Eğer hümanın gözü, onun (kızının) gölgesini görmüş olsaydı pervasızca yere düşerdi.
807	Gülşen içre hırām-ı tekrârı Kebke unuttururdu refîârı	Gül bahçesinin içinde sallana sallana yürüyüşü ile keklige edalı yürüyüşünü unuttururdu.
808	Hep kulakdan cihān medhûşı	Dünya hep kulaktan duyarak ona hayran olmuş, yasemin ise onun kulak

	Yāsemen ḥasret-i bināgūşı	memesinin hasretine düşmüştür.
809	O femüñ lezzet-i beyânından Goncalar olmuş idi beste-dehen	O ağızdan çıkan tatlı sözlerle goncaların ağzı kapanmıştı.
810	Seng-dildi be-ğāyet ol cānān Merḥametden yoğ idi zerre nişān	O sevgili (kızı) son derece taş kalpli olup kendisinde merhametten zerre iz yoktu.
811	Gūş tutmazdı kim niyāz itse Öldürürdi cihānı nāz itse	Kendisinden ricada bulunulduğunda kulak vermez ve bir naz edecek olsa bütün dünyayı öldürürdü.
812	Cān u diller netīce bī-zārı Böyle idi hemīşe eṭvārı	Sonuçta onun sürekli bu şekilde davranmasından can ve gönüller usanmıştı.
813	Līk ammā o serv-i bālā da Olmış imiş birine üftāde	Amma velakin o uzun boylu servi de birine âşık olmuştu.
814	Ya'nī bir tācir oğluna meftūn Olup olmuş o ğam ile dil-ḥūn	Yani bir tüccarın oğluna âşık olup o kederle çok üzüntülere gark olmuş.
815	Seyr idüp zūlf anda bend olmuş Murğ-ı gönli o dāma bend olmuş	Gönlünün kuşu uçarken oğlanın bir tuzak gibi olan saçına bağlanmış.
816	Öyle bālā iken bu gülşende Olmış ol āfete ser-efkende	Bu gül bahçesinde o kadar mağrurken o afete baş eğmiştir.
817	Olmış iken cihān meftūnı Olmış anuñ netīce mecnūnı	Tüm dünya kendisine tutkun iken o ise ona (tacirin oğluna) deli divâne olmuştur.

818 [31b] Kimseyi vaşla itmeyüp lāyık

Olmış ol bī-terahhuma ‘āşık

819 Ser-furū eylemez iken dehre

Uğramış şad belāya şad qahre

820 Olmış iken şabā yolında nigun

Olmış anuñ hevāsı ile zebūn

821 Līk ammā o yār-ı server de

Biricikdi gürūh-ı dil-berde

822 Bir sehī-kaḍ civān idi ol da

Dil-pesend-i cihān idi ol da

823 O meh-i burc-ı ḥüsn idi gūyā

Bu da mihr-i sipihr-i istiğnā

824 ‘Ayn-ı behcetdi çeşm ü ebrūlar

Sīm-i ḥālişdi iki bāzūlar

825 Surḥ-rūy u sefid-ten yek-ser

Kākūliydi siyeh kebūd gözler

826 Şāf ü berrāk idi o sīne-i nūr

Mehdi gūyā o sā‘id-i billūr

827 Tūrresi idi böyle her bārı

Çıkaran başdan ‘āşık-ı zārı

Kimseyi kendisine kavuşmaya layık görmeyip o merhametsiz kişiye âşık olmuş; dünyaya minnet eylemezken yüzlerce belaya ve sıkıntıya düşmüş.

Saba rüzgârı kendisi için baş aşağı olmuş iken o, tacirin oğlunun arzusu ile zayıf ve aciz kalmıştır.

Ama o servi gibi olan sevgili (tacirin oğlu) de kendi toplumunda güzellerin biriciğiydi.

O da fidan boylu ve herkesçe sevilen bir gençti.

O sanki güzellik burcunun ayı, bu da nazlanma semasının güneşiydi.

Göz ve kaşlar güzelliğin ta kendisi ve kolları ise billur gümüşlendi.

Yüzü al, teni beyaz, kahrkühlü siyah, gözleri ise maviydi.

Aydınlık sinesi saf ve berraktı o billur kollar ise adeta bir aydı.

İnleyen âşığı her ân bu şekilde baştan çıkaran onun bir tutam saçıydı.

- 828 Serv-i gülşenle kıaddi hem-demdi
Tāk-ı ebrū kemān-ı Rüstemdi
Boyu gül bahçesinin servisiyle
arkadaşı, kaşının takı Rüstem'in
yayıydı.
- 829 Ğamze birlik idi o āfetle
Nigehi fitne idi ğāyetle
Bakışı son derece fitne ve fücürken
gamzesi de ona eşlik eden bir afetti.
- 830 Şu kıadar tengdi o fem-i mümtāz
Bār oldu aña cevāb-ı niyāz
O seçkin ağzı o kıadar dardı ki niyaz,
yalvarma, yakarış cevabı vermek bile
yük oldu.
- 831 Biñ yirinden olur şikeste-beden
Harf-i vuşlat çıkınca ol femden
O ağızdan vuslat harfı çıkınca bin
parçaya bölünürdü.
- 832 Farṭ-ı nāzından itse redd-i cevāb
Dimeden ol olur idi bī-tāb
O kıadar nazlıydı ki cevap vermeye
niyetlense daha cevap vermeden
mecalsiz kalırdı.
- 833 [32a] Harf sıklet-kün-i dehānıydı
Kemerı bār-ı mū-miyānıydı
Bir harf bile ağzına ağırlık yapıyordu
kemerı ise kıl kıadar ince olan beline
bir yükü.
- 834 İder idi o ğamze-i ḥāzır
Bir nigehle işāret-i vāfir
O hazır gamze bir bakışla yeterince
işaret verirdi.
- 835 Virmedeydi o ğamze-i nā-yāb
Bir nigāhında biñ su'āle cevāb
O eşsiz gamze bir bakışı ile bin
soruya yanıt verirdi.
- 836 Olmadaydı o çeşm-i terde bedīd
Bir nigehle hezār ye's ü ümīd
O nemli gözün bir bakışında binlerce
umut ve ümitsizlik bulunmaktaydı.
- 837 Kāmil idi nigāh-ı fettānı
Onun (tacirin oğlu) tam bir cilveli
bakışı vardı. Tekebbür ilminde hiçbir

	Fenn-i naḥvetde yoḡdı noḡṣānı	eksiḡi yoktu.
838	Hāṣılı duḡterüme ol dil-dār Ġālib olmış idi hezārān bār	Sözün özü o tacirin oḡlu binlerce kez benim kızıma galip olmuştu.
839	Līk gör ki belāyı ol cānān Ġayrı bir duḡtere olup ḡayrān	Ama gel gör ki bu sevgili başka bir kıza hayran (âşık) olmuştu.
840	O da aña esīr idi yek-ser Olmış idi o āfete çāker	O da onun esiri ve kölesi olmuştu.
841	O da bir māh idi hemān gūyā Şu kadar olmuş idi müsteḡnā	O da adeta konuşan bir ay olup bu haliyle çok müstesna bir güzeldi.
842	Ya'nī bir şeh-levend idi ol da Ḳatı zen-düst-pesend idi ol da	O da çok yakışıklı olup kadınlar tarafından çok sevilir ve beḡenilirdi.
843	Ḳadd-ı bālāsı serv-i gülşen idi Ya'nī seyrek başan güzelden idi	Uzun boyu gül bahçesinin servisi olup nazlı nazlı yürüyen güzellerdendi.
844	O olup āvīzesi miyānına bār Zaḡmet ile iderdi ol reftār	Kemeri beline yük olduḡu için yürümekte zorlanırdı.
845	Yüriyince ḡopardı ol maḡbūb Meşt meşte ḡıyāmet ü āşūb	O sevgili yürümeye başlayınca, her tarafı kıyamet kopar, ortalık karıştırdı.
846	Ya'nī seyre ziḡām ü sür'atden Ḳırılırdı cihān keşretten	Yani o kadar hızlı ve büyük bir kalabalık ile yürürdü ki bütün cihan kırılırdı.

- 847 Hāşılı ol civān-ı şāhib-ān
Olmış-idi bu nār ile sūzān
Sözün özü o güzellik sahibi genç bu
ateş ile yanmıştı.
- 848 [32b] Gice gündüz ider idi zārī
Añup ol nāzenīn ü ol yāri
Gece gündüz inleyip o nazlı sevgiliyi
anardı.
- 849 Nāla döndi ğumūm ü firqatden
Tāqati tāk idi maḥabbetden
Ayrılık ve kederlerden (boyu) nala
dönüp aşk acısıyla gücü kuvveti
tükenmişti.
- 850 Müte'eşsir olup bu hālden vāfir²¹⁹
Vālid-i pāki ya'nī kim tācir
Tacirin babası bu hale çok fazla
üzülmüştü.
- 851 İtdi irsāl ol gül-endāma
Niçe tuḥfeyle bir niyāz-nāme
O gül endamlı sevgiliye birçok hediye
ile birlikte yalvarıp yakardığı bir
mektup gönderdi.
- 852 Oğlına gelmek ilticā itdi
Merḥamet it diyü ricā itdi
Oğlunun yanına sığınarak ona
merhamette bulunmasını rica etti.
- 853 Niçe muḥriḳ sūḥan idüp taḥrīr
İtdi ḥālin içinde hep taḥrīr
Nice dokunaklı sözler kaydedip halini
bir bir anlattı.
- 854 Aldı kāşid o nāmeyi gitdi
O mehūñ ḥāk-i pāyina yitdi
Ulak o mektubu alarak o ay yüzlünün
ayak bastığı toprağa ulaştı.
- 855 Nāmeyi virdi hem hedāyāyı
Didi aḥvāl-ı zār ü şeydāyı
Mektupla birlikte hediyeleri vererek
inleyen çılgın babasının vaziyetini
anlattı.

²¹⁹ Mısra da ikinci tefileden sonra, bir hecelik fazlalık vezni bozmaktadır.

- 856 ‘Arż-ı hālî görince o duĥter
İtdi te’şîr derûnına yek-ser
O kız böyle bir isteĝi görünce bir
anda tüm benliğine tesir etti.
- 857 Oldı rāzî bu kār-ı zîbāya
Geldi bu müjde zār ü şeydāya
Bu güzel işe razı olunca bu müjde o
çılgın âşığa ulaştı.
- 858 Şād-merge qarîb olup āĥir
Oldılar sūra yek-be-yek hāzır
Sonunda her biri neredeyse
seviçlerinden öleceklerdi. Birbirine
yaklaşıp düğüne hazır oldular.
- 859 ‘Akd idüp ol civāna ol yāri
Oldılar bār-ı ĝuşşadan ‘ārî
O iki genç evlenerek keder yükünden
kurtuldular.
- 860 Bir gün evvel cihāz olup taqđîm
Geldi nüzhet-gehe be-de’b-i qadîm
Bir gün önce çeyiz hazırlanıp eski
adet üzere mesire alanına getirildi.
- 861 İrtesi gün gidüp niçe şürefā
Götürürken ‘arūs-ı pāki qazā
Ertesi gün birçok şerefli kişi tertemiz
gelini götürürken
- 862 Yolda nāgeh hecîndür ürker
Hevdecinden düşe yire duĥter
Deve yolda ansızın ürkünce kız
mahfeden yere düşer.
- 863 [33a] Hurd-ı hām-ı qazā olup ol-gāh
Eyler ol qaşr-ı ‘adni menzil-gāh
O anda kazanın parça parça ettiĝi biri
olup cennet köşkünü yer edinir.
- 864 Bir ĝırîvdür kıpar o t̤âyifeden
Cümle olur bu ĝamla ĥuşk-dehen
Bir feryat kopar o topluluktan ve bu
kederle hepsinin dili tutulup kalır.
- 865 Okunurken qasîdelerle mavāl
Cümle merşiyeye olur ol aqvāl
Kasideler ve uzun havalar okunurken
birdenbire tüm o sözler bir mersiye
dönüşür.

- 866 Müjdeye hâzır iken âdemler
Yolların kesdi cümle kara haber
İnsanlar müjde beklerken kötü haber
yollarını keser.
- 867 Sûr iken mâtem oldu ol vâdî
İtdi handân olan da feryâdı
O vadi şenlik yeri iken, bir anda
mateme dönüp kahkalarla gülenler de
feryad kopardı.
- 868 Geldi fi'l-hâl civāna sū'-i haber
Yirde yatmaz kara haber dirler
Bu kara haber tez zamanda gence
ulaştı; nitekim “Kara haber yerde
yatmaz” derler.
- 869 İşidince vefâtını yāruñ
‘Aklı zāyil olup o dil-dāruñ
Sevgilisinin vefatını işitince aklını
kaybetti.
- 870 Hancere düşdi kendin itdi helāk
Sīnesin itdi gonca-veş ol hāk
İntihar ederek kendisini helak etti
gonca gibi göğsünü toprak etti.
- 871 Deliğanlı civān idi ol yār
Kıydı kendin helāk idüp nāçār
O gençliğinin baharında olan
delikanlı çaresizce kendine kıyarak
helak oldu.
- 872 Haber aldum bu kışsayı gāfil
Evde naql eyledüm bütün hāşıl
Bu hikâyeyi duyar duymaz olduğu
gibi evde anlattım.
- 873 Duğterüm istimā' idüp nā-gāh
Didi bir kerre derd ile ol āh
Kızım ansızın bunu işitip dertli bir
şekilde ah etti.
- 874 Eyleyüp āhı evvelîn taqđīm
İtdi cānın hemān-dem teslīm
Öyle bir ah çekti ki o anda canını
verdi.

- 875 Kaldım ortada vālih ü hayrān
Aşlını bilmeyüp anuñ ol ān
İşin aslını bilmediğim için o an öylece
şaşkın bir şekilde kalakaldım.
- 876 Māderinden haber şorup yek-ser
Kışşadan virdi baña cümle haber
Annesine haber almak için soru
sordum o da bana işin aslını anlattı.
- 877 Nādim oldum hikāyet-i kāre
Līk gayrı bu kāre yok çāre
Bu hikāyeyi anlattığıma pişman
oldum ancak elden bir şey gelmez.
- 878 [33b] Gördüm anuñ levāzımın giryān
Koyup ol servi na'sa ben üftān
Tüm ihtiyaçlarını, ağlayarak yerine
getirip o güzeller güzelini düşse kalka
tabuta koydum.
- 879 Ugradum miḥnet ü belāyāya
Girdüm anuñ ile muşallāya
Eziyet ve belaya duçar olup onunla
musallaya gittim.
- 880 Meger ol iki küşteyi gerdūn
Anda cem' eylemiş velī maḥzūn
Felek meğerse o iki ölüyü hüznü bir
şekilde bir araya getirmiş.
- 881 Kōmayup bir yire bu dünyāda
Ya'nī cem' eylemiş muşallāda
Bu dünyada değil de musallada bir
araya getirmiş.
- 882 Bu da vardı üç oldı 'āşıklar
Bir yire geldi cümle şādıklar
Bununla beraber âşıkların sayısı üçe
çıktı böylelikle tüm gerçek âşıklar bir
yere geldiler.
- 883 Oldı 'āşıklara bu yolda şalā
Nā-murādān namāzı oldı edā
Böylece âşıklar için sala okunup
muradına ermemişlerin cenaze
namazları kılındı.
- 884 Üçü yan yana defn olup yek-ser
'İbret aldı netice 'āşıklar
Üçü yan yana defn edildiler; sonuçta
tüm âşıklar bundan ibret aldılar.

885 Eyleyüp bu hikâyeti taķrır

Bu hikâyeyi anlatan yaşlı kişi “İşte böyle bir olayla karşılaştım.” dedi.

Böyle bir hâle uğradum didi pır

886 Diñleyüp bu hikâyeti aşhâb

Orada bulunanlar bu hikâyeyi dinleyip garipsediler.

İtdi erbâb-ı meclis istiğrâb

Düşnâm-ı Mûra’iyân*

*** Riyakarların Kötü Söylemleri Hakkında**

887 İşidenler bu ser-güzeşti tamâm

Bu hikâyenin tamamını işitip aşkın ne olduğunu anlasalar başka söze gerek kalmaz.

Ne imiş ‘aşkı anlasa ne kelâm

888 Olsa da biñ tabîb-i ‘âlem-gır

Binlerce meşhur doktor bir araya toplansa da aşk derdine çare bulamazlar.

Der[d]-i ‘aşka bulunmaya tedbır

889 O zaķım merhem-âşinâ olmaz

O yara merhem tanımaz ölümden başka bir devası yoktur.

Ölmeden ğayrı bir devâ olmaz

890 Bilmez ol ħar ne ğünedür bu keder

Âşığı ayıplayan şu eşekler yani riyakarlar bu aşk acısının nasıl bir şey olduğunu nerden bilsin!

‘Āşıkā ța’n iden mūrā’iler

891 Ħar u nādānlığa o ‘āşıkken

Eşeklik ve cahilliğe âşık olduğu için nefsinin arzusuna tapar ve bu derdi anlayamaz.

Yine bilmez hevâ-yı nefsinden

892 [34a] Ya’nī mecbūr iken bu yolda o ħar

Yani o eşek bu yolda mecbur olduğu hâlde yine tabiatını zorlayarak inkar eder.

Yine inkâr-ı cebr-i țab’ eyler

893 İtme zâhid muĥabbeti inkâr

Ey zahid (derviş) muhabbeti inkara

	İhtiyārī degüldür ol eṭvār	yeltenme! O tavırlar isteğe bağı değildir.
894	Nice olduñ ise riyāya qarīn Biz de olduḡ muḥabbet ile ġamīn	Sen nasıl riya ile yakın olduysan biz de muhabbet ile kederlendik.
895	Nice olduñsa nefsüñe meftūn Biz de olduḡ muḥabbet ile zebūn	Sen nasıl ki nefsine tutkun oldun ise biz de muhabbet ile aciz kaldık.
896	Nice olduñ ise riyāya esīr Biz de terk-i mihir o deñlü ‘asīr	Nasıl ki sen riyaya esirsen bizim için de aşkı terk etmek o kadar güçtür.
897	Senüñ āteş lisānuñ eyledi pūr ‘Āşıkuñ āteşi derūnīdür	Senin ateşini dilin fazlalaştırdı âşığın ateşi ise içten gelmektedir.
898	Çeşm-i rikḫat sözüñ ile ṭolmaz Sende inşāf ü bizde şabr olmaz	Rikkat gözü söz ile dolmaz sende insaf bizde de sabır bulunmaz.
899	Sen ne deñlü ḫarīş iseñ pende O kadar kīne arturur sende	Sen nasihate muhtaç olduğun sürece kinin de o derece artacaktır.
900	Ne kadar eyleseñ muvāneseti O kadar eylerüz muḫālefeti	Sen ne kadar yakınlaşırsan biz de o derece muhalefet ederiz.
901	Bize itseñ ne mertebe tevḫīr Seni ol rütbe eyleriz tekdīr	Bize ne derece de yüceltmede bulunursan o derece seni azarlarız.
902	Bir yere cem‘ olur mı şīr ile ḫar Āşık ile mūrāyī şūfīler	Hiç eşekle aslan bir yerde toplanır mı? Yani âşıklar ile riyakar sufiler bir araya gelir mi?

903 Bize ‘âşık hâkîkî olsa hemîn
Vâkıf-ı sırr [u] gâyet-i temkîn

Biz gerçek âşıkların aşk sırrına vakıf
ve en üst mertebede temkin sahibi
olan kimseler olduğunu biliriz.

904 ‘Âşık-ı Hâk hevâ yola gitmez
Ya’nî hîç ‘âşıka o dahl etmez

Hak âşığı olan heva ve heveslerinin
peşinden gitmez yani o hiçbir şekilde
âşığı kınamaz.

905 Görse ehl-i mecâzı ol farazâ
Ya’nî tahlîşine iderdi du’â

Eğer o (gerçek âşık) mecaz ehlini
(mecazi aşka düşenleri) görecektir olsa
kurtuluşu için dua ederdi.

906 İtdi Şâdân bu kıssayı takrîr
Didi ahşente gûş idince Beşîr

Şâdân bu hikâyeyi anlatınca Beşîr de
dinleyip ‘aferin’ dedi.

[34b] Su’âl

907 İtdi tekrâr su’âl ol yâre
Didi fi’l-cümle ‘aşka ne çâre

O (Beşîr), arkadaşına tekrar yönelerek
“Özetle aşkın bir çaresi var mıdır?”
diye sordu.

Cevâb

908 Didi fi’l-cümle çâre sevdâya
Gice gündüz niyâz Mevlâya

(Şâdân soruya cevaben) “Aşkın çaresi
gece gündüz Mevla’ya niyazda
bulunmaktadır.” dedi.

909 Def’ini eylemek taleb Hâk’dan
Maḥż-ı çâre cevâd-ı muṭlaḥdan

Sadece O çok cömert olan Allah’tan
bu derdi def etmesi için çare talep
etmek gerekir.

Medḥ-i Şâdân*

* Şâdân’a Övgü

- 910 Bakdı Şādān’a hayret-ile Beşîr
İtdi vâfir sitâyîş ü tevķîr
Beşîr Şādān’a hayretle bakarak onu
çokça yüceltip övdü.
- 911 Didi saña pesend ü şad taḥsîn
Āferîn ey şehenşeh-i temkîn
“Tüm övgüler ve güzellikler sanadır,
aferin ey temkinin (ağırbaşlı ve
tedbirli) yüce padişahı.” dedi.
- 912 Zāt-ı pākūñ ḳuluzm-i her ma’nā
Bārekallāh zihî selîm zekā
Tertemiz varlığın her mananın
deryası; maşallah ne güzel ve ne
sağlam bir zekâ!
- 913 Ḥiddet ü istikāmet-i ṭab’uñ
Böyle yek-ser selāmet-i tab’uñ
Yaratılışındaki keskinlik, doğruluk ve
isabetlilik bu şekilde sende bir araya
gelmiştir.
- 914 Bā’iş-i iftiḥār-ı ‘ālemdür
Senüñ itmek şenāñı elzemdür
(Sendeki bu özellikler) cihanın iftihar
sebebidir; bundan dolayı seni övmek
elzemdür.
- 915 Bir daḥi bu felek seni bulmaz
Sen gibi bir vücūda dūş olmaz
Bu âlem senin gibisini bir daha
görmez; senin gibi bir varlığa bir daha
sahip olmaz.
- 916 Dehr içinde yegānesin cānā
Saña olmaz netîce hîç hem-tā
Devir içinde sen biriciksin; sonuç
itibariyle kimse sana denk olmaz.
- 917 Ma’rifetli nazîf ü dānāsın
Ya’nî bir neş’e-i dil-ārāsın
Becerikli, temiz ve bilginsin yani
kalbi süsleyen bir neşesin.
- 918 Zāt-ı pürsüñ hele leṭāfetden
Ḥıfz ide Ḥaḳ seni her āfetden
Letafetle donanmış birisin; Allah seni
her türlü beladan korusun.
- 919 [35a] Eyleyen ḳaddüñi ḥüsünde dırāz
Boyunu güzellikte uzun kılan,
(yaratıcı) tertemiz varlığını da seçkin

	Eylemiş zāt-ı pākūñi mümtāz	eylemiştir.
920	Zātuñ itmiş dehende-i zībiş Revnaķistān-ı hūsne ārāyiş	Senin zatını güzellik bahçesine parlaklık, zarafet, hoşluk ve tazelik verici kılmıştır.
921	Qaddūñi serv-i būsitān itmiş Ruḥlaruñ verd-i gūlsitān itmiş	Boyunu gül bahçesinin servisi; yanaklarını da o bahçedeki gül yapmış.
922	Sīneñ itmiş ḥazīne-i ‘irfān Nuṭq-ı pākūñ tesellī-i her cān	Sineni irfan hazinesi; tertemiz sözünü de her ruhun tesellisi kılmıştır.
923	Ṭab’ ü zihnuñ maḥall-i rüşd ü sedād Zāt-ı pākūñ menāṭ-ı isti’dād	Zihnin ve yaratılışın doğruluğun merkezi; tertemiz varlığın da kabiliyet kaynağıdır.
924	Bir ser-āmed nihāl-i ra’ nāsıñ Pāk bir dil-ber-i dil-ārāsıñ	Yeni yetişmiş güzel bir fidan; tertemiz bir gönül çelen ve gönül süsleyensin.
925	Zīver-i ḥüsn-i Yūsufistānsıñ Mālik-i Mısr-ı behcet ü ānsıñ	Yusuf diyarını güzelleştiren süs; güzellik Mısırının padişahısın.
926	Tāze bir gülbün-i leṭāfetsiñ Gonca-i gülşen-i nezāketsiñ	Letâfetin yeni açmış bir fidanı ve nezâket gül bahçesindeki guncasın.
927	Bir gül-i nev-resīde dil-bersiñ Çemenistān-ı hūsne zīversiñ	Yeni tomurcuklanan bir gönülçelen ve güzellik bahçesinin süsüsün.
928	Sen gibi bir meh-i münīr olmaz Ḥaḳ bilür kim saña nazīr olmaz	Senin gibi parlak bir ay olmaz; Allah biliyor ya senin dengin de olmaz.
929	Böyle pürken simāt-ı behcetden	Böylece güzellik işaretleri ile

	Ma'rifetle yegānesiñ yine sen	doluyken marifette de yine sen teksin.
930	Kaṅkī ḥurşīd bu gūne lāmi'dür Bu şıfāt-ı celīli cāmi'dür	Hangi güneş bu denli parlaktır ve bu yüce nitelikleri kendisinde toplamıştır.
931	Hāşılı ḥüsnüñe muṭābıksıñ Her ne ikrām olınsa lāyıksıñ	Sözün özü güzelliğinle bilgi birikimin birbiriyle uyumludur; dolayısıyla her türlü ikrama layıksın.
932	İtdi çünkü Beşîr-i pāk-liḳā Bu kelām-ı laṭîfî böyle edā	Temiz yüzlü Beşîr bu güzel sözleri söyleyince;
933	İki yāruñ kelāmı ḥatm oldu Bu belāğatle gūşlar ṭoldı	İki yoldaşın sözleri böylelikle bitti kulaklar bu belagatla dolup taşı.
934	[35b] İtdi Hārūn'a her sūḥan te'şîr Meclisine bularuñ oldu esîr	(İkisinin arasındaki bu sohbet) Harun'un üzerinde etki ederek onların bulunduğu meclise esir oldu.
935	Sözlerinden olup anuñ memnūn Oldı Hārūn bu soḥbete meftūn	Onun sözlerinden hoşnut olarak Harun bu sohbete tutuldu.
936	Dutdı itdi ricāyı yārāne Döşenip gūya pādişāhāne	O iki arkadaşına ricada bulunup şu şekilde padişahlara yaraşırcaasına söze başladı.
937	Hem-dem olup bizim ile her bār Olsañuz bizlere nedîm ne var	Her daim bizimle olup bize danışmanlık ve sohbet arkadaşlığı yapsanız ne olur.
938	İdüp ikrāmlar şeb ü rüzān Eylemezdüm sizi cüdā bir ān	Sabah akşam size ikramlarda bulunarak sizi bir an dahi yanımdan ayırmazdım.

- 939 İder idüm sizi sezā-yı kerem
Neyse baña düşen kerem her dem
Bana düşen her türlü iyiliği yapıp; sizi
lütüflara gark ederdim.
- 940 Eyleyüp tahtuma benümle duḡul
Eyleyün bu ricāyı siz de kabül
Benimle birlikte sarayıma gelerek
benim bu ricamı kabul edin.
- 941 Döndi didi Beşîr Hārûn’a
Ey olan zātı faḥr gerdün
Beşîr Harun’a dönerek “Ey varlığı
âleme iftihar olan (kişi)” dedi.
- 942 ‘Ömrün efzûn ide cenāb-ı Hudā
Devletün dā’im eylesün Mevlā
Allah ömrünü uzun eyleyip saadetini
ve devletini daim kılsın.
- 943 Ḥayra maḡrûn eylesün her gāh
Ḥaşre dek nāmuñı senün Allāh
Allah senin ismini kıyamete kadar
hayırla andırsın.
- 944 Bize luṭf eyledün kerem itdün
Vāşıl-ı şefḳat ü ni’am itdün
Bize lütfederek cömertlikte bulunup
şefkat ve nimetlere eriştirdin.
- 945 Lîk ben eylemem hemîşe qarār
Dehri geşt itmedür baña eṭvār
Ama ben sürekli bir yerde kalamam;
benim mizacım dünyayı gezmektir.
- 946 Tārik-i her şafā-yı dünyāyem
Sırr-ı ‘aşk-ile nā-şekībāyem
Dünyanın her türlü eğlence ve
sefasından beri olup aşk sırrıyla
sabırsız ve kararsızım.
- 947 Baña el virmez eylemek ārām
Böyle me’mūram ey şeh-i hoş-nām
Dinlenmek (rahat ve huzur içinde
olmak) bana göre değildir, ey ismi
güzel olan padişah ben bu şekilde emr
olunmuşum.
- 948 Lîk ammā bu zāt-ı mehcūrı
Dest-i hicrāndan bu meksūrı
Ama bu terk edilmiş varlığı ve hicran
dolayısı ile kırılmış olanı (Beşîr)

- 949 [36a] Eyledüñ zātına netīce nazar
Bildüñ 'irfān ü kadrini yek-ser
Varlığına bakıp onun bilgi ve birikimi
ile ne kadar değerli biri olduğunu
gördün.
- 950 Himmetüñle gāmını şād eyle
Ya'nī kim vāşıl-ı murād eyle
Himmet göstererek onun kederini
mutluluğa dönüştür yani arzusuna
ulaşmasını sağla.
- 951 Şeh-i iklīm-i Pāris'e hāşıl
Anı bir nāme ile it vāşıl
Lafın kısası onunla ilgili bir mektup
yazıp Fars ikliminin padişahına
gönder.
- 952 Belki derdine merhem ola şehā
Yazdıguñ nāme-i cemīl-edā
Ey padişahım, yazdığın güzel mektup
belki onun derdine derman olur.
- 953 Sīne-i şeh keremle mālīdür
Şehlerüñ iltimāsı 'ālīdür
Padişahların gönülleri keremle dolu
olup iltimasları yücedir.
- 954 Kār-ger olmasına ya'nī taleb
Nuṭṭ-ı pāküñ muḥaşşal ola sebeb
Netice itibariyle talebinin yerine
gelmesine senin tertemiz emrin sebep
olsun.
- 955 Böyle idüp ricāyı ol şāha
Merḥabā didi girdi ol rāha
Bu şekilde padişaha ricada bulunup
hoşça kal diyerek yola koyuldu.
- 956 Oldı cān gibi dīdeden pinhān
Kaldı Hārūn ile hemān Şādān
(Beşîr) ruh gibi gözden kaybolurken
Şādān da Harun'un yanında kaldı.
- 957 Aldı Hārūn yanına Şādān'ı
Geldi buldı gurūh-ı zī-şānı
Harun, Şādān'ı yanına alarak şanlı
topluluğun bulunduğu yere geldi.
- 958 Girdi Bağdād'a şeh ile Şādān
Oldı şāhuñ yanında ol mīhmān
Şādān padişah ile birlikte Bağdat'a
girerek onun misafiri oldu.

- 959 Şu kadar itdi şeh ile ülfet
Kim ayırmazdı anı bir sâ'at
Padişah ile arasında öyle bir yakınlık
oluştı ki padişah Şâdân'ı bir saat
yanından ayırmazdı.
- 960 Başka bir hâne eyleyüp i'tâ
İtdi bir dâyre aña peydâ
Ona başka bir ev hediye ederek bir
daire yaptı.
- 961 Cümle gördi levâzımın yek-ser
Ne ki lâzımsa bir vezîr kadar
Adeta bir vezir gibi neye ihtiyacı
varsa tümünü tedarik etti.
- 962 Eyleyüp ol vücûda bezl-i himem
Kâtı vâfir 'a'ıyye itdi kerem
O varlığa (Şâdân'a) çok fazla
himmetler eyleyip bolca cömertlik ve
ihsanlarda bulundu.
- 963 Yazdı bir nâme Pâris'e fi'l-hâl
İtdi elçiyle nâmeyi irsâl
Hemen Fars diyarına bir mektup
yazarak onu elçiyle birlikte yolladı.
- 964 [36b] İtdi vâfir nevâziş ü ikrâm
Kâtı vâfir hediyelerle tamâm
Çok fazla ikram ve ihsanlarda
bulunarak bolca hediyelerle bunu
tamamladı.
- 965 Nâmesinde vezâret itdi ricâ
Yazdı bir hoş şehe o pâk-edâ
Güzel edalı padişah Şâdân için
vezirlik ricasında bulunduğu mektubu
iyi bir padişaha gönderdi.
- 966 Didi Şâdân'a eyleyüp tevķîr
Hâtırum içün eyle anı vezîr
Şâdân'ı yücelterek "Benim hatırım
için onu vezir yap." dedi.
- 967 Pederi rütbesin kerem eyle
Anı da vâşıl-ı ni'am eyle
Babasının rütbesini kendisine vererek
onu da (Şâdân) nimetlere kavuştur.
- 968 Anı maşşûş ben ricâ iderim
Onu özellikle ben istiyor ve sizden
rica ediyorum.

- Hāşılı sizden ilticā iderim
- 969 İtdi bu gūne hāşılı ibrām
Yazdı bir nāme ol şeh-i hoş-nām
- 970 Kāşid ile gidüp sūy-ı kāme
Vardı ol şāh-ı Pāris’e nāme
- 971 Keşf idüp nāmeyi hemān ol şāh
Oldı mazmūn-ı nāmeden āgāh
- 972 Didi kim yazmış ol şeh-i ‘ādil
Bize bir müjde-i be-nām hāşıl
- 973 Ya’nī Şādān’ı eylemiş tahrīr
Anı itmiş ricā o pāk-zamīr
- 974 Ma’a-hāzā o zāt-ı bī-hemtā
Oldı bir şeb içinde nā-peydā
- 975 Hīç sebep yoğ-idi bu sevdāya
N’oldı bilmem o zāt-ı vālāya
- 976 Böyle terk-i vaṭan idüp gitdi
Bilmedüm bu işi niçün itdi
- 977 Didi kāşid o şāha iy dāver
Pederi eyledükde ‘adne sefer
- Sözün özü böyle bir ısrarla birlikte o
güzel isimli padişah bir mektup yazdı.
- Mektup ulak ile arzu ve istek yönüne
gidip Fars padişahına ulaştı.
- O padişah, mektubu alıp içeriğinden
haberdar oldu.
- Adalatli padişahın yazmış olduğu bu
mektup bize kutlu bir müjdedir.
- O tertemiz yaratılışlı olan (Harun
Reşit) Şādān’la ilgili ricada
bulunduğu bir mektup yazmış.
- Bununla birlikte o eşsiz olan varlık
bir gece aniden kayboluvermişti.
- Hiçbir sebep yokken o yüce varlığa
ne oldu da kayboldu bilmiyorum.
- Öylece vatanını bırakıp gittiğinde
bunu neden yaptığını anlamadım.
- Ulak o padişaha şöyle cevap verdi: ey
yüce padişah Şādān’ın babası
öldüğünde,

- 978 Ba'zı evzā'ı ile devletiyān
Eylemişler o şūhı rū-gerdān
İleri gelen devlet adamları bazı hal ve hareketleri ile o güzelden yüz çevirmişlerdi.
- 979 [37a] Olmuş itdüklerinde böyle bedīd
Mişl-i "kāred be-üstūhān resīd"
Tıpkı bıçağın kemiğe dayanması gibi bu devlet adamlarının ettikleri çok açık olmuştu.
- 980 İtmeyüp o taḥammül-i āzār
Olmış āḥir seyāḥate der-kā
O (Şādān) eziyetlere tahammül edemeyip sonunda seyahat etmeye karar vermiş.
- 981 Bu cefāya ḳalup taḥammülden
Eylemiş bu kederle terk-i vaṭan
Bu üzüntülere daha fazla dayanamayıp kederle vatanını terk etmiş.
- 982 Hāşılı şāhumuz ricā itdi
Yazdı mektüb ilticā itdi
Sonuç olarak padişahımız (Harun Reşit) onunla ilgili ricada bulunduğu bir mektup yazdı.
- 983 Gelse ger rütbe-i vezāretle
Şād olurdu o zār ḡāyetle
Eğer kendisine vezirlik rütbesi verilirse Şādān oldukça mutlu olurdu.
- 984 İdüp anı bu luṭfa erzānī
Eyleñüz şād şāh u Şādān'ı
Onu bu göreve layık kılarak padişah ve Şādān'ı sevindiriniz.
- 985 Böyle didükde ḳāşid-ı vālā
Didi ol pādīşāh-ı pāk-edā
O ulu ulak böyle deyince o tertemiz edalı padişah da şöyle dedi:
- 986 Eylesünler berātını meşṭūr
Ya'nī yazsunlar aña bir menşūr
Öyleyse konu ile ilgili bir ferman yazsınlar.
- 987 Gitsün ādem o zāta da'vet-ile
Şādān'ı davet için vezirlik hilati ile

- beraber bir adam gitsin.
- Ya'nī kim hıl'at-i vezaret-ile
- 988** İltifāta olunca ol mazhar
Yazdı menşūr-ı pāki kātibler
- İltifata mazhar olunca katipler
tertemiz fermanı kaleme aldılar.
- 989** Virdi menşūrı kâşıda ol şāh
Oldı kâşid bu müjde²²⁰ ye hem-rāh
- O padişah ulağa fermanı verdi; ulak
da bu müjdeyi alıp yola koyuldu.
- 990** Geldi Hārūn'a bu peyām yek-ser
Oldı Şādān merāmına mazhar
- Harun'a bu mektup geldiğinde Şādān
da isteğine kavuşmuş oldu.
- 991** Bir iki gün geçince geldi peyām
Ya'nī maḥşūş bir ādem ile selām
- Birkaç gün geçtikten sonra özel
biriyle haber geldi.
- 992** Da'vet itdi yine o şeh tekrār
'Acele şüretin idüp izhar
- O padişah Şādān'ı tekrar davet edip
acele bir şekilde istedi.
- 993** Gördi anuñ levāzımın Hārūn
Gitdi Şādān Pāris'e memnūn
- Harun onun ihtiyaçlarını tedarik etti.
Şādān da Fars diyarına memnun bir
şekilde gitti.
- 994** [37b] Ḥadem ü ihtişām ile Şādān
Girdi iḳlīm-i Pāris'e ḥandān
- Şādān hizmetlilerle birlikte Fars
iklimine mutlu ve güleç bir şekilde
girdi.
- 995** Bezm-gāh-ı şehe olup vāşıl
Oldı 'ālemde kāmına vāşıl
- Padişahın meclisine ulaşarak dünyada
arzusuna erişti.

²²⁰ Müjde: M.

- 996 Nev-be-nev eyleyüp ‘ubūdiyyet
İder idi o cānibe ‘izzet
Sürekli kulluğunu gösterip o padişahı
yüceltirdi.
- 997 Ya’nī Hārūn’ı ol behīn-aḥter
Añmada idi nev-be-nev ekşer
Yani o yıldızı parlak olan Harun’u
sürekli anmaktaydı.
- 998 Nice müddet vezīr olup Şādān
Görmüş-idi telāfi-i aḥzān
Uzun bir süre vezirlik yapan Şādān’ın
hüzünleri geride kaldı.
- 999 Görmüş iken netīce renc ü keder
Şoñra oldu telāfiye mazhar
Sonuç olarak nice üzüntü ve kederler
görmüş iken sonunda bunlardan
kurtuldu.
- 1000 O da gitdi cihāndan āḥir
Ġayra qaldı bu kışsa-i fāḥir
Sonunda O’da bu dünyadan ayrılıp
gitti; geriye bu iftihar edilecek
hikâyesi kaldı.
- 1001 Qaldı bu ser-güzeşti yārāna
Gelmemiş gibi oldu devrāna
Dostlara bu başından geçenler kaldı;
sanki hiç dünyaya gelmemiş gibi
oldu.
- Pend***
*** Nasihat**
- 1002 Vaz’-ı ‘ālem bu gūnedür iy dil
Kimse qalmaz cihānda ve’l-ḥāşıl
Ey gönül dünyanın hali işte böyledir;
kimse kalmaz bu âlemde.
- 1003 Hemān eylük iderseñ eyle şehā
Kimseye qalmaya fenā dünyā
Ey dost yapabildiğin kadar iylik yap;
çünkü geçici dünya kimseye kalmaz.
- 1004 Eyleme ġirre-ile reftārı
Belki idbār ola saña ṭārī
Böbürlenerek yürümeyi bırak aksi
halde iyi talihin tersine döner.

- 1005 Mey-i kibr ile olma sen maḥmūr
İki günlük şafāya itme ğurūr
Kibir şarabı ile mahmur olma; iki
günlük dünya için böbürlenme.
- 1006 Saña olsun delīl-i istikbāl
‘Ömr-i māzī güzēştī-i her ḥāl
Geçen ömür ve geride kalan her şey,
gelecek için sana bir delil olsun.
- 1007 Devlet-ile ne ğirre me’nūs ol
Ne ferecden kederle me’yūs ol
Ne sahip olduğun güç ve mutlulukla
gururlanıp bu duruma alış ne de
üzüntü ve kederler karşısında
ümitsizliğe kapıl.
- 1008 [38a] Halka ikrāmda kuşur itme
Hażm idüp devletüñ ğurūr itme
Halka cömertlik ve iyilikte sakın kusur
etme sahip olduğun güç ve kudreti
hazm edip onunla gururlanma.
- 1009 Olmağ ister iseñ şafā-y-ile pīr
Eyleme bir kimesneyi taḥķīr
Eğer mutlu bir şekilde yaşlanmak
istersen kimseyi hor görme.
- 1010 Ğayrıdan kat’-ı istinād eyle
Kerem-i Haḫḫ’a i’timād eyle
Başkasına dayanmaktan vazgeçip
Allah’ın keremine itimat eyle.
- 1011 Puḥte eyler ṭabī’ati cānā
Güş tutmağ naşīḥate her cā
Ey dost! Nasihate kulak vermek her
zaman ve her yerde tabiatı
olgunlaştırır.
- 1012 Ba’zı iş bā’iş-i nedāmetdür
İstişāre netīce sünnetdür
Bazı iş pişmanlık sebebi iken istişare
ise herhalde sünnettir.
- 1013 Kendi kendiñe eyleme bir kār
İtmeyince te’emmül-i tekrār
Bir şey için etraflıca düşünmeden tek
başına bir işi yapmaya kalkışma.
- 1014 Sırruña itme herkesi maḥrem
Sırrını herkesle paylaşma; sohbet
arkadaşlarını da akıllı kimselerden

	‘Ukalādan nedīme ol hem-dem	seç.
1015	Nā-pesinde mu‘āvin olma şaķın Ĥod-furūşa muķārın olma şaķın	Beğenilmeyen kişilere yardımcı olma ve kendini beğenenlerle yakınlık kurma, sakın.
1016	Māni’ olur şafāya cem’iyyet Eyleme bedler ile ünsiyyet	Kalabalık feraha engel olur; dolayısıyla kötü kimselerle ünsiyet kurma.
1017	Olagör zemm iderler ise şamūt Ĥaķlarında kibāruñ eyle sūkūt	Büyüklerin hakkında eleştiri yapılacak olursa sen sessiz kalanlardan ol.
1018	Azacuķ nesneden melūl olma Bilmedigūñ şeye fuzūl olma	Ufacık bir şeyden dolayı üzölmeyip bilmediğın şey için haddini aşma.
1019	Dūstdan öyle pek emīn olma Kāşif-i sırr-ı der-kemīn olma	Arkadaşından öyle çok emin olma ve gizli sırlarını ona açma.
1020	Belki düşmen saña ola bir gün Ya’nī senden cüdā ola bir gün	Belki bir gün sana düşman olabilir yani senden uzaklaşabilir.
1021	Keşf ide cümle sırruñı her bāb Oldığında senüñ ile şeker-āb	Senin ile arası bozuk olduğundan bütün sırlarını herkese açar.
1022	Düşmene öyle pek cefā itme Ya’nī vüs’uñ kadar ezā itme	Düşmanına da çok fazla cefā etme yani tüm gücünle ona eziyette bulunma.
1023	[38b] Bir gün eylük idüp saña işrāb Belki şöıra idersiñ anda ĥicāb	Olur da bir gün sana iylik eder ve sen de bu durumda utanıp kalırsın.

- 1024 Ya'nî andan sitem iderken ümîd
Belki ola hezâr luṭf bedîd
Yani sen ondan kötülük beklerken o
sana binlerce iyilik edebilir.
- 1025 Şoñra maḥcûb olup kerem ile sen
Günde biñ kez ölürsüñ ol ğamdan
Sonra onun bu iyiliği karşısında
mahcup olup günde bin kere kederden
ölürsün.
- 1026 Gelür elbette ḥâtıra ekşer
Anı gördükçe itdüğüñ şeyler
Onu gördükçe aklına hep yaptığın
kötü şeyler gelir.
- 1027 Didi bu kârı cümle peygamber
Virdi aḥbib ḥabîbek ile ḥaber
Bütün peygamberler “Dostunu sev.”
cümlesi ile bunu söylemişlerdir.
- 1028 Nehy olındı netîce bu şoḥbet
İtme hergiz tecessüs ü ğıybet
Sözün özü bir kimsenin kusurlarını
arayıp ğıybetini yapan soḥbet
yasaklanmıştır.
- 1029 ‘Âḳıl oldur cihānda her ğāh
Bile ḥaddin ola süḥan-āġāh
Dünyada her zaman akıllı olan kişi
haddini bilen ve aġzından çıkanın
farkında olan kimsedir.
- 1030 Olmaḳ ister iseñ ḳarîn-i şafā
Atma kendüñ miyāna zār-āsā
Rahata yakın olmak istersen kendini
zar gibi ortaya atma.
- 1031 Yek-be-yek olma lâġ meftûnı
Bir düşeş gelse söyle maẓmûnı
Şaka ve boş söze meyl etme uygun
bir anı bulduğunda sözün anlamını da
söyle.
- 1032 Yoḥsa maẓmûna ḥaşr idüp süḥanuñ
Eyleme vaḳf-ı bed-süḥan dehenüñ
Yoksa sözünü anlama hasredip aġzını
kötü söze vakfetme.
- 1033 Bezm-ġāh-ı fısıḳda olma celîs
Ahlaksızlık meclisine girme kötü ve

	Olma mezmūm ü bedler ile enīs	yerilmişlerle dost olma.
1034	Olmağ-ile nedīm-i bezm-i şarāb Düşdi efvāh-ı nāsa böyle kebāb	Kebap şarap meclisine girdiği için insanların ağzına düştü.
1035	Anı zemm eyledüklerinde ‘ibād Seni de böyle itmesünler yād	İnsanlar onu yerdiklerinde seni de bu şekilde anmasınlar.
1036	Zen-i dünyāya olma pek meftūn Er olan zenlere olur mı zebūn	Dünya kadınına pek düşkün olma erkek olan hiç kadınlara tutulur mu?
1037	Zenlere kāşif-i umūr olma Karı şāyığılı ²²¹ köfte-ğor olma	Kadınlara yapacağın işlerden bahsetme onları kaale alıp şarlata olma.
1038	[39a] Şıklet itme ziyāretūñ az it Sāye-āsā hafif olup tiz git	Ağırlık edip ziyaretini uzatma gölge gibi hafif olup hemen ayrıl.
1039	Ṭül-ı mekş eyleme şağın zinhār Taş olup kalma anda çün-dīvār	Sakın dolanıp durma; duvar gibi taş kesilip çakılıp kalma.
1040	Haşmuñı ħor görmek el virmez Lu‘b-ı naṭ‘-ı cihāna ‘aql irmez	Düşmanı hor görmek doğru değildir çünkü bir satranç alanı gibi olan dünyanın oyununa akıl ermez.
1041	Gāh olur kim tarīki kaṭ‘ iderek Ferz olur bir piyādecik giderek	Yeri gelir yolu keserek bir piyon bile vezir olabilir.

²⁰⁰ Karı şāyığılı: Metinde şeklinde yazılan kelime “şaygılı” olarak okunmaya da elverişli olmakla birlikte bu kelimenin klasik dönem sözlüklerinde de yer almadığı görülmüştür.

- 1042 Atma seng-i cefāñ idüp taḥmīl
Hor görme ne deñlü olsa sefil
Ne denli sefil olsa da bir kimseyi hor
görüp ona cefa taşını atma.
- 1043 Şoñra ‘ālī olunca ol farazā
Ruḥuñ itme ḥacālete me’vā
Sonra farzı misal onun (sefil)
mertebesi yükseldiğinde mahcup
olma.
- 1044 Hāşılı Haḫ murād itse eger
Bir gedāyı netīce şāh eyler
Sözün özü eğer Allah dilerse bir
dilenciği padişah konumuna
yükseltebilir.
- 1045 Ma’rifet māyetü’l-hayāt oldı
Niçe şehirler bu yolda māt oldı
Bilgi hayat kaynağı oldu. Nice
padişahlar bu yolda mat oldu.
- 1046 Ḥod-furūşān hep kuşūr eyler
‘Ārifān-ı sūḥān ḥuzūr eyler
Kendini satanlar hep yanlış hareket
ederler sözün arifleri ise huzur bulur.
- 1047 İḥtirāz üzre olan eşyāda
Görmeye hīç keder bu dünyāda
Her şeye burnunu sokmayan dünyada
keder görmez.
- 1048 Bir nemek-zārdur ki istiğnā
Çıkar andan melāḥat-i eşyā
İstiğna güzel bir tuz tarlası olup
eşyanın güzelliği ondan çıkar.
- 1049 Eyle ‘irfānla zātuñı tekmiḫ
Sen hemān eyle dāñişi taḥşīl
Varlığını irfan ile tamamlayıp her an
bilgi tahsil etmeye bak.
- 1050 Ğam degüldür esīr-i ḥasret iseñ
Ya’nī dūr-ı na’īm-i devlet iseñ
Hasrete esirsen yani mutluluktan
uzaksan ne çıkar dert değil.
- 1051 Kām alursıñ cihāndan bir gün
Gün gelir dünyada arzu ve isteğine
kavuşursun ve yine gün gelir elbet

	Bulunur kadrini bilen bir gün	senin de kadrini değerini bilen biri bulunur.
1052	Bakma hâşıl hümûm-ı her gâha Eyle tefvîz umûrı Allâh’a	Sözün özü her an ortaya çıkan kederlere bakma, bütün işlerini Allah’a bırak.
1053	[39b] Çare yokdur gelür sere takdîr Cümleye ol-durur mu’în ü zâhîr	Çare yoktur takdir edilen başa gelir, bu takdir herkesin yardımcısıdır.
1054	Gün-be-gün hâşılı zuhûr eyler Ya’nî kim ser-nüvişt-i cümle beşer	Yani herkesin kaderi günden güne ortaya çıkar.
1055	Yâ ilâhî be-câh-ı Peygamber Bize eyle ‘inâyetüñ rehber	Ey Allah’ım Hz. Peygamber’in hürmetine inâyetini bize rehber eyle.
1056	Bizi bî-kayd-ı lutf-ı gayr eyle Heme encâm-ı kârı hayr eyle	Bizi başkalarına muhtaç eyleme. Tüm işlerimizin sonunu hayr eyle.
	Hâtime*	* Son
1057	Hakk’a Sâlim hezâr selâm olsun Cân u ten zîkr ü şükr ile tolsun	Ey Sâlim yüce olan Allah’a binlerce kez hamd olsun; ruh ve beden onun zikri ve şükrü ile dolsun.
1058	Baña idüp tecellî-i şefkat Virdi güftâra lutf idüp tâkat	Bana şefkat edip iylikte bulunarak sözlerime güç ve kuvvet verdi.
1059	İtdi itmâma gūyumı vâşıl Beni lâl itmedi Hüdâ hâşıl	Kısacası yüce Allah beni sözümü bitirmeye muktedir kılıp lâl etmedi.
1060	Lutf-ı Hak’la virüp bu nazma nizâm	Allah’ın yardımını ile bu şiire bir düzen

- Oldı deh rûzda sūhan itmām
- 1061 Gerçi kim dīr-ter durur ammā
Vardı daḥi meşāḡil-i dūnyā
- 1062 Bu sebeb ile ḡaldı ol bu ḡadar
Gāḥ şuḡl-i ḡikāye gāḥ dīger
- 1063 Niḡe āfākī inzimām oldı
Her biri māni'-i merām oldı
- 1064 Līk āḡir buña idüp raḡbet
Vādī-i naẓma eyledüm himmet
- 1065 Ba'zı yārānuñ iltimāsından
Eyledük biz bu gūne sebk-i sūhan
- 1066 İtmege şevḡ-i āḡire temhīd
Vezni itdük bu gūne biz tecdīd
- 1067 [40a] Zīver-i ḡātime olup bu kelām
Yazdı bir nev-maḡāle kilḡ-i be-nām
- 1068 Gūş tut bu maḡāle ra'nādur
Vezni dīger cedīd ma'nādur

verip onu on günde tamamladım.

Her ne kadar biraz gecikmiş de olsa
elden ne gelir bir tarafta da dünya
işleri vardı.

Bundan dolayı bu kadar gecikti;
bazen hikâyenin yazımı ile meşgulken
bazen de diğer işlerimi yapıyordum.

Araya birçok gereksiz iş girdi ve
bunların her biri bu işin gecikmesine
sebepe oldu.

Ama sonunda buna (mesnevi) raḡbet
edip tüm mesaimi nazm vadisine
hasrettim.

Bazı arkadaşlarımızın ricası ile biz de
böyle bir üsluba yöneldik.

Son bir şevk ve arzu ile vezni şu
şekilde yeniledik.

Bu ifade hatimenin süsü olup kalem
yeni bir söze başladı.

Bu güzel söze kulak tut vezni farklı
manası yenidir.

Maḡāle*

*** Kitap**

[Fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün]

- 1069 İy benim nâzır-ı eş'arum olan
Vâkıf-ı nüshâ vü güftarum olan
Ey benim şiirlerimi gören, kitabıma
ve sözlerime vâkıf olan.
- 1070 Kîneden sîneñi sen şâf eyle
'Ayn-ı lutf ile bak inşâf eyle
Sen sîneni kinden arındır iyi gözle
bakıp insafta bulun.
- 1071 Bizde 'acz ile kuşûr hılkatdür
Size lâyıķ kerem ü şefkatdür
Bizim yaratılışımızda acizlik ve
kusurlar varken size layık olan iyilik
ve şefkatte bulunmaktır.
- 1072 Bizde elbet bulunur 'acz ü kuşûr
Size de lâyıķ olan cebr-i kûsûr
Bizde elbette acizlik ve hatalar
bulunur size layık olan ise eksik ve
hatalı olanı düzeltmektir.
- 1073 Muktezâ-yı beşeriyyet hâşıl
Cümleten olmaya âdem kâmil
Sözün özü beşer olduğu için hiçbir
insan kâmil (tastamam, eksiksiz)
değildir.
- 1074 'Aybsız isteyen âdem yârı
Kâla dünyâda o yârdan 'ârî
Ayıpsız arkadaş isteyen bu dünyada
dosttan mahrum kalır.
- 1075 'Aybuma mu'terifem ben muṭlaķ
'Aybsuz Hâzret-i Hâķ'dur ancak
Ben eksikliğimi itiraf ederim eksiksiz
olan ancak ve ancak Allah'tır.
- 1076 Dâmen-i 'işmetüñi çetr eyle
'Ayb ü noķşânumı sen setr eyle
İsmet eteğini çadır eyle de ayıp ve
eksikliklerimi ört.
- 1077 Görinür hûsn ile nazmum yek-ser
Dîde-i mihr-ile itdükde nazar
Sevgi ve şefkat gözüyle bakıldığında
benim şiirimde baştanbaşı güzellikler
bulunur.

- 1078 Görinür tâze bu semt-i tâze
Hâşılı himmete yok endâze
Bu özgün yol; yeni görünür sözün özü
himmete paha biçilmez.
- 1079 Dehen-i-düstda tekdîr olmaz
Çeşm-i inşâfda tahkîr olmaz
Dostun ağzından azarlama çıkmaz
insaf gözüyle bakanda tahkir olmaz.
- 1080 Medh olur hubb-ı cihân-bâna sebeb
Uçuran şeyhi mürîdândur hep
Padişahların sevgisidir övgüye sebep
olan şeyhi uçuran her zaman
müritleridir.
- 1081 [40b] Güşdur cümle sebeb her kâra
Sâmi‘a vâsıţadur reftâra
Kulaktır tüm işlerin sebebi ve kulaktır
tüm işlerin vasıtası.
- 1082 Hüsni-i ahlâk-ı kerîmân-ı zamân
Komaz itmeklige cevri-i ihvân
Cömert kimselerin güzel ahlakı
kardeşe zûlm etmeye izin vermez.
- 1083 Dil-i pâkîze-simât-ı tevķîr
Eylemez kimseyi hâşıl tekdîr
Yani saygının temiz işaretlerini
barındıran dil kimseyi azarlamaz.
- 1084 Ola ser-mâye zer-i sâde-merâm
İtmemek kimseye hergiz düşnâm
Hiç kimseye kötü söylemde
bulunmamak, kişiye saf bir altın gibi
sermaye olmalıdır.
- 1085 ‘Ayb bulmağa ne var her câda
‘Ayb-püş ol er iseñ dünyâda
Her yerde ayıp bulmanın ne anlamı
var insansan ayıpları örtenlerden ol.
- 1086 Şafh ü ‘afv ile haţâmı yer yer
‘Ayb ü nokşânuma sen kılma nazâr
Hatalarımı hoş görüp; yanlış ve
eksikliklerime bakma.
- 1087 Kâdrüñi ber-ter ide Rabb-i ‘ibâd
Kıla devlet ile ‘ömrüñi ziyâd
Allah kıymetini arttırıp saadet ile
ömrünü uzun etsin.

Hātimetü'l-makāle*

* Sözün Sonu

- 1088 Bir şeb olmuş-idi Kāğıd-ḥāne
K'oldı cā ba'z-ı hünermendāne
Sanat ehilleri bir akşam Kâğıthâne'de toplanmıştı.
- 1089 Mevsim-i seyr-i gülistān idi
Ya'nī hengāme-i būstān idi
Gül bahçelerini dolaşma mevsimiydi yani bağ bahçe (bahar) vaktiydi.
- 1090 Güller olmuş-idi zeyn-i gülşen
Pür-idi bülbül ile şahın-ı çemen
Gül bahçesi, güllerle bezenmiş çimenlik bülbüllerle dolmuştu.
- 1091 Ne zamān gele diyü 'ārifler
Çeşm ü gūş olmuş idi nergis-i ter
Ârifler ne zaman gelecek diyerek nergis göz kulak kesilmişti.
- 1092 Şevk-i tāze idi rindān içre
Faşl-ı şöhetdi gülistān içre
Gül bahçesinde sohbet meclisi kurulmuş rintler arasında yeni bir coşku oluşmuştu.
- 1093 'İşrete itmiş idi istihzār
Lāleden sāğar-i la'līn bahār
Bahar, işret meclisi için laleden kırmızı renkli kadeh hazırlamıştı.
- 1094 Döşemiş idi çemen ser-tā-pā
Pāy-ı züvvāra libās-ı ḥazrā
Çimenlik ziyaretçilerin basması için baştanbaşa yeşil bir örtü sermişti.
- 1095 [41a] Hıdmetinde idi hep yārānuñ
Servler çide idüp dāmānın
Selviler eteklerini toplayıp dostların hizmetine girmişti.
- 1096 Goncanuñ cümle lisān-ı ḥālī
Goncanın bütün hal dili, âdeta saygı ve yüceltme ile doluydu.

	Oldı tevķīr ile gūyā mālī	
1097	Olup ihvāna müheyyā yer yer Çeşm ü gūş oldı bize nergisler	Dostlar için her yerde hazırlanmış olan nergisler, bize göz kulak oldu.
1098	Şebnem üftāde kıyās eyleme sen Ġonca hoy-kerde durur şerminden	Sen (gördüğünü) çiğ taneleri sanma; gonca utancından terlemiştir.
1099	Yine gömgök dere batmış yek-ser Gülsitān içre be-her sūnbül-i ter	Gülbahçesinin içinde tüm sümbüller yine aşırı bir şekilde tere batmıştır.
1100	Gül gibi oldı ‘izārı gül gül Kāse-leb-rīz-i şeṭāretdür mül	Gül gibi yanağı al al oldu; şarap ağızına kadar neşe ile dolu olan bir kadehe döndü.
1101	Tekye-gāh-ı dil-i ‘āşıkdur bāğ Lāle olsa n’ola ol bezme çerāğ	Bahçe; âşıkların kalbinin tekkesidir; lalenin orada mum olmasına şaşılmaz.
1102	Tıfl-ı nev-reste idi gonca-ı ter Bülbül-i bāğ ise tıfl-ı dīger	Taze gonca yeni yetişen bir çocuk gibiydi; bahçenin bülbülü ise başka bir çocuktı
1103	Gün-be-gün olmadadır perverde Ġonca gehvāre-i gülbünlerde	Gonca günden güne gül fidanlarının beşiğinde büyümekteydi.
1104	İtmede idi şimāhı bī-zār Ya’nī hengāme-i eṭfāl-i bahār	Bahar çocuklarının gürültüsü kulağı sağır etmekteydi.
1105	Gül-i ebriyle olup zeyn-i çemen Reng ü bū ile pür idi gülşen	Yeşillik bulut renkli güllerle süslenmişti; gül bahçesi renk ve koku ile doluydu.

- 1106 Cūy-ı pūr-mevcini bād-ı taḳdīr
Eylemiş pāy-ı cunūna zincīr
1107 Yaḥod itmiş anı nessāc-ı behā
Mā'ī bir mevcesi bihter dībā
- 1108 Yā o eşcār-ı leṭāfet-güster
Zeyn olup cennete döndi her yer
- 1109 Zeyn olup naḥle kirās-ı zībā
Oldı gencīne-i yāḳūt şaḥrā
- 1110 [41b] İtmede idi şafāy-ı te'yīd
Eyleyüp şevḳ-i berātın tecdīd
- 1111 Neş'e virmekde idi yārāne
Neş'e-i 'ālem-i Kāḡıd-ḥāne
- 1112 Şu kadar olmuş-ıduḳ şevḳ-pezīr
K'olmaz ednā demi anuñ taḳrīr
- 1113 Pūr idi meclisimüz şoḥbet ile
Kāse-leb-rīz idük ülfet-ile
- 1114 İtmede idi ser-ā-ser yārān
Her biri bir sūḥan-ı pāki beyān
- 1115 Eyleyüp [baña da] teşvīḳ-i sūḥan
Cümle yārān-ı şafā bir yerden
- Takdir rüzgârı dalgalarla dolu
akarsuyu delilerin ayaklarına zincir
eylemiş.
Ya da kıymet ve güzellik dokumacısı,
onu mavi renkli ve dalgası güzel bir
kumaş yapmıştır.
- Veya o ağaçların zarıflığı zinet olup
her yeri cennete çevirdi.
- Güzel kiraz ağacı, süs ağacını
süslerken, kır alanı bir yakut
hazinesine dönüştü.
- Kendisine verilen berat coşkusunu
yenileyip mutluluk ve zevki
arttırmaktaydı.
- Kâğıthâne âleminin neşesi dostlara
neşe vermekteydi.
- O kadar neşe ile dolmuştuk ki onun
en sıradan bir anını anlatmak
mümkün değildi.
- Meclisimiz sohbet ile kadehimiz de
ünsiyetle doluydu.
- Tüm dostlar sırasıyla tertemiz bir
sözü beyan etmekteydi.
- Tüm sohbet ehli olanlar, ağız birliği
ile beni de teşvik edip

- 1116 Eyleñüz nazm bunu siz dirler
İltimās eylediler hep yer yer
Siz bunu (hikâye) nazm edin diyerek
bana ricada bulundular.
- 1117 Ben de kilik-i tere oldum nigerān
Buldum anı daḥi dāmen-be-miyān
Ben de ıslanmış kaleme bakarak onun
da hazır olduğunu gördüm.
- 1118 ‘Azm idüp cānib-i imlāya o dem
Ḥāmeve oldum o rehde hem-dem
O anda yazmaya yönelerek bu yolda
kaleme yol arkadaşlığında bulundum.
- 1119 Eyledüm bu eşer-i pāki tamām
Ḥamdülillāh keşirü’l-min‘ām
Nimeti bol olan Allah’a hamd olsun
bu tertemiz eseri tamamladım.
- 1120 Geldi hengām-ı tamāma yek-ser
Tārīḥ-i ḥatm-i sūḥan ser-tā-ser
Söz sona erip kitap tamamlandığında,
sözün baştan sona bittiği tarih geldi.
- 1121 Didi tārīḥi şoran yārāna
Kilik-i pākīze-dil ü şāhāna
Gönlü ve dili tertemiz olan kalem,
tarihi soran dostlara dedi ki:
- 1122 “Kıldum itmām-ı ḥikāyet zībā”
Sūḥan encāmına irdi ḥālā
Bu güzel hikâyeyi bitirdim; söz
burada son buldu.
- 1123 İdeler gūyu[n]ı taḥsīn kirām
Sālimā k’oldı ḥikāyāt itmām
Ey Sâlim hikâyelerin tamamlanmıştır,
tertemiz ve yüce kimseler sözünün
kıymetini bilsinler.

SONUÇ

İncelememize konu olan *Beşîrnâme*; XVIII. yüzyıl, tezkire yazarı Sâlim Efendi tarafından kaleme alınan, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail koleksiyonu 604 numarada kayıtlı, 42 varaktan oluşan bir eserdir. Bu eser başka bir araştırmacı tarafından çalışılmış olmasına rağmen adı geçen yazma esere farklı bir açıdan bakmayı hedefledik.

Bu hedef kapsamında; eserin âidiyeti meselesi bu tez metni boyunca üzerinde durulan önemli bir husus olmuştur. Biz, metin üzerine yaptığımız incelemeler neticesinde eserin Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim'e ait olduğunu kesin olarak ortaya koyduk. Bu hükmümüzde özellikle, Sâlim mahlasının geçtiği beyitlerin tespiti ile hâmi sanatkar ilişkisi bağlamında övgü kısmında yer alan padişah ve vezirin kimliklerinin ortaya konulması ve *Beşîrnâme*'nin yazıldığı tarihin yer alması gibi hususlar etkili olmuştur. Bu minvalde son olarak şairin yazmış olduğu *Tezkiretü's-Şu'arâ* ve *Dîvân*'daki şiirlerini *Beşîrnâme* ile karşılaştırarak üslup benzerliği ve birebir aynı olan beyitlerin olduğunu tespit etmiş olduk.

Ardından Sâlim eserinde, Ahmed Gâzî'nin ileri görüşlü oluşunu, adaleti sağlayıcılığını, ilim ve hüneri beğenip takdir edişini vurgulamıştır. Kendisinin mayasında irfan oluşu hasebiyle devrinde marifetin hâsıl olduğunu ve küçük büyük herkesin bilgi birikimini eşğine sunabildiğini ifade etmiştir.

Beşîrnâme'de “hâtime” adlı bölümdeki Kâğıthâne ve oradaki eğlence anlayışına, bahar mevsiminde sanat erbabının Kâğıthâne'de toplandığına, Kâğıthâne havasının dostlara neşe kattığına dair ifadeler yer verilir. Buradan hareketle akla III. Ahmed döneminde yapılan değişiklik ve imar çalışmaları gelecektir. Bunun yanı sıra III. Ahmed dönemindeki devlet adamlarına dair bir araştırma yapıldığında da bu dönemde yaşamış olup “Dâmâd” ve “Şehîd” sıfatları ile tanınan bir Ali Paşa ile karşılaşmaktadır. Sâlim, devrin vezirinin yani “Ali Paşa”nın zafer ve başarının her daim onunla beraber olduğu, devrinin cesur ve cömert veziri olduğunu ifade etmiştir.

Metinde önemli olan bir diğer husus; incelemeye konu olan eserin kaynağı, İmam Gazzâlî'ye nisbet edilen *Yevâkîl el-Ulûm*'dan tercüme edilen bir hikâyenin, 16. yüzyıl şairlerinden Nevî'nin (ö. 1007/1599) *Netâyicü'l-Fünûn ve Mahasinü'l-Mütûn* adlı ilmî-ansiklopedik eserinin sonuna söz konusu hikâyeyi dâhil etmesine dayanır. Sâlim'in,

Yevâkît el-Ulûm da yer alan mensur hikâyeyi manzum olarak ele alması, eserine telif değeri yükleme çabasında olduğu izlenimini vermektedir. Nitekim *Beşîrnâme*'de bu iki eserden hiç bahsedilmemiş olması özgün bir metin ortaya koyması şeklinde okunabilir.

Tezin inceleme kısmının önemli bir yönünü oluşturan kurgunun kahramanlarından olan *Beşîr* ile *Şâdân*'ın tıpkı münazarayı andıran diyaloglarından oluşan soru-cevap kısmına daha detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Burada tartışmalı olan konu ve çelişkili ifadeler; olabildiğince kaynaklara yönlendirme ile daha anlaşılır kılınması hedeflenmiştir. Bu bağlamda Sâlim'in ilmî konulara derin bir şekilde vâkıf olduğu görülmüştür. Nitekim eserde farklı ilim alanlarında sorulan, görece daha müşkil ve problemli olduğu düşünülen, müstakil olarak da farklı âlimler tarafından ele alınıp tartışılan, daha ayrıntı ve istisna sayılabilecek alanlara yönelik sorular sorulup bunlara cevaplar verdiğini gördük. Sâlim'in bunu yalın ve dolaysız bir anlatımla yapmak yerine kurguladığı bir hikâye dahilinde okuyucuya sunduğunu tespit ettik. Bu minvalde mesnevide kullanılan dil ve üslûbun genel hatlarıyla, şairin özellikle hikâyenin soru ve cevap kısımlarında yalın ve anlaşılır bir dil kullanmaya gösterdiği özen itibariyle ilmi havzanın korunduğu, eserin tamamına hâkim olan edebî üslubun, şair tarafından belli bir estetik kaygı ile ilerletildiği sonucuna ulaşmış olduk.

Eserin başlangıcında yer alan övgü ve medhiye kısımları ile eserin sonlarında Kâğıthane'de bahar mevsiminde mesire alanları ve burada tasfir edilen dost meclislerinin de edebi sanatlarla yoğrularak verildiği görülmektedir. Ayrıca eserin bütünü dikkate alındığında deyim ve atasözlerinden yararlandığı, bunların büyük kısmının ise iç içe geçen çerçeve hikâyeler ile mesnevinin son kısmında yer alan “pend” ve “makâle” kısmında yoğunlaştığı saptanmıştır. Bununla beraber görece az da olsa Arapça ve Farsça atasözlerinden de faydalanmıştır.

Eserin aruz tasarruflarının incelendiği bölümde ise metni aruz, kafiye ve redif açısından inceleyerek, şairin aruz tasarruflarından olan imâle-i maksûre, imâle-i memdûde ve zihafı (tüm metni baza alarak) nasıl ve hangi sıklıkta kullandığını, sayısal veriler yoluyla ortaya koymaya çalıştık. Buradan hareketle şairin aruz kullanım tasarruflarını, geleneği bilen ve geleneğin belirlemiş olduğu sınıra göre hareket ederken döneminin yenilikçi anlayışını da bir nebze eserine tatbik etme çabasında olduğunu görmüş olduk. Bu kapsamda öncelikle, *Beşîrnâme*'de imâle-i maksûre kullanım alanının Türk edebiyatındaki genel kullanıma göre farklılıklar içerdiğini tespit ettik. Klasik

metinlerde genellikle Farsça terkeb *i*'leri, bağlaç *vav*ları, ve Türkçe asıllı kelime ya da eklerde imâle-i maksûre kullanım oranları birbirine daha yakinken Sâlim'in mesnevisinde ise imâle-i maksûreye başvuru oranının çoğunlukla Türkçe asıllı sözcüklerin kök ve gövdeleri ile birlikte eklerinde yoğunlaştığını; bunu Farsça yapılı tamlamaların takip ettiğini belirledik.

Şairin aruz tasarruflarından biri olan zihaf kullanımına dair 1123 beytin tamamını taradığımız inceleme sonucunda 106 defa zihaf uygulamasına başvurduğu, bunların kahir ekseriyetinin 65 tekrar ile “ya'n” kelimesinde yaptığı, geriye kalanların ise Arapça ve Farsça kelimelerde tatbik ettiği, bu kullanımın hemen akabinde imâle tasarrufunda bulunularak zihafın ses ahengini bozan unsurunun bertaraf edildiğini tespit ettik. Yapılan bu kapsamlı inceleme neticesinde zihaf örneklerinin çoğunda şairin elden geldiğince dilin söyleyiş doğallığına uyum sağladığı ve klasik edebiyat geleneğinde sık başvurulanan tarzda uygulamalara gittiğini gördük. Genel olarak *Beşîrnâme*'de ki zihaf uygulamalarında kelimeler özenle seçilmiş ve geleneğin uygun gördüğü şekiller tercih edilmiş, ayrıca okurken kulağa hoş gelecek şekilde ahengi koruma gayretinde bulunduğunu görmüş olduk.

Sâlim'in kafiyei ise geleneğin belirlemiş olduğu çerçeveye göre hareket etmeye özen göstererek bu şekilde eserini daha ritmik bir hale getirdiği, anlamı daha etkin ve aktif bir şekilde vurgulamak adına da kafiyei başarılı bir şekilde kullandığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda genellikle kafiyelerin Arapça ya da Farsça soylu sözcüklerle yapıldığı ancak şairlerin Türkçe asıllı kelimeleri kullanarak da kafiye oluşturdıkları gözlenmiştir. Sâlim'in eserinde Farsça ya da Arapça olan sözcüklere Türkçe asıllı kelimeleri özenle yerleştirdiği tespit edilmiştir. *Beşîrnâme*'de incelenen 101 beyitten 48'inin mürdef, 35'inin mücerred, 6'sının mukayyed, 3'ünün de müesses kafiye ile oluşturulduğu görülmüştür. Eserin tamamı dikkate alındığında ise klasik edebiyatın bütününde görülen temayüle uygun olacak şekilde mürdef kafiyein baskın olduğu tespit edilmiştir.

Beşîrnâme'de ele alınan ve metnin tamamı göz önünde bulundurularak yapılan inceleme sonucunda alenî kafiye hatalarına oldukça az rastlandığı görülmüştür. Yapılan kusurların birçoğu, kafiyei oluşturan seslerden bir mısradakinin asli kelimedede olmasından, diğerinin ise ek içinde bulunmasından kaynaklandığı görülmüştür. Bu kusurları “ikva”, *revi* harfinin benzerliğinden kaynaklanan kusurlar ve tekellûf hataları

izlemektedir. İlâveten “adı konmamış” kafiye kusurlarının da eserde yer aldığı görülmüştür. *Beşîrnâme*’de tekellüfle kafiye uygulama sıklığına gelince, bu durumun eserde yoğun olarak görülebildiği ve bunun Türkçe ek ya da kelime kökleriyle sağlandığı söylenebilir.

Bunların dışında *Beşîrnâme*’de tespit edilebildiği kadarıyla yaklaşık olarak otuz civarında “eyle” redifli beyit mevcuttur. Bu kullanımın dikkat çekici olduğunu ifade etmek gerekir. Kafiye inceleme neticesinde Sâlim’in tercih ettiği rediflerin büyük kısmını yardımcı fiillerle oluşturduğu saptanmıştır.

Sonuç olarak, *Beşîrnâme* üzerine yapılan bu kapsamlı inceleme, eserin Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim’e ait olduğunu kesin bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle Sâlim mahlası, övgü kısmındaki padişah ve vezir kimliklerinin tespiti, *Beşîrnâme*’nin yazıldığı tarihin belirlenmesi ve şairin *Tezkiretü’ş-Şu’arâ* ve *Dîvân*’daki şiirleri ile karşılaştırılması gibi hususlar bu sonuca varılmasında etkili olmuştur.

Sâlim’in eserinde Ahmed Gâzî’nin adaletini, ilim ve hüneri takdir edişini vurgulaması, Kâğıthane eğlence anlayışı ve III. Ahmed dönemindeki devlet adamlarına dair bilgiler vermesi de eserin dönemin sosyo-kültürel yapısını yansıttığını göstermektedir. Ayrıca Sâlim’in aruz, kafiye ve redif kullanımı incelenmiş, eserde dil ve üslubun yalın ve anlaşılır bir şekilde kullanıldığı, edebi sanatların özenle işlendiği ve geleneğin yenilikçi anlayışla harmanlandığı tespit edilmiştir. *Beşîrnâme*’de yapılan kafiye hatalarının azlığı, redif ve yardımcı fiillerin kullanımı, şairin dilin doğallığını koruma gayretini ve edebi üslubunu ortaya koymaktadır.

Son olarak, *Beşîrnâme*, XVIII. yüzyıl tezkire yazarı Sâlim Efendi’nin edebi yetkinliğini, dil ve üslup zenginliğini yansıtan, dönemin kültürel ve sosyal yapısını aktaran değerli bir eserdir.

KAYNAKÇA

- Açıl, Berat vd. Tenkitli Neşir Kılavuzu. İstanbul: İSAM Yayınları, 2022.
- Açıl, Berat. “Akl-ı Selimden Zevk-i Selime: “Edebiyat” Kelimesinin İlk Kullanımı ve Anlamı”. *İnsan ve Toplum*, 5/10 (2016), 157-158.
- Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2014.
- Aktepe, M. Münir. “Ahmed III”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 19 Kasım 2022
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-iii>
- Babinger Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara:Kültür Ve Turizm Bakanlığı, 1982.
- Çörtü, M. Meral. *Sarf* İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1995.
- Demirli, Ekrem. “Vahdet-i Vücut”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Temmuz 2023.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/vahdet-i-vucud>
- Ebü'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisaburi Müslim b. el-Haccac, *Sahih-i Müslim* Vaduz: Thesaurus Islamicus Foundation; Cem’iyyetü’l-Meknezi’l-İslâmî, 1421/ 2000. “Kitâbu’s-Selâm”, 33. 2/961.
- Edirneli Kâmî, *Kâmî Dîvânı*, haz. Gülgün Erişen Yazıcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Edirneli Kâmî, *Kâmî Dîvânı*, haz. Gülgün Erişen Yazıcı. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Elmalî, Hüseyin. “Hassân B. Sâbit”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 29 Nisan 2024
<https://islamansiklopedisi.org.tr/hassan-b-sabit>
- Ergin, Ali Şakir “Ferezdak”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023
<https://islamansiklopedisi.org.tr/ferezdak>
- Ergin, Ali Şakir “Mütelemmis”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023
<https://islamansiklopedisi.org.tr/mutelemmis>
- Erünsal, İsmail E. *Edebiyat Tarihi Yazıları, Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler Ve Kayıp Metinler*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2016.
- Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrû'l-Kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye,1411/1990), 7/125-126.

- Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrû'l-Kebîr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye 1411/1990), 22/64-70.
- Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrû'l-Kebîr*, (Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 1411/1990, 1. Baskı, 7/125-126.
- Fahrüddîn-i Râzî, *el-Mefâtîhu'l-Gayb: et-Tefsîrû'l-Kebîr*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye: Beyrut, 1411/1990, 1. Baskı,C. 22, 64-70.
- Gönel, Hüseyin. *15.-16.Yüzyıl Divanlarına Göre Divan Şiirinde Sevgili*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Güfta, Hüseyin. *Sâlim (Mirzâ-Zâde) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1995.
- Gündoğdu, Raşit. *Osmanlı Padişahları* İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2. Basım, 2015.
- Hacımuftuoğlu, Nasrullah. “Berâat-İ İstihlâl”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 16 Haziran 2023.
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/beraat-i-istihlal>
- Horata, Osman *Has Bahçede Hazan Vakti*, Ankara: Akçağ, 2019.
- İpekten, Haluk. *Şair Tezkireleri* Ankara: Grafiker Yayınları, 2002.
- İpşirli Mehmet. “Mirza Mustafa Efendi”. *TDV İslam Ansiklopedisi* Erişim 22 Aralık 2022
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/mirza-mustafa-efendi>
- Kaçar, Mücahit. *İbni Kemâl Dîvânı'nın İncelenmesi: Nazım Bilgisi – Belâgat - Üslûp ve Dil Özellikleri – Muhtevâ*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Kaplan, Hasan *Baki'nin Ses Dünyası*, İstanbul: DBY, 2017.
- Karabaş, Veli. *Nesefî Akaidi Şerhi (Kelam-Tasavvuf İlişkisi)*, thk. Fatih Kurt Ankara: Akçağ, 2019.
- Karahasanoğlu Selim. *Kadı ve Günlüğü Sadreddinzade Telhisi Mustafa Efendi Günlüğü (1711-1735) Üstüne Bir İnceleme*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2013.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikayesi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013.
- Kesgin, Salih. “(Hastalıkta) Bulaşıcılık Yoktur” Hadisinin İsnad ve Metin Açısından Tahlili”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13/26, (2014), 83-120.

- Kılıç Atabey, *18. yy'ın Meşhur Ailelerinden Mirzâ-zâdeler* Kayseri: Laçın Yayınları, 2001.
- Kılıç, Atabey. *18. yy'ın Meşhur Ailelerinden Mirzâ-zâdeler* Kayseri: Laçın Yayınları, 2001.
- Koncu Hanife vd., “Hıdîv-i Mülksitânun Vezîr-i Mümtâzı” Şehîd Ali Paşa'nın Hâmîliği”. *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature* 7/4 (2021), 1018-1064.
- Kutluer, İlhan. “Cevher”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 10 Temmuz 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevher>
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani Yahud Tezkire-i Meşahir-i Osmaniyye*, haz. Ali Aktan, Abdülkadir Yuvalı, Metin Hülagu. 3 Cilt. İstanbul: Sebil Yayınevi, 1996.
- Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, thk: Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd Beyrut: Darü'l-Ma'rife, 2/220.
- Mustafa Safayi Efendi, *Tezkire-i Safayi (Nuhbetül Asar Min Fevaidil-Eşar) İnceleme Metin İndeks*, haz. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Müstakimzâde. *Tuhfe-i Hattâtîn*, haz. Mustafa Koç. İstanbul: Klasik Yayınları, 2011.
- Okuyucu, C. ve Yazar, S. (2020). Bosnali İntizâmî-Tuhfetü'l-İhvân: XVI. Yüzyıldan Bir Kâtibin Sergüzeşti. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Özbalıkcı, Mehmet Reşit. “Muğni'l-Lebib”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 29 Nisan 2024 <https://islamansiklopedisi.org.tr/mugnil-lebib>
- Özcan, Abdülkadir. “Ali Paşa Arabacı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 19 Kasım 2022 <https://islamansiklopedisi.org.tr/ali-pasa-arabaci>
- Özgül, M. Kayahan. *Divan Yolu'ndan Pera'ya Selametle Modern Türk Şiirine Doğru* İstanbul: Ötüken, 2022.
- Poyraz Mevlüt. “Şeyhülislam Mirzâ Mustafa Efendi (1040-1135/1630-1722)”, *Biyografi Denemesi” İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 62.
- Rababa, Rabbaa. *Abdullah Kudsi ve Tercüme-i Durûb-I Emsâl-i Arabiyye'si*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Ramiz ve Adab-ı Zurafa'sı *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, haz. Sadık Erdem, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.

- Ramiz ve Adab-ı Zurafa'sı *İnceleme-Tenkidli Metin-İndeks-Sözlük*, haz. Sadık Erdem. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1994.
- Sahmissa, Sirous. *Poems of Mas'oud-e Sa'd-e Salman*. Tehran: Palm Publishing Co, 2009.
- Sâlim. *Beşîrnâme*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail, 296494, 1b-41b.
<https://portal.yek.gov.tr/works/detail/296494>
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuara*, haz. Adnan İnce Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005.
- Sâlim Efendi, *Tezkiretü's-Şuara*, haz. Adnan İnce. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005.
- Sami Arslan, "Hamdele-Salvele'nin Dili: Telifte Yetkinlik Aracı Olarak Berâ'etu'l-İstihlâller", *Osmanlı Araştırmaları*, 57/57 (Haziran 2021), 283-318.
- Saraç, Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belâgat*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 17. Basım, 2022.
- Saraç, Yekta. *Klasik Edebiyat Bilgisi, Biçim-Ölçü-Kafiye*. İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 12. Basım, 2022.
- Savran, Ahmet. "İmruülkays B. Hucr". *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023
<https://islamansiklopedisi.org.tr/imruulkays-b-hucr>
- Siraceddin Ali b. Osman el-Uşî, *Emali tercümesi*, trc. Bekir Topaloğlu. İstanbul: İmam Ebu Hanife ve İmam Maturidi Araştırma Vakfı, 2007.
- Sula, Murat. *Mirzâ-zâde Mehmed Sâlim Efendi ve Selametü'l-İnsan Fi Muhafazatı'l-Lisan*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Süyûtî. *el-İtkân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr 1407/1987, 1/614.
- Taftazani, Sa'düddin. *Şerhu'l Akaid-i Neseî tercümesi*. Tercüme ve izah Ali Haydar Doğan. İstanbul: Dila Yayıncılık, 2011.
- Tahir Bursalı Mehmed. *Osmanlı Müellifleri*, haz. M. Ali Yekta Saraç. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Top, Yılmaz. *Sâlim Efendi Beşîr-Nâme (Manzume-i Beşîr ü Şeh Şâdân)* İstanbul: Hiperyayın, 2020.
- Tülücü, Süleyman "A'sâ, Meymûn B. Kays". *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023
<https://islamansiklopedisi.org.tr/asa-meymun-b-kays>

Tülücü, Süleyman “Züheyr B. Ebû Sül mâ”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023

<https://islamansiklopedisi.org.tr/zuheyr-b-ebu-sulma>

Tülücü, Süleyman. “Nâbiga Ez-Zübyânî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023

<https://islamansiklopedisi.org.tr/nabiga-ez-zubyani>

Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Erişim 22 Kasım 2023. <https://teis.yesevi.edu.tr/>

Türkdoğan Melike Gökcan. “Aşk Mesnevileri ve Gazellerdeki Sevgili İmajına Dair Bir Karşılaştırma”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 29 (2011), 115.

Türker, Ömer. Halk Teorisi (Yoktan Yaratma), *İslam Düşüncesinde Teoriler Metafizik Ekoller, Yöntemler ve Büyük Anlatılar*. Ömer Türker İstanbul: Ketebe Yayınları, 2021.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi* 3/2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.

Ünver, İ. (1986). Mesnevi. *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı-II (Divan Şiiri)*, 438-443.

Yağcıoğlu, Songül Aydın. “Klasik Edebiyatla İlgili Teorik Eserlerde Kafiye Bahsinin Mukayeseli Olarak İncelenmesi”. *Türkiyat Mecmuası* 22/2 (2012), 128.

Yavuz, Yusuf Şefki. “Kelam”, *TDV İslam Ansiklopedisi* Erişim 5.06.2024

<https://islamansiklopedisi.org.tr/kelam--ilim>

Yazar, Sadık- Kaçar, Mücahit (ed.). *Teoriden Pratiğe Türk Edebiyatında Diliçi Çeviri*. İstanbul: Ketebe Yayınları, 2022.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Yazar, Sadık. *Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Yüksel, Azmi “Ahtal”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* Erişim 20 Şubat 2023

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ahtal>

Zemahşeri, “*Keşşaf Tefsiri*”. çev. Muhammed Coşkun, vd., İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.